

748 50634

2

ARCHÆOLOGIAI
É R T E S Í T Ő.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ARCHAEOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI

DR. HENSZLMANN IMRE.

VII. KÖTET.

(Számos fametszvénynyel)

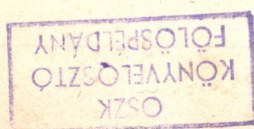
NYOMÁRSI KÖZKÖNYVTÁR

3130 2010

BUDAPEST,
AIGNER LAJOS BIZOMÁNYA.
1873.

0103 231

Budapest, 1873. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

TÁRGYMUTATÓ

AZ

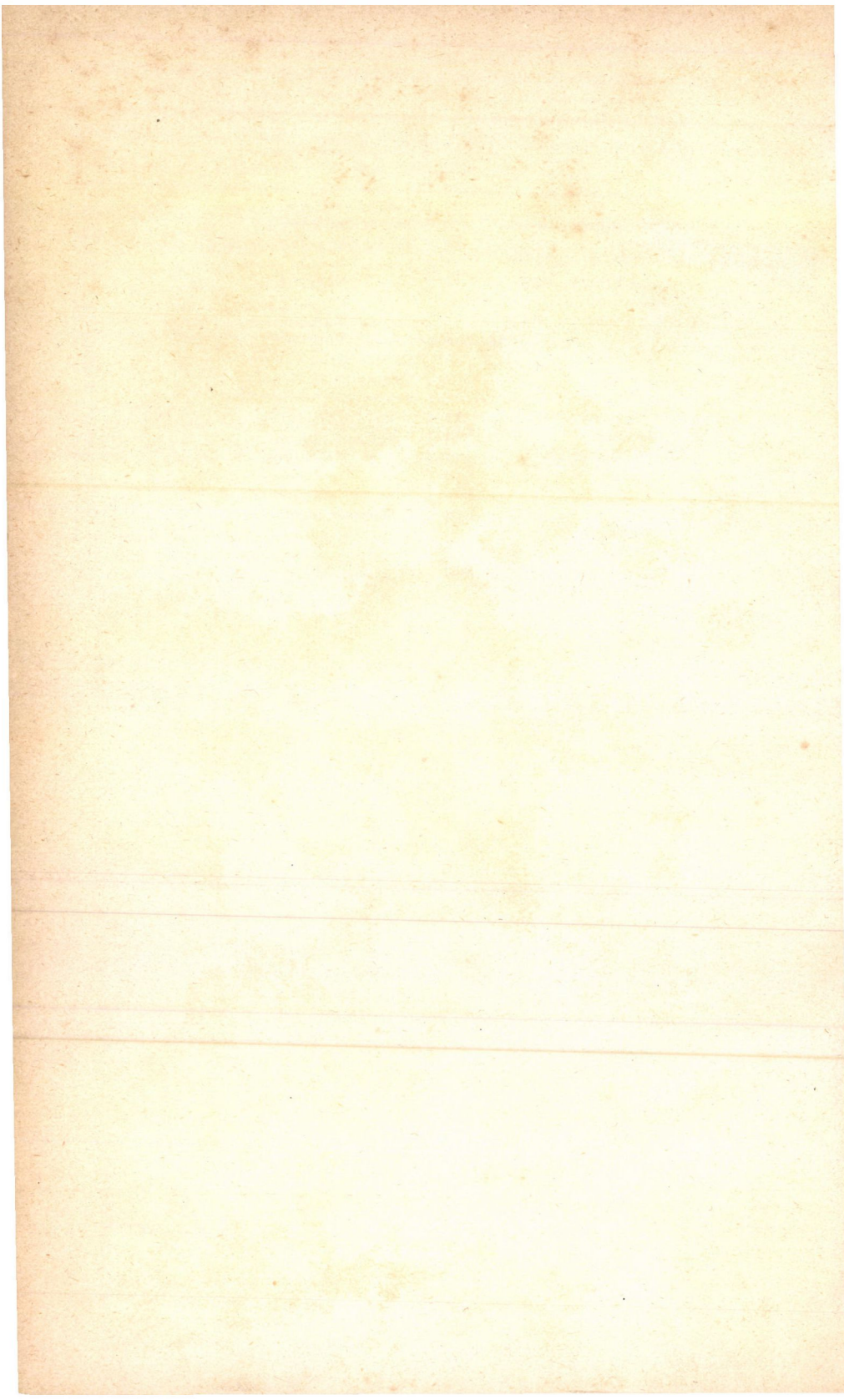
ARCHAEOLOGIAI ÉRTESTŐ

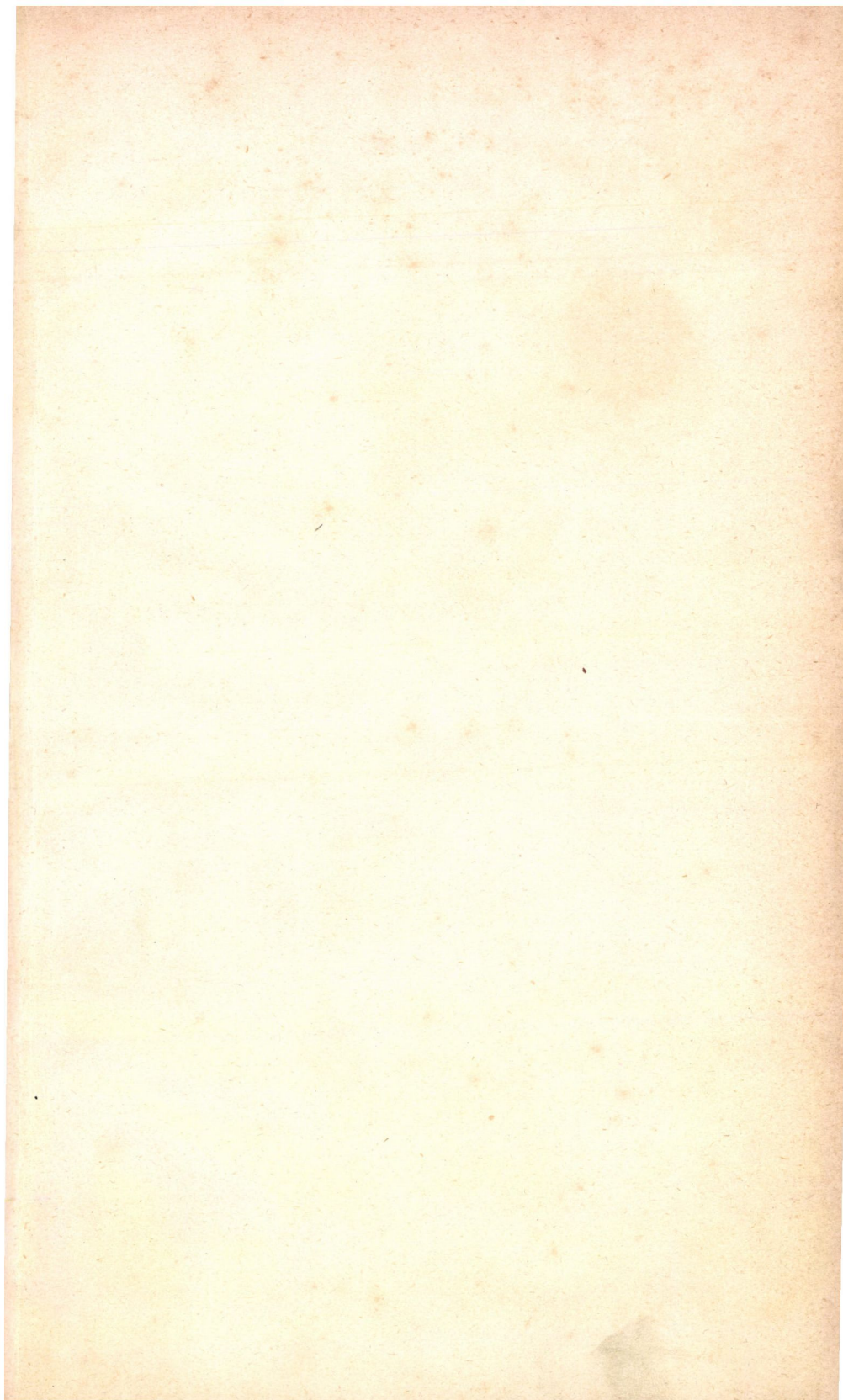
VII-DIK KÖTETÉHEZ

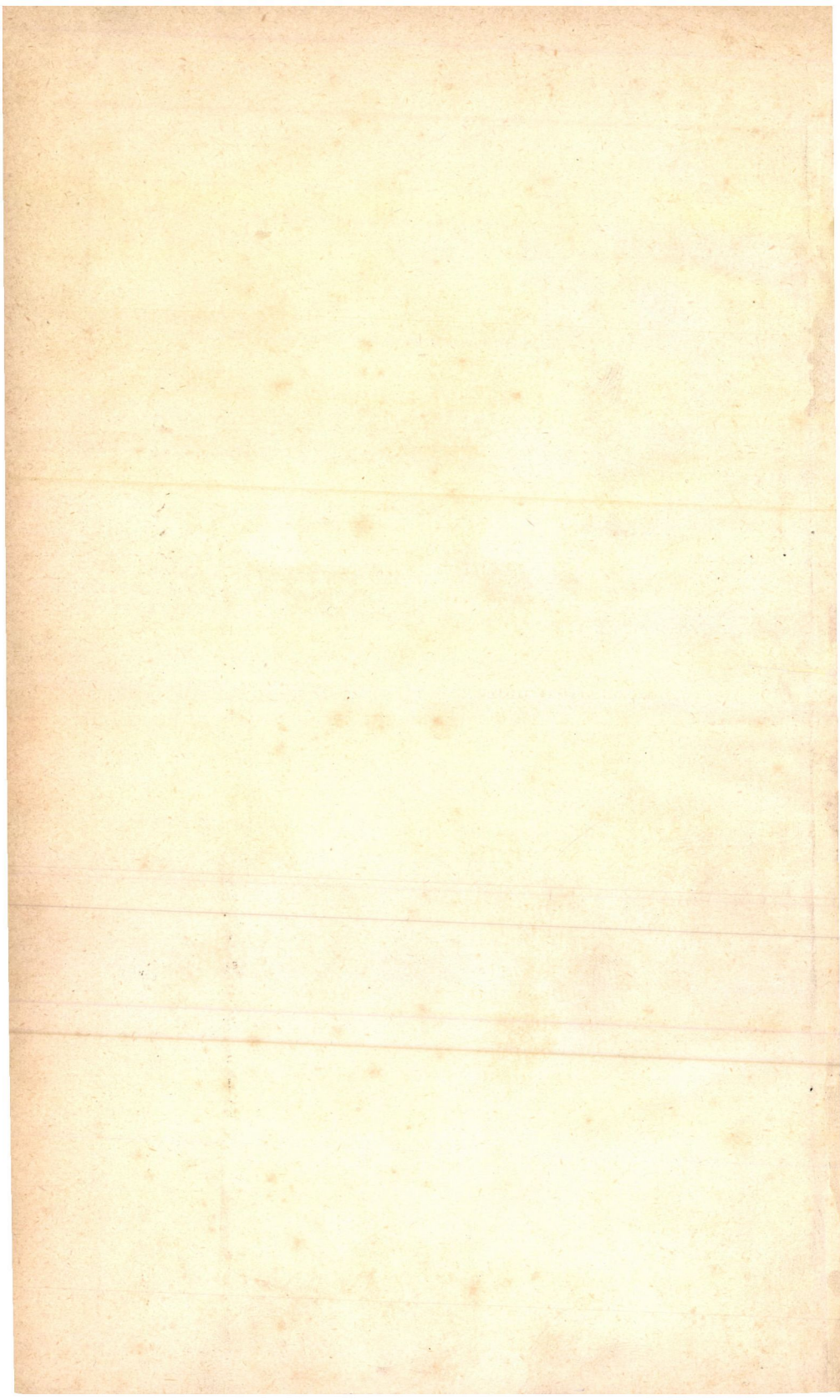
	Lap.		Lap.
Agyag-gyöngyök	176	Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat	14, 69
Agyag-művek a római korból	243	Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat »Emlékkönyve«	295
Arany gyűrű	175	Dürer születéshelye	103
Arany karika	250	Dürer nevéhez régi adat	158
Archaeologiai bizottság jegyzőkönyve	25	Dürer-féle metszetek gyűjteménye	298
» pénztár állapota	125	Egyiptomiak idő számítása 183, 208, 227	250
Archaeologiai közlemények IX. köt. I. füzetének tartalma	140	Ékirás	131, 143
Ásatások a hajdani Trója helyén	197	Emberiség kora	198
Augsburgi allgemeine Zeitung Pestről	35	Ephesusi Dianna templom	159
A világ legrégibb írott emléke	111	Érczkarika	12
Bács vidékén tett ásatások eredménye	38, 57, 73, 89	Érczsodrony	12
Bácsi régi sáncz	77	Ércztükör	153
Bártfai középkori műemlékek ismertetése	266, 283	Érem leletek : Árpádkori	94
Békés és Biharmegyei leletek	277	» Budán	10
Biharmegyei régészeti és történelmi társulat	14	» Borszéken	137
Bobai római lelet	242	» Debreczenben	140
Bronz eszközök	176	» Gáborjánon	160
» ruhakapocs Nászdádon	248	» görbői hegyen	20
Brugsch Henrik egyiptomi régész Pesten	316	» Kecskeméten	124
Budai várfalak lebontása	264	» M. Bándón	26
Budavárának 1541-ki rajza	25	» Rába-Kovácsiban	28
Csiga római sirban	154	» Sátoralja-Ujhelyen	11
Csonthalmok Gorzsa pusztán	122	» Tiszán (Hunyad megyében)	70
Csontvázak : Nagy-Sápon	167	Érem leletek : Ujfalun (Fejér megyében)	246
» Nászdádon	248	Érem leletek : Ujlakon (Nyitra Megyében)	198
» Pest határában	175	Érem leletek : Vinkovczán	224
» Posonyban	223	Falfestmények : Pécsen	38
» Szárazvámon	259	» Zsegrán	141
» Temesvárott	176	» Lőcsén	142
» Tultschán	262	» Tótlakon	300
» Valkón	12	» Tiszinán a temető mellett kereszten	301

	Lap.		Lap.
Fejérmegyei történelmi és régészeti		Mátyás templomának restaurációja	
egylet első ülése	281	Budán	69, 314
Felső-fehérmegyei múzeum egylet	311	Melltű	12
Feliratok Assyriában	197, 223	Mr Brace Pestén	20
Fiume domborművi képe	34	Muzeumok : délmagyarországi	315
Fontos archaeologiai felfedezés	124	» fehérmegyei 19, 45, 68, 71	
Gyöngyök	12	» 192, 221, 245, 280	
Győri egyházmegye műkincsei	61	» egri	20, 70
Hajfodritó római sirban	153	» felsőmagyarországi 47, 88	
Hajtű Naszvadon	247	» 119, 170, 221	
Halmok : Szazhalmon	175	» vasmegyei 67, 86, 118, 220	
» Tultschán	262	» magy. nemzeti 13, 19, 34, 45	
Herendi porcellán gyár	15	» alakítására ministeri	
Honi érem és régiség gyűjtemé-		rendelet	225
nyeink statistikája	2	Műemlékek bizottsága	1, 24, 105
Illatszertartó üvegek római sirban	153	Műrégészeti szakoktatás Németor-	
Ingresnek emlékszoira	88	szágban	40
Irodalom	15, 16, 29, 48, 65, 83	Nagy-Sápi lelet	165
Ismertetés	173	Nagy Péter czár okmánya	20
Karcsai templom	282	Óbudai fehéregyház romjai	36
Karikával ellátott bronz szekercze	257	Ókori régiségek Naszvadon	247
Képes kalauz második kiadása	297	Orodi káptalani templom romja	
Kiállítások : kecskeméti	13	Glagovácson	273
» bécsi	15, 20	Óstorony (szentantali)	74
Kis árpási római építmények	101	Óskori tárgyak gyűjteménye a bécsi	
Kolozsvári kapu	87	világkiállításban	294
Kolozsvári boldog asszonyról czim-		Óskori temetkezési hely Bohlzen ha-	
zett kolostor ebédlöterme	157	tárában	296
Königinhofi kézirat	88	Pécsi coemeterialis cubiculum	37
Könyvészet	56, 72	Pecsétnyomó Pest határában	175
Könyvismertetés : archaeologiai köz-		Pénzügyminiszteri rendelet érem és	
lemények IX. köt. I. füzeté	135	kincsleletek ügyében	308
Könyvismertetés : Das heidnische		Pilini Leshegyen talált csontvázról	156
Zeitalter in Schweden	305	Piperézó romai nő sirja	149
Könyvismertetés : Hazai műemlékek		Pompejiorama	71
és régi épületmaradványok jegy-		Priamos kincse	235
zéke	21	Rajzok Kassa műemlékeiről	24
Könyvismertetés : Vasmegyei régé-		Reményi Ede és régiségei	49
szeti egylet évi jelentése	274	Régészet	218
Kovakő késpenge Naszvadon	248	Régi egyházi öltöny	281
Középkori köpeny a zágrábi székes-		Régi indítvány archaeologiánk	
egyház kincstárában	241	ügyében	199
Különös archaeologiai fölfedezés	196	Régiségek :	88, 123, 158, 160, 175
Lafayette órája	87	Rikárd Gusztáv halála	105
Leletek : Békés megyei	121	Római feliratok	16, 174, 219, 224
» Borszáken	134	Római téglák	76, 93, 174, 223
» Holdmező-Vásárhelyen	264	Romok : bácsi premontrei zárda	93
» Horgosan	11	» báthai kolostor	59
» Potokon	104	» fejérmegyei	71
» Szentpéteren	79	» Hodoson	305
» Tinódon	55, 81	» Kövágó Szöllősen	60
» Valkón	12	» pécsi búzatéren kápolna	59
Levelezők portómentessége	120	Sir római : Kövágó Szöllősen	60
Liptói őstelepek	157	» Pozsonyban	223
Madridi Escorial	35	» Sitkán Vas megyében	27
Magyar történelmi társulat	68	» Sopronyban	27, 150

	Lap.		Lap.
Sir római : Szárazvámon	258	Templomok : tiszinai	300
» Tultsán	262	» vizlendvai	303
Sir Egyiptomban	158	» zsámbéki	24
Szekrény az osztrák muzeumban	123	Tornai vár ismertetése	156
Szent benedeki zárda helyszínelése	25	Történelmi társulat	86
Szent Péter egyháza	90	Trójai ásatások	280
Szepesség alsó részére kirándulás	141	Urnák : Bobán	243
Szobrok : Die hohe Frau v. Milo	17	» Naszvadon	247
Szombathely hajdani kapuja	103	» Ráczalmáson	246
Szombathelyi közlemények XIV.		» Tultsán	263
XV.	96, 287	» Valkón	12
Szombathelyi régiségár	15	Üvegtárgyak Bobán	244
Tapolczafői ossuarium	218	Vaseszközök Bobán	244
Templomok : borecsai	304	Vasmege határszélén tett régé-	
» budai parochialis	69	szeti kirándulás	299
» dolinczi	304	Vármokok : bácsi	73
» egyházasbásti	181	» lugosi	20
» felső-lendvai	303	» nagy-vásonyi	24
» felső-petróczi	304	Visegrádi koronabolt és királyi la-	
» mura-szombati	300	kosztály elrendezése	155
» pécsi Péter királyé	57	Visegrádi munkálkodásról jelentés	161
» pécsi székes-egyház	58	» várnak restaurálása	159, 263
» pertócsai	302	Zólyomi vár	87
» sóregi (régí)	177		

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1872.	Segédszerkesztő:	1. szám.
VII. kötet.	Érdy Kálmán,	October 15-én.
Szerkesztő:	Lipót u. 49. sz.	Bizományos:
Dr. Henszlmann Imre,		Aigner Lajos könyvkereskedése
zerge u. 23. sz.		Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váci utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden más honi könyvtárban.

A magyarországi műemlékek ideiglenes bizottmánya.

E bizottmány f. é. ápril 11-kén megalakult, az akkori
vallás- és közoktatásügyi miniszter, Pauler Tivadar, kinevezte
elnökéül Szalay Ágostont, előadójául Henszlmann Imrét, épí-
tészeül Schuleck Frigyeszt, mérnökeül Zsigmondy Gusztávot,
tagjaiul: Arányi Lajost, Hegedüs Candid Lajost, Ipolyi Arnol-
dot, Pulszky Ferenczet, Rómer Flórist és Steindl Imrét.
Ügyét, mint a bizottmány lelkes szószóllója, viszi a miniszte-
riumban Hegedüs Candid Lajos, miniszteri tanácsos, kinek osz-
tályába tartozik minden, mi a művészetre, régészetre, a mu-
zeumókra, műgyűjteményekre stb. vonatkozik. A bizottmány-
nak pénzkészlete a mult országgyűlés által e célra megszava-
zott 20,000 frt, hivatalos helyiségi Józsefváros, zerge-utca
23 sz. Eddig tartott tiz ülést, ebben számos hazai műemlékekre
vonatkozó jelentések fordultak elő, melyekre vissza fogunk
térni.

A bizottmánynak célja minden irányban előkészíteni az
állandó országos bizottmánynak útját, állását és működését;

részint alakilag az igazgatás terén szerzett tapasztalatok, részint tudományilag, működésével szerzett és szerzendő tudományos tárgyak gyűjtése által.

Feladata tehát megtudni mennyi és miféle nemzeti emlék létezik még Magyarországon; ezeket feljegyezi, lajstromozza és osztályozza, de feladata oda törekedni is, hogy ezen emlékek történelmileg vagy művészileg érdekes része fentartassék stilszerűleg tataroztassék, kiegészítessék, ha lehet felépíttessék s mindez történjék úgy, hogy a mellett a magány jog, ha netalán valamely emlék ez alá esnék, csorbát ne szenvedjen. Legnehezebb feladata tehát az lesz, oly törvényt javallani, mely e kettős czélnek egyaránt megfelelően.

Míg a tapasztalás az ide vágó teljes adatokat a bizottmálynak szolgáltatni nem fogja, fordult első és legsürgősebb teendőjéhez; elkészültek a vidéken körözött felszólítások az emlékek lajstromzására, minek érdekében a bizottmány saját szakembereit is utaztatta, örködött az érdekes emlékek fentartására, sőt készíttetett stilszerű építészeti terveket azok tatározására is; mindezekről az A. E. folyamában egyenként fogunk szólni; itt csak általános átpillantást adtunk.

A kegyelet és az előitélet ikertestvér, mennyiben mindkettő a lefolytakra, sőt még a történelem sötét koraiba is visszatekintvén, a multhoz vonzódik, ragaszkodik; de míg az előitéletben elfogulva e vonzódás, e ragaszkodása vakon jár a sötétségben: addig a kegyelet a tudomány világánál vizsgálja a multat s annak mozzanataiban igyekszik felismerni a fejlődés gyökerét s megérteni az emberi ész történetét a késő utókorra szóló műveiben.

Legyünk tehát, előitélet nélkül, kegyelettel multunk iránt és fejlesszük ebből jobb jövőnket. Henszlmann Imre.

Honi érem- és régiséggyűjteményeink statistikája ügyében.

Europaszerte ismeretes tény, hogy hazánk műrégészeti leleteknek valóságos kincsbányája, mely nem hogy kimerítve

volna, hanem — mint a legutóbbi napokig nagy mennyiséggel színre kerülő érdekes kincsek tanusítják — alig látszik kimeríthetőnek lenni.

Tudjuk hogy e nagytömegű régiségek meglehetősen mennyisége elvész évente a találók ügyetlensége, tudatlansága, vagy más körülmények okából.

A megmentettek közül egy rész külföldre vándorol, más rész hazai nyilvános tárlatokba kerül, végre nagy rész magánbirtokba jó.

Azon tömeg, mely veszendőbe megyen, tudományunknak természetesen mitsem használ, s minden mit e tekintetben tehetünk, annyiban áll: hogy népünket oktadjuk és jövőnk kárteteleket megakadályozni iparkodunk.

A mi külföldön letező hazai leleteinket illeti, azok is hazánkra nézve legalább el vannak veszve, bár nincsenek mégis elveszve a tudományra nézve.

A hazai műrégészetet tanulmányozó szakember elmehet külföldre s ott közvetlen szemléletből tanulmányozhatja azokat, vagy legalább — miután minden nagyobb intézetnek meg vannak képes kiadványai — rajz és leírás alapján vonhatja figyelmé alá.

A mennyiben azonban a rajz és leírás soha nem pótolhatja teljesen az emlékek közvetlen kritikai tanulmányát, más részt országunk külföldre vándorló kincsei kereskedelmi összeköttetések folytán egész Európában és azon kívül delm ednek, végre mennyiben a leletek szétforgácsoltatnak és elszéi nevek alatt kerülnek gyakran forgalomba: mindezeknek fogva specialis hazai régészeti viszonyaink megfejtése előmozdítására a külhonba került hazai kincsek nem igen hasznavehtők.

Hasonlíthatlanúl nagyobb azon leletek értéke és hasznavehetősége, melyek hazánkban, nyilvános tárlatainkban szolgáltatják kutatásainkra az anyagot.

Ez intézetek sem mindig oly szerencsések ugyan, hogy a leleteket teljesen megszerezzék, ide is néha becsempésztetnek álnév alatt jelenkező kincsek — de mégis, tekintve a pontosságot és gondot, mely ily hátrányok eltávolítására törekszik és tekintve hazánkfiak támogatását, melynek intézeteink igen bő mértékben örvendenek — mondhatni: hogy a nemzeti mu-

zeum valamint a többi hazai nyilvános tárlatokban megmentett leletek, képezik manap majdnem kizárólag az anyagot *), melyből szaktudományunk hazánkban tápot merít.

Végre áttekintve a megmentett kincsek harmadik csoportjára — kérjük: mi előnye van a tudománynak a kincsek azon részéből, melyek megmentvék ugyan, de magán birtokban tartatnak? *Feleletünk egyszerű: alig van haszna, mert alig tudjuk hol vannak, kinél vannak, mik vannak?*

Alig tanul a szakközönség azok nagyobb részéből többet mint a meg *nem mentet*ek-ből.

Hasznuk rendesen csak úgy van, ha szerencsés fordulat által országos tárba kebeleztetnek, vagy szerencsétlenségünkre hazai, külföldön létező emlékeinkhez csatoltatnak.

Az igazság érdekében ugyan el kell ismernünk, hogy az utóbbi esetek ritkulnak, az előbbieket pedig gyarapodnak; el kell ismernünk azt is, hogy az „A. É.” volt érdemdús szerkesztője mindenfelé ható buzditása által hazánkban nemcsak számos új szakbarát, pártoló, gyűjtő támadt, hanem még néhányszor, régebben és ujabban fölfödözött, magánkezeknél lévő műkincsekről is volt alkalmunk tudósításokat vennünk.

De ha fontolóra vesszük, hogy mennyi mai nap már a magángyűjtemény hazánkban és hogy mennyit tanulhatnánk azokból, ha mind ismernők, a néhány eddig közzétett tudósítás nem mondható kielégítőnek.

Szükséges hogy valamennyi, a nyilvános tárlatokon kívül létező kincsek vonassanak irodalmunk körébe; szükségünk van a hazai gyűjteményeket megismertető kalauzra.

Oly szakban dolgozunk, melynek főeltető eleme az összes honi leleteket átkaroló összehasonlító kritika.

A műrégészet akármely részét tanulmányozzuk: csak úgy lesznek fejtegetéseink lehetőleg alaposak és nem pusztá kombinatiók, ha a leletek szolgálta adatokat gondosan egybevetjük.

Hogy lehetséges ily egybevetés most, midőn a kül- és belhoni gyűjtemények csak részben adják az anyagot, más részét pedig nincs alkalmunk használni, mert nem tudjuk, hol találjuk?

*) Eltekintünk természetesen az elmozdíthatlan műemlékekről, melyek muzeumok tárgyát nem képezik.

Eddigi tanulmányaink hiányos volta legélénkebben az u. n. történet előtti korra vonatkozólag tűnik szembe.

Évtizedek óta miveljük a hazai műrégészet e részét, anélkül hogy pozitív megállapodásokra jutottunk volna.

Ez irányban tehát hangyaszorgalommal bármi csekély támpontot nyújtó adatot is föl kell keresnünk, ha külloni szakértársainkhoz akarunk emelkedni. A római és az u. n. népvándorlási kor, valamint a hazai középkor hasonlókép szükséglenek terjedelmes és az összes adatokat átvizsgáló tanulmányokat, csak úgy lehetvén reményünk, hogy a tudományt előbbre fogjuk vinni.

Végre nem csekélyek a hazánkban fönlévő numismatikai kincsek sem, melyek úgy az ó valamint a közép és újabbkori érmészet homályaira fényt vethetnének *).

Azonban hogy vethetnek fényt, ha „véka“ alá rejtetnek?

De nemcsak a tudományunk objektumát képező régészeti anyagot nem ismerjük: még azon személyek nevei is ismeretlenek előttünk, kik tevékenyek akár a kincsek megmentése, akár föntartása, akár azok szűkebb körökben való ismertetése körül.

Hazánkbeli szakértársainkat nem ismerjük, nem ismerik azok egymást sem; innen azon jelenség, hogy szakunk mivelői főleg a mi szakmánkban igen termékenyítő tudományos eszmecsere nélkül elvannak; innen, hogy sem szakértársainkat összefoglaló szövegezések, sem egyéb ilyenmü tervezetek még nem merültek föl **).

Lehetetlen, hogy mindnyájan, kik egész erővel vagy csak mint kedvelők is üzik a műrégészetet, e röviden vázolt hiányokat máris ne érezték volna s lehetetlen, hogy ne volna kedvük velünk azok eltávolítására kezdet fogni.

Szerény nézetünk szerint, az egyik utóbb jelzett bajon úgy segítünk, ha a hozzánk tartozókra vonatkozó adatokat (név, polg. foglalkodás, holtartózkodás, eddigi működés stb.) közös

*) Elég e helyütt csak hazai, Rupp óta kevésbé művelt érmészetünk homályaira utalni.

**) Mily fontos volna p. o. közös erővel annak megakadályozására tölni, nehogy leleteink külföldre vitessenek azoktól, kiknek egyedüli törekvése a gazdagodás!

erővel gyűjtjük és azokat *névtár* alakjában közzéteszszük, mely majd utóbb közkezen forogván, a szaktársakat közelébb fogja hozni egymáshoz.

A másik bajon úgy, ha ennek utána szintén közös erővel a *gyűjtemények leírását* veszszük eszközlőbe.

Miután pedig nagy terjedelmű munkát csak munka föl-osztás alapján jöhet létre: kérjük olvasóinkat és mindazokat, kik a tervet helyesnek találják, sziveskedjenek előttük ismeretes adatokkal a közös műhöz járulni, azokat velünk (m. n. muzeumban) közölven.

Az adatok gyűjtése, rendezése, kipótlása és annak idején közzétele a mi föladatunk leendő.

Tervünket a következőkben részletesben adjuk elő:

I. Első lépés a kitűzött czél felé a *magyarországi régiség (és érem) gyűjtők, gyűjtemények, régészek és tudományunkat tétleg elősegítő kedvelők névjegyzéke elkészítése.*

Szoritkozunk a szűkebb értelmű hazára, nem terjeszkedünk egyelőre sem Erdélyre, sem a társorszáგokra, azért mert itt a zágrábi muzeum és akadémia, ott pedig több erdélyi szak-egylet teljes sikerrel törnek hason czélokra.

Névjegyzékünkbe fölveendők:

a) Az országos, városi és megyei muzeumok, továbbá egyházi testületek*), egyházak, káptalanok és szerzetes-házak tulajdonát képező kincsek és gyűjtemények.

b) Fölveendők a magasabb, közép és alsó tanodáknál fönálló gyűjtemények**).

c) Társulatok, nevezetesen a mindenfelé alakuló régiség-egyletek tulajdonát képező tárlatok.

d) Egyesek és családok magán birtokában lévő akár nagyobb, akár kisebbszerű gyűjtemények.

e) Fölveendők végre, mint a czim mutatja, a gyűjtőkön és

*) E testületek gyűjteményeit illetőleg sajnáljuk, hogy az évente kiadni szokott schematismusokban egy árva szóval nem szoktak a gyűjtemények említettetni.

**) A tanodák gyűjteményeire is-meg kell jegyeznünk, hogy azokról igen ritka kivételekkel szokott az évi tudósítványokban említés tétetni, a mi pedig, miután a gyűjtemények a taneszközök közé tartoznak, kétségkívül hiba!

gyűjteményeken kívül azok, kik tudományunkat szakszerűen mivelik (társulatok, egyesek), vagy tetteleg előmozdítják (társ., egyesek).

A névjegyzéket, elkészülte után és végleges kinyomatása előtt munkatársainknak megküldjük, hogy annak hiányait szíves segítségükkel helyrehozhassuk.

Ha elegendő pártolásra talál ügyünk, nem lesz nehéz a névtárt, évenként megújuló műrégészeti almanach-félére átválttatni, melybe a folyton felmerülő változások fölveendők volnának.

II. A névjegyzékkel egyidőben készülhet a nyilvános és magángyűjtemények részben sommás, de eléggé tájékoztató átnézete, részben fontosabb csoportjai terjedelmesb ismertetése.

Hogy ez átnézet mennél teljesebbé legyen, közöljük itt azon főbb és mellékpontokat, melyeknek fölemlítése kívánatosnak látszik és ajánljuk azok figyelmébe, kik magok vannak gyűjtemények birtokában, ilyeneknél mint örök működnek*), és mindazoknak végre, kik kedvet és hivatást éreznek magukban és elég szívesek bennünket e fárasztó munkálatunkban segíteni.

Kérdőpontjaink ezek:

I. Mellékkérdések.

1. Megye, város, helység, utolsó pósta? — Gyűjtemény kié? — Ha gyűjtemény testületé vagy társulaté, ki az őre?

2. A gyűjtemény keletkezésének, gyarapodásának röviden története.

3. Ha intézeté a gyűjtemény, miből áll fön? — használják-e? látogatja a közönség? — Vannak látogatási napok? — Van e külön helyisége?

4. Létezik róla tárgyjegyzék? — Föl van jegyezve a tárgyak lelhelye?

5. Mennyire rúg körülbelül az összes tárgyak száma? A régészet melyik ágára fektettetik a fösúly?

II. Főkérdések. Vannak-e a gyűjteményben —

*) Különösen a testületek-, tanodák- és társulatokbeli gyűjtemények őreihez intézzük azon kérésünket, szíveskedjenek a netán már meglévő jegyzékeket vagy inventariumokat eredetiben vagy másolatban nekünk megküldeni.

A) Érmek.

a) Görög, barbar; — b) római köztársasági, császárság-beli; — c) bysanti; — d) magyar árpád, vegyes, habsburg korbeli? — e) erdélyi f) külföldi középkori, újabb érmek?

B) Emlékérmek?

C) Óskorbeli tárgyak; kő, bronz, vas, népvándorláskorbeliak?

D) Rómaiak?

E) Középkoriak?

Fegyverek, faragmányok, arany-ezüst és egyéb ércművészetű tárgyak, egyházi mindennemű készítmények? Pecsétnyomók stb. stb.

F) Van-e a fölemlített tárgyak vagy csoportok közt olyan, mely valahol közzé van téve?

E kérdőpontok nem foglalják magukban mindazon kérdést, mely gyűjtemény körül fölmerülhet, s másrészt nem is lesz mindig alkalom valamennyi kérdőpontra megfelelni: mindazonáltal nem tartottuk fölöslegesnek tájékozás végett is e mintát itt közleni.

A tárgyak leírásánál kérjük a „Műrégészeti kalauz“, „A. E.“, és „A. Kk.“ valamint a magy. nemz. muzeum „*Képes kaulaz*“-át segítségül venni.

Érdekesb tárgyak terjedelmesb, kevésbé fontosak rövidebb leírást sükséglenek; ha a leírás fölötte nehéz, igen czélszerű rajzok melléklése, vagy ha tárgy leírása épen nem sikerül, kérjük azt meghatározás és leírás végett intézetünkhöz küldeni.

Különös pontosság kívántatik érmek leírásánál, hol egy betű is új változattá teszi az érmet; nemis elégséges az előlap vagy a hátlap leírása. hanem sükséges mind a kettőnek föltüntetése, egyébként ismerctes érmeknél az írókra való hivatkozás teljesen elégséges*).

Mindezekre figyelmeztetni épen nem sükségtelen, mert nézetünk szerint csak úgy hajtunk irodalmunknak terjedelmes munkánkkal hasznot, ha az adatok nem csak számosak, de alaposak és pontosak is egyszersmind.

*) Ha volnának oly érmek, melyek megfejthetlenek, kérjük azok staniollenyomatait a leíráshoz csatolni.

A „gyűjtemények összeírása“ elkészülte természetesen sokkal több időt fog igénybe venni, mint az azt előkészítő névtár, melyet már jövő évben vélünk közzétehetni, és azért szándékunk időről-időre a kezünkhöz kerülő adatokból, egy-egy közleményt tenni közzé, hogy így ha nem is egyszerre, de apránként szolgáltatassuk tudományunk rendelkezésére hazánk kincseinek eddig ki nem aknázott részét.

Nem ámítjuk magunkat azon nehézségek iránt, melyek az ezen sorainkban nyilvánosságra hozott tervünk keresztülvitelével szükségképen járnak, teljes tudatával birunk azon körülményeknek, melyek bel-és külföldön hasonnemű vállalatokat nem engedtek létesülni: *de teljes megnyugvással bizunk: szak társaink buzgalmában, melynek közös ereje nem fogja a mindenütt hévvel fölkarolt régészeti ügy elmozdítására üdvösnek ismert eszmét elejteni.*

E bizalmunkat pedig onnan merítjük, hogy bár néhány hónapja van csak, mely óta magán úton kezdeményeztük az adatgyűjtést a „hazai régészek régészetkedvelők gyűjtők és gyűjtemények“ névtára számára és az vidéki munkatársaink szives közreműködése folytán máris ötszáznál több nevet foglal magában, melyek közt gyűjtő s gyűjtemény van háromszázharminczhat.

A jegyzékben foglalt, eddig általunk ismert gyűjtemények megyék szerint így oszlanak szét: Abauj 7, Arad 11, Árva 4, Bács 9, Baranya 10, Bars 9, Békés 3, Bereg 6, Bihar 16, Borsod 5, Csongrád 11, Esztergom 5, Fehér 37, Gömör 5, Győr 9, Heves 10, Hont 11, Komárom 10, Közép-Szolnok 1, Krassó 1, Liptó 3, Marmaros 2, Mosony 1, Nógrád 4, Nyitra 4, Pest-Buda és Pestmegye 41, Pozsony 11, Sáros 6, Somogy 3, Soprony 8, Szabolcs 5, Szatmár 3, Szepes 14, Temes 3, Tolna 3, Torontál 1, Trencsén 1, Túróc 2, Ugocsa 2, Ung 1, Vas 10, Veszprém 18, Zala 8, Zemplén 1, Zólyom 1.

Tekintve azon körülményt, hogy ezen megyéknek még csak mintegy felerészéből vannak részletes tudósításaink, ez eredmény meglehetősen reményre jogosít és nem vélünk messze tévedni, hogyha háromszor akkora mennyiségre számítunk.

Hazai leleteink mily nagy részét foglalják tehát magukba e gyűjtemények és mily örömdetes lesz a szakemberre nézve, ha

majd nem lesz kénytelen, magángyűjteményekről mondani: nem tudjuk, hol vannak, kinél vannak, mik vannak? — hanem a midőn mindezek iránt, a kívánt fölvilágosítást a közös erővel létesítendő *kalauz* fogja neki nyújtani, mely meglesz — ha valamennyien erősen akarjuk!

Hampel József.

Érmészeti adalékok.

XXXVI.

Mult 1871. évi octóber hóban Budán a Lukács-fürdő körül fordult elő egy 74 db. ezüstéremből álló lelet, mely annak idején beküldetett a m. n. muzeumhoz megvételre ajánlva; mivel azonban az érmek közt megvételre érdemes, a muzeumban hiányzó darab nem találtatott azok találó Livald Józsefnek visszaadattak.

A leletben előfordult magyar érmek a következők voltak: I. Lipót (1657—1705.) 2 db XV. kros vagy Máriás 1661-ből verőhely nélkül és 1690 ből K—B.

3 db VI kr. os 1671. K—B.

1 „ „ „ 1672. „ „

1 „ „ „ 1673. „ „

1 „ „ „ 1681. „ „

1 „ „ „ 1676. Mária alatt a magyar

czimer mellett külön vértén vár és két egybefont C betű.

2 db 3 kr.-os 1677. K—B.

1 „ „ „ 1698. Mária mellett C—H;

alul P—W.

2 db u. o. 1709.

Osszesen 14 db. Ezenkívül előfordult több külföldi érem jelesen I. Lipóttól sileziai, styriai, cseh és tyroli 3 krosok; osztrák, cseh és sileziai XV kr.-osok; karinthiai, styriai, sileziai és tyroli VI kr.-osok; VI. Károlytól 3 kr.-osok. Lichtenstein Károly gr olmüezi püspöktől néhány garas.

Mint e sorozatból látjuk, a leletben előfordult érmek a XVII. század végéről s a XVIII-ik elejéről valók. A lelet nem tartalmaz semmi újat, de regisztráljuk azt mint adatot a leletek és lelhelyek krónikájához.

XXVII.

(*Sátoralja-ujhelyi éremlelet*). melyet a m. n. muzeumnak a m. kir. északkeleti vasuti igazgatóság 1872. jun. 27-én beküldött.

IV. Kazimir	3
Joannis Albati	4
Alexander, kis pénz	5
I. Zsigmond 1527. garas	1
Báthory Istvántól	8
III. Zsigmond 1592—1601-ig, garasok . . .	101
II. Lajos m. királytól schweichnitzi garas 1524.	1
Albert (brandenburgi 1545.) garas	3
<i>Magyarok.</i> Corvin Mátyástól dénár	1
I. Ferdinándtól dénárok	12
II. Miksa	4
II. Rudolf utolsó 1695-ből	18
<i>Cseh.</i> I. Ferdinándtól obolus 1563.	2

168

Van 61 kisebb és 102 garas = 163.

L e l e t e k.

‡ Horgoson a múlt hónapokban a homokbuczkák közt egy pánczélinget találtak, melyet azonban a találó béresek széjjel tépvén, egymás közt megosztottak. Fájdalom, népünk, a többszöri figyelmeztetés daczára, az ily régi és sokszor tudományos szempontból felette becses leleteket nemhogy az illető hatóságnak feljelenené, hanem épségben sem tartja s titkon árusítja el. Így például csak most jöttünk tudomására, hogy Algyőn a vasuti hid készítésénél, a tiszai ártérben a nap-számosok egy csontvázat, mellette keresztmarkolatu kardot, s

két pompás mivű arany fülbevalót találtak. A kardmarkolatot egy vasuti mérnök vitte el, a fülbevalók napszámosok kezére s onnan isten tudja hová jutottak, az illető mérnök urak sem tartották érdemesnek följelenteni a dolgot, pedig ha jól emlékezünk, egy miniszteri rendelet ezt éppen a vasuti mérnököknek kötelességökké teszi. (Szeg. H.)

(*Valkóról*) augusztus 30-ról írják a „Pesti Naplónak”: E napokban a gödöllői kor. uradalomhoz tartozó *valkói Szentpál-hegy* erdőrészben útesinálás alkalmával következő régiségi tárgyak találtattak, melyek fölött a kormány rendelkezik. Az első *sírgödörben*, majdnem a föld színén volt egy szabályos kisebbszerű fekete urna, mely által figyelmessé téve, óvatosan kutattunk, és alig egy láb mélyen feküdt arcczal délnek egy szétmállófélben lévő nagy csontváz, melynek jobbkezeben két, a kéz-szárhoz idomított, igen kezdetleges készítményű, vastag sodronyalakú érczkarika van minden csatt nélkül olyformán összehajtván, a mint kettévágatott: nyilván, hogy szükség esetében tághítható és levethető legyen. A koponyát az állkapocscsal együtt szintén fölaltattuk, ezt azonban csakis a közészo-
rult föld tartja össze, az állkapocs alatt pedig egy vékonyabb érczsodrony van, melynek egyik vége összezsavarva hurkot képez, a másik végén pedig mint látható, kapocs volt. Ezen sírgödörtől három öl távolságban ismét találtunk egy egészen idomtalan, mintegy meszelyes nagyságú, majdnem szegletes kis urnát, valamivel mélyebben pedig reá akadtunk a szintén arcczal délnek fekvő, egészen elkorhadt gyengébb csontváza, mely valószínűleg nőé lehetett. A mell táján volt egy sajátságos szerkezetű, s érczből készült mellű forma; de ez is kezdetleges készítményű, hogy drótosaink az egérfogóknál sokkal szabályosabb hajlításokat csinálnak. A kézcsontok mellett jobbról-balról: fehér, vörös, zöld és fekete átfurott gyöngyök feküdtek, megjegyzendő, miként ezen, nyilván ékszerül használt gyöngyfélék közül a vörös. részint hosszukás korall-forma, részint majdnem szabályos négyszegűek.

Muzeumok, régészeti egyletek és kiállítások.

(*A m. n. muzeum régiségosztályába*) 1872 évi június hóban következők ajándékoztak: Ezüst érmet Luchs Samuel, Müller Bernát, Sáfáry József, mindegyike 1 — 1 dbt. Egyéb régiségeket ajándékoztak: Batisz Ferencz, Bekker Antal, Báró Beust Ödön. Bitnitz Lajos, Bubics Zsigmond, Dunaszabályozási felügyelőség, Fleischmann Jenő, Hettyey Gábor, Hőke Lajos, Kolozsváry József, Lengyel Samu, Pap Imre, Révay Gusztáv, Rezsűcsek Antal, Dr. Rómer Florián, Störck Mano. Az osztályt június hóban 3818-an látogatták.

1872. évi július hóban, a magy. nemz. muzeum régiségtárába ajándékképen begyűlt ezüst 4 db, réz 17 db. Ajándékoztak: Fekete Sándor, Hőke Lajos, Krób Ferencz, Münz Victor, Petrovits Lajos, Saáry Vincze, Szabó István, Winkler József. Egyéb régiségeket ajándékoztak: Északdéli vasút társ. építő felügyelősége. Néhai Glembay Károly, beküldé a m. tört. társulat. Néhai Posch János, beküldé özv. Posch, Paully Francisca, Dr. Rómer Florián, Szépe Benjamin, Szűcs N., Xantusz János. Julius hóban a régiségtárnak 6,459 látogatója volt.

Az 1872. évi augusztushóban, a magy. nem. muzeum régiségtárába, ajándékképen ezüst érem összesen: 10 db. réz 20 db. és 1 db chinaezüst fémer gyűlt be. Ajándékozták: Drechsler B., Fleischer Adolf, Frank Leo, Glembay Károly, Kneisel János, Koós Róbert, Leszkovics Mihály, Radics Ferencz, Dr. Rómer Florián, Sáfáry József. Egyéb régiségeket ajándékoztak: A m. kir. Dunaszabályozási felügyelőség, Despotonicz Tódor, Egger Samu, Eigenbrodt János, Dr. Rómer Florián, Torma Károly. A régiségtárnak f. 1872-dik évi augusztus hóban, összesen: 7,594 látogatója volt.

(*Az 1847-ki soproni műkiállításon*) a magyar ipar utoljára mutatá be teremő képességét, s e nagy idő eltelte után Kecskemét lesz az első város, mely nagyobb mérvű kiállítás rendezésére vállalkozott. A kecskeméti ipar-egylet által rendezett kiállítás, mely a ref. kollégium 18 termét, udvarát és a kollégium előtti térnek nagy részét foglalá el, augusztus hó 31-én nyitattott meg Szilávy kereskedelmi miniszter által, nagy ünnepélyességek közt. Szept. 5-én magunk is lerándultunk Kec-

kemétre s megnéztük az egész kiállítást. Az előtérben és az udvaron gazdasági eszközök és gépek voltak láthatók, a földszinti 3-ik teremben voltak kiállítva az országos iparegyiet új gépei, melyekről délutánonként magyarázó előadások is tartattak. Földszint még 3 más terem volt, telve bányatermékkel, építkezési anyagokkal, timár- és czizmadiaművekkel (melyek közül Hill pesti iparos művei különösen feltűntek) vas- és faneműekkel. Az első emeleten 7 terem volt; az asztalos- és kárpitos művek közül Thek András 1400 frt.-ot érő pohárszéke és Szász kecskeméti asztalos szép fa-szekrénye iparművészeti szempontból is érdekesek voltak. A 7-ik teremben a festmények és szobrok voltak kiállítva, de itt különösebb figyelmet egyik sem érdemelt, ha talán *Pataky Imre* kecskeméti rajztanár busongó cigányt ábrázoló kis szoborművét és *Varga Mihály* honvédkapitány fából faragott levélnyomóját és legyezőjét kivesszük. Az első emeleti termeket még vasbútorok, réz- és érczeműek és bádogos munkák foglalták el. Debreczen kiállította ama 200 frt.-os ezifrán kivarrótt szűrjét és 25 frt.-os csutoráját is, melyet a bécsi világkiállításra fölküld. A második emeleten porcellán- és ércz-készítmények láthatók, továbbá a tudományos művek között voltak Szilády Károly könyvkiadó több kiadványa, fényképek, a felfedezések termében egy faeke 10' hosszú, egy darab fából faragott lánczczal, melyet *Jakab Bogdán* osztálytanácsos úr 200 frt.-on megvásárolt az ipar-muzeum számára, szövetek és selyemművek, Erdély iparművei és végre a nagy központi teremben a gazdasszonyi készítmények és női munkák. A legtöbb kiállító (214) Pestről érkezett, de a vidéki nagyobb városok is élénk részvétet tanúsítottak. A tárlat szept. 8-án rekesztetett be és 9 napi tartama alatt összesen 4000 frt.-ot jövedelmezett az iparegyletnek.

(*A biharmegyei régészeti és történelmi társulat*) igen hatalmas pártfogóra talált Gerliczy Stephanie bárónőben, ki a társulatnak számos aláíró szerzett s igen szép régi pénzgyűjteménnyel is megajándékozta.

(*A „délmagyarországi történelmi és régészeti társulat*) alapszabályait a nm. m. k. belügyminiszterium helybenhagyta. A társulat f. évi sept. hó 7-én tartá szervező közgyűlését Temesvá-

rott a megyeház termében. E közgyűlésen választották meg a társulat tisztviselői is.

(A bécsi világkiállításon) Fischer hires herendi porcellán gyára szintén képviselve lesz Fischer az egyedüli ki a régi kínai porcellánt oly tökélyel utánozza, hogy bajos ez után azokat az eredetitől megkülönböztetni. Ily utánzatok igen szép példányai láthatók a m. n. muzeumban. Ohajtjuk, hogy Fischer kiállított tárgyaival ép oly sikert arasson Bécsben minőt már aratott Londonban és Párisban.

(Mint a F. L.-ban olvassuk) a Szombathelyen megnyílt régiségtárt az első napokban igen számosan látogatták.

I r o d a l o m.

Cornill Otto. Jakob Heller und Albrecht Dürer. Ein Beitrag zur Sitten und Kunst-Geschichte des alten Frankfurt am Main um 1500. Mit 2 Abb. und 4 Holzschn. (Neujahrsblatt des Vereins für Geschichte und Alterthums-Kunde zu Frankfurt a M.) Frankfurt a M. 1871. 4.

Az érdekes mű nagyobb része okleveles adatokat tartalmaz Heller Jakab életére, viszonyaira és családi ügyeire vonatkozólag; tartalmazza Dürer néhány levelét Hellerhez; értekezést sz. Bertalan ortáráról s azon kutatások eredményét, melyeket szerző Prestel J. A. C. régésszel a Bertalan oltár szárnyképeinek együvé tartozása körül tett.

Igen érdekes a székesegyházi temető nagy fészületének leírása és képe. E fészület hét életnagyságu álaból áll igen szép csoportozatban.

Szűk terünk nem engedi, hogy ez érdekes művet bővebben ismertessük. Ajánlják a munkát olvasóink figyelmébe.

Megkaptuk a „Történelmi Adattár“ augusztusi füzetét érdekes tartalommal. A plébániák tára magában foglalja Bresztovác és Bruckenant; az okmánytár a gyulafehérvári levéltárból közöl Orodra és az orodi káptalanra vonatkozó okmányokat.

„Mittheilungen der k. k. Central-Commission“ megjelent az 1872-ki jul.—aug. füzet dus tartalommal, melyből mint bennünket legközelebb érdeklőt, Myskovsky Victor „Einige mittelalterliche Schmiedearbeiten in Ober-Ungarn“ czimü czik-két emeljük ki. Az értekezés alaposan szól némely felsőma-gyarországi vasmunkákról s ezek közül hetet rajzban is közöl. Egy másik, Magyarországot érdeklő czikk e kettős füzetben „Neue Abschriften von Römersteinen aus Sissek“ Kenner-től.

„Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien“. Aug. 15-én megjelent a II. k. 7. száma következő tar-talommal: „Thracien und seine Tumuli III.“ Von Dr. M. E. Weiser. „Neu aufgefundene Tumuli in Niederösterreich.“ Von Dr. M. Much. „Die vorgeschichtlichen Alterthümer der Stadt Olmütz und ihrer Umgebung.“ Von L. H. Jeitteles.

„Zeitschrift für bildende Kunst“ Prof. Dr. Carl v. Lüt-zow. Siebenter Band 11. Heft. Tartalma: „Antike Barbaren-bilder“ Conze. „Philipp von Stosch und seine Zeit.“ Carl Justi. „Die Künstler von Haarlem.“ W. Bode. „Meisterwerke der Kasseler Galerie: XV. Bildniss eines alten Mannes, Oelge-mälde von Rembrandt.“ Fr. Müller „Das Petroleum in der Oelmalerei. Ein Beitrag zur Verbesserung der Malertechnik.“ H. Ludwig.

Az „Egri Népujság“ érdekes népismeí cikkeket közöl 35, 36 és 37-ik számaiban „Lakodalmi szokások az alföldön“ czimmel.

A „Székesfejérvár“ f. é. 37. számában Hattyufi Dezső-től jelent meg egy cikk ily cím alatt: „Néhány szó a székes-fejérvári római emlékkő feliratához“ melyben a római emlék-kőnek a „Székesfejérvár“ 8. számában hibásan megjelent fel-iratát kijavítja. A kijavított felirat így hangzik:

PROSALVTE IMPP
L SEPT SEVERIET MAV
REL ANTONINI AVGG
ET · P · SEPT GETAE CAES.

H. D. továbbá előadja, hogy az emléktábla utolsó sorát nem az idő emésztette meg, hanem midőn Caracalla testvérét Gaetát meggyilkolta, parancsot adott ki, hogy Gaeta nevét a feliratokról töröljék ki, hogy annak még neve is kiveszszzen. Így töröltetett ki a fehérvári emlékkő utolsó sora is *).

Székesfehérvárott Klöknër Péternél megjelent: „Székesfehérvárott koronázott királynők“. Történelmi értekezés. A „Vörösmarty-kör“-ben felolvasta Pauer János cz. püspök és kanonok. — Az érdekes kis füzet ára 30 kr.

„Die hohe Frau von Milo. Eine aesthetische Untersuchung von Veit Valentin. Mit vier Tafeln zum Theil geometrischer Zeichnungen. Berlin. Druck u. Verlag von G. Reisner 1872.“

Eddig a híres szobrot, melyet 1820 ban Melos szigetén találtak, jelenleg a Louvre gyűjteményében Párisban bámulnak legtöbben úgynevezett Venus victrix, győzedelmes Venusnak tartották és rajzban Marssal egészítették ki, kinek mellére és vállára teszi kezét, mint ezt azámos fenmaradt antik műveken láthatni. E nézet Venust Mars szeretőjeként tünteti fel, minőnek a későbbi mythologia tekinti. Valentin is összeköti, kiegészítésében, az istennőt Marssal, hanem egészen ellenkező értelemben t. i. mint szabadkozót, ki a hadisten szerelem nyilatkozatait visszautasítja isteni és szüzies fenséggel. Valentin elődeitől való eltérését az alak mozgásával indokolja, mely szerint a nő, nem mint más hasonló példányokban balra, azaz a balján álló Marshoz hajol, hanem egész testét jobbra, tehát a férfitől vissza vonja. Hiányzó bal kezének mozdulata nem bizonyos, azonban azt elutasítónak is vehetjük, mint más esetekben átkarolónak mutatkozik. Jobbjából nagyobb darab maradt fenn, felkarjának mintegy fele, de ez annyira be van eresztve, hogy nem egészíthetjük ki, mint ha Mars melléje fölé hajólna, itt tehát V. felteszi, hogy jobb kezével lecsuszó ruháját akarta fel-

*) Ezt a rómaiak az egyptomiaktól tanulták, kiknek Pharaoi a kitörlések nagy gyakorlásában voltak, innen eredtek azon roppant nehézségek, melyekkel azoknak küzdeni kell, kik az egyptomi uralkodók folytonos névlajstromának kiegészítésével foglalkoznak.

emelni, miben azonban a férfi által, ki kezét megfogja, gátoltatik. E szerint ruhájának, mely már is az altesten lecsúszott, további leereszkedését másképen nem akadályozhatja, mint az által, hogy bal czombját a jobbik felé mozdítja s így a ruhát testéhez szorítja. A test ezen egész mozgásának megfelelően azután az arcnak kifejezése is, melyen nem a Venusnak közönségesen adott szerelem-vágy vagy ingerrel, hanem a tiszta fenséges kifejezésével találkozunk; s ugyan ezt *Overbeck* is jegyzi meg, midőn *Geschichte der griechischen Plastik* (1870) czimű könyve II. köt. 327-dik lapján ezeket mondja:

„A művész törekvése a komolyság és tartózkodás kifejezésére, mely által a melosi Aphrodite éppen sarkellentétét képezi a medicei szobornak egyaránt kitűnik az arcz kifejezéséből és az idomok formájából. Mert míg a medicei Venus arcz kifejezése egészen szerelmi vágy és odaengedésbe olvad fel, addig a melosi szobor arczán nyomat se találni az indulat vagy szenvedélynek, sőt inkább arczvonalai minden szépségök mellett is egészen nyugodtak, úgy hogy az arczkifejezést inkább hideg- és büszkének nevezhetnők, míg másrészt az ábrázat alapjellege és a keskenymetszeti szemek megszüntetnek minden kételyt az iránt, hogy valóban egy Aphrodite fővel van dolgunk. A művész mindenekelőtt az istennőt akarta a nőben előtérben helyezni. A test alakításában éppen ilyen az ellentét; amott a medicei szobornál a test rendkívüli finom és gyengédre van készítve, melyet egy soha be nem csukódó bimbóhoz hasonlíthatunk, itt a melosi istennőnél a test erőteljesen kifejlődött, húsos annélkül hogy kövér volna, érzéki, lágyág nélkül, egészség és erőben ragyogó, a női szépség egy bezárkozó virága. És míg a medicei Aphrodite magatartása nem ment némi vágyakozás és kaczárságtól, addig a melosi szoboré egészen elfogulatlan és önfeledt. Annak művészeti alakítása a legfinomabb ingerre van számítva, míg a melosi szobor nemes és emelkedett, és az istennőt ábrázolja, ki nem szeretetni akar, hanem csodálatni és imádatni.“

Overbeck ezen bírálatában Valentin éleseszü kiegészítését mintegy előrekészülve látjuk, még pedig annál inkább, mivel *Overbeck* nem csak a Marssali enyelgést, hanem más megkísérlett kiegészítést is elvet; u. m. azt, mely szerint az istennő

a Páris által neki oda ítélt arany almát győzedelmeskedve felmutatná, vagy hogy baljával lándzsára támaszkodik, vagy Millengenét mely szerint Mars nagy hadi paizsában, ezt két kezével maga elébe tartva, tükröződik.

Annál feltűnőbb hogy *Overbeck*, ily határozott jellemzése ellenében, a többi régésszel együtt, e szobrot elég késő korba helyezi, még pedig egy a szoborral együtt talált feliratos kő nyomán, mely azóta eltűnt, de melyről nem bizonyos vajjon a szoborhoz tartozott-e? Valentin e nehézséget is nagy valószínűséggel legyőzván, nem lehet, vele együtt, a melosi Venust a hellen plastika legvirágzóbb korából nem származónak elismerni, azon korból, melyben Winckelmann szerint, e szobrászatot a fenségnek kifejezése leginkább jellemzi.

E g y v e l e g.

1. (*A muzeum fejlődése történetét*) nem lehet egyedül a m. n. muzeumnál létező levéltárból leírni; számos és fölötte fontos okmány rejlik ezen tárgyra nézve a nádori levéltárban, hol nemcsak az egyesekre vonatkozó végzések, hanem a tárgyak és gyűjtemények leírásai és rajzai is őriztetnek. Ezen levéltár tanuja annak, mennyit fáradozott a boldogult nádor a gyűjtemények szerzésében és gyarapításában, hányszor és néha mily állhatatossággal fordult az illető hazafiakhoz, miszerint e tárgyakat ajándékképen vagy vétel útján is megkaphassa, természetesen maga mindég előre menvén a nagylelkűség buzdító példájával! A feleletekből kitűnik, hogy nemcsak minden egyes esetben részletesen volt értesítve, hogy azokat egyenkint férfias tollvonásával helyeselte vagy visszavetette, hanem gyakran eltérő véleményének lapokra is terjedő kifejtésben adott nyomatékot. A kik eddig irtak József nádorról, bizonyosan nem is sejtik azon kincset, melyet a *nádori levéltár* csak ezen irányban is tartalmaz. Valóban semmit sem lehet fejlődésünk történetéhez inkább kívánni, mint hogy országos levéltárunk mielőbb szerveztessék és használhatóvá legyen azáltal, hogy kellő és elégséges erő alkalmazásával az ország által tervezett hasznot hajtja.

2. (*Mint Székesfehérvárról értesülünk*) a bizottsági gyűlés, a város-háznál összejött régiségeket, míg a megyei muzeum állandóitva s való-

szinüleg a városi muzeummal egyesítve leend, a levéltárba helyeztetni rendelte.

3. (*A bécsi világkiállításon*) a mainzi római-germán muzeum is képviselve lesz, körülbelül 150 igen becses és érdekes tárggyal.

4. (*Az orosz közoktatásügyér*) a czár megbízásából felhívást bocsátott ki az egész világra, hogy a kik N. Pétertől iratot, okmányt vagy levelet birnak, használat illetőleg kinyomatás végett, eredetiben vagy másolatban küldjék be. Az eredetiben beküldött okmányok vett használat után vissza fognak küldetni.

5. (*Augusztus hóban*) Pestnek igen érdekes vendége volt, Mr. Brace amerikai író. Többi közt meglátogatta a m. n. muzeumot is s az 50-es években írt „On Hungary“ czímű munkájának, melyet a Bach-korszakról írt, egy példányát a muzeumi könyvtárnak ajándékozá.

6. (*Az „Eger“ f. é. 36-ik számában*) városi muzeum felállítását indítványozza, más városok példájára, s e célra ajánlja Plank Ferencz igen becses gyűjteményének megvételét. Plank gyönyörű gyűjteménye valóban méltó alapja lenne az egri városi muzeumnak s szerencsét kívánunk Egernek, ha e gyűjteményt megszerzi. Mind műemlékek mind régészeti leletek tekintetében Hevesmegye egyike a leggazdagabb megyéknek s csak sajnálunk lehet, hogy eddig sem városi sem megyei muzeuma nem volt. Reméljük, hogy az „Eger“ által megpendített eszme mielőbb testté válik s Eger is, mint már sok nagyobb városunk birand muzeummal.

7. (*A „Történelmi Adattár“-ból*) sajnálattal értesülünk a lugosi várnak pusztulásáról. A régi várból alig áll fenn már egy pár fal s ez is valószínűleg rövid idő alatt el fog tűnni a föld színéről. Talán a már megalakult délmagyarországi tört. és régészeti társulat fog gondoskodni e maradványok megmentéséről.

8. (*Sohár Sándor*) pinczehelyi (Tolnamegye) lakó a görbői hegyen fekvő szőlőjében 25 darab \ddagger talált Zsigmond király korából, ezek közül 23 darab a nm. m. kir. pénzügyminiszteriumhoz került, egy darabot pedig az alispáni hivatal a m. n. muzeumnak, a másikat az erdélyi muzeumnak küldte.

Tartalom : A magyarországi műemlékek ideiglenes bizottmánya. Henszlmann Imre. — Honi érem és régiség gyűjteményeink statistikája ügyében. Hampel József. — Érmészeti adalékok XXXVI.—XXXVII. — Leletek. — Muzeumok, régészeti egyletek és kiállítások. — Irodalom. — Egyveleg.

Pesten, 1872. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1872.	Segédszerkesztő:	2. szám.
VII. kötet.	Érdy Kálmán,	<i>November 1-én.</i>
Szerkesztő:	Lipót u. 49. sz.	Bizományos:
Dr. Henszlmann Imre,		Aigner Lajos könyvkereskedése
zerge u. 23. sz.		Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára iveukint 20 kr. —
Előfizetni lehet **Aigner Lajos** könyvkereskedésében (váci utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden más honi könyvtárusnál.

Hazai műemlékek és régi épületmaradványok jegyzéke.

Ilyen című dolgozat van a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak az országgyűlés elé terjesztett irományai közt, mely legközelebb ugyanoly szempontból készült mint a többiek t. i. azon miniszterium kiadványi tételei indokolása okából, de melynek tudományunk szempontjából is meglevén a maga kiváló érdeme, beható figyelmünkre méltó.

Az említett jegyzék, a magyar és erdélyi műemlékeket különválasztva, előbb a magyar- azután az erdélyieket a megyék alphabetikus rendje szerint tünteti föl, az egy megyebeli-eket ismét betűrendben egymásután.

Legnagyobb figyelemmel volt szerző a templomokra, melyek kiváló mennyiséggel vannak említve, de találatnak benne kolostorok, polgári lakházak, várak, várkastélyok, földvárak, római utak, vízvezetékek, fürdőromok, castrumok, töltesek; török mecsetek, minaretek, fürdőházak stb. is.

Ez adatait az „A. É.“, „A. Kk.“, „A. Emlékék“, „Erdélyi muzeumegylet évkönyvei“, „Archiv des Siebbg. Landesvereins“, a „Győri tört. és régfüzetek“, Fényes, Hormayr, Ipolyi, Henszlmann, Römer, B. Orbán, Schönwiesner és Vass ismeretes munkáiból, „Az erdélyi ref. egyház névkönyve“, a szatmári és kalocsai schematismusból és egyéb kútfőkből meríti, melyek mind (összesen negyvenes számmal) elől föl vannak sorolva.

Az elősorolt emlékek száma 853, mely szám az egyes megyékre következőkép oszlik el: I. Magyarországon: 1. Abauj 12, 2. Arad 6, 3. Árva 3, 4. Baranya 17, 5. Bars 11, 6. Bács 12, 7. Bereg 18, 8. Békés 9, 9. Bihar 10, 10. Borsod 14, 11. Csanád 2, 12. Csongrád 3, 13. Esztergom 5, 14. Fehérvár 13, 15. Gömör 6, 16. Győr 7, 17. Heves 13, 18. Hont 15, 19. Jász- és Kún-kerületek 3, 20. Komárom 14, 21. Közép-Szolnok 1, 22. Krassó 2, 23. Liptó 8, 24. Marmaros 8, 25. Mosony 8, 26. Nógrád 8, 27. Nyitra 19, 28. Pest, 37, 29. Pozsony 49, 30. Sáros 9, 31. Somogy 4, 32. Soprony 14, 33. Szoboles 9, 34. Szatmár 80, 35. Szepes 12, 36. XVI szepesi város 2, 37. Temes 12, 38. Tolna 9, 39. Torna 3, 40. Torontál 8, 41. Trencsén 6, 42. Turóc 6, 43. Ugocsa 16, 44. Ungh 8, 45. Vas 13, 46. Veszprém 6, 47. Zala 16, 48. Zemplén 6, 49. Zólyom 17. II. Erdélyben: 1. Alsó-Fehér 26, 2. Aranyos-szék 12, 3. Belső-Szolnok 6, 4. Besztercze-vidék 1, 5. Brassó vidék 5, 6. Csik-szék 17, 7. Doboka 4, 8. Felső-Fehér 2, 9. Fogaras-vidék 1, 10. Három-szék 30, 11. Hunyad 35, 12. Kolozs 15, 13. Kőhalom-szék 3, 14. Küllő 6, 15. Maros-szék 36, 16. Medgyes-szék 2, 17. Nagy-Sink-szék 1, 18. Segesvár 3, 19. Szász-Sebes 3, 20. Szászváros 1, 21. Szében-szék 9, 22. Szerdahely-szék 5, 23. Torda 12, 24. Udvarhely-szék 34. Meglátszik ezen dolgozatból kivont átnézetből is, hogy a jegyzék szép szorgalommal készült, mely annál méltóbb dicséretünkre, ha megtudjuk, hogy a munkát alig három hét műve és hogy azt szaktársunk Fridrich István miniszterialis fogalmazó gyakornok úr egyéb teendői végezte mellett készítette.

Természetes, hogy ily rövid idő alatt teljes munkát nem lehetett létesíteni, mire nem hetek, hanem hónapok is alig

elégésések; miután nemcsak a régibb még át nem nézett folyóiratok nézendők át, hanem különös gonddal kell a majd *minden* megyéről és városról létező kisebb-nagyobb monographiákat is átlapozni, pedig ezek egymagok is egész könyvtárt alkotnak.

Reméljük, hogy a pótló munkát azon közeg fogja véghez vinni, mely első sorban van arra hivatva t. i. a központi bizottság és hogy az ilykép kiegészített jegyzék az országszerte szétküldött kérdőívekre érkező feleletek által még ki fog pótoltatni: így azután a jelen dolgozaton sarkaló oly segédkönyvünk lesz kutatásainkban, melyért szomszédaink méltán meg fognak írgyelni.

Szükségesnek tartjuk megemlíteni, miszerint azon készí-tendő kalauz tudományos haszna szerfölött emeltetni fog az által, ha mindegyik felsorolt emlék mellé az irodalmi idézetek mellékeltenek, a mi tudtunkkal a jelen dolgozatnál is szándékolva volt, de a mi a dolgozat igen nagy vesztére, technikai okoknál fogva elmaradt!

Szükséges lesz továbbá a fölveendő emlékek körét kiterjeszteni a kisebb építményekre is: emlékoszlopokra, önálló szobrokra stb. és a földolgozott anyagot szaklajstromok által könnyebben kezelhetővé tenni.

Értjük itt különösen az emlékek szakok szerinti csoportosítását, ezeken belül geographiai fölosztását és a mű régészetileg fontos valamennyi helyeknek (minden egyéb fölosztás nélkül való) betűrendes sorba hozatalát.

Az ezen nézpontok szerint bővített és rendezett jegyzék fogja a földdel kapcsolatos hazai emlékek statistikáját szolgáltatni és a készülóban lévő „gyűjtemények kalauzával“ a hazai emlékek összzstatistikáját föltüntetni.

Hazai emlékeink ez összeírása mellett feladatunk lesz a lelhelyek följegyzése és mindezen előmunkálatok alapján hazánk régészeti térképének készítése.

Végül visszatérve az előttünk fekvő dolgozat a, sajnáljuk hogy az csak csekély számu példányokban készült és könyvkereskedési úton nem kapható, a miért tehát kétszeresen sür-gősnek tartjuk, hogy az országos központi bizottság e jegyzékre fordítson különös figyelmet és abból új bővített és átdol-

gozott kiadást dolgozzék ki, mely majdan a bécsi kiállításon a készítendő térképpel együtt méltóan képviselje szaktudományunk legujabb országos organumát. Hampel József.

A műemlékek bizottsága.

A magyarországi műemlékek ideiglenes bizottsága f. é. október hó 9-én tartá évnegyedes rendes ülését Szalay Ágoston elnöklete alatt. Ez ülés sok tekintetben volt nevezetes és érdekes; sok nagy horderejű határozat hozatott. sok oly intézkedés és jelentés történt, melyek a szakembert és műkedvelőt egyaránt érdekelni fogják.

Három nevezetes műemlék megtartása, illetőleg a pusztítástól megmentése érdekében történt intézkedés. A nm. m. k. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr felkérte, hogy oda hatni méltóztassék, miszerint a zsámbéki lakosok az ottani templomrom pusztításától eltiltassanak. A n.-vásonyi vár donjonja, mely még egészen ép volt, tetejétől tűz által megfosztatván, a nm. m. k. vallás- és közoktatásügyi miniszter felkérte, hogy a donjon betetőztetését a birtokos báró Todesconál kieszközölje. Végre értesült a bizottság, hogy a pénzügyminiszterium a zólyomi várat egy pléhgyárosnak adta bérbe. A bizottság, kifejezve aggodalmát, hogy a nevezetes vár az illető gyáros által el fog ferdítettetni, felkérte a nm. miniszterinmot, hogy a pléhgyárosnak semmiféle változtatást, előleges beleegyezés nélkül meg ne engedjen.

A bizottság rajzgyűjteménye igen szépen szaporodott. Myskovszky Viktor kassai tanár ugyanis, ki már régebben küldött kilencz nagy tábla rajzot, most ujabban ismét hat táblát küldött Kassa műemlékeiről. Még inkább s nevezetesen fog szaporodni a bizottság gyűjteménye az által, hogy Storno megígérte, miszerint vázlatait a bizottság gyűjteménye számára ki fogja dolgozni.

Előadó bejelenté, hogy Stornó Lőcsén már tizennégy falképet restaurált, melyekről, a kik látták, igen dicsérőleg nyilatkoznak.

A pilis-sz.-kereszti zárda felásatására szükséges költséget a m. k. vallás- és közoktatásügyi miniszterium utalványozta, azonban az előhaladt évszak s a beállható esőzések miatt az ásatás az idén már nem kezdhető meg; tehát a jövő tavaszra halasztatott.

Intézkedés történt ugyanezen ülésben a sz.-benedeki erődített benczés zárda helyszínelési tervének s Buda városának a bécsi es. k. könyvtárban lévő 1541-ben megjelent képe másolatának megszerzésére. Ez utóbbi igen pontos és érdekes kép nagy fontossággal bír, ha a budai parochialis templom restaurációja fog szóba jönni.

Jelentetett ezen ülésben, hogy az 1873-ik évi költségvetésben az okolicsnai (Liptómege) templom restaurációjára 1000 frt., a jánosi (Gömörmege) templomra 2000 frt, végre a lébenyire 6000 frt vétetett fel.

Ezután több kisebb érdekű tárgy, a levelezések s adminisztrationalis ügyek intéztettek el. É.

Kivonat

a magy. tudom. Akademia archaeologiai bizottsága

1872. okt. 8-án az akademia épületében tartott ülésének

jegyzőkönyvéből.

Elnök: Mátray Gábor.

Jelenlevők: Henszlmann Imre, Rómer Flóris, Toldy Ferencz bizottsági tagok.

72. Előadó jelenti, hogy a műemlékek bizottságának előterjesztésére a nm. m. k. vallás- és közoktatásügyi miniszter f. é. szept. 19-én 18179. sz. a. kelt rendeletében a m. t. akademia régészeti bizottságának kiadványaira még 1500 frtot engedélyezett, s ez összeget, mihelyt az eddig kapott 5000 frtról szóló számadások fel fognak terjesztetni, utalványozni fogja. Örvendetes tudomásul szolgál.

74. Előadó kéri a bizottságtól használatra a báth-monostori faduczkok egy részét s viszont a bizottság használatára

felajánlja a bácsi és kalocsai faduczkokat. A kért duczkok ki fognak adatni.

75. Lorber réznyomó a bizottságtól ajánló bizonyítványt kér. A bizottság Lorber munkáival tökéletesen meg lévén elégedve, a bizonyítvány ki fog adatni.

78. Rómer Flóris b. tag indítványozza, hogy b. Nyáry Albert akad. l. tag választassék meg a bizottság tagjául. Az indítvány egyhangulag elfogadtatott.

Pesten, 1872. oct. 8-án.

Jegyzette: Érdy Kálmán.

Érmészeti adalékok.

XXVIII.

(Római éremlelet.) Marosvásárhelytől 2 óra távolságra fekvő M.-Bánd községének határán — a községtől délnyugotra $\frac{1}{4}$ óra távolságra fekvő omladványos helyen — találhattak fel f. é. szeptember végső napjaiban római ezüstérmek egy edény eltört alsó részében és körülötte, kimosva az eső által az oldalos talajból.

Illyés Sándor mező-bándi kir. járásbíró úr szíves közvetítésének köszöni a magy. nemz. muzeum, az említett érmekből húsz példánynak megküldését.

Ez érmek közt van egy M. Antonius Elagabalus-féle, tizenöt III. Gordianus- és négy Philippus seniortól való.

Sorozatuk a hátlapot tekintve következő:

1. *Elagabalus* R PMTRPIICOSIIPP álló Providentia Cohen III. k. 524. l. 74. sz. — 2. *Gordianus* R AEQVITAS AVG; Cohen IV. k. 126. l. 9. sz. — 3. R FORTUNA REDUX; Cohen IV. 129. 40. — 4. IOVI STATORI; Cohen IV. 130. 47. (3 péld.). — 5. P · M · TR · P · V · COS · II · P · P · (242-ben) Gordianus jobbra áll, Cohen IV. 138. 117. — 6. ORIENS AVG; Cohen IV. 132. 69. (2 péld.). — 7. PROVID AVG; Cohen IV. 139. 125. — 8. SECVRIT PERPET; Cohen IV. 141. 144. — 9. SAECVLI FELICITAS; Cohen

IV. 141. 140. — 10. VICTORIA AVG; Cohen IV. 142. 156. — 11. VIRTVS AVG; Cohen IV. 143. 160. — 12. VIRTVTI AVGVSTI Hercules; Cohen IV. 143. 166. (2 péld.). 13. *Philippus* & ANNONA AVGG; Cohen IV. 176. 15. — 14. LIBERALITAS AVGG II (247.); Cohen IV. 179. 38. — 15. PAX FVNDATA CVM PERSIS 244.; Cohen IV. 179. 45. — 16. SECVRITORB 15; Cohen IV. 186. 97.

Ez érmek többnyire meglehetősen föntartásuak és alighanem képezték egy nagyobb kincsnek töredékét, mely közveszély idején, talán valami góth csapat közeledése alkalmával, a föld biztos mélyébe rejtetett!

H. J.

L e l e t e k.

(*Római sírt*) találtak f. hó 8 án Sopronban. Gross Mihály háztulajdonos ugyanis kertjében gödörásással levén elfoglalva, kötömegre akadt, mely a továbbásást megakadályozá. Közelebbről megvizsgálván az akadályt, látta, hogy az római sarkophag. Kincset remélve találhatni, szétzúzta a sarkophag tetejét, azonban érdekes régiségeken kívül egyébre nem akadt. A talált tárgyak közt volt egy igen szép művi ércztükör, hajtű, két üveg s több más érdekes tárgy. A hatóság, értesülvén az esetről, azonnal beszünteté az ásatást s f. h. hó 9-én délután egy szakértőkből s hivatalnokokból álló bizottság ment ki a helyszínét megvizsgálándó. Mint a szakértők állítják, a sarkophagban római szűz volt eltemetve, ki nem sokkal férjhezmenetele előtt halt meg.

(*Kolozsvárott*) egy kőfal leromboltatása alkalmával a munkások az alapzatok alatt római sarkophagot találtak, melyben emberi csontváz maradványai voltak. A sarkophag az erdélyi muzeumegylet birtokába került.

(*Sítkén.*) Vas megyében, Kiss József úr földjén szintén találtak római sírt. A benne volt ékszerek a szombathelyi muzeumba tétettek. Az ásatás Vörös Sándor helybeli plébános vezetése alatt folytatattatik.

(*Rába-Kovácsiban*) egy nagyobb éremlelet fordult elő, melyről a sárvári járás szolgabírája Tulok Zsigmond a következő jelentést intézte főt. Lipp Vilmos tanárhoz, mint a vasmegyei régészeti egylet titkárához:

„Kondora Mihály rába-kovácsi-i lakos, midőn a f. évi szeptember 21-kén konyhájában sütőkemeuczéje mellé mésztöltésre szükségelt gödröt ásott, a földben alig egy ásó mélységre egy fél itczés cserép-korsóban pénzeket talált; a korsó a kivétel alkalmával összetörvén, a benne volt ezüstpénzeket számra mintegy 750 darabot, Szeli János ott dolgozó napszámos jelenlétében megolvassván, azokat azonnal kivitte cséplő-pajtájába, ott dolgozó embereinek megmutatandó s miután a talált pénzek a kapott rozsdafoltok miatt felismerhetők nem voltak, azokat eczetbe téve megtisztogatta, a midőn is kitűnt, hogy a talált pénzek mind tiszta ezüstérből valók és nagyságukra teljesen kétfélére oszlnak; azok közül egy rész halpénzhez hasonló vékony- és nagyságú. a kisebb rész pedig nagyságra régi ezüst huszasainkhoz hasonlít. A nagyobbak közül Kondora Mihály két darabot kezeimhez át is adott, a többit pedig. miután azoknak valódi értékét nem ismerte, 80 osztrák forintért Lessinger Simon sárvári lakosnak eladta. A pénznemek, a találó állítása szerint, mind a XVI-ik századból valók. Lessinger Simon sárvári lakost azonnal meghivatva, a megvett pénzek előadására felszólítottam, de Lessinger Simon úgy nyilatkozott, hogy miután az általa megvett pénzek meggyőződése szerint kevés értéket képviseltek, nehogy érettük adott pénze benn vesszen, átadta ugyanazon árbau mint ő vette, Fürst Sándor felső-patyi lakosnak. Ez azonban ezen alkalommal honn nem lévén, a pénzeket tőle átvenni nem lehetett; de Lessinger Simon kötelezte magát előttem arra, hogy tudván, hogy a talált pénzek Fürst Sándornál Felső-Patyban még megvannak, azokat, a mint hazajön, ezen szolgabírói hivatalhoz be fogja hozni.

A Kondora Mihály által átadott két darabot ide mellékelve, azon kérésem mellett küldöm főtisztelendő úr kezeihez, méltóztassék azokat Szombathelyen a régészeti egyletnek bemutatni, hogy azon esetben, ha az egylet azok megszerzését jónak látná, az intézkedéseket megtehessem. stb. Sárvár, 1872. oct. 4.“

Mint Lipp Vilmos úr a „Vasmegyei lapok“ oct. 13-ki számában írja, a beküldött két darab érem 1515. és 1516-ból való salzburgi érseki pénz. Irja továbbá, hogy a halpénz alakú kis érmek csak vagy magyar obolusok, vagy frisaticusok lehetnek. Hogy minő érmek e halpénz alakúak, a vizsgálatból ki fog tűnni; azonban nem tartjuk valószínűnek, hogy frisaticusok XVI-ik századbéli érmekkel forduljanak elő.

I r o d a l o m.

Joh. N. v. Mátyus k. k. Truchsess- Catalog von I. Altgriechisch, II. Römisch, III. Ungarisch, Siebenbürgisch und Polnisch, dann IV. mittelalterlichen Münzen und Medaillen. Pest, 1872. 128. ll. nagy quarto. Ára 1 frt.

M. hosszabb idő óta gyűjtött éremgyűjteményét eladni szándékozván, e jegyzéket tette közzé német nyelven azon czélból „um selbst den würdigen Fachgelehrten, als auch schaulustigen Freunden der alten und neuern Münzkunde bei der im Jahre 1873. in Wien stattzufindenden Weltausstellung nebst Erleichterung des mühsamen Überblickes doch auch einen befriedigenden Genuss zu verschaffen, so habe ich die ursprünglich französisch abgefassten 4. Cataloge auch deutsch beschrieben stb.“

A ki csak e bevezetést is elolvassza vagy e jegyzéket átlapozgatja, bizonyára azon meggyőződésre fog jönni, hogy kár volt szomszédaink kedvéért ezt a fáradságot venni!

Az egész mű, miként a czímből is látni, négy csoportra oszlik. Első a régi görög érmek osztálya, mely 776 példányból áll; ezek „Vaillant, Bartelemy, Mionnet, Fr. Domenicis stb. és Verlhoff“ után vannak beosztva (eingetheilt). Megelégednénk — mi részünkről és velünk valószínűleg az olvasó is — Mionnet- s pótlólag Sestinelvel, hacsak az érmeknél valóban is történnék hivatkozás az írókra; szívesen engedtünk volna el Sz.-nek hosszas, de önkényes rövidítései miatt homályos leírásait.

A második osztályt a római és byzanti érmek képezik,

összesen a négyezernél nagyobb számmal. A római assok elől, a redukált római assok, majd a consularis ezüstérmek s végre az itáliai assok következnek, ez utóbbiak tekintélyes számmal (25 db.). Csak az kár hogy ez érdekes sorozatok példányainál a kétségtelenül valódiak a kétesektől, minők tudtunkkal vannak, nincsenek elkülönítve!

Az u. n. családi érmek a családok betűrendében felsorolva és tekintélyes sorozatot tüntetnek föl (332 db), átnézetök könnyű és a leírás ugyan nem pontos mindenütt, de elégséges, hogy legtöbb esetben az érintett érem megismerhető legyen.

Nem mondhatjuk ugyanezt a császárságbeli érmekről. Itt a fölosztás, nem tudjuk minő szerencsétlen rendszer, de semmi esetre sem Cohen vagy Mionnet szerint van végrehajtva! A rendszer csak annyiban áll hogy „Silber-Münzen“, „Silber-Münzen“, „Legionen des M. Antonius“, „Silber-Münzen“, „Münzen des Augustus aus Bronze“, „Mittel-bronze Münzen“, „Gr. Bronze-Münzen“, „M. Bronze“ stb., ilyféle czímek vannak feltűnőbb betűkkel nyomtatva és e czímek alá vannak az egymásután következő imperatorok érmei sorozva. A hátlapok sem időrendbe sem betűrendbe nincsenek rakva s így a fölталálás nehezítve van; végre a leírás maga is hiányos és a minduntalan változó rövidítések miatt el nem emészthető.

A harmadik osztályról elég annyit említenünk, hogy ennek a czíme a következő: „Chronologische Darstellung der ungarischen Numismatik seit der I-ten Einwanderung der Scythen bis 1872. einschliessig (sic!)“ Ezen föliratnak megfelelőleg természetesen: Balambér, Attila, Buda (kiktől érmek a gyűjtben vannak és a többi hun és avar vitézek, kiktől nincsenek) mindannyi díszai az „első korszak“-nak! A magyar valamint az erdélyi gyűjtemény a rómaihoz képest kicsi, a lengyelekkel együtt, melyek (miért?) ide vannak állítva, összesen 798 darabot tesz ki.

Végül a 4. osztály a fémereket és mindennemű újabb időbeli külföldi érmet tüntet föl ismét kellő fölosztás és csoportosítás nélkül. Az emlékérmek közt p. o. Róma első, utána következik Salzburg, Perugia, Bologna, Ferrara, Gallia, követ-

kezik ezután Németország, Magyarország, Morva-, Bajor-, Lengyelország és így tovább.

A leírásról ez utolsó résznél is ugyanaz áll, mi az előbbieknél, az homályos és hiányos, eltekintva attól, hogy miként a többi részek ez is sajtóhibáktól hemzseg.

Hogy végre az egész jegyzékről véleményünket őszintén kimondjuk: sajnáljuk, hogy ezen (dacára számos kétes darabjainak elég érdekes) gyűjtemény tulajdonosa a bécsi kiállításon, hol kétségkívül a világ minden részéből lesznek együtt szakemberek, ezen műve által fogja mintegy a pesti szaktudományt képviselni, mely műve az utóbbi iránt épen nem fog kielégítő véleményt ébresztetni.

M. úr nézetünk szerint helyesebben és inkább ügye érdekében fog cselekedni, ha a jelen jegyzéket visszavonva, azt olyan által pótolja, mely a mai nap ily eladási jegyzékhez kötött igényeknek megfelel s mely alkalmas, a nemzetek békés viadalában Bécsben ügyünknek becsületet szerezni.

A mi a gyűjteményt magát illeti, teljesen méltányoljuk tulajdonosa azon ohaját, hogy az legalább forrászeiben együtt maradjon és azért annak valamely oly intézet részéről való megvételét tartanók legcélszerűbbnek, mely gyűjteménnyel még nem bír, mert ha akár már gyűjteménnyel bíró intézet, akár magánember szerzi meg: beolvasztás és szétdarabolás lesz az ötven év óta oly kitartó szorgalommal gyűjtött kincsek sorsa.

H. J.

Dr. P. C. Ilant. Das alte Raetien staetlich und kulturhistorisch dargestellt, hierzu zwei Tafeln. Berlin Weidmann 1872. o. VIII. 530. ll. Ára 4 tallér és 20 garas.

Raetia, a rómaiaknak ez igen fontos középeuropai tartománya Plantában monographusra talált, ki ép oly szorgalommal mint szakavatottsággal az összes e tartományok történetét illető irodalmi és leletekbeli adatokat, kezdve a rómaiak előtti időtől egészen a XIV-ik századig összegyűjtötte és azokat élvezetes és tanulságos olvasmányt képező munkálattá földolgozta.

Szerző mindenekelőtt a tartomány természetes és politikai határait állapítja meg és e terület történetileg megállapít

ható első lakóiról, az etruskokról és celtákról értekeznek. Előadja ezeknek művelődési fokát és ebbeli fejtegetéseinél kiválólag leletekbeli eredményekre támaszkodik; eredményeit a következő pontokban foglalja össze. Elsőben föltünteti az érczek használatát, taglalja mennyire foglalkoztak a föld művelésével, szól életmódjukról, kutatja állandó telepítvényeiket, kereskedelmi összeköttetéseiket és vallásukat s végre azon kedvezőtlen véleményt, mely a raetokról már az ókorban is uralkodott, hogy t. i. rabló nép volt, kellő mértékre alászállítani iparkodik.

A rómaiak előtti állapotot ecsetelő szakaszt befejezi a nép politikai szervezetének rajza, mely néhány későbbi időből fönmaradt fontos fölirat segítségével igen alaposan van kidolgozva.

A munka második főszakasza (54—234. ll.), mely Raetia-t mint római tartományt tünteti föl előttünk, *reánk nézve tanulságosabb*, mert eltekintve azon momentumoktól, melyek a terület sajátosságos alkatából származtak, egyébként csak olyanok voltak a római intézmények ott is, mint Pannoniában és oly pontok tekintetében, melyekre nézve saját kútfőink homályban hagynak bennünket, a szomszédoknál találunk fölvilágosító adatokra.

Raetia a 15-ik évben Kr. u. előtt (ugyanakkor midőn Pannonia), hódolt meg a fegyveres erőnek; Vindeliciával együtt egy tartománynyá egyesítettet és ez új tartomány biztosítására egy nagy római colonia, Augusta Vindelicorum (a mai Augsburg helyén) épült. A meghódított terület államivá lőn és kezdték az úthálózat alapjait megvetni, mely úgy mint Pannoniában különösen a harmadik század kezdetén Septimius Severus és fiai alatt érte tetőpontját.

Érdekes a mit szerző ezután a limes raeticus és a belföldi erődtítmények rendszeréről említ, melynek főelemei gyanánt Raetiában a várak, álló táborok, sánczolatok és különálló toronyok mutatkoznak.

Ezzel szorcsan függnek össze a katonaugyre vonatkozó fejtegetések. Látjuk ezekből, hogy Marcus Aurelius koráig a mióta a leg. III. italica tanyázott, Raetianak nem volt önálló

legioja, hanem azon ideig raetiabeli segédsapátok és a gyarmatokbeli veteránok pótolták a rendes hadsereget.

Az ezen tartományból állíttatni szokott segédsapátok összesen 20 cohors-ot és 5 ala-t képeztek és mintegy 12,900 emberre mentek.

A mi a tartomány politikai közigazgatását illeti, a II. századig „procuratores“, azontúl a III. végeig „propraetores“ végre pedig „praesides“ állottak annak élén; sz. előbb gondosan összeállítja a föliratokból ismert tartományfőnököket, azután pedig azoknak katonai, bíraskodási és igazgatási főhatalmát ecseteli.

Raetia, mely a negyedik századig osztatlan volt, e század kezdetén valószínűleg Constantinus alatt (324—337.) I.-ra és II.-ra daraboltatott, az előbbi délibb hegyes része, az utóbbi pedig a felső lapos rész, a kezdetbeni Vindelicia képezte.

E szakasz három utolsó fejezete a tartománybeli öngazgatással bíró városok és kerületek, továbbá a római tartományi élet s végre kereszténység terjedése előadásának van szentelve, mindannyi fölötté tanulságos részlet!

A harmadik szakasz (234—254. II.) a keleti góthok uralmát (488—537.); a negyedik (254—383. II.); a merovingok (537—752.); az ötödik (284—394. II.) a karolingok (767—911) és végre a hatodik rész (394—435. II.) az I. Konrád és a szász fejedelmek (911—1024.) uralma alatt álló Raetia történetét adja elő.

A tartalomdús monographia, miként már e kivonatból is kivehető, valósággal mintaszerűnek mondható. Teljessé teszi azt több függelék. Ezek közül említjük mindenek előtt az ügyesen készített, a helységeket és utakat föltűntő Raetia beli térképet, mely úgy a római miként a góth- és frank korszaki határokat tünteti föl. Második függelék a Peutinger mappából Raetia-t illető szelet; továbbá mellékelve vannak az „itinerarium“-ból a Raetia-t illető részletek, a Raetia számára készült törvénykönyv (Lex romana curiensis), a Remigius-féle töredelmezési könyv s végre néhány érdekes Raetia-t illető okmány.

Ezek után talán fölösleges is említünk, hogy az aránylag bőven ismertetett művet igen nagy élvezettel olvastuk s

így ajánlhatónak tartjuk. Az élvezetet elősegíté a csinos külső, mely a Weidmann-czég dicséretére válik.

Hampel József.

Egyveleg.

9. (1872. évi szeptember hóban) a magyar nemzeti muzeum régiség-tárába ajándékképen begyűlt ezüst érem: 15, réz 22 db. Ajándékozták: Cornides Boldizsár, Csáky Ferencz, Hoós Ferencz, Kiss Ignác, Máriássy Ferencz, Oppenheim Adolf, Riemann Frid., Steiner Jakab. Egyéb régiségeket ajándékoztak: Horváth Ferencz, Jászay Sámuel, Litassy Lajos, B. Nyáry Jenő. Ó Buda, Rajsz Miksa, Rosenberg József, Szabados Andorné sz. Lasztokay Gizella, Személyi Ferencz.

10. (A régiségtárnak) f. 1872. évi szeptember hóban összesen 5,025 látogatója volt.

11. (Kolozsvárról) írják, hogy a történeti emlékü magyar kapu lebontásához folyó év őszén hozzá kezdenek.

12. (A kultuszminiszterium) jövő évi költségvetése előirányzatának indokolásához a műemlékek lajstromát is mellékelte tájékozni akarván a törvényhozást a műemlékek föntartásának és megóvásának szükségéről. E célból megbízá Fridrich István segédfogalmazót (ki több évig volt az „Arch. Értesítő“ segédszerkesztője) hogy a magyar és erdélyi ingatlan műemlékekről kimerítő lajstromot készítsen, miszerint a törvényhozás lássa, mily sok becses s történelmi műemlék maradt reánk. A lajstromban 853 római, körives és csúcíves, szóval minden műemlék, melyet már a szakirodalomban ismertettek, vagy melyeket az összeállító utazásai alatt följegyzett, föl van számítva. Ezt olvasva, senki sem fogja sokallani a 20.000 frt.-ot. A lajstrom bővebb ismertetését fennebb veszik olvasóink.

13. (Fiume) a bécsi világkiállításra föl fogja küldeni a város dombormívü képét, melynek elkészítésével Mayert, a tengerészeti akademia tanárát bizta meg, ki már nagy részét el is készíté. Látható lesz azon minden középület, magánház, kikötő, domb, kert stb. az igazinak megfelelő színben köhomokból készítve. A tenger vízszíne kékes aczélsodronyból lesz szöve, hogy azon keresztül a fenék mélységét is látni lehessen.

14. (*A madridi Escorial*) a régi spanyol királyok szék- és temetkezési helye, melyet II. Fülöp a st. quentiní győzelem emlékeül építtetett, egy okt. 2-iki távirat szerint tömérdek műkincsével együtt leégett. Csupán a könyvtár egy részét lehetett megmenteni.

15. (*As „Augsburger Allgemeine Zeitung“*) egyik mult havi számában egy német utazó érdekesen és irányunkban szomszédainknál ritkán tapasztalható rokonszenvvvel írja le azon tapasztalásokat, melyeket Budapesten két napi itt tartózkodás alatt szerzett. Beszélvén a főváros kedvező természetes fekvéséről, rakpartokról, a lánczhídról és alagútról, a budai fürdőkről és a Margitszigetről, nemsokára áttér a fővárosi műkincsekre s a nemzeti muzeumról a következőket írja: „A nemzeti muzeum, egészen eltekintve realis tartalmától, a magyar nemzet fiatal lánggra lobbanó, de hatalmas egységi érzületének érdekes teremtménye. Csupa nemzeti épületek közepette, a belvárost átkaroló országút külső oldalán emelkedik a hatalmas antik izlésben épült épület magas rácsoszatú kertben. A muzeum előhomlokzatát képező óriási 8 oszlopu előcsarnok nekem is fölnyitá kapuját Szt. István napján. A bejárás mögött nagyszerű lépcsőházat alálni és e fölött a felsőház ülés termetés a magyar Pantheont (?).“ Ezután részletesebben elbeszéli a muzeum alapítását és történetét és így folytatja: „Valóban mondhatni, hogy e nagyszerű intézet a nemzetnek műve. Hogy pedig a gyűjtemény a nemzeté, hogy azon ezrek közül, kik ide sietnek és egymást szüntelenül fölváltják. mindenki érzi, hogy neki joga van itt nézegetni, sőt vizsgálni és megtapintgatni is (?) és hogy ama parasztgazdák, kik a Bethlen Gábor, Kemény és Rákóczy idejebeli nyergeket nagy kíváncsisággal nézték, hogy ezek mindnyájan közbirtokosoknak érzék magukat e gyűjteményekkel szemben, az mindenekelőtt, ki Szt. István napján a termekbe lépett, első pillanatra világos lehetett. Megemlítvén Rómer képes kalauzát és a földszinten elhelyezett köravatalokat, a felső termekről így ír: „A hét felső terem mindennemű kincseivel különösen fontos a görög-római művészet barbarizálására pl. tekintve a rómaiakkal határos népek pénzneimeinek fölvételére és a görög és latin polgárosodás összefolyására nézve a Dunánál, és másfelől azon nagy sülyedést is elárulják, melyet ezen országok a tatár uralom által a XIII. században, majd a később bekövetkezett török uralom által szenvedtek. Hangosan szólva e tömeges bronzrégiségek, bronzkerekek, bronzcsengetyűk és lószerszámdiszítések egy a görög-római világtól érintetlenül fönállott úgynevezett kelta polgáriasodásról. Egy valóságos óriási bronzedény például, mely eltört

lába daczára 3 lábnál magasabb, fülénél harangforma diszítésekkel, a kis-körösi pusztáról származott. Az agyagból készült edények közül mindenki előtt különös érdeklődéssel fognak birni a kétségtelenül azelőtt római helységek területén talált, mázzal bevont, zöldes vagy barnás sárga színű edények, melyek Olasz- és Görögországban csaknem egészen hiányzanak és itt is aligha nem az ily fényezett művek iránti előszeretetnek köszönik felmaradásukat. A későbbi görög üveg művészet egy valóságos remekét láttam itt többek közt, mely a tolnamegyei dús lellyhelyből Szegszárdból került ide a Duna mellől, honnét egyszersmind a köravataloknak egy része is ered. E remekmű egy mély csésze következő görög felirással: „szenteld a pásztornak, igyál, te élni fogsz.“ A csésze külseje az ősi keresztény jelvényekkel uszó halakkal és itt ott szárnyakkal is van ékítve, főleg az edény fenekén. Egyáltalán a mindinkább elfajuló byzanci egyházi arany-ezüst művészet kömettség s más művészeteknek itt valóságos kincshalmazza látható.“

16. (*Hatos Gusztáv úr*) két társával f. évi szeptember 22-én meglátogatta Árpád temetkezési helyét, az óbudai Fehéregyház romjait, s látogatását leirta a „Reform“-ban. Árpád völgyéből a békás-megyeri úton tovább haladva elérték a római vízvezeték omladványait, az úgynevezett „római kastélyt“, s a Péterhegy tövénél, végre Fejéregyház rommaradványait. Czikkének végén írja, hogy „honszerző ősünk iránti kegyelet parancsolja hamvait a végenyészettől, a mennyire lehet, megóvni s hogy a 60-as évek elején nagy lelkesedéssel karoltatott fel az eszme, s gyűjtések is történtek Árpád sírjának felásatására, de pár év múlva már senki sem törődött vele, pedig itt az ásatást nem volna szabad halogatni, mivel a templom alapfalait lassankint elhordogatják és építkezésekre használják fel, úgy hogy midőn ők azt körülményesebben megtekinték, az Érdy János által 1851-ben készített alaprajzon feltüntetett állapotnál tetemesen megfogyottabbnak találták. Ez okból indítványozza a kiránduló úr, hogy ezen ügy országossá tétessék, karolja fel az akadémia és a nagyobb mérvű ásatások egy részletesebben kidolgozandó terv alapján és országos alaphól fedezendő költségen kedvező idő beálltával azonnal kezdessenek meg.

Tartalom : Hazai műemlékek és régi épületmaradványok jegyzéke. Hampel József. — A műemlékek bizottsága. É. — Kivonat a m. tud. Akadémia arch. bizottsága 1872. oci. 8-án az akadémia épületében tartott ülésének jegyzőkönyvéből. Érdy Kálmán. — Érmészeti adalékok XXXVII.—XXXVIII. H. J. — Leletek. — Irodalom. H. J. — Egyveleg.

Pesten, 1872. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1872.	Segédszerkesztő:	3. szám.
VII. kötet.	Érdy Kálmán,	November 15-én.
Szerkesztő:	Lipót u. 49. sz.	Bizományos:
Dr. Henszlmann Imre,		Aigner Lajos könyvkereskedése
zerge u. 23. sz.		Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg.—
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váci utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden más honi könyvtárúsnál.

J e l e n t é s.

Az 1872. ápril 19-én megkezdett és május 7-én befejezett régészeti utazásomról és a Bács vidékén tett ásatások eredményéről.

A kalocsai érsek megbízásából lerándultam ápril 19-én Bácsba, hogy ott némely régi építmények maradványait vizsgáljam, melyeket midőn két év előtt Bácsban működtem, az idő rövideje miatt, tanulmányoznom nem sikerült.

Ut közben kiszálottam Mohácsra és Pécsre mentem, régészeti tekintetben hazánk egyik fő helyére hol 20. 21 és 22-én mulattam és a pécsi püspökkel az archaeologiai teendők iránt értekeztem.

E teendők közé a következő 5 pontot sorolom:

1. Az alpeseken innen páratlan ó-keresztyén temetési- vagy coemeteriális cubiculum. Ezen cubiculum a pécsi székes egyház közvetlen szomszédságában fekszik, északi rövid oldalával érintvén a templom új déli hosszfalát közel a déli torony-

hoz. Magának a kissé szabálytalan cubiculumnak mérvei ezek: hossza 10' 2'', szélessége 8' 11'', legnagyobb magassága a dongabolt alatt 7' és 1'-nyi vastag s e fölött 7' 6''-nyi föld fekszik. A cubiculum előkamarája, melyben a lemeneti lépcső volt, még szabálytalanabb; a cubiculum előtti fala 6' 4—5''-nyi, az elmentéte csak 5' 9''-nyi, egész hossza 4' 1.50''-nyí, oldalfalai egészen szabálytalanok. A cubiculum mögött van egy kis ür, melyhez jelenleg nem férhetni, de kiásatása alkalmával kör-szelvény alaku spiraculumnak bizonyult be. A cubiculum előkamarájához egy 59' 6''-nyi hosszú lejtős, ujabban készült folyosó vezet, mely elején tíz lépcső fokon szál le.

Falfestményei évről-évre inkább s inkább halaványodnak és enyésznek el; némely részei melyeket Koller még tisztán látott, én pedig 9 évvel ezelőtt, mikor először szemléltem, már csak homályosan láttam azóta egészen eltűntek: p. o. Noe bárkájával. 1863-ban a m. tud. akadémia régészeti bizottmánya útján tervet készítettem, mely szerint a falfestmények további romlásának elejét lehetett volna venni: tanácsoltam a cubiculum körülásatását úgy, hogy így az építmény, mely gödörben, minden oldalán szabadon maradt, és védő tető alá vétetett volna a pécsi káptalan körülásatta ugyan az építményt, s pár hónapig, hogy falai kiszáradjanak, a gödröt nyitva tartotta, de később ismét földet hányatván az épületke tetejére, azt ismét földalattivá tette. Igaz, hogy a bolthajtásra kettős asfalt réteget raktak, s így a nedvesség innen nem szivároghat át, de beszivároghat az oldalfalakra, s innen a dongaboltra; és valóban így is történik; mért számtalan apró salétrom izú cseppek jelennek meg a falakon, mint a fal-szú (Mauer-frass) tanúságai, mely a falfestményeknek rövid idő múlva véget fog vetni. Nem vigasztalhat tehát a káptalan chronosticonja, mely az 1864-iki munkálkodás jeléül a bejárás fölé tétetett:

NE LABEFIAT DIGNE ET SOLLICITE

CAVTVM.

(1864.)

A cubiculum jelenlegi állapotában, nézetem szerint csak egyetlen egy mód van képeinek megmentésére t. i. az amerikai, melyszerint az egész építmény a föld mélyéből kiemeltetnék és tökéletesen száraz épületben helyeztetnék el. — A képek

vászonra huzatása csak ezeket, nem pedig az egész épületet mentené meg. E nézetemet közöltem a pécsi püspökkel is, de úgy tetszik, mintha a pécsi építészek nem ismernék e módot, mellyel az amerikaik három emeletes házakat is meszire tudnak eltolni.

Harmad éve constatáltam, hogy a cubiculum temetkezési hely volt, mert akkor fölepét fölásatván, találtam csekély mélységben egy egész jobb felkarsontot, a balnak töredékét és egy sarkesontot. — Egyébiránt már Koller is említ embercsontot, melyet a cubiculum első fölfödözése alkalmával (1780-ban) itt találtak.

Sajnálattal kell megemlitenem, hogy a római téglán, melyből a cubiculum felépült semmi jel vagy felírás sem található; igaz csak kevés helyről lehetett téglát kivenni, tudni illik olyanról, melyen soha semmi festés nem volt, de az innen szedett téglák ily jelt, vagy felírást, nem mutatván, s egyébiránt a többivel minden tekintetben megegyezvén, hihető, hogy valamennyi jegy vagy jel nélküli. Itt tehát ninesen útmutatás sem a téglagyárra, sem a legiora, mely által készítették a téglák, sem a készítés korára, sem Pécs régi római nevére (Sopiano). A lehullott egyes festékdarabokat felszedtem és elvittem magammal vegyészeti analízis céljából. Úgy tetszik, hogy itt egyedül a freskó festészet volt alkalmazva. A színek megegyeznek a római catacombákéival kivált azon képecskékkel, melyeket Rossi „róma suteranea“-jában a calixtusi coemeteriumból másoltatott. Sajnos, hogy Rossi a festékek analízisét munkájában nem adja. E hiányt pótolja Donner „die erhaltenen Antiken Wandmalereien in technischer Beziehung“ czimű munkájában, mely, mint a pompéji freskókat leíró nagyobb munkájának részlete, külön lenyomatban is megjelent Lipcsében 1869-ben. Itt adatik a falképek festékeinek vegyészeti analízise, érdekes leendő tehát megtudni, vajon a festékek ugyanazok voltak-e három század lefolyta alatt; mert a pécsi cubiculum a 4-ik században készült, és vajon ugyan oly egyszerű freskók-e a cubiculuméi is minők voltak a pompéjibeliek?

Henszlmann Imre.

(Folytatása köv.)

A műrégészeti szakoktatás Németországban a folyó (187^{2/3}-iki) tanév téli felében.

Ha a műrégészetet legtágabb terjedelmében fogjuk föl, úgy kell azt tekintenünk, mint az emberi szellem és az emberi izlés közrehatása mellett átváltoztatott anyagi természetmények reánk maradt tömegének tudományát, mely a korokban, a földolgozott anyagok különmemű csoportjaiban és a munkáló népegységekben leli külön-külön szakokra való fölosztása alapjait.

a) Kor szerint megkülönböztetjük az ő-, ó-, népvándorlás- és középkor műrégészetét.

b) A földolgozott anyag szerint külön válik az építészet, szobrászat, festészet, agyagművesség és ércz művesség fejlődési története, pecséttan stb.

c) Végre tekintve a népegységeket, szólunk ind, persa, assyr, aegyptomi, görög, római, német, olasz stb. műrégészetről.

Látni való, hogy a műrégészet ily magas szempontból tekintve majdnem kimerithetetlen tengerhez hasonló, melynek határai az emberi szem elől elvonulnak.

Ily terjedelemben tudományunkat csak a világirodalom tünteti föl, a kathedra még az oly tudós Németországban is sokkal szűkebb határokat szabott magának és e szorosb körön belül is egy évben az összes német egyetemek nem merítik ki az anyagot, hanem arra rendesen több évi cyclus szükséges.

Tudjunk ezt a minden egyetem részéről évenként kétszer kiadatni szokott leczkerendek szorgalmas átlapozgatásából és egyéb, tanulmányainkra vonatkozó adatok összegyűjtéséből.

A jelen átnézet, melyet olvasóinknak bemutatunk úgy tünteti föl az előadásokat, a mint azok a folyó tanév elején közzététettek.

Az előadások czimei eléggé föltüntetvén azok irányát és körét, e helyütt bővebb magyarázatra nem szorúlnak, de rövid fejtegetésre szorúlnak a „gyakorlatok“, „seminariumok“, „társalgások“ és „régészeti társulatok“ czim alatt hirdetett műrégészeti cursusok.

Ezek mindannyi módjai a szakoktatásnak, melyek azon tapasztaláson alapulnak, miszerint az egyetemi tanítás (ujabb időkig egyedüli) módja: a tanár előszóvali szabadelőadásai vagy inkább írásból való előolvasásai csak úgy szűlnék kellő sikert, ha azokhoz a hallgatók öntevékenysége is hozzájárul.

Előadásközben a hallgató ugyan szintén éber figyelemmel kísérvén a hallottakat, szelleme dolgozik és utóbb gondolkodván fölöttük magáévá teszi a kifejtett igazságokat; de a műrégészet sajátos tárgyköre nem elégli az egyszeri előadást.

Már csak arra is, hogy a tanár fejtegetéseit megértsék, szükséges, hogy a hallgatók a tárgyat melyről szó van, szemmel lássák és így maguk az eredeti, gipszmásolat, vagy jó ábrák tanulmányozása által újra meg újra meghányják a hallottakat.

De azon fölül hozzájárul azon körülmény, hogy a tanár idő szűke miatt előadásában rendesen a kort vagy emlékcsoportot, mely tárgyalási anyagául szolgál csak fővonásaiban állíthatja elé, a részleteket a hallgatókra bizza.

Végre tudományunk már alapjában kritikai természetű és az összehasonlítást épen nem nélkülözheti; módszere a szemlélet, kritika és összehasonlítás lévén, mivelőiben oly tulajdonokat kíván, melyek csak sokszoros gyakorlat folytán fejthetők ki.

Mindezeknél fogva a tanszékekbeli előadásokon kívül, arról kellett gondoskodni, hogy a hallgatók a tanár vezetése mellett a tárgyak helyes szemléletébe beavattassanak, a fönmaradt részleteket pótolják és a tudomány módszere önálló alkalmazásában járatosakká tétessenek.

E czélra a társas gyülekezések alkalmasoknak bizonyúlnak, hol fesztelen eszmecsere, a hallgatók részéről önkutatásaik eredményeinek előadása, az előadások minden oldalról való meghányása, az emlékek társas vizsgálata, közös összehasonlítása és megbírálása s végre értekezések kidolgozása által a fönjelölt eredmények éretnek el.

Ha e gyülekezések rendszeresen szerveztetnek, kezdettől fogva meghatározott terv szerint alakúlnak, az intézet részéről, a résztvevőkre bizonyos anyagi föltételekkel és előnyökkel járnak: a „seminarium“ áll elé, minők Göttingenben, Bécsben

stb. nemcsak a mi szakmánkra hanem egyebek számára is vannak.

A „társulatok“ szabadabb szövetkezések azok közt, kik a tanár meghívásának engednek; végre ha a tanár hallgatóival időről időre a mondott czélok kedvéért egyesülni ígérkezik, e szándékát „gyakorlatok“ tartása czime alatt hirdeti. Ilyenek ma már majdnem legtöbb egyetemeken szokásban vannak, mert fölötte üdvösöknek bizonyultak és inkább mint az előadások alkalmasak arra, hogy az egyetem czélja, önálló gondolkodók és kutatók kiképzése, valósuljon.

E rövid bevezető fejtegetés után a városok betürendje szerint tüntetjük föl szakunk tanárai- és előadásaiknak átnézetét.

1. Németország.

1. *Berlinben: Piper.* Régészeti és patristikus gyakorlatok a keresztény muzeumban, különösen a bibliai őstörténet és Jézus életének az emlékek alapján való magyarázata. — *Curtius.* Görög és római műrégészet a királyi muzeumbeli emlékek felhasználásával; régészeti gyakorlatok.

Hotho. Szépészet áttekintéssel az egész műtörténetre. *Lepsius.* Egyptomi emlékek. — *Mommsen.* A római legiok története; gyakorlatok a római ókor terén. — *Heydemann.* A görög képzőművészet története; régészeti gyakorlatok.

2. *Bonnban: Justi.* Általános műtörténet. *Kekulé R.* A régi művészet története legrégibb időktől Constantinusig; Lucianus irataiból válogatott helyek olvasása műemlékek segítségével; műrégészeti gyakorlatok. — *Klein.* Görög és római palaeographia (folytatás) gyakorlatokkal.

3. *Breslauban: A. Schultz.* A művészet általános története; bevezetés a keresztény régészet tanulmányába; az újabb német művészet története; palaeographia. *Förster.* Római magánrégiségek részben pompejbeli emlékekből magyarázva; régészeti gyakorlatok. — *Blümner.* A görög festészet története; régészeti gyakorlatok.

4. *Gießenben: v. Ritgen.* Az építészet története.

5. *Göttingenben. Wieseler.* Görög és római vallási és művészeti symbolika; Görög színügy tekintettel Aristophanes művé-

szetére; régészeti seminarium. — *Unger*. Középkori műemlékekről. — *Matz*. Görög és római művészet története; régészeti társulat.

6. *Greifswaldban*: *Pertz*. Latin palaeographia. — *Preuner*. A festészet története az ókorban; gyakorlatok a római emlékek köréből; régészeti gyakorlatok. — *Pyl*. A német művészet története; társalgások pommerániabeli régiségekről az illető emlékek és okmányok összehasonlító tanulmányozásával.

7. *Halle-Wittenbergben*: *Krause*. Múrégészet vagy az ókor classikus népei képzőművészetének története.

8. *Heidelbergben*: *Wörmann*. Pompej műtörténeti szempontból. — *Woltmann*. A német művészet története a jelen században. — *Stark*. Régészeti kritika és hermeneutika; válogatott régi domborművek magyarázata.

9. *Jenában*: *Nipperdey*. Római államrégiségek. — *Bursian*. A görögök és rómaiak drámai irodalma és színtügye; a classikai régészet fejlődése Wolff F. A. óta. — *Güdechens*. Pompeji és Herculaneumról; régészeti emlékek.

10. *Königsbergben*: *Hagen*. A legkitünőbb művészek műveiről; a középkori építészetről.

11. *Lipcsében*: *Overbeck*. Görög műregetan; kiválóbb régi művészeti példányok magyarázata; gyakorlatok a régészeti társulatban.

12. *Münsterben*: (a kir. akadémián). *Rohling* Bibliai régészet.

13. *Münchenben*: *Brunn*. A trójai körhöz tartozó emlékek magyarázata; régészeti gyakorlatok. — *Meszner*. A keresztény művészet régészete és története; keresztény ikonographia; beszélgetések a keresztény művészet- és régészetről karöltve a nemzeti muzeum és királyi pinakotheka látogatásával; az u. n. liber pontificalis magyarázata, tekintettel a keresztény műrégészetre. — *Kluckhohn*. A középkori palaeographia alapvonalai. — *Reber* előadásokat még nem hirdetett.

14. *Rostockban*: *Bachmann*. Tárgyalása a Pausanias görögországi utazásában leírt műemlékeknek. — *Clason*. Régi művészet története; római műtörténet kezdve Augustus korától.

15. *Strassburgban: Springer.* A német művészet története; műtörténeti gyakorlatok. — *Kraus.* Ó-keresztény építészet. — *Dümichen.* Az egyiptomi templomok és sírok ábrázataikkal és fölírataikkal.

16. *Würzburgban: Ulrichs.* Aesthetika újabb műtörténettel; ókori edények tana (Vasenkunde) régészeti gyakorlatokkal.

Jegyzet. Erlangen-, Kiel-, Marburg-, és Tübingenben e félévben nem tartatnak műrégészeti előadások.

II. Schweizban :

1. *Basel: Bernoulli.* A görög és római művészet története.

2. *Freiburg i. B.-ban: Rauch.* A görög plastika története.

3. *Zürich: Dilthey.* A műrégészet alapelvei és átnézete; régészeti gyakorlatok; a gipszmuzeum öntvényeinek magyarázata. — *Vogelin.* Gyakorlatok a középkori művészetben. — *Rahn.* Az olasz festészet története különös tekintettel a XV, és XVI. századra; a fametszés és aczélmetszés története. — *Fehr.* Schweiczi műtörténet. I. rész. — *Kinkel.* A görögök és rómaiak magánéletéről.

Az *ausztriai* egyetemekre vonatkozó adatok még nem lévén kezünkönél, utóbb pótolni fogjuk.

A közlött jegyzékből látjuk, hogy a német egyetemeken még jelenleg is, úgy mint azelőtt, a *classikai ókor* az, mely különös művelésben részesül.

A középkori műrégészet még nem tudta magának kivívni azon rangot, mely azt méltán megilleti; az őskori régészet pedig éppen tekinteten kívül hagyatik.

Ez utóbbi a tanítás köréből, úgy látszik, még mindeddig azért van kizárva, mert még nem érett meg azon fokig, mely szoros rendszeres előadásokra alkalmatossá tenné, mi ismét azon körülményben leli megfejtését, mert anyag ugyan nagy mennyiségben halmoztatik föl mindenütt, de az összehasonlító módszer még csak az utóbbi időkben alkalmaztatik reá kellő sikerrel.

Az érmészet, miként tapasztaljuk, Németországban éppen nem taníttatik, tudtunkkal Németországban e tudománynak nincs is kathedrája: jele annak, hogy az olyan tudománynak tekintetik, mely első sorban autopsia útján sajátítandó el.

Ezen magyarázati ok azonban épen nem mentegeti a kiváló hiányt, mely annál érezhetőbb, mennél fontosabbnak kell fölismernünk az érmészetet mint történeti segédtudományt, s mely alig megfogható, ha tudjuk, hogy legtöbb egyetem saját éremgyűjteménnyel bir vagy legalább oly városban székel, hol az érmészet oktatására tekintélyes gyűjtemények állnának a tanárnak úgy mint hallgatóinak rendelkezésére.

Ezúttal ezen rövid megjegyzésekkel befejezzük közleményünket, máskorra halasztván azon tudományos intézetek és taneszközök (muzeumok, gipszöntvények gyűjteményei stb.) ismertetését, melyek a műrégészeti szakoktatás támogatására Németországban és egyéhhűt az egyetemeknél fővnának.

Hampel József.

Muzeumok, régészeti egyletek és kiállítások.

(Az 1872-ik évi october hóban) a m. n. muzeum régiségtárába ajándékképen begyűlt ezüstérem 57 db réz-, 44 db és 2 db bronzfémer. Ajándékozták: Barna János, Dudinszky György, Győri Gábor, Jagiha György, Kubinyi Ágost, Mocsáry Sándor, Némethy Ferencz, Petricsko Jenő, Szalay Pál, Seifert Károly, Steiner Jakab. — Egyéb tárgyakat ajándékoztak: Culen Márton, Ernst Francziska, Fazekas András, Fischer M. A. és fia, Gajdossik Rafael, Gutmann István, Ksensigh Lipót, Lojka Hugo, a „Magyar Ujság“ szerkesztősége, Pratzner János, Szalay Pál, Selma Emma, Wagner Rudolf.

(Fejérmegye területén) a régészeti mozgalmak valóban szépen haladnak. A megye közönsége közgyűlésileg elfogadta, egy történelmi s régészeti egylet s vele összeköttetésben levő régiségtár alakítását, s a benyújtott alapszabályokat helyben hagyta; az egylet mielőbbi megalakítása tekintetéből az aláírási ívek kibocsátását is elrendelte. A szétküldött aláírási ívek nagy részvétellel fogadtattak, s a megye színe legnagyobb buzgósággal sorakozik e nemes czél kivitelére. Az aláírási ívek beküldésére november hó 1-ső napja tüzetett ki.

Ugyancsak ez ügyben a „Székesfejérvár“ f. é. nov. 3-ki számában „Megyei történelmi s régészeti egyesületünk ügyében“ cím alatt következő cikk jelent meg:

„Azon valóban nemes irányu mozgalmak, melyek egy idő óta megyénk s városunk területén folytonosan nagyobb tért foglaltak el; végre megvalósulva, egy történelmi s régészeti egyesület s vele összeköttetésben levő régiségtár felállításábanau érik el győzelmük diadalát. A megye közönsége megértve a kor hívó szózatát, — felfogta a tudomány terjesztése s fejlesztése érdekében, említett egyesület felállításának szükségét, — közgyűlésileg pártolta s elfogadta a történelmi s régészeti egyesület megalakítását. — Az eszme kivitele s megvalósítása érdekében az aláírási ívek már kibocsátattak, most már egyedül megyénk s városunk tudomány-kedvelő közönségére van bízva az egésznek megvalósítása, létele. Hisszük s reméljük, hogy azon megye s város közönsége, mely megye és város egykor a magyar nemzet történetének színpadán az első szerepet játszá, mely megye tömve történelmi nevezetességű helyek és családok emlékével, mely város büszkén hirdetheti, hogy egykor három tenger határolta büszke Magyarhon fővárosa, később királyai koronázási helye, majd sírlaka volt, hol a legnagyobbak porai nyugosznak; azon megye és város közönsége nem fogja megvetni, magától eltaszítani egy oly egyesület pártolását, mely nagynevű mul'ját felderíteni czélozza. Multak kétes, homályos napjait felderíteni, a történet ítélőszéke előtt az igazságot kimutatni — czélja a történelemnek; a multak napjait előállítani, a mint azok valóban voltak, a szemlélőt a régiek családi s nyilvános életébe vezetni, tűzhelyüket, lakhelyüket bemutatni, a középkor lovagját korszerű építészeti váróton előtüntetni, a korszakok népeinek ruházatát, fegyverzetét s a mindennapi szükség tárgyait, úgy művészetét bemutatni — czélja a régészetnek. E kettős czélt elérni, a megye régi lakóit a különböző korszakokon át történelmi s régészeti szempontból vizsgálni; történet fáklyájáról megvilágítani multjukat, régészeti szempontból bemutatni a mult napjait, úgy, a hogy azok valóban voltak, egyszerű művészetében az ó, zordon de ragyogó ruhájában a középkort, lesz feladata egyesületünknek. E czél az, mit kitűzött egyesületünk, e czél elérésében

reméljük, hogy megyénk és városunk őseire büszke közönsége, mind anyagilag mind szellemileg segíteni fogja s nem hagyja felülmúlni magát, más megyék hasonló irányu törekvései által. Fejérmegye és város mindig az elsők közt szerepelt, midőn a haza szellemi s anyagi jólétének előmozdítása érdekében tenni kellett; nem fogja most sem elhagyni magát, nem fog most sem méltatlan lenni ősei egykori hírére.“

A „Székesfejérvár“ ugyanazon számából értesülünk a következőkről: A megyei történelmi s régészeti társulat tagjai kétfélék: alapítók 50 frt. egyszer mindenkorra való befizetésével s rendes tagok. évenként 2 frt. tagdíjjal. Tagdíjak csak az egyesület megalakulásakor fizetendőek le.

Aláírhatni helyben, Fekete János m. t. főjegyző s levéltárnok úrnál, Barkáts Gusztáv főcsendbiztos s Hattyúffy Dezső t. aljegyző uraknál a megyeházában; vidéken minden szolgahírői hivatalnál s e mellett több egyes ívtartónál.

(A *felsőmagyarországi muzeum*) alakuló közgyűlése octóber hó 26-án volt Kassán. Ámbár számosan jelentek meg, mégis sok felsőmagyarországi város nem volt képviselve. — Az ülésen Szentléleki Gyula az elnöki, Miskovszky Victor a jegyzői széket foglalta el. Miután elnök üdvözlő rövid beszédben a jelenvoltakat, az ideiglenes választmány tett jelentést eddigi működéséről. Eddig az alapítók száma 7, 100—100 frttal, a pártoló tagoké pedig 120. Ezenkívül a vidékre küldött aláírási ívek még nem érkeztek be. A közgyűlés ezután a szervezéshez fogott. Elnökké gr. Zichy Rudolph, alelnökké Barczay Ödön és Loósz József, titkárrá Hugo Károly, ellenőrré Ganzer Ede, örökké pedig Myskovsky Victor, Klinkovics Béla és Kaplarszik választattak meg. Ezenkívül választottak 30 bizottsági tagot.

A muzeum számára Kassa városa ingyen helyiséget adott az arany csillaghoz címzett városi házban. A tárgyak tömegesen érkeznek; már alig akad hely azok elhelyezésére. A muzeum részéről oct. 24-kén küldöttség volt a m. n. muzeum igazgatója Pulszky Ferencznél, hogy elkérje a már nem használt szekrényeket. Mint halljuk, a küldöttség kedvező feleletet nyert.

(*A pozsonyi városi muzeum*) Könyöki József tanár buzgó fáradozása folytán nem sokára rendezve lesz. A muzeum számára a város három szobából álló szép helyiséget adott a városházán.

I r o d a l o m.

(*Margit-sziget. Irta Törs Kálmán. Pest, 1872. 8.*) Ily czimű fürdő-könyv jelent meg az „Athenaeum“ nyomdájában, mely bennünket mint régészeket és történészeket is közelebből érdekel, mivel szerző műve tulajdonképi anyaga elé a Margit-sziget, e nevezetes történeti hely történetének vázlatát csatolá. — Szerző gondosan összegyűjté munkájában mindazt, mi eddig a Margit-szigetről megjelent s ezért nemcsak mint fürdő-könyv érdekes e mű, hanem történeti s régészeti tekintetben is kiváló figyelmet érdemel. Az egész mű két részre szakad: I. Margit-sziget az előidőkben. II. Margit-sziget most. — Szakunkat az első rész érdekli különösen, bővebben tehát csak erről szólunk. Szerző első fejezetében a sziget történetét adja a rómaiak idejében a mennyiben ez az adatok után ismeretes, felhasználva különösen Hampel József „Aquincum történeté“-t, Gibbon „A római birodalom hanyatlása és bukása“ czimű művét, ifj. Kubinyi Ferencz munkáját az „Archaeologiai közlemények“ II. kötetéből s Radványi Imre 1858-ban megjelent „Margit-sziget történetét.“ A harmadik fejezet a sziget történetét adja az Árpádok idejétől a török dúlásig s ez a munka legterjedelmesebb s legérdekesebb része. — Leírja szerző e fejezetbe a szigeten volt épületeket s azok történetét, az épületeknek még fenálló maradványait oly vonzó előadással állítva össze az adatokat, hogy a könyv e része élvezetes olvasmányt nyújthat még a szakembernek is, ki új adatra e műben nem talál. Ezután következik röviden a sziget újabb története.

A munka második főrésze „A Margit-sziget most“ magában foglalja a sziget mostani állapotának ismertetését, a fürdő, az artézi kút és az újabb épületek leírását az első résznek megfelelő vonzó előadással.

A munkában számos fametszetű illusztráció van, melyek zaonban nem mondhatók egészen sikerülteknek; ezenkívül

mellékelve van a sziget igen jó térképe is. — A mű kiállítása csinos s bátran ajánlhatjuk azt nemcsak a nagy közönség-, de szaktársaink figyelmébe is. É.

E g y v e l e g.

17. (*Reményi Ede és régiségei*) ezen cím alatt jelent meg a „Hon“ f. évi oct. 25-ki kiadásában a tárcza rovatában a következő czikk:

A „Magyar Polgár“ egyik munkatársától a következő sorokat veszi: Tisztelt Szerkesztő ur! Hosszu ideig abban a boldog hitban éltem, hogy Reményi Ede hegedű-virtuoz, s ime a végén kisül, hogy az a hegedű a Reményi ur hóna alatt tulajdonképen csak másodrangú eszköz, melylyel végig szokta az országot adóztatni egyik szélétől a másikig, még pedig nem mindig glâce kesztyűsen. Nehogy a t. szerkesztő ur azt hihesse, hogy ő felsége az angol királyné solohegedüsét csak úgy könnyedén gyanúsítani akarom; el kell beszélnem holmi apró történeteket s ezek tetejében egy egészen váratlan eseményt. A mi Reményi Edénk, mint köztudomású dolog, koronkint (állítólagosan művészi) körutakat csinál. A mint a vidéken megtartja első hangversenyét, ismerősei előtt el kezd roppant elragadtatással beszélni régészi szeszélyéről. Imádja a régiségeket, ha pedig azok épen arany- és ezüstből valók, akkor épen bolondul utánuk! A kik ilyenkor tanui ennek az enthusiasmusnak, ha épen van valami a zsebükben, egy kis régi ezüst- vagy aranypénzecske régi gyűrű, megkinálják vele a derék művészt.

Reményi elérzékenyülve, megcsókolja a lelkes hazafit, s e közben revisio alá veszi emberét, ha vajjon nincsen-e még vagy egy antique tüje a nyakravalójában, vagy nem tagadott el vagy egy római peesét-nyomó-gyűrűt az ujján, vagy plane nincsen-e az a gyengesége, hogy régi pénzekből visel mellénygombokat? Ha ezzel készen van, körülnéz a terembe. „Ni, ni mit látok! Hiszen ez pajtáskám pompás kard, s hozzá még . . . ej ej . . . persze hogy XVI. századbéli! Na ezt nekem kell hogy adjad.“ A szegény házigazda megdöbbenve nyul féltett ereklyéje után. „Engedj meg, barátom, de ezt nem adhatom, tudod, családi ereklyém.“ — „Na, na, na! — de nekem a Reményinek!“ — „Nem lehet, igazán nem lehet!“ „Barátom, elhegedülöm neked a legkedvesebb darabodat, hej Nándor, add ide a hegedűmet!“ — „Már barátom, én nagyon fogok örülni, ha játszani fogsz, de azért ezt a kardot még sem adom. Az igazat

megvallva, a muzeumnak szántam!“ — Mit a muzeumnak? — hát én kinek gyűjtök?“ A dolognak a vége aztán az szokott lenni, hogy a mi Edusunk le hegedüli a falról a családi elenodiumot, s bizonyságul hívja a vendégeket, hogy azt a régiséget most³ már ő pakolja be, azt viszi.

Es meg is teszi a házi gazda szabódásai ellenére. És ez az eset ismétlődik annyiszor, a hányszor Reményi vagy egy értékes darabot meg akar szerezni gyűjteménye számára. A székeiyföldről még tréfásabb, még csiklandósabb eseteket tudnánk felhozni, de mutaványul elég lesz egy is. M.-Vásárhelyt Dr. K.-nak volt egyszer vendége Reményi. A doktor urnak igen szép és becses bronz római régiséggyűjteménye volt, melyet évek óta gyűjtögetett. Persze Reményi neki esett, kért, könyörgött, de bizony a doktor nem tágitott azon elhatározása mellől, hogy bronzgyűjteményét az erdélyi muzeumnak adja. Egyszer aztán eljött a válás órája.

A szíves házigazda kikísérte művészvendégét szekeréig. „Hát Károlykám, csakugyan nem adod nekem azokat a régiségeket?“ — kérde Reményi a szekérbe felültében. „Nem lehet.“ — „Igen, de én elpakoltam azokat mind, itt vannak már a bőröndömben!“ A doktor ur mosolyog, tréfának tartja az egész dolgot. „Na már azt a bolondot csakugyan nem tetted!“ — „Majd meglátod! — A két jó barát összecsókolódik, — szervus lelkem, — hi! mehetünk!“ A szegény doktornak az első dolga, a mint visszamegy a szobájába, hogy számbavegye régiségeit, haj! de azoknak már csak hült helyük van. Reményi csakugyan elvitte, még pedig azon biztatással, hogy ő is a muzeumnak fogja hagyni becses gyűjteményét. Kolozsvárt magam is tanuja voltam, hogy egy este a házi gazdának lehegedülte a falról két olyan olajfestményét, mely százakat ért.

A képek — a házi gazdának csaknem könyhullatásai között — még azon este a Reményi szállására vándoroltak. És van ezeknek ezerféle variációjuk a velencei tükrök, gobelinek és a manó tudja miféle dolgokkal. Hiába, ő passionatus régész. A sok zúgolódo között akadt védelmezője is akárhányszor. Szívesen elismerte érdemül mindenki, hogy a Petőfi-szobrot ő hegedülte össze és ez örök emléke lesz Reményinek, na aztán ha egy kicsit különös módon is gyűjtögeti a nemzet számára ezeket a régiségeket, de meg lehet bocsátani, jó helyre mennek azok, a nemzeti muzeum fogja azokat örökölni! Én is azok között a jó bolondok között voltam; a kik ezt a harácsolást mentegették, a fentebbi-

indokból, hanem most e napokban véletlenül nyomára jöttem egy olyan dolognak, a mi erősen kinyitotta az én rossz szememet.

Képzelje tisztelt szerkesztő ur, a mi derék Reményink, a midőn már Rákos-Palotára összegyűjtött egy nagybecsű régiséget, kapja magát, felpakolja, suttyomba Bécsbe küldi, s ott elkótyavetyélteti! Azt kérdezem, hogy illik-e ez Reményitől? Vajjon jogos tulajdonosa-e ő gyűjteménye minden egyes darabjának, vagy sok esetben ideiglenes öre? És hogy ha már csakugyan ei akarta adni, miért kellett ez érdekes, többnyire magyar földön lelt régiségeket Bécsbe vinni? Vagy talán félt Reményi ur, nagy igazán, hogy itthon bele fog szólni valaki a dologba. A Reményi ur gyűjteményében azon darabok ellen, melyeket készpénzen vett, vagy ajándékban birt, nincs kifogásunk, azok felett szabadon rendelkezhetik; de nem olyan gyűjtemények felett, mint például a Dr. K-é volt. Nehogy valaki azt higgye, hogy az árverés csak mese, ide igtatom szóról szóra a „Neue Freie Presse“ idei october 2-ki esti lapjából a következő felhívást:

Antiquitäten-Auction. Am 5. Okt. und an den folgenden Tagen findet die Auction äusserst interessanter Antiquitäten statt (Reményische Sammlung), bestehend in sehr schönen Silbergegenständen, Gold- und Silberschmuck, Möbel, Dosen, Tschibuks, höchst werthvollen türkischen, persischen und chinesischen Stickereien, Original Oelgemälden, römischen und etruskischen Broncen und Gefäßen, Percellan-Glas etc.

Die Gegenstände sind vom 29. September bis incl. 4. Okt. von 11 bis 4 Uhr zur Besichtigung im Auctions-Lokale: Tuchlauben, Schönbrunner Haus 2 Stock, ausgestellt.

Wegen Kürze der Zeit konnte kein Katalog gedruckt werden.

Mathias Löcher,
k. k. beeid. Schätz-
Meister, Experte.

Herm. C. Redlich,
Antiquar aus Pest-
Experte.

Ime a speculáns hazafi! A pénzszerzésnek mindenesetre nagyon élelmes módja ez. És azt Reményi roppant szerencsével tudta csinálni. A legujabb időkben a magyar clerust sarczolta meg. A papokhoz szokott beszólni, s rendesen az első nap hegedüsző mellett kivallatta a szent atyákat, hogy ki micsoda régiséget rejteget, másnap aztán kezdődött rendesen az önkéntes vallomásttevőknél az executio.

— Ugyancsak a „Hon“ f. évi october 25-ki esti kiadásában az újdonsági rovatban a következő cikket találjuk:

Reményi Ede a mai „Főv. L.“-ban nyilatkozik, melyről a szer-

kesztő helyesen jegyzi meg, hogy több az önérték, mint a czáfoló adat. A nyilatkozat így szól: „A „Magysr Polgár“ 242-ik számában jónak látta eme lap egyik (előttem ismeretlen) munkatársa megtámadni engem, szememre vetvén, hogy közelébb régiségeimet eladtam, a mit jogtalanul tettem, miután én több antiktárgyat oly titulus alatt szereztem, hogy azokat majdan a nemzeti muzeumnak hagyom. Mellőzve a vádoló cikkben elmondott s ugyancsak kikerekített történetkéket, magára a dologra nézve következő a válaszom: Mielőtt a cikkkiró engem megtámadott, illő lett volna, sőt kötelessége: meggyőződést szerezni magának arról, vajjon régiségeim eladott részében csakugyan foglaltattak-e oly műtárgyak, melyeket én az alatt a föltétel alatt kaptam, hogy muzeumunknak hagyom? Mert ha nem foglaltattak (a mit jó lélekkel mondhatok), akkor leggyöngédebben szólva is ildomtalanság volt tőle; engem látatlanban támadni meg. Hogy mit adtam én már eddig is muzeumunknak, azt itt felsorolni tiltja öntudatom. Hogy mit fogok még éltemben vagy holtom után annak számára, kötelezettség nélkül is, adni és hátrahagyni? azt megmutatja majd a jövő. S hogy szabad-e nekem több, mint husz évi, koronkint külföldön és itthon, kedvem szerint saját pénzemen vett régiségeim egy részét, mint jogos tulajdonomat, bárhol eladni, ép úgy, mint másnak ingó vagy ingatlan jószágát? ezt, úgy hiszem, cikkkiró nr sem vonja kétségbe. Hogy pedig az eladást nem „suttyomban“ tevém, miként ő állítja, erre nézve legvilágosabb bizonyíték, miszerint arról cikkkiró is egy oly lap nyilvános hirdetéseiből értesülhetett, mely lap több mint 20,000 példányban nyomatik és küldetik szét az egész világba. Fölteszem K. Papp Miklós barátomról s mind ama t. szerkesztőségek igazságszeretetéről, kik a támadó cikk tartalmát közlék, hogy soraímnak ép oly készséggel fognak becses lapjaikban helyet adni, mint adtak a gyöngédtelenül gyanúsító cikknek. Végzem pedig amaz őszinte kívánattal, vajha cikkkiró szintén annyira teljesítse mindig hazafiúi kötelességeit, mint a mer nyire hogy én teljesíteni iparkodtam, lelkiismeretem megnyugtató. Reményi Ede.“

— Közljük itt továbbá azon megjegyzést, melyet R. Jüezen feleletére a „Budapesti Közlöny“ f. é. 26-ki számában (1974. I.) az njdonsági rovatban teszen:

Reményi ur a „Magyar Polgár“ után lapunkban is közlött azon tényre nézve, hogy ő régiségei egy részét, melyek közt fideicomissumok is lehettek, eladta, azt feleli, hogy az általa eladottak közt fideicomissumok nem voltak, s hogy ő csak pénzen vásárolt holmijai egy részét ár-

vereztette el. Elhisszük neki. De ezzel nincs megfelelő a mi kérdésünkre: megkínálta-e a bécsi piacon elkótyavetyézett holmijával a két magyar muzeumot megvétel végett? Mert ha megkínálta az említett igazgatóságokat, akkor minden gyanu legjobban meg van czáfolva; de ha nem: akkor jó lesz nem kérkedni olyan fennen hazafiságával. Erre kell felelnie saját maga érdekében, mert addig, míg ezt nem igazolja, megmarad rajta a folt, hogy egy magyar ember Magyarországon lévő műkincseket idegen piacra hurczolt. S ez a tett lehet jogos, de nem ildomos.

— Végre ide csatoljuk R. úr a „F. L.”-ban ez évi oct. hó 31-ik napján a napi újdonságok közt megjelent következő „végső” nyilatkozatát:

„Tisztelt szerkesztő úr! Miként becses lapja szerint önnek is tudomására van, pár nap előtt, egy megtámadás folytán kijelentém, hogy régiségi gyűjteményemből semmi oly tárgyat el nem adtam, melyet ajándéku! ama czím alatt nyertem, hogy azokat holtom után a nemzeti muzeumnak hagyományozom. Mivel pedig e nyilatkozat, noha szerintem rövid komolysággal mindent magábau foglalt, több oldalról ki nem elégtőnek találatott, tehát ugy saját becsü!etem, melyen foltot nem tūrhetek, mint a nemzet összesége iránti tisztelet követeli, miszerint még egyszer s utoljára nyilatkozzam. Tizenkét évvel ezelőtt hazámba visszatérve, művészi törekvéseim oly átalános méltánylásra találtak, mikép bennem az a legnagyobb hála-érzetet költé fel. Csupán ez érzetnek adtam tehát s adok most is kifejezést a ténnyel mit — sajnos, hogy gyöngédtelen megtámadások következtében — nyilvánosan vagyok kényszerű!ve kimondani, miszerint művészi tiszta keresetem legnagyobb részét hazai jótékony czélokra áldoztam fel. Maradványát pedig a zenén kívül egyetlen szenvedélyem aesthetikai becsű s régi tárgyak szerzésére fordítottam. Ez utóbbi — megengedom — nem igen praktikus eljárás, továbbá annak folytán, mert számtalanok által, kik gazdagnak hittek, szüntelenű! kizsákmányoltattam, oda juték, hogy 12 év után, bár ez idő alatt külföldön is sok pénzt szereztem, ma mégis — nincs bevallásában mit szégyeulenem — valóságos szegény vagyok, kinek becsü!etén s ezzel összeköttetésben házi szentélyén, egy régiségi kis gyűjteményén és művészetén kívül semmi egyebe nincs. Mivel pedig másra szorulni, míg erőm van szégyennek tartom; de kisegítőű! régiségeimhez is, mint saját pénzemen szerzett jogos tulajdonomhoz, mindenkor lehet nyulnom, többet e tárgyról nem szólok. Ismételve kijelentem azonban, hogy régiség-

táramban mind amaz — egyébkint nem oly nagyszámú ajándék, melyeket holtom után, mint a muzeumnak hagyandókat kaptam, — miként arról lakásomon (mészáros u. 3. sz.) az illetők bármikor meggyőződhetnek — nemcsak hogy sértetlenül megvannak; de sőt, noha még élek, azokat már régebben, tehát mindenesetre a „Magyar Polgár“ október 22-ki cikke előtt, nemzeti muzeumunknak, illetőleg nagyérdemű régiségi örünk főt. Rómer Flóris kir. tanácsos úrnak felajánlottam s teszem azt most is. Végül nem szemrehányásképp, nem is a gyöngédtelen megtámadások miatti keserűségből, mert hiszen megtámadás és gyanúsításnak a közpályán mozgó minden más egyén is ki van téve, de önmagam iránti köteleességérzetből, mint a Petőfi-szobor bizottságának választott elnöke, kijelentem, miszerint noha tizenegy éven át — annyi ellenkező ostromlás daczára — gondjaimat főleg oda irányoztam, hogy habár később, de elhamarkodás nélkül állíttassék fel a nagy költő nevének és a főváros díszének megfelelő szobor, s noha az alaptőke a szobor-ügyi pénztárnok Lévay Henrik úrnak kimutatásai szerint már annyira emelkedett, hogy végre a tervezéshez hozzá lehetett fogni: most mégis egy nemsokára általam összehívandó bizottsági ülésben elhatározott szándékom az elnökségről lemondani, mert én nem tudhatom, kinek fog majd ismét ez a tárgy eszébe jutni, hogy rajtam talán magán-boszúja mérges nyilait annyszor-mennyiszer próbálgassa. Már pedig előttem csak az ügy és nem személyes hiuság az irányadó. Hazafiúi tisztelettel maradván t. szerkesztő úrnak Pesten, oct. hó 30-án, őszinte tisztelője Reményi Ede.“

Miután e négy nyilatkozatot egész terjedelmében ide iglattuk, kérdés, mit mondanak ez ügyben azok, kik leginkább vannak benne érdekelve t. i. a magyar nemzeti muzeum érem- és régiségosztálya egyrészt, másrészt pedig a sub modo ajánlók?

A mi az elsőt illeti: van a m. n. muzeum érintett osztálybeli tisztviselőinek is határozott tudomásuk arról, hogy R. úr megbízás nélkül a m. n. muzeum neve alatt gyűjtött és annak részére átvett tárgyakat; azonban ép oly határozott tudomásuk van arról is, hogy R. úr a néki ily cím alatt juttatott tárgyakat a nevezett osztálynak által nem adta, mert, miként a rendesen vitt „Napló“ mutatja, ez osztály főállása óta mai

napig csak egy ajándékot vett R. úrtól. *) Vajjon kellett volna-e ezen megbízás nélkül gyűjtött tárgyakat azonnal rendeltetésök helyére juttatni — avagy volt-e az ajándékozók szándéka, azokat határozatlan időre R. ur birtokában hagyni — nem tudjuk; és épen ezen pont az, mely iránt az ajándékozónak, kik egyedül kompetensek e tekintben, nyilatkoznok kell.

Ezek nyilatkozataiból ki fog tűnni az is: voltak-e a Bécsben előleges jegyzék közzététele nélkül nyilvánosan, vagy egyéb alkalmakkor nem nyilvánosan eladott tárgyak közt olyanok, melyeknek jogos tulajdona nemzeti intézetünket illeti?

A mi végre a „B. K.“-nak „R“-hez intézett azon kérdésért illeti, megkínálta-e a n. muzeumot eladott tárgyaival, mi szolgáltatjuk a feleletet, hogy: nem; mit azonban onnan magyarázunk, hogy R. pesti ügynöke, ki túlságos árai miatt ez intézetnél nem nagy sikerre szokott szert tenni, ezúttal is kerülte az intézetet.

Hpl.

18. (A „Székesfejérvár“ f. é. 46-ik számában) „Érdekes lelet“ czímmel olvassuk a következőket: „November hó elején Huszár Sándor úr tinódi szőlőjében egy bronzkori csontváz találtatott. — A hullán különféle bronzkori tárgyak voltak. — Nyakán halcsont-féle (?) nyakék 4 darabban, úgy vadkanagyar átfurva, szintén nyakékul használva. — Találtatott még bronz függő 2 darabban. — Egy bronz karperecz, hasonló a nemzeti muzeumi képes kalauz 93. ábrájához; egy bronz lábperecz, hasonló a muzeumi kalauz 98. ábrájához. Mindezen tárgyakat szíves volt Huszár Sándor tinódi földbirtokos megyei régiségtárunk számára átengedni, szolgáljon nemes tette másoknak is például. Vajha megyénk minden vidékén találkoznának ily nemes tudománybarátok.

*) Azon ezüst-serleget, melyet R. annak idején prágai tisztelöitől emlékül nyert.

Tartalom: Jelentés az 1872. ápril 10-én megkezdett és május 7-én befejezett régészeti utazásomról és a Bács vidékén tett ásatások eredményéről. — A műrégészeti szakoktatás Németországban a folyó (1872^{2/3}-iki) tanév téli felében. Hampel József. — Muzeumok, régészeti egyletek és kiállítások. — Irodalom. — Egyveleg.

Pesten, 1872. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

Aigner Lajos

könyvkereskedésében Pesten, váci-utca 18. sz. („Nemzeti szálloda“).

Kaphatók a következő

Archaeologiai és történelmi művek:

ARCHAEOLOGIAI ÉRTESÍTŐ. A M. TUD. akadémia archaeologiai bizottságának közlönye. Szerkeszti Dr. Rómer Flóris. I—VI. kötet számos ábrával. Egy-egy 3 ft.

Ugyanaz VII. kötet. Szerkeszti Dr. Henszlmann Imre, segéd-szerkesztő: Erdy Kálmán. Ábrákkal 3 ft.

Ezen, hazánk történetére nézve oly fölötté érdekes és fontos folyóiratot l. t. cz. közönség figyelmébe ajánlom, annál inkább, mivel eddigi pártoltatása semmi arányban nincs a magyarnak hazai története iránt mindenkor ápta nagy érdekeltségéhez és e részben gyakran fényesen tanúsított áldozatkészségéhez. Felsőbb- és középtanodai, valamint casino könyvtárakban az „Arch. Értesítő“-nek nem volna szabad hiányoznia.

MŰRÉGÉSZETI KALAUZ KÜLÖNÖS tekintettel Magyarországra. Kiadta a magyar tudományos akadémia arch. bizottsága. I. Óskori műrégészet 154 ábrával. Irta Dr. Rómer Flóris. II. Közép-kori építészet 250 ábrával. Irta Henszlmann Imre 2 ft 50

ÁRPÁS ÉS A MÓRICZHIDAI SZENT JAKABRÓL címzett própostság története. Irta Dr. Rómer Flóris. Füszve 1 ft.

A föntebbi három munkbra figyelmeztetjük a régészettel és történelemmel foglalkozókat. Legjobb ajánlat azokra nézve az, hogy Rómer neve rajtuk áll; azon férfin neve, kinek lángbuzgalmának és kitartó vasszorgalmának köszönhető, hogy hazánkban a régészet országszerte kezd műveltetni. Azok részére pedig, kik e fontos tudományba csak némileg is behatolni kívánnak, Rómer művei (ideértve „Archaeologiai Értesítőjét“) nélkülözhetlen segédkönyvek.

BAKONY. TERMÉSZETRAJZI és régészeti vázlat. Irta Dr. Rómer Flóris. Második kiadás 1 ft 50.

A SZÉKES-FEHERVÁRI ÁSATÁSOK eredménye. Irta Henszlmann Imre 5 ft.

Hires műrégészünk ezen ívrétű (9 aczélmetszetű táblával és számos fametszettel ellátott) díszmüvét méltán ajánlhatjuk minden régészettel és műépítészettel foglalkozók, valamint mindazok kiváló figyelmébe, kik a hazai történelem iránt érdeklőnek.

A BÁNI MÉLTÓSÁG, eredetétől kezdve napjainkig. Irta Hampel József 30 kr

Alapos forrás-tanulmányozásokon alapuló rövid de velős története e nevezetes intézménynek.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1872.	Segédszerkesztő:	4. szám.
VII. kötet.	Érdy Kálmán,	December 1-én.
Szerkesztő:	Lipót u. 49. sz.	Bizományos:
Dr. Henszlmann Imre,		Aigner Lajos könyvkereskedése
zerge u. 23. sz.		Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetui lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váci utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden más honi könyvárusnál.

J e l e n t é s

az 1872. april 19-én megkezdett és május 7-én befejezett régészeti utazásomról és a Bács vidékén tett ásatások eredményéről.

(Folytatás.)

Nevezetes pont Pécsen a székesegyház déli és a püspöki lak keleti oldala előtti hely, a székesegyház mintegy fél hosszában, hol Jonás néhai örkanonok tanúsága szerint a Péter király által épített templom állott. Jonás ugyanis még 1866-ban említette előttem, hogy midőn a templom déli homlokzatán elvonuló terracet készítették, a föld mélyében alapzatokra és oszloptöredékekre akadtak. Az oszloptöredékek bazilikára mutatnak, minő Szent István fejevári temploma is volt, melyből 14 gránit oszlopdarab maradt fenn mai napig. Igen kíváncsú volna Pécsen ásatási kísérletet tenni, mert bizonyos, hogy a mostani székesegyház majdnem két századdal Péter után alapítatott.

Maga a székesegyház annyi változáson ment keresztül, hogy azt csak tüzetesebb tanulmányozás után raestaurálhatni. Mint ezt monografiámban (I. „Magyarország műemlékei“ első kötet első füzet) megkísérlettem.

Legérdekebb volna az eredeti közlekedést a feltemplom és altemplom közt ismét helyre állítani, mert a kettős lépcsőház falain hazánkban többé sehol elő nem forduló typologiai képek voltak láthatók. (Tárgyaltam azokat monografiám 2-ik füzetében.) Hozzájárul, hogy a lépcsőház két folyosóját, hihetőleg csak a mohácsi vész után elhamarkodva falazták be és hogy ezen falak mögött régi egyházi tárgyakat, missalékat, egyházi ruhákat és hasonlókat találhatunk. A tulajdonképi kincset a püspök és káptalan elvitték a török elől Pozsonyba, honnan az később eltűnt. — 1864-ben készítettem tervet a lépcsőház eredeti karba visszaállítására, de nem volt szerencsém az akkori püspök és káptalan hozzájárulását megnyerhetni. Az akademiához, melynek régészeti bizottsága által a tervet beadattam, intézett feleletében a káptalan azt állította, hogy a befalazást csak a török kiűzése után Nesselrode püspök rendelte el a nemesebb izlés parancsára. Azonban ezen elfalazás oly elhamarkodott és nyomorult, hogy Nesselrode nemesebb izlése mellett éppen nem tehet tanúságot. Hajdan a déli lejárás kis részét helytelenül Péter sírjának nevezték, de úgy hiszem világosan kimutattam idézett monografiámnak második részében, hogy itt Péter királyról szó sem lehet és hogy a külön keretekbe foglalt előadások egymásra vonatkozó typologiai képek, mint azokat a középkor híveinek oktatására készíteni szerette. Mivel e képek lánczolati folytonosságuk miatt páratlanok Magyarországon, emlékeink iránti kegyelet kívánja, hogy a kettős lejárát régi állapotába visszahe-lyeztessék, eltekintve attól, vajjon az újabb fal mögött találunk-e még egyebet reliefnél, mert ezen relief magában már oly kincs, mely a fölfedezésére tett költséget és fáradságot minden tekintetben megérdemli.

Harmadévi utam alkalmával a pécsi székesegyház falán dombormű alakot vettem észre, mely figyelmemet ezelőtt elkerülte. — Ha a délnyugati toronynak a déli mellékhajó tetejére vezető ajtaján kimegyünk, e tetőről a középhajó padlására

vezető ajtó jobbján igen díszes ruhába öltözött, szakállas alakot (alkalmasint héber papét,) látunk befalazva, melynek ruhája, nagyság-mérve és stylje egyaránt bizonyítja, hogy egykorú az altemplomi lépcsőházak alakjaival, sőt hogy hihetőleg onnan tétetett ide. Elszigetelt és elrejtett helyen állván, ez alakhoz nem könnyen lehet férni, azért elkértem azt a m. n. múzeum számára, hogy gyűjteményei a magyar emlékek ez egyetlen nemének példányaival is birjanak. A lépcsőház domborművei a XIII-ik századból és a francia clunyféle iskolából származnak. A kődarab könnyen pótolható Pécs vidéke nevezetes építészeti közgazdagságából, míg múzeumunkban hézagot töltend ki.

A pécsi székesegyház alatti téren, melyet majd buza, majd Klimo-, majd Szitovszky-térnek neveznek, közel Nagy Ferencz házához egy kisebb templomnak vagy kápolnának nyomai láthatók, különösen kivéhető a szentélynek három oldalú zárása a nyolcszögből és az oltárnak alapzata, sőt a kápolna melletti épületek alapzatai is fölérnék a tér fölépéré. Itt az ásások eredményéről biztosan kezéskedhetni*).

Midőn mult évben a báthmonostori zárdát kiásattam, figyelmemet a báhái anya-monostor maradványaira is fordítottam, elmenvén Báthára, ott a halom oldalában nagy kiterjedésű, mesterségesen készített terrace-ot találtam, melyen, mint azt a téglá- és kőtöredékek bizonyítják, hajdan a híres

*) Ez ásást illetőleg a magyarországi műemlékek ideiglenes bizottsága f. é. július hó 10-én tartott rendes üléséből felterjesztést intézett a m. m. k. vallás- és közoktatási miniszteriumhoz, melyben közbenjárásra kérte fel, hogy Pécs városa a buzatéren levő alapzatok felásátását megengedje. E felterjesztés folytán Trefort Ágoston miniszter ur Ó Excellentiája f. é. september hó 19-én 18.179 sz. a. felhívta sz. k. Pécs városát, hogy az eszközlendő ásatáshoz az engedélyt megadja s erről Méltóságos Szalay Ágostont mint a műemlékek ideiglenes bizottságának elnökét értesítse. Egyuttal tudósította a város közönségét, hogy a felásandott tér a felvétel megtörténte után országos költségen fog előbbi állapotába visszahelyeztetni. Ezen fölhívásra Bubreg Mihály polgármester az illető engedélyt Pécs városa tanácsának folyó évi october hó elsején tartott üléséből 9038. sz. a. meg is küldé nevezett bizottsági elnöknek.

benczés kolostor állott. A báth-monostori felfödözések érdekesége nagyon kíváncsossá teszi báthai anyjának megismerését is, mely minden valószínűséggel amannál sokkal érdekesebb felfödözések reményével kecsegtet. E tekintetben is érintkezni kellene a püspökkel *).

Ápril 21-kén kirándultam Kővágó-Szőlősrre. Itt pár év előtt római sírra akadtak, melyről Horváth Antal a m. t. akadémia régészeti bizottságát tudósította. Érintkezésbe téven magamat a helybeliekkel, megtudtam, hogy három kővágó-szőlősi lakos u. m. Pápa József, Kelenfy Mihály és Kelenfy József szántóföldjén, mintegy 100 öl hosszában szántás alkalmával falazatra akadtak s egy helyen leásván, egész kamrárt találtak, melynek közepén nagy kőkoporsó állott. A kamra hajdan boltozva volt, de feltalálásakor a bolt már beomlottnak mutatkozott. Oldalfalai ki voltak festve, mint Pápa József állítja, virágokkal és madarakkal, tehát épen úgy mint a pécsi cubiculumnak bolthajtása és ama rövid fala, melyen a bejárat van. A koporsó köveit Pécsre vitték és eladták; tetejét ifj. Horváth Antal 8 frton vette meg; az házfödél alakú, négy sarkán egy-egy akroteriummal, hossza 7' 3'', szélessége 3' 10 $\frac{1}{2}$ '', legnagyobb magassága 14'', a kő vastagsága némely helyen 6'' 9''. A sarkophag hihetőleg a IV-ik században készült, s így alkalmasint egykorú a pécsi cubiculummal. Talán ez utóbiban is eredetileg hasonló sarkophag állott. Kitetszik ebből mennyire érdekes volna a szőlősi lelhely tanulmányozása s illetőleg felásatása. Az ásatást épen most legjobban lehetne véghez vinni, mert az illető földek az idén ugaron hevernek **).

Henszlmann Imre.

(Folytatása köv.)

*) A magyarországi műemlékek ideiglenes bizottságának f. é. július hó 10 kén tartott ülésében javaslatba hozatott a báthai kolostor felásatása, de a bizottság a javaslatot elejtette s helyette inkább a sokkal érdekesebb pilis-sz.-kereszti ciszterczita apátsági zárda még magasan fennálló romjainak kiásatására tette meg a szükséges intézkedéseket.

E.

**) A kővágó-szőlősi római temető felásatása ügyében a magyarországi műemlékek ideiglenes bizottsága még f. é. máj. 17-én tartott rendkívüli üléséből tett felterjesztést a nm. m. k. vallás- és közoktatási

A győri egyházmegye műkincseiről.

Miként a hitbuzgó középkorban a kath. egyház volt azon központ, mely felé a hívők tisztelete, szeretete és áldozatkészsége gyermeteg bizalommal irányult, s miként akkor az egyház volt azon főpártfogó, ki viszont legnagyobb készséggel felkarolá gyermekeinek törekvéseit, tehetségeit és különféle szükségletét, úgy hogy az ő ápolása alatt mind a tudomány mind a szépművészetek teljes virágzásnak örvendettek, és maig is bámult, mert utol nem ért műremekeket létesítettek: épen úgy manap is a tudomány s művészetek, különösen a történelem s régészet elfogulatlan barátai méltán fordulnak tudványuk- és kutatásaikkal az egyház felé, mert ez csakugyan a legtágasabb tért, a legnemesebb anyagot képes nyújtani vizsgálataikhoz, és fáradozásaikat a leghálásb eredménnyel jutalmazni. Számtalan, már eddig is az a sok adat és műdarab, melylyel az egyház a tudományt gazdagítja; ámde azért még koránsem értük el a kutatás határát az egyház körében. Menynyi kincs rejlik e tekintetben csak egy megye területén is! Világos példa gyanánt akarom felhozni erre nézve a győri egyházmegyét, mint melynek szerencsés szemtanuja lehetek.

Már e becses lapok VI. kötetének 11. számában volt alkalmam közölni azon szép lelet tárgyait, mely mélt. Zalka János győri püspök urnak saját székesegyházában tett kutatásait jutalmazá. Azonban a műkedvelő püspök ur nemcsak a székesegyházban folytatja vizsgálatait, hanem kiterjeszté azokat egész egyházmegyéjére is, mely — mint tudjuk — Győr,

ministerhez s előlegesen 100 frtot kért utalványoztatni. A nm. minister úr e 100 ftot f. é. július 5-kén 13.930 sz. a. kelt rendeletével utalványozta is a pécsi m. k. adóhivatalnál ifj. Horváth Antal részére, ki az ásatás vezetésére felkérletett. A bizottság f. é. július hó 10-én tartott rendes üléséből újabb felterjesztést intézett a nm. ministerhez, ki f. é. szeptember hó 19-én 18.179. sz. a. kelt rendeletében elvileg elfogadta a kővágó-szőlősi római temető felásatását s a szükséges költséget az ásatás tetteleges megkezdésekor ígérte utalványozni.

É.

Sopron és Moson vármegyékre terjed ki. Mindentűn nagy gonddal és szorgalommal gyűjti a műkincseket székhelyére, szakértők által kitisztíttatja, és a mennyiben szükséges, kijavíttatja azokat. Teszi pedig mindezt azon dicső szándékból, melyet mi a legbiztosabb forrásból tudunk, s mely nem kisebb, mint kiadni a győri egyházmegye műkincseinek monographiáját hiteles rajzokkal illusztrálva; miként ez pl. hazánkban Esztergomot illetőleg, úgy szinte Aachen s több német egyházmegyében már megtörtént. Hogy mily becses leszen a kiadandó mű, arról bizonyára nem kételkednek azok, kik a győri székes-egyház könnyen megtekinthető kincstárát ismerik. Addig is azonban, míg ez érdekes mű idő folytán napvilágot láthat, tán nem lesz érdektelen azokból, miket a mélt. püspök ur előzőkeny szivességéből legujabban szemügyre vettünk, legalább néhány ritkább műdarabot megismertetni.

Láttunk először is egy serlegidom kelyhet ezüsből az áldozók számára, melynek rövidke talapzaton álló mély öble nyolcz kidomborodó bordára van osztva és kívülről ugyan bordák szerint felváltva, belül pedig egészen megaranyozva. Használtatott ez edény az áldozás borrali leöblítésére, miként e szokás az áldozárok fölszentelésénél manap is divik. A művész magát mind a kehely talapzatán mind annak öblénél czik-czak vonással jelezé. Kora nem régibb a XVI-ik századnál; legvalószínűbben azon időre esik, midőn a IV. Piustól 1564. I. Ferdinánd császár kérelmére megengedett borszin alatti áldozás az esztergomi, egri, győri és nyitrai megyékben kihirdettetett. Később azonban a becsúszott visszaélések miatt a nagyszombati tartományi zsinat 1611. e szokást beszünteté, megrendelvén egyuttal, hogy a megáldozott hivek a leöblítést erre szolgálendő külön kehelyből vegyék *).

A második érdekes mű egy románstylű ereklyetartó rézből, mely a fennebb leírttal együtt a boldogasszonyi ferenczrendi zárda tulajdona Mosonmegyében. E műnek alsó része kehelyhez hasonlít, kidomborodó bordákra osztott szélesöböllel, de csekély

*) Ime a zsinat határozata cap. III. p. 11.: „Absolutionem quoque non dent in eo ipso calice, in quo sacerdos celebrat; ne populus decipiat, existimans se sanguinem sumere.

mélységgel; fogantyúján ékkőfogalványok vannak, hat lapos bordából álló talapzatán pedig reczés alapra vésett sima szent alakok. A felső rész, mely az alsóhoz pántokkal volt hozzáerősítve és fődélként kinyitható vagy lezárható csinos négyszögű tornyot képez, két szakaszból vagyis emeletből áll, alant a négy oldalon négy nagyobb félkörben végződő ablak van alkalmazva, a sarkokon szakonkint felnyúló támoszlopok, a közepettők levő üres térben kétségkívül valamely kis szobor állott; a torony teteje, mely már keskenyebb és magas csucsban végződik, párkányzat által van elválasztva s négy apró ablakkal ellátva. A párkányzatot a románstílusban sajátos fogorszerű díszítmény futja körül. A csucsot kereszt díszíti a megfeszített alakjával. Maga az ereklyetartó sem megárayozva nincs belül, sem holmi béleléssel ellátva, csakis a fődél van belül megaranyozva. Korát illetőleg nem kételkedünk e művet a XIII. század közepére tenni, vagyis azon időre, midőn a román építészet újabb és újabb elemeket véve föl, — pl. toronykánk alján a támoszlopok kívülről — lassankint a góth modorba ment át. Ez azonban nem áll a kehely talapzatára vésett sima szent alakokról, mert ezek kétségkívül későbbi eredetűek és kevésbé ügyesek.

De mindezeknél jobban leköté figyelmünket, mert még ritkább és érdekesebb egy áldoztató kehely (ciberium) aranyozott rézből, mely a mosonmegyei halászi plébánia templom tulajdona. Alakja e ritka műdarabnak szinte torony, mely azonban a fennebb rajzolttól sokban igen különbözik. Ugyanis a kehely öble hatszögű hasábot képez és sima kül-lapjaira pontokból kivert szent alakokkal van díszítve, melyek következők: Krisztus a dicsőség nimbusában, sz. Péter, Pál, Lukács, Bertalan és András apostolok. A kehely fogantyúján ékkőfogalványok módjára angyalfejek vannak alkalmazva; a hat lapos bordából álló talapzaton pedig ékkövek és egy pecsétes foglalvány, melyben valószínűleg valamely keresztterek-lye van foglalva. A toronyalaku fődél, mely hasonlóképp pontokkal van a kehelyhez erősítve, négyszögű, magas gúlát képez, de minden ablak vagy nyílás nélkül, oldalain keresztbe-vágások által dülényekre osztva. Csakis a torony alapján és közepe táján fut egy-egy párkányzat körül, melyen ott látható

a fölfelé álló, fogsornemű diszítmény. A gúla magaslatán feszület áll a Megváltó alakjával, kinek karjai egészen vízszintesre kifeszítvék, felül a szokott monogram, mely a legrégibb majdnem csupa egyenes vonású írmódort mutatja. Már első tekintetre tagadhatlanul fölismerhető e művön, hogy az a románkor és román styl sajátja. De ha a fennebbi vázlatban említett egyes részleteket bővebben fontolóra vesszük, éppen nem kételkedünk e kelyhet a románkor elejére azaz legalább a XI. századba helyezni. E vélemény igazolására hivatkozunk egy, főleg a középkori műtörténet tekintetében igen fontos munkára, t. i. Teofil szerzetes áldozárnak „De diversis artibus” írt három könyvére, kit az itészek a XI. századba, avagy legkésőbb a XII. középebe tesznek. Ő ugyanis leírván a kehely készítményét többi közt kifejti, hogyan kell a kehely öblét pontokból alkotott diszítványokkal ékíteni, hogyan kell a fogantyút és talapzatot gyöngyökkel kirakni*). Ugyanő a füstölő készítéséről is értekezik és annak födelét, mely az áldoztató kehely födelével analog, torony-alakúnak írja le, egy nagyobb és négy kisebb toronynyal, ablakokkal, angyalok- vagy szent alakokkal**) stb. Így tehát az ő korába bizony beletehetnők a halászi kelyhet. Azonban Teofilnál már több részletet is olvasunk, melyeket kérdéses művünkön még éppen nem találunk, pl. a tornyon ablakokat, holmi szobrokat vagy egyéb nemű szövevényesebb diszítványokat; hanem csupán a legegyszerűbb és elmaradhatlan párkányzatot. E szerint nem ok nélkül következtetjük, hogy áldoztató kelyhünk Teofil korát valamivel megelőzi, s így legalább a XII. századba minden kétség nélkül beleilleszthető. Ezen érdekes egy-

*) „Accipe vas calicis, — interim tolle ferrum gracile, quod forahabet in cuspide, cuius percussura subtilissimum circulum fac, et cum illo implebis omnes campos in deauratis costis, desuper cum malleo leniter percutiendo, et opere punctorio unumquemque circulum alteri ordinatim coniungendo.” Lib. III. cap. 42.

**) „In superiori vero turri, quae gracilior erit, facies fenestras longas et rotundas, et in summitate turris propugnacula in circuitu, in quorum medio formabis agnum, et in capite ejus coronam et crucem, et circa dorsum ejus brevem arcum, in cuius summitate sit annulus, cui imponatur media catena.” Id. lib. III. cap. 61.

házi edény manap is jó karban van, sőt mindekkorig folytonosan használtaték.

Kreskay Antal.

I r o d a l o m.

Dr. F. X. Kraus: Die christliche Kunst in ihren frühesten Anfängen. Mit besonderer Berücksichtigung der neuesten Resultate der Katakomben-Forschung. Populär dargestellt. Leipzig E. A. Seemann 1872. 218. ll.

A strassburgi egyetem új történelmi és műrégészeti tanára sok készültség és hivatottsággal tárgyalja a keresztény művészet keletkezését és legrégibb korszakát, az utósó évek kutatásai által az ó-keresztény művészet eredetét és jellemét illetőleg az eddigiektől lényegesen megváltozott szempontokból. Ezen munkájában a felolvasások egy sorozatát nyújtja, (53 fametszettel illusztrálva, átdolgozva és javítva) melyeket 1869-ben szülővárosában Trierben tartott, azon czélból, hogy ama alapjokban megváltozott elvekkel és nézetekkel az őskeresztény művészet felől, melyek eddig csak kis részben voltak a szakférfiak körén kívül elterjedve, a nagyobb közönséget is megismertesse.

Művében mindenekelőtt egy visszapillantást vet szerző az antik világ classicus művészetére, mely a kereszténység és az új világnézet megalakulásakor az óvilág műveltségével, irodalmával és költészetével együtt örökre alátűnt. Azon rég megállapított elvből kiindulva, mely szerint az ókor culturépei mindegyikének más és más feladat jutott az emberiség művelődésében, keresztül menve az indiaiak pantheisticus vallási ábrándjain és ezeken alapuló óriási epopöáin és csodaépítményein, a perzsák kettős, jó és gonosz istenségén, az aegyptomiak lélek-halhatatlansági tanán (kifelejtve a khiniaiak realismusát) elérkezik végre szerző a görögökhöz, melyeknek egész élete mintha a Genesis azon szavait viszhangoztatta volna: „isten az embert saját képére teremté.” Ezek után a görög építészet és szobrászat rövid történetét adja elő, egész addig, míg

Phidias és Myron szobrai lassankint helyet engedtek a szent képeknek és a feszületnek, az Akropolis és a Parthenon keresztény templom és végre török mecsetté vált át, és végre 1672-ben Carrey francia festő és 1801-ben Elgin Lord alig találtak valamit a régi görög művészet maradványaiból, amaz, hogy lerajzolja, — ez, hogy amit lehetséges a sultán engedelmével Londonba vihesse. — Szerző bővebben ismerteti Phidias Zeus szobrát, a Mattei-féle Amazont, a Niobe fejet, s melosi Aphroditét, a vaticani Eros-főt a belvederi Apollót, a farnezi bikát és a Laokoont és még számtalan remekművet, míg végre elérkezik a hanyatlás és végre a kereszténység terjedésével az antik művészet letűnésének korszakához.

Beállt a katakombák korszaka, melyről szerző e művében csak a legáltalánosabban és vázlatosabban beszél, és utal egy másik művére, mely szintén ez évben Freiburgban „Roma sotterranea“ cím alatt megjelent, magában foglalva a katakombák körüli régibb és újabb nyomozásokat, különösen a Rossi-féleket.

Áttérve az ó keresztény festészetre, ismerteti a 2. és 3-ik századbéli katakombák freskókat, különösen d' Agincourt nyomán, ki 30 évig a színhelyen tanulmányozta s ó-keresztény műemlékeket. Különösen figyelmeztet szerző a keresztény művészetek első és legjellemzőbb tulajdonságára, azok jelképies és allegorikai jelentőségére, melyek szerint pl. egy hal rajza az üdvözítőt, a galamb a szent lelket, a kigyó a világot, bünt, halált, ördögöt, egy hajó a szentek egyességét és az egyházat jelenté. Később ezen jelentőség lassanként háttérbe szorult, és leggyakrabban az üdvözítőt rajzolták le s pedig legtöbbször a jó pásztor alakjában. Hogy mily régi a keresztény festészet, s hogy nevezetesen már az I. században kezdődött, azt szerző többi között abból is következteti, hogy Lenormant 1858-ban Domitilla Cömeteriumának képei és Cajus Cestius pyramisában talált festmények között (melyek Kr. e. 32. évből valók) feltűnő hasonlatosságot talált, és hogy maga Welcker az antik művészet egyik legavatottabb ismerője, a Rossi által felfedezett szent Lucinaféle sirboltok rajzaiban oly classicus jelleget talált, hogy azokat habozás nélkül az I. századból valóknak ítélte.

A festészet után áttér szerző az ó-keresztény szobrászatra, mely mint fontosság mint terjedelemre nézve messze mögötte marad a festészetnek, és melyben legszembetűnőbb a különbség a pogány és keresztény művészet között. Míg a görögök egész világukat betöltötték remeknél remekebb szobrokkal, és nemzeti történetük minden nevezetesebb mozzanatát márványban örökítették meg addig az ó-keresztény szobrászat csak igen csekély számú egyes szobrot készített, és a hívők végnyughelyét díszítette föl csekély számú domborművekkel. Szerző megemlíti a laterani muzeum két márvány szobrocskáját, melyek a „jó pásztort“ ábrázolják, továbbá szt. Hyppolit szobrát, mely az ó-keresztény szobrászat legnevezetesebb művének lenné nevezhető, ha azon alapos gyanú nem forogna fen, hogy az egész egy a pogány művészet által alkotott rhetort ábrázol, melyet később változtattak át szt. Hyppolité azáltal, hogy székének oldalára egy keresztény naptártöredéket és nevezett szent néhány munkájának címét fölvésték. Ismertebb Péter apostol ércszobra a Péter-templomban, melynek görög fölirata byzanti eredetre mutat. Szerző még Junius Bassus sarkophagja, a trieri sarkophag és egy elefántesont, szekrény domborműveit ismerteti, azután áttér a régi keresztények üveg aranyozási művészetére, melyeknek nyomaira a katakombákban talált számtalan üvegtöredékben akadunk, melyek közül egyik legnevezetesebb darab szt. Pált ábrázolja. Sokkal nevezetesebb az ó-keresztény építészet. Szerző számtalan érdekes adatot beszél a bazilika építési változatokról szt. Kelemen templomáról, a régi Péter templomról, a Pál templom colossalis oszlopsorairól és a Konstantinápolyi Zsófia templomról.

Legérdekesebb könyvének utolsó fejezete, melyben egészen új szempontokból tárgyalja az ó-keresztény és az antik művészet közötti viszonyt, és amannak symbolikáját.

Muzeumok, régészeti egyletek és kiállítások.

(A *vasmegyei régiségiár*) számára begyűlt ajándékok folytatólagos kimutatását olvassuk a „Vasmegyei Lapok“ f. é. no-

vember 14-ki számában. E kimutatás szerint ajándékoztak: Spissich László 4 darab érmet Japán-, Khina-, Sziam- és Koreából; Floderer Viktor 22 darab középkori ezüstérmet; Mézsaáros Albin egy nagy római bronce-érmet; Aradi Pál egy képet s kést; Heffermann J. egy régi bibliát; a herényi néptanító egy írott kántor-könyvet; Hawler J. egy rézfokost; Mäusli egy jeruzsalemi zárándok-levelet. Ez ajándékokért a vasmegyei régészeti egylet igazgató választmánya a „Vasmegyei Lapok“-ban köszönetet mond az illetőknek.

(A *fejérmegyei történelmi s régészeti társulat*) tagjai — mint Székesfejérvárról értesülünk — örvendetesen szaporodnak, úgy hogy a kibocsátott aláírási íveken az aláírók száma meghaladja a 200-at. E szám jóval meghaladja a megalakulásra szükséges tagok számát, s így remélhetőleg az alakuló közgyűlés nemsokára meg fog tartatni. Az egyletnek egyesülésére a városi muzeummal az alakuló ülésből fog kibocsátatni a felhívás. Megemlítjük itt még a „Székesfejérvár“ után, hogy az alakulandó régiségtárnak Stefan Győző tanár egy 1664-ki ezüstérmet ajándékozott.

(A *magyar történelmi társulat*) november hó 7-én választmányi ülést tartott. Az ülést Horváth Mihály elnök 5 órakor nyitá meg. Deák Farkas, mint a Csákyak kassai levéltárát kutató bizottság előadója, felolvasá e bizottság jelentését, mely szerint a levéltárban ezernél több okmányt találtak, melyek közül 28-at lemásolt, 208-at pedig kivonatolt. A levelek — körülbelül 120 — nagyobbbrészt magyar nyelvűek: eredeti levelek a Báthoriaktól, Bocskaytól, a Bethlenektől s a Rákóczyaktól.

A Barcsay nemzetségre vonatkozó levelek száma igen nagy lévén, fölolvast az ezekről való részletes jelentést jövőre hagyta.

Ezután Thaly Kálmán olvasta a lőcsei városi levéltár azon okmányairól való jelentését, melyek a kurucz korszakra vonatkoznak. Érdekes, hogy Kassa, Lőcse, Késmárk és más német városok maguk közt magyarul leveleztek a kurucz idő alatt.

Thaly Kálmán értekezése után az ülés bezáratott, a többi jelentés a következő ülésre maradván.

(A „*délmagyarországi történelmi s régészeti társulat*” szeptember 7-én tartá alakuló ülését Temesvárott a nagytermében. Elnökké egyhangulag Ormos Zsigmond választott. A többi választás eredménye a következő: alelnök Preyer János, titkár Szentkláray Jenő, pénztárnok Odor Sámuel, ellenőr Dr. Vargits Imre. A választmányba beválasztottak: Rácz Athanáz, Róth László, Millecz János, Dr. Daspeñies Péter, Engelsz János, Dr. Koda Sándor, Bessenyei Ferencz, Borats József, Mály István, Ardelean György, Orthmayr Tivadar, Böhm Lénárd, Varga Ferencz, Dr. Löw Lipót, Kopesányi József, Dr. Fekete Alajos, Boleszny Antal és Fábián Gábor.

Az egyletnek egyelőre nem lesz külön közlönye, hanem a „Történelmi Adattár” használja e célra.

Az egylet f. é. october hó 31-én tartott havi ülésén két munkálat olvastatott fel: I. A zichi és vásonkeői gr. Zichy család idős birtokosának levéltárának Dél-Magyarországra vonatkozó okiratai. II. Észrevételek Temesvár phisiognomiájának magyarosításához történelmi és régészeti alapon.

Az első munkálatot részben, a másodikat egészen közli a „Történelmi Adattár” októberi füzeté.

Egyveleg.

19. (*Mátyás templomának restauratiója.*) Sokat irtak a lapok a budai parochialis templomnak, melynek tornyát Mátyás király építteté, tervezett stíluszerű restauratiójáról, illetőleg kiépítéséről. A valódi tényállást egyik sem ismerte s így különféle, nem épen a legvalóbb hírek keltek szárnyra. Félreértések kikerülése végett ide igtatjuk röviden a dolog mibenlétét, legközvetlenebb források után. A kezdeményezés érdeme — mit a lapok Trefort közoktatásügyérnek tulajdonítanak — Szalay Ágoston a műemlékek bizottsága szakavatott és buzgó elnökeé, ki még Pauler ministert figyelmezteté a templom állapotára s ki a műemlékek bizottságának f. é. jul. hó 10-én tartott rendes ülésében indítványt is tett e részben. Ezen indítvány értelmében — melyet a bizottság egész terjedelmében magáévá tett — Budavár régiségeinek felvé-

telével és a parochialis templom restaurationalis terveinek elkészítésével Schulek Frigyes bizottsági építész bízott meg; továbbá felterjesztés intéztetett a vallás- és közoktatási ministerhez, melyben megkérített, miszerint eszközölje ki Buda városánál, hogy a felvételek akadálytalanul folyhassanak, hogy a pár év előtt Danielik vezetése alatt a parochialis templom restauratiójára alakult, de ismét feloszlott társulat tette le Buda városánál és mily összeget e célra? és hogy hajlandó-e a város és mennyiben a templom restauratiójához hozzájárulni? E felterjesztés értelmében a közoktatásügyér f. é. szept. 19-én 18.179. sz. a. felhívást is intézett Buda városához, őt kimerítő jelentéstételre hívta fel. A város azonban, noha a műemlékek bizottsága f. é. oct. 9-én tartott rendes ülésének határozata folytán a bizottsági előadó Henszlmann Imre szóbelileg is felszólította Házmán Ferencz budai polgármestert az illető jelentés megtételére, eddig mit sem tett e részben. Ez röviden a tényállás; a felvételeket Schulek Frigyes bizottsági építész megkezdés folytatja és az ügy ezen stádiumában marad, míg Buda városa a felhívásra nem felel. Megjegyezzük végre egy a „Századok“ októberi füzetében ez ügyről megjelent cikk folytán, hogy a budai parochialis templom nem Mátyás alatt, hanem sokkal előbb a tatárjárás után épült, csak tornyát építteté Corvin Mátyás.

20. (Az „Egri Egyházmegyei Közlöny“) f. é. november 16-ki számában örömmel olvastuk a következő sorokat: „Egyházmegyei fitanodánk, az érseki lyceum, ismét egy intézettel lesz gazdagabb, Értjük a berendezendő „muzeumot és képtárt.“ Már évek előtt nyilvánult az iránt óhajítás, hogy czélszerű volna az egyházmegyénk területén talált és annak, valamint hazánk s kettős megyénk történetére vonatkozó régiségek, okmányok és egyéb értékes tárgyak összegyűjtését eszközölni. Erre most kedvező alkalom nyílik, miután érsek ő nagyméltósága Plank Ferencz ismeretes régiségbuvár régiségi gyűjteményét a lycenm részére 4000 frton megvette és a tervezett muzeum létesítését foganatba vétette. Ugyancsak érsek ő nagyméltósága a muzeum részére közelebb megszerezte elődje Pyrker László János márványból készült és eddig a velencei muzeum tulajdonát képező mellszobrát, mely a boldogult érseket fiatalabb korában, mint velencei patriarchát ábrázolja. E szobor a mult napokban érkezett meg.“

21. (Régi pénzek.) Hunyadmegye Tisza községe határában egy román ember szántás közben egy fazék ezüst pénzt fordított ki ekéjével. A megyei tisztség intézkedése folytán a talált kincset Cévára vitték. A

fazékban volt 50 darab nagy ezüstpénz a legépebb állapotban, mindenik ezen fölirattal: „Herakleos Soteror Thaison,“ továbbá 902 római köztársasági pénz. E pénzeket az alispán felküldte a pénzügyministeriumhoz.

22. (*Pompejiorama.*) Óváry Lajos hazánkfia, ki a magyar történetre vonatkozó okmányok és emlékek tanulmányozása végett Nápolyban időz, beadványt intézett a pesti tanácshoz, melyben 100 □ öl területnek a városligetben 40 évrei átengedését kéri egy Pompejiorama fölállítása végett. Ebben a Pompejii ásatások tanulságos és érdekes tárgyait rendszeres gyűjteményben szándékozik kiállítani 40 év múlva a gyűjtemény a város tulajdonába menne át. Az ügyet egy külön bizottmány tárgyalta, mely az elvet elfogadta, de a 40 évet túlságosan hosszú időnek találta, s ezért a kiviteli módzatok megállapítása végett egy szűkebb bizottmányt küldött ki.

23. (*A „Székesfejérvár“ tárcájában*) valaki a megye területén található rommaradványokat és egyéb régészeti emlékeket ismerteti, ajánlva azokat a most megalakult megyei s városi történet-régészeti egylet figyelmébe, mely különben is alapszabályai között, mint egyik legszentebb kötelmét, a „romok épségben tartását“ tűzte ki feladatául. Fejérmegye, bár nem dicsekedhetik annyi és oly nagyszerű rommaradványokkal, milyeneket a szomszéd Somogy- vagy Zalamegyében találhatunk, mégis nem kevés számú érdekes és eddig figyelemre alig méltatott régészeti műemlékeket képes fölmutatni. A „Székesfejérvár“ különösen a Nádasdyak egykori lovagvárát Csókaköt említi első helyen. Továbbá a római korból Potentionát (Batta), Matricát (Ercsi), Intercisát (Duna-Pentele) és a nagy római utat, mely a megye területén vonult keresztül, a középkorból Varjúvárt és Fővenyt, a török korból a még épen álló érdi tornyot.

24. (*A Székesfejérváron*) felállítandó régiségtár számára Scherer Kamil egy Traján korbéli rézérmet, Mészöly Antal pedig 3 darab vékony bronz karikatöredéket ajándékozott. Az első cséri pusztai, a második sárbogárdi lelet.

Tartalom: Jelentés az 1872. ápril 10-én megkezdett és május 7-én befejezett régészeti utazásomról és a Bács vidékén tett ásatások eredményéről. — A győri egyházmegye műkincseiről. Kreskay Antal. — Irodalom. — Muzeumok, régészeti egyletek és kiállítások. — Egyveleg.

Pesten, 1872. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

Aigner Lajos

könyvkereskedésében Pesten, váczí-utca 18. sz. („Nemzeti szálloda“).

Kaphatók a következő

Archaeologiai és történelmi művek:

ARCHAEOLOGIAI ÉRTESÍTŐ. A M. TUD. akadémia archaeologiai bizottságának közlönye. Szerkeszti Dr. Rómer Flóris. I–VI. kötet számos ábrával. Egy-egy 3 ft.

Ugyanaz VII. kötet. Szerkeszti Dr. Henszlmann Imre, segéd-szerkesztő: Érdy Kálmán. Ábrákkal 3 ft.

Ezen, hazánk történetére nézve oly fölötté érdekes és fontos folyóiratot I. t. cz. közönség figyelmébe ajánlom, annál inkább, mivel eddigi pártoltatása semmi arányban nincs a magyarnak hazai története iránt mindenkor ápolta nagy érdekelttségéhez és e részben gyakran fényesen tanúsított áldozatkész-ségéhez. Felsőbb- és középtanodai, valamint casino könyvtárakban az „Arch. Értesítő“-nek nem volna szabad hiányoznia.

MŰREGÉSZETI KALAUZ KÜLÖNÖS tekintettel Magyarországra. Kiadta a magyar tudományos akadémia arch. bizottsága. I. Őskori műrégészét 154 ábrával. Irta Dr. Rómer Flóris. II. Közép-kori építészet 250 ábrával. Irta Henszlmann Imre 2 ft 50.

ÁRPÁS ÉS A MÓRICZHIDAI SZENT JAKABRÓL czímzett própost-ság története. Irta Dr. Rómer Flóris. Füszve 1 ft.

A föntebbi három munkbra figyelmeztetjük a régészettel és történelemmel foglalkozókat. Legjobb ajánlat azokra nézve az, hogy Rómer neve rajtuk áll; azon férfiú neve, kinek lángbuzgalmának és kitaró vasszorgalmának köszön-hető, hogy hazánkban a régészet országszerte kezd műveltetni. Azok részére pedig, kik e fontos tudományba csak némileg is behatolni kívánnak, Rómer művei (ideértve „Archaeologiai Értesítőjét“) nélkülözhetlen segédkönyvek.

BAKONY. TERMÉSZETRAJZI és régészeti vázlat. Irta Dr. Rómer Flóris. Második kiadás 1 ft 50.

A SZÉKES-FEHERVÁRI ÁSATÁSOK eredménye. Irta Hensz-lmann Imre 5 ft.

Hires műrégészünk ezen ívrétü (9 aczélmetszetü táblával és számos fametszettel ellátott) díszművét méltán ajánlhatjuk minden régészettel és mű-építészettel foglalkozók, valamint mindazok kiváló figyelmébe, kik a hazai tör-ténelem iránt érdeklődnek.

A BÁNI MÉLTÓSÁG, eredetétől kezdve napjainkig. Irta Hampel József 30 kr.

Alapos forrás-tanulmányozásokon alapuló rövid de velős története e neve-zetes intézménynek.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1872.	Segédszerkesztő:	5. szám.
VII. kötet.	Érdy Kálmán,	December 20-án.
Szerkesztő:	Lipót u. 49. sz.	Bizományos:
Dr. Henszlmann Imre,		Aigner Lajos könyvkereskedése
zerge u. 23. sz.		Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél évnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden más honi könyvárusnál.

J e l e n t é s

az 1872. ápril 19-én megkezdett és május 7-én befejezett ré-
gészeti utazásomról és a Bács vidékén tett ásatások ered-
ményéről.

(Folytatás.)

Harmadéve a kalocsai érsek költségén ásatást intéztem a
bácsi XIV-ik századbéli vár romjaiban és a működés eredmé-
nyét közöltem latin nyelven az 1871-ki kalocsai egyházi sche-
matismusban, magyar nyelven pedig az »Archaeologiai Érte-
sítő« III-ik és folytatólag IV. kötetében.

Akkor a kedvezőtlen, esős őszi időny beálltával a mun-
kálkodást félbe kellett szakítanom. Hogy tehát ezt most befe-
jezzem, lerándultam Bácsba, hova ápril 24-kén reggel meg-
érkeztem és az intézkedéshez rögtön hozzá fogtam.

Kérdéses volt négy pont:

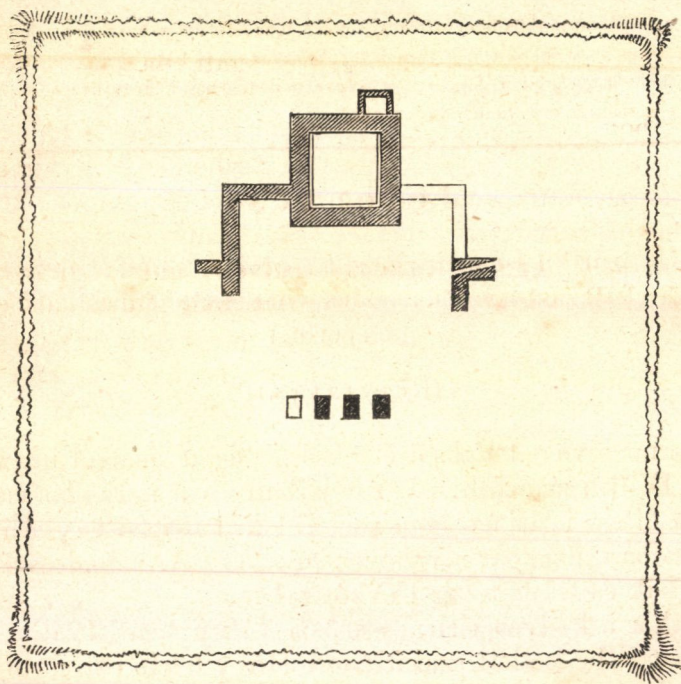
1. A bácsi vár nem állott magában, hanem körül volt
véve nagyobb erődített tábor által, melybe egész hadsereg
visszavonulhatott, ott tartózkodhatott s onnan adott alkalom-
mal kirohanásokat intézhetett. Fen vannak-e még maradvá-

nyai ezen erődített tábornak és lehet-e ezekből annak hajdani területét és minőségét kitudni?

2. Háromnegyed órányi távolságban létezett az erdőben az u. n. sz. antali kápolna mellett egy omladék-halom, melyben hajdani őrtornyot sejtettem. Való-e sejtésem és viszonyban állott-e ezen netaláni őrtorony a bácsi táborral és várral?

3. Még messzebb dél felé a Mosztonga nevű csatorna partján szintén omladék-halom látható. Minő építmény volt ez?

4. Nem sikerülne-e, az 1870-ik őszön hiába keresett, sz. István korában felépített székesegyháznak nyomaira akadni ez alkalommal?

1. ábra.

Április 25-kén a második kérdés megoldásához fogván, fekeztem ásatni a sz. antali omladék dombot, mely mintegy 200 láb hosszoldalnyi körülsánczolás közepén, vagy két ölnyire kiemelkedett. Az ásatás május 4-én befejeztetvén, előtűnt volt, mint az 1. ábra mutatja, egy $24\frac{1}{2}$ láb hosszoldalú

négyeges, téglával kirakott*) 6 láb vastag fallal körülvett kö-zéptér. A falak vastagsága magasabb toronyra mutat, mely az elsánczolt mélyedésből elég magasra emelkedett ki, a falvas-tagságból ítélve 40 egész 50 lábra, mely magasságra a fal elég erős, mert boltozat még a legalsóbb emeleten sem léte-zett, az emeletek csak gerenda-padozattal voltak elválasztva egymástól. A toronykamra két oldalán még meg volt a falból kinyuló pad vagy ülőhely, mely a keleti fal mellett egyszers-mind lépcsőfokot képezett az itt betört bemenet könnyítésére.

A torony északnyugati sarkán volt a lépcsőház, melyen az emeleteken közlekedhettek.

A torony előtt (keletfelé) hajdan mintegy 3660 □ lábat mérő terrace lehetett, melynek nyugati határát a torony ke-leti és innen kiszökő két fal, déli és északi határát két az utóbbiból épszög alatt kiszökő fal, keleti határát pedig négy, 4' 5"-nyi széles pillér képezhette. A pillérek hármát még megtaláltuk, a negyedik, melyet az egyenmértv követel, al-kalmasint kiszedetett a terrace északi határának torony melletti falával is. A terracet az azt körülvevő mélységből kiemelke-dőnek kell tekinteni; erre mutat még jelenlegi magasabb elhelyezése, erre az északi határfal megtartott részének csator-nája, mely 13"-nyi széles és 9 1/2" magas lejtős torkolatából a vizet a terraceről a körülvevő mélységbe eresztette.

A torony építése alkalmasint úgy történt, hogy a jelenleg bemélyedt területről az agyagot kiszedték és ebből a torony felépítésére szolgáló téglákat helyben égették. Nem igen hi-hető, hogy a sánczon belül fekvő területet annak vízzel való megtölthetése okából kimélyeszték, mert midőn az őrtorony felépült, a közel folyó Mosztonga még alig létezett.

Ugyanis Várdai Péter bács-kalocsai érsek ezt írja Báthor Miklós váczai püspöknek (l. Katonának „Hist. Metrop. Colo-censis“ I. köt. 499. lapját) „ubi paternitas vestra nos laudat de Danubio Bácsiam conducto; profecto si videret, majoribus laudibus opus extolleret: quoniam omnis illa antiqua immun-

*) A téglakirakás csaknem egészen ép s innen a torony alapzata még 3' 8"-re száll le, mi nem nagy mélység ugyan, hanem a magában sok vizet rejtő bácsi talajnak tulajdonítható. A téglák mérvei ezek: hosszuk 12'''-nyi, szélességük 8'', vastagságuk 2 1/3''.

ditia vel vetus fermentum expurgatum est; aquam habemus Danubialem mundissimam, non sine recentium piscium copia. Rem quidem grandem effecimus ad laudem Dei omnipotentis, quae regiae majestati ceterisque dominis, qui viderunt, incredibilis vel risu digna in principio videbatur. Nihilominus industria non quiescet; si tamen rerum natura non obstabit, quia Mostongus noster Danubio, vel Danubius Mostongo respondeat. Sabb. ante festum S. Georgii M. A. 1497.

E szerint a Mosztongát csakis a XV-ik század vége felé ásták ki (?) míg a sz. antali őrtorony legvalószínűbb egykoru az 1338-tól 1342-ig felépült bácsi várral. Nem találtunk ugyan egyetlenegy faragott kődarabot sem, melyből a styl korára lehetett volna következtést vonni: de a sz. antali őrtorony téglá mérvei ugyanazosak a vártégla mérveivel:

Szt. antali téglá:

15 " hosszú	} közön- séges
7 $\frac{3}{4}$ " széles	
3 egész 4 $\frac{1}{2}$ " vastag	

Más neme:

11 $\frac{1}{2}$ — 12 $\frac{1}{4}$ hosszú	} ritkább
6 — 6 $\frac{1}{2}$ széles	
2 " vastag	

Vár-tégla:

11 — 12 " hoszu	} közön- séges
6 — 6 $\frac{1}{2}$ " széles	
2 $\frac{1}{3}$ — 2 $\frac{1}{2}$ " vastag	

Más neme:

15 " hosszú	} ritkáb- ban elő- forduló.
8 " széles	
2 $\frac{1}{2}$ — 3 " vastag	

Az előfordulási viszony meg van fordítva t. i. Szt. Antalban a nagyobb téglá gyakrabban a kisebb ritkábban előforduló, míg a bácsi várban a kisebb téglá a szaporább a nagyobb pedig a ritkább; különben a téglá mérvek mindkét épületben megegyeznek, csak hogy a szt. antali téglák minden tekintetben rosszabbak a várénál; nagyobb törékenységek okozta az omladékhalomnak nagyobb porhanyóságát is; egyébiránt vörös színük, kivált a nagyobbaknál, ép oly tüzes, mint a várban. Alkalmasint a sz. antali torony építésekor, mivel kiválólag szükségleti épület volt, kevesebb gondot fordítottak az anyag választására és az agyag kellő kiégetésére.

Megjegyzendő, hogy itt is találtuk néhány valószínűségi római téglá nagyobb darabjait, melyet az építkezésre felhasználtak.

Találtunk négy Zsigmondféle kisebb ezüstérmet, hármat együtt, egyet külön.

Végre találtuk három kis palaczkának (üvegök velencei) nyakát és két agyag edényt, melyek egyike tökéletesen belefért a másikba, alakjuk a mai virágcsupróké volt.

Egy órányi távolságban Bácsról, közel a deronyai hidhoz, az erdő kezdetén és a Mosztonga tőszomszédságában fennmaradt egy a szt. antalihoz hasonló sáncz-négyeg, melyet május 5-én megtekintettem. A sáncz oldala mintegy felét teszi a sz. antalinak, közepén szintén bemélyedt tér száll le, de a sáncz körül van véve mintegy 8 lépés széles árokkal. A középtéren téglának vagy kőnek semmi nyoma, miből következtethetni, hogy itt a szt. antalihoz hasonló torony nem állott, hanem az egész csakis földmunka volt, de mint ilyen, meglehetős régi lehet, mert a sánczon nagy fák foglaltak helyet. A sáncz még vagy két lábnyi magasságra emelkedik a bemélyedt tér legmagosabb helyei fölött.

Mialatt a sz. antali őrtornyot kiásták, *Bács környékét megvizsgáltam, régi tábora kiterjedésének megismerése végett.*

A Szt. Antalba vezető uton, közel az erdőhöz és párhuzamosan annak határvonalával vonul el a szántóföldeken egy még akkor is mocsáros víztől ellepett szabályosnak látszó völgyelet, mely valószínűleg a régi tábornak déli határát képezte. Távolsága Bácsról mintegy fél óra járás. Hogyan kanyarodott kelet felé, többé nem tudhatni; mert ott jelenleg szőlők állanak. *)

Ezen sáncznak nyugati folytatását még észrevehetni hasonló vízzel ellepett mélyedésben, melylyel találkozunk a Novoseloba vezető uton; a távolság Bácsról is megegyezik a déli sáncznak távolságával.

E szerint részben meg volna felelve a régi táborsáncz kiterjedésének kérdésére. Ha félórányi távolságot veszünk

*) A sánczunkról és a sz. antali őrtoronyról szóló néphitét említi Balogh György bácsi esperes „A bácsi r. k. plébánia százéves emléke. Esztergom 1867.” című könyvecske 22. lapján. „Ugyancsak a sz. antali kápolnától mintegy száz ölnyre látható egy téglahalmaz, mely a népmonda szerint Demer pasa váracsá volt, s ettől a város felé mintegy két dülönyire láthatók egy régi sáncz dombjai, melyek a nép szaván Demer kapia- (Demer kapui)-rak hivatnak.”

Báctól, minden irányban az elsánczott tábor egész hadsereget fogadhatott magába s annak előretolt egyik őrtornya a sz. antali volt, mely a déli sáncztól még negyedórányi távolságra délre esik. Kevésbé biztos a deronyai sáncznak jelentősége, mert itt, mint mondva volt, semmi építkezésnek nyoma, és mert ez nagyobb távolságra esik Báctól, sem mint a sz. antali őrtorony.

Midőn Várady Péter érsek a XV-ik század vége felé a Mosztongát kiásatta; ezt úgy vezette, hogy az a mai Bácsot és annak régi várát hurok alakban vette körül. A régi várnak volt ugyan azelőtt is külső árka, melyek nyomai ma is láthatók, azonban ezen árok keskenynek találtatván, tetemesen szélesítették a Mosztonga csatornájával. Ugyanekkor emelték a csatornából kiásott földdel nemcsak a vár udvarát, hanem a vár előtt mintegy akropolist készítettek, melyet kapuval elzártak a mélyebben fekvő mai helységtől, a közben eső árkon pedig alkalmasint vonóhid vezetett keresztül. Ma ezen emelkedett helyen vagy 30 háztelek és ház, és a legmagasabb ponton kálvária hegy áll. A jelenlegi helységben pedig közel a kapuhoz török fürdő romjai láthatók, tovább kelet felé a mai parochialis templom, még tovább kelet felé a ferencziek zárdája, azon túl a ferencziek 40 holdnyi földje, ezen túl a vásártér és végre leginkább keleti helyen a köztemető fekszik.

A ferencziek földjén délről északra fut egy még annyira mély sáncz, hogy e miatt itt még ma sem lehet szántani, e sáncz legmagasabb déli részén, északi része le van nyomva, s ott, hol a helység lakházai kezdődnek, egészen elenyészett. Fenmaradt részének irányából következtethetjük, hogy e sáncz a Mosztonga hurok alakú kanyarulatának egyik ágától a másik felé futott s így a helységet kisebb s még erősebb benső táborrá alakította a nagyobb területű külső táborban. Hogy pedig e sáncz nem régibb a Mosztonga ásatásánál, kitűnik vonalából, melylyel annak hurokját elzárja és így a maga és a Mosztonga kanyarulata közt foglalt helyiséget biztosítja. E sáncz előtt keletfelé fekvő régibb helység alkalmasint már elpusztult volt a XV. század végén, különben nem érthetnők, miért záratott ki a védelmi erősítésből, és mégis e

kizárt területen fekkertetett a régi Bácsnak nagy része, sőt nem valószínű, hogy hajdan itt állott a *püspökség székes-egyháza is*.

Henszlmann Imre.

(Vége következik.)

A szent-péterszegi bronzlelet.

A mint tudva van, hazánk tiszántúli része gazdag lelhelye a történelem előtti korszakok emlékeinek. E tekintetben Bihar vármegye nem a legutolsó helyet foglalja el, mert általában egész területén, de kiváltképen északi részében nagy mennyiségben találhatók a legszebb és legritkább őskori tárgyak. Bizonyítja ezt az eddig megmentett régiségek nagy száma. Pedig ki tudja mennyi esett áldozatul a találók tudatlanságának, mennyi lehet még elrejtve a föld kebelében?

A mi köznépünk úgy van e tárgyakkal, hogy vagy egészen értékteleneknek tartván mint hasznavehetlen lomot eldobja, vagy azt hiszi, hogy nagy kincset talált, s akkor nyecskedni akar rajta.

Igy történt ez a Szent Péterszegen (Bihar vármegyében) talált bronz tárgyakkal is.

A múlt hónapok egyikében egy szent-péterszegi lakos keresett fel, három tokos szekerczét és egy rovátkos karikát mutatván, azokat megvételre ajánlotta. Miután e tárgyakat megvettem tőle, részletesen kikérdeztem mind a felől, mit lelhelyők s általában találási körülményeikről tudott. Így értesültem arról, hogy a birtokomban levő négy darab csak egy kis részét teszi azon leletnek, mely a jelen 1872. év tavaszán, midőn Szent-Péterszeg és a vele szomszédos Berettyó-Ujfalu között határárkot ástak, fedeztetett fel.

A lelet története röviden előadva a következő:

A tárgyak — számszerint valami 25—30 darab — három lábnyi mélységben egy csomóba téve találtattak. Miután a találók azokat egymás között arányosan felosztották, Nagy-Váradra vitték eladni, hol az egyik közülök hozzám utasítottván, a már említett négy darabot tőle megvettem, s egyszers-

mind megbiztam, hogy társait is, kiknél hasonló régiségek vannak, küldje hozzám. E felszólításnak azonban nem lett semmi eredménye, mert a találók már ekkor — nem akadván tárgyaikra Nagy-Váradon vevő — visszatértek falujokba Szent-Péterszegre.

Pár hónap mulva régészeti szempontból egy kis körutat tettem a megyében, s ez alkalommal Szent-Péterszeget is utba ejtém, hogy a leletnek többi darabjait is, — ha ugyan a helységben még feltalálhatók, — megszerezhessem. A helybeli ref. lelkész Árvai Sándor urral, ki szives volt ottani kutatásaimban segédkezet nyújtani, régiségek után kérdezősködván a faluban, nagy öröömre egy helyen hat, egy másik helyen pedig nyolcz darab bronz eszközre akadtunk, melyek a leletből valók voltak. Szándékom volt e tárgyakat mindjárt meg is venni, de minthogy tulajdonosaik nem voltak hon, nekem pedig nem volt időm hazajövetelőket megvárni, a lelkész urat kértem fel, hogy az illetőket magához hivatván, a rájuk nézve ugyanis belbecsrel nem bíró tárgyakat illő áron vegye meg. Mit ő szives is volt megigérni.

Rövid idő mulva levelet kapok Árvai urtól, melyben írja, hogy a találók hívás nélkül is megjelentek nála, de minthogy tárgyaikért tulságos árt kívántak (az egyik hat darabért 50 frtot, a másik nyolczért még többet kért) azokat nem vehette meg, azonban reményli, hogy idővel olcsóbban megszerezheti.

Addig is tehát, míg e tárgyakról bővebb leírást közölhetnék, jónak vélem egy pár szóval előlegesen is ismertetni.

Azon tizennyolcz darab között, melyeket összesen véve láttam, tizenhárom tokos szekercze volt. Ezeknek nagyobb része az ugynevezett csőrösek azaz felhuzott orruakhoz tartozott; kisebb számmal voltak a fületlenek vagyis az olyanok, melyeknél a fül helyét egy kidudorodás vagy helyesebben peczek pótolja. Ez utóbbiak egyszersmind czifrázattal is bírtak s általában finomabb készítésök által tűntek ki, míg az előbbieknél a diszítés teljesen hiányzott. Volt ezeken kívül még a leletben egy bronz lepény — melyet a találók edénynek tartottak — egy nyilcsúcs és három karika, kettő sima, egy rovátkos felülettel,

Mindezen tárgyak feltűnően halvány színű bronzból készültek. A patina egészen hiányzik róluk, mert találóik — valószínűleg megtudandók, hogy nem aranyból készültek-e — forró vízben kifőzték.

Ennyi mindössze, mit a szent-péterszegi lelet darabjai közül láttam, többet minden igyekezetem mellett sem tudtam felfedezni.

Ifj. Bölöni Sándor.

Tinódi lelet (Fejérmegyében).

Fejérmegye római régiségekben egyik gazdagabb lelhelyeink közé tartozik, főleg a Duna melléke bővelkedik számos és gazdag római lelhelyekben; de e mellett szétszórva majd minden egyes vidékén fordulnak elő római érmek és sírok. Vaskori lelhely tudomásom szerint egy sincs. Kőkorit mind- eddig hármát ismerünk, (Eresit, Adonyt, Duna-Pentelét), mindhárom a Duna partján van; ujabban még egy kőkori lelet Vaál vidékén merült fel, a tárgyak hirszerint Vasanic László ur birtokában vannak. Mindezeknél gazdagabban van képviselve a bronzkor, mely főleg római régiségekkel vegyest, gyakran fordul elő. Megyénk területén eddig, mint gazdag bronzkori lelhelyeket említhetem a bicskei járásban: Vaált, Baracskát, Érdet, Tárnokvölgyet; a csákvári járásban: Velenczét, Dinnyést, Duna-Pentelét, Nyéket; végre leggazdagabb bronzkori lelhelyeink közé számíthatjuk magát a sármelléki járást, mely járás területén már régebben gazdag lelhelyként szerepelt Bodajk, Curgó, Föveny; ujabban Sárkeresztur, hon- nét több érdekes bronztárgy került Fekete János ur gyűjteményébe. Legujabban pedig Sárbogárdal egyesült Tinódot vehetjük fel lelhelyeink közé; hol is folyó évi november ele- jén egy mind tárgyaitra, mind a tárgyak művészetére nézve érdekes lelet került napfényre, Huszár Sándor helybeli föld- birtokos ur szőlőjében. A lelet részleteiről és körülményeiről csak keveset írhatok; mert erről igen röviden tudósítottak s az egészről csak a következőkben foglalhatom össze. Folyó évi

november hó elején Huszár Sándor ur tinódi szőlőjében ásás alkalmával egy sírra találtak, melyben egy teljes (mint gyanítják női) csontváz volt. A csontvázon következő tárgyak fordultak elő:

Fekete halcsont-féle (?) gömbölyű nyakék 4 darabban összetörve (mely anyagát tekintve megszenesedett fa is lehet). A váz nyakán találtatott.

Egy darab átfurt vadkan-agyar, 4—5 hüvelyk hosszú, fehér, mint mondják, szintén a váz nyakán volt.

Egy bronz függő, két darabban összetörve.

Egy bronz karperecz, hasonló a „Muzeumi képes kalauz“ 93. ábrájához s az „Arch. Értesítő“ V. kötete 282. lapjának 3. ábrája utolsó rajzához. Ehhez egészen hasonló két darab lábperecz van Fekete János ur gyűjteményében. Csakhogy míg az előbbi kézen, az utóbbiak lábon fordultak elő. Különben Fekete J. urnál levő két darab s ehhez hasonló lábperecz szintén Sármelléken, tehát épen ezen vidéken találtatott.

Egy bronz lábperecz, hasonló a „Muzeumi képes kalauz“ 98. ábrájához. Tetemesen meg van rongálva. Mint a bronzkori tárgyaknál gyakran tapasztaljuk, ez is kigyó fejben végződött. Belül üres levén, jelenleg fehér kőnemű (?) anyaggal van tömve.

Ezen tárgyak találtattak a vázon, mely ismét ugyanazon helyen eltemettetett. Vajjon e helyen több sír van-e? még nem tudom, mert arról nem értesítettek, úgy szintén arról sem kaptam kellő tudósítást, vajjon a csontváz mely világtáj felé volt fejjel fordulva. De hiszem s remélem, habár a helyszínén nem valék, hogy e sír körül még több sír is van, mit azonban kellőleg csak további kutatások derítenének ki.

A talált tárgyak után ítélve bátran kimondhatjuk, hogy az egész lelet bronzkori s e hely közelében valamely bronzkori telep lehetett, melynek talán ezen jelenlegi szőlő temető helye volt.

Ha tekintetbe vesszük, hogy a Sármelléken, melynek Tinód, illetőleg Sárbogárd is egyik tekintélyes helye, számtalan bronzkori emléktaláltatik; mit még egyrészről ugyan-e vidéken fekvő bodajki, csurgói, fővenyi gazdag lelhelyek, majd a sárkereszturi leletek, hol utcsinálás alkalmával időnkint igen

sok különféle régiség kerül elő; főleg pedig Fekete János ur gyűjteményébe épen ezen vidékről hozott kar- és lábperczek s egyéb tárgyak, melyek ezekkel anyag és művészet tekintében egészen egyeznek — eléggé bizonyítanak — akkor nemcsak fentebbi szavaink igazságát látjuk kellőleg bizonyítva, de mindezek alapján, csak az észszerű okoskodás fonálát követjük, ha fentebbi állításunkhoz még azt is kimondjuk, hogy Sármelléke az ős bronzkori népek telepeivel volt benépesítve s nemcsak Tinódon, de vidékén is kutatások folytán számtalan nyomaikra találunk. — Ezen kutatásokat alakuló „történelmi s régészeti egyletünk“ mindenestre meg fogja kezdeni.

Végre e lelet ismertetése kapcsán, mint sajátságosat említtem fel, hogy megyénk területén a római régiségek a bronzkoriakkal majd mindig egy lelhelyen fordulnak elő. Így megyénk területén 14 bronzkori lelhely közül 4 van csak, hol egyedül bronzkori tárgyak jöttek elő, de ezek mindnyájáról is bebizonyítható, hogy közelökben római lelhelyek vannak, a többi tíz lelhelyen pedig vegyesen fordulnak elő római és bronzkoriak. Még mint második sajátságot megemlítem, hogy ha megyénk térképén e bronz és római lelhelyeket megjelelve vizsgálunk, úgy találjuk, hogy azok majdnem egyenes vonalat képező sorozatban jönnek, a megye hosszában, a Sármelléken elő s úgy tűnnek fel, mintha egy mocsáros, ingoványos terület partján számtalan telepek lettek volna. E vonal a megye határáig tart, hol a földüregeiről nevezetes Alsó-Szent-Iványi, Czece és Igar községek közt, mely utóbbi helyen, tudósítás szerint igen gazdag s értékes lelet fordult elő a folyó év tavaszán — ér végett.

Végtére pedig örömmel említtem, hogy a fent említett lelet összes tárgyai Huszár Sándor ur ajándékából megyei régiségtárunk tulajdonává lőnek.

Hattyuffy Dezső.

I r o d a l o m.

Ludwig Reissenberger. *Der neueste archaologische Fund bei Hammersdorf.* Hermannstadt 1871. o. 32. l. mit 4 Tafeln. Separat.

abdruck aus dem 10. Bande der neuen Folge des *Archivs des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*.

Az előttünk fekvő rövid, de érdekes tanulmány azon nagy leletet tárgyalja, mely 1870-iki július 4-kén a Nagy-Szeben közelében fekvő Szt. Erzsébetfalván (Hammersdorf) színre került.

Az akkor lelt, mintegy nyolcz mázsányi fémkészletből első sorban a nagy-szebeni Bruckenthal báró-féle muzeum számára Reissenberger tanár, utóbb pedig a magyar nemzeti muzeum számára Dr. Rómer választott és mindkét intézet érdekes szerzeményeivel meg lehet elégedve.

Mig t. i. az előbbi gyűjtemény kevesebb, de a legépebb példányokat magába foglaló tárgyakat nyert, addig központi intézetünk a legkülönbözőbb alakokat magában foglaló tárgysorozatok birtokába került.

Olvasóink a leletnek ugy Nagy-Szebenben maradt, valamint Pestre hozott részeinek előleges jegyzékeit az „A. É.” III. és IV. kötetében *) vették és kik a fontos lelet iránt akkor érdekekkel viseltettek, a jelen egyediratot is, mely azzal behatóbban foglalkodik, figyelmükre fogják méltatni.

Szerző iratában elsőben elmondja a lelet körülményeit, melynek egyes részleteit a kincstaláló polgárokkal fölvett hivatalos jegyzőkönyvből meríté.

Ezután áttérvén a tárgyak leírására, azokat öt csoportban tünteti föl: I. Fegyverek, II. Szerszámok, III. Diszítmények, IV. Edények, V. Különfélék és határozatlanok.

A tárgyak leírását szerző megjegyzései és észleletei követik, melyekből álljon itt néhány.

Föltűnőnek tartja R., hogy a nagy mennyiségű és különböző tárgyak közt *fibula*-nak nincs semmi nyoma; pedig ilyenemű tűk bronzleletekben igen gyakoriak. Szerző e körülményből és abból, hogy eddig Erdélyben tudtával sehol nem akadtak fibulára, melyről állíthatni, hogy nem római, azt véli következtetni, hogy Erdély régi lakói talán nem vagy csak igen elvétve használták ez eszközt.

Az anyagot tekintve bronzon kívül az összes leletben

*) III. k. 269—275. II. IV. k. 12—14. II.

csak még réz és ón találtatott; horganynak semmi nyoma nem volt.

A leletbeli bronzokat Dr. Folberth megyesi gyógyszerész vette vegybontás alá és a 13 kísérlet eredményeit R. tábla alakjában közli. (23. l.)

Végeredményül kiderül, hogy az erzsébetfalvi lelet csak rezet és ónt tartalmaz, mely fémekből a réz 86·07—94·66 százalék, az ón pedig 5·34—13·93 százalék közt változik.

Ezek körülbelül ugyanazon vegyarányok, melyeket báró Sacken a hallstadti bronzok tekintetében megállapított és melyek különfélesége arról látszanak tanuskodni, hogy a bronz készítésénél őselődeink épen nem jártak el bizonyos öntvényi rendszer szerint, és hogy Wocel nézete, mely szerint a réztartalom mennyiségéből magasabb vagy ifjabb korra következtethetni, nincs igazolva e leletbeli tapasztalatok által.

A mi e lelet korát illeti, szerzőnk báró Sacken nyomdokain, azon eredményre jő, hogy az összes ezen leletbeli tárgyak a tiszta bronzkornak sajátos alakzatot és ízlést tüntetvén, a lelet a tiszta bronzkorba helyezendő t. i. azon korba, midőn a déli művelt kereskedést űző népek az északiakkal kereskedelmi összeköttetésekbe léptek. (28. l.)

A nép tekintetében, melynek e lelet tulajdonítandó, mindezek után nem lehet kétség ugy a lelet körülményei, valamint a leletbeli tárgyak sajátsága a czeltáknak, azon népnek Erdélyben való hosszabb tartózkodásáról tesz tanuságct, melynek hason készítményeivel Europa középső, valamint éjszaki részei majdnem elárasztvák.

Ezek azon főpontok, melyekre szerzőnket a leletet illető szorgalmas tanulmányai vittek és melyekben mi részünkről teljesen osztozunk.

Végre említendőnek tartjuk, hogy az értekezéshez adott négy kőmetszetű tábla a leletbeli főbb tárgyakat mintegy 74 sikerült ábrában tünteti föl és hogy az értekezést már ezen oknál fogva is ajánljuk olvasóink figyelmébe.

Hampel József.

Muzeumok, régészeti egyletek és kiállítások.

(*A vasmegyei régiségtár*) számára a „Vasmegyei Lapok” szerint következő újabb adományok érkeztek. Horváth József téglagyárbirtokos úrtól 4 db. fekete hamvveder, 1 terra sigill. csupor, 1 fekete olvasztó tégely, 1 kis füles csupor, 1 terra cotta körönd, 1 mécs, 1 ampulla, 1 törött üvegkorsósca, 1 vas pecsétgyűrű, 2 bronzérem. Szabó Lajos úrtól 2 porcelán szobrocska, Schaffer J. úrtól egy régi nyomtatvány. Hefermann J. úrtól egy római ezüst érem. Bors János úrtól egy velencei tallér. Buchberger Alajos úrtól egy római csonttű s egyéb apróbb régiségek. Mindezen adományokért nyilvános köszönetet mond a vasmegyei régészeti egylet igazgató választmánya.

(*A Történelmi Társulat*) dec. 2-ki ülését Horváth Mihály távollétében Ipolyi Arnold nyitotta meg. Gönczi Pál a tudományi osztály szakbiztosa, a bécsi világkiállításon már másodizben felszólítá a társulatot, hogy hajlandó-e kiadványait a világkiállításon kiállítani. A társulat, mivel elegendő anyagi erővel nem rendelkezik, nem fogja kiadványait kiállítani.

Az ülés hátralevő része a levéltári kutatásokról szóló jelentéseknek szenteltetett. Hg. Odescalchi Arthur Horvátországban utazván, átvizsgálta a gróf Draskovics-család Kőrös-megyében, Mikács várában levő levéltárát, melyre régebben nagy gondot viseltek, sőt egy latin nyelven írt katalogust is készítettek hozzá, hanem újabb időben meglehetősen elhagyatott állapotban van. A levéltárban 19 árpádkori, 615 vegyes királyok alatti korból való s 1000 darab 1525. után kelt okmány találtatott. A család jelenlegi feje gr. Draskovics Iván szívesen átengedi a levéltárt tudományos buvárlatok számára.

Walther Imre (Walther Mihály egykori történettudós és akadémiai tag fia) Beregegyházából több okmányt és kéziratot küldött, melyek érdekes világot derítenek Károlyi Sándornak Rákóczy tábornokának irodalmi működésére.

Bunyitai Vincze szentjóni plébános átkutatta a báró Sennyey-család zemplénmegyei csörgői levéltárát, mely 4137

darab okmányt tartalmaz, melynek fele a szatmári béke előtti korból való. Az okmányok legnagyobb része magyar nyelvű. Többi közt itt találtattak Balassa Istvánnak, a költőnek levelei, melyeket bujdosásai közben családjának küldött. Egyik érdekes levelében Balassa tiltakozik azon rossz akaratból terjesztett hír ellen, mely szerint ő „titokban törökké lett volna, s fiát is Musztafának kereszteltette volna“.

Hőke Lajos beküldte a társulatnak több tolnamegyei falu pecsétjét.

Ezek után a „Szepesi kirándulási bizottságok“ tettek jelentést.

Nagy Imre és társai Markusfalván a Máriássy-család levéltárában 1070 darab okmányt találtak, Szabó Károly és társai a Késmárk városi levéltárban számos latin, német és magyar nyelvű okmányra akadtak, és a podolmi városi könyvtárban körülbelül 100, eddig ismeretlen magyar nyelvű nyomtatványt fedeztek fel.

E g y v e l e g.

25. (*Kolozsvárról értesülünk*), hogy a történeti nevezetességű „kül-magyar kaput“ már el kezdték bontani.

26. (*A „Főv. Lapok“*), nem tudjuk mily forrásból azon hirt közli, hogy Smyrnában egy francia régész: Rajet, a párisi b. Rotschild megbízása folytán nagyobb mérvű ásatásokkal foglalkozik.

27. (*A zólyomi várat*), e nevezetes műemléket, hir szerint a kormány el akarja adni.

28. (*Azon nevezetes zsebórát*), melyet Washington György Lafayette tábornoknak ajándékozott, mint egy francia lap írja, újra megtalálták. Ezen ajándékot tudvalevőleg a tábornoktól Tennessee tartomány egy kisebb városában ellopták s többé nem lehetett megtalálni, bár az állam kormányzója ezer dollárt ígért annak, a ki kézhez keríti. Mintegy három hét előtt egy new-orleansi úr Louisvilleben több drágaság közt egy órát is vásárolt, melyben Lafayette órájára ismert. Ez óra közep-nagyságú s aranyból készült, kettős fedéllel. Egyik oldalára Mars alakja van bevésve, a mint a béke istenasszonyának koronát nyujt, a

másik oldalán pedig a következő felirat olvasható: „G. Washington to Gilbert Mortier de Lafayette. Lord Cornwallis capitulation. Yorktown december 17. th. 1781.“ Alatta a gyáros neve: „E. Halifax, London 1759.“ A történelmi nevezetességű órát jelenlegi tulajdonosa Lafayette családjának fogja visszaadni, előbb azonban Párisban kiállítja.

29. (*Ingresnek*), a nagyhirű francia festőnek, Ary-Scheffer-Vernet Horace és Delacroix kortársának a párisi szépművészetek csarnokában közelebb emlékszobrot állítottak.

30. (*A híres königinhofeni kéziratot*) e becses ó-cseh költemény sorozatot Szeberényi Lajos már egészen lefordította, s mihelyt elkészíti a hozzá való szláv hitregei jegyzeteket, azonnal beadja a Kisfaludy-Társaságnak kiadás végett.

31. (*Talált régiség*). Lőcz helységben, Nagy-Szombat közelében Prileszky Antal úr kertjében, november 30-án husz négyszögölnyi térségen, egy lábnyi mélységben 40 darab urnát leltek, melyekben félig szenesedett csattok, kések, tűk és egyéb fémtárgyak voltak. A kert tulajdonosa a muzeumnak küldi a talált régiségeket.

32. (*A felsőmagyarországi muzeum*) ügye örvendetesen halad Kasán. A nemzeti muzeum is jelentékenyen gyarapította, elküldve számára fölösleges szekrényeit, s mintegy 49 mázsányi bútorszállítmányt. Az egyesület gr. Zichy Rezsőt választá elnökének, ki azonban e megtiszteltetést nem fogadta el.

Némely felmerült félreértés elhárítása végett, dr. Krauss „Die altkristliche Kunst“ czimű munkájának mult számunkban megjelent ismertetése azon helyére vonatkozólag, hogy „1801-ben lord Elgin a régi görög művészet maradványaiból alig talált valamit, hogy a sultán engedelmével Londonba vihesse“, megjegyezzük, hogy a munka ismeretöje fentebbi állítását csak viszonylagosan a régi görög művészet alig képzelhető egykori gazdagságára mondhatta, mert, mint mindenki tudja, az Elgin lord által Londonba vitt műkincsek ugy mennyiségre, mint becsre nézve a British Muzeum legnagyobb diszét képezik.

Tartalom: Jelentés az 1872. april 10-én megkezdett és május 7-én befejezett régészeti utazásomról és a Bács vidékén tett ásatások eredményéről. (Folyt.) Henszlmann Imre. — A szent-péterszegi bronzlelet. Ifj. Bölöni Sándor. — Tinódi lelet (Féjermegyében.) Hattyuffy Dezső. — Irodalom. Hampel József. — Muzeumok, régészeti egyletek és kiállítások. — Egyveleg.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1872.

Szerkesztő:

6. szám.

VII. kötet.

Dr. Henszlmann Imre,

Január 1-én.

Segédszerkesztő:

zerge u. 23. sz.

Bizományos:

Geduly Ferencz,

Aigner Lajos könyvkereskedése

muzeum u. 1. sz.

Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg.—
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ikenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden más honi könyvtárútnál.

J e l e n t é s

az 1872. ápril 19-én megkezdett és május 7-én befejezett régészeti utazásomról és a Bács vidékén tett ásatások eredményéről.

(Vége.)

Van a ferencziek zárdájában egy folio kötet (mintegy 300 lap) ily címmel; „Protocollum conventus bacsiensis FF. min. observantiae provinciae S. Joannis a Capistrano.”

Ez nem protocollum ugyan, hanem inkább krónika, mely kezdődik az 1717-iki évvel és végződik az 1822-ikével. A 22 első lap szól a magyarországi egyéb ferencz rendek zárdáiról, történetéről, gyülekezetéről stb. A bácsinak története a 25-dik lapon kezdődik. Azonban e krónika egy régibbről iratott le ugyanazon kézzel 1717-től fogva egész 1764-ig, mikor más kéz folytatja a könyvet, melynek 23. és 24-ik lapján külön fejezet fordul elő e cím alatt:

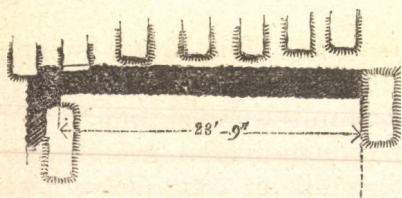
„De antiquitate et moderno statu conventus bacsiensis.”

A fejezet vizsgálatunk tárgyára nézve igen érdekes, nevezetesen mert Bácsban négy templomról tesz említést:

„ubi etiam quatuor Ecclesiae semi dirute remanserunt. Prima in ipsissima Arce una cum sacello Episcopali,*) quae inserviebat tam Episcopo, quam Canonicis ad Sacra agenda. Secunda paulo ante Arcem versus oppidum extat, quae S. Rochi nuncupatur. Tertia vero uno quadrante ab Arce distat versus orientem prope Sylvas, quae S. Petri Apostolorum Principis denominatur. Ab hac Arce in oriente medio circiter quadrante horae in plano situs est conventus noster penes antiquissimam harum quandam quatuor Ecclesiarum.“

A 24-ik lap végén pedig ezt mondja a krónika, hogy a ferencziek zárdájának földje hajdan a Szt. Péter nevű egyházig terjedt el: „sicque pratum hoc incipiendo a Monasterio usque ad Ecclesiam S. Petri conventui adjacet et etiam coemeterium commune pro sepultura universalis hominum existit.“

A vár kápolnájáról, mely egy faltorony felső emeletére van építve, szólottam a várnak leírásában (különösen az „Archaeologiai Értesítő“ IV. 54. l.), úgy szintén a ferencziek a XIII. századból származó templomáról ugyanott 85. és k. l. De a Rochus nevű egyház helyét most sem ismerem; ámbár Balogh esperes idézett rovatában (23. l.) arról így emlékezik: „A város nyugati szélén, a vársánczok előtt, láthatók még némi nyomai a hajdani Róchus kápolnának.“ Folytatólag úgy

2. ábra.

nyilatkozik a szt. Péter nevű egyházra nézve: „A várostól kelet felé, mintegy negyed-órányira, az erdők mellett volt Szt. Péter temploma, melyről a helybeli zárdá naplója említést tesz; valószínűleg a mostani temetőben

volt, hol az év tavaszán (1867-ben) sírásás alkalmával erős épület-alapra akadtunk.“

Ezen adatokon indulva május 4-én felásattam a közteme-

*) A Sacellum Episcopale alkalmasint a várénál még kisebb szoba kápolna volt; a krónika a vár egyházának nem vehet mást, mint a toronybelit, mert nagyobb templom legkisebb maradványát sem találtam az egész vár területén; ámbár azt minden irányban vizsgáltam és majd egészen felásattam.

tőben azon helyet, melyen az épület-alapokat találtaknak állították. Az ásatás eredményét a 2-ik ábra mutatja. Az alapzatot minden irányban körülvevő legujabb sírok, fájdalom, nem engedték meg a munka folytatását s így csak egy hosszfalat (alkalmasint a templom déliét) délkeleti sarkával lehetett napvilágra hoznunk. A kiásott fal hossza csakis $23' 9''$; itt fordul meg épszög alatt délről és észak felé, vastagsága $2' 5''$, mely vastagság kelet felé belül mintegy $7' 3''$ hosszában $8''$ -kel növekszik. Egyik napszámom a délről észak felé elterjedő falra sírásás alkalmával pár év előtt több mint 40 lábnyi távolságban akadt; e szerint a templomot, ha ilyen valóban volt, mintegy $40'$ szélesnek vehetjük; így tehát a bácsi templom körülbelül egy öllel szélesebb lett volna a hasonnemű eredeti kalocsai székesegyháznál. A hosszfalnak csekély vastagsága nem engedte a beboltozást, tehát a templom csak famennyezettel birt. Hogy pedig templom volt; e mellett épen annyira tanúskodik a ferencziek krónikája, mint egy több fontnyi harangércz-olvadék, melyet a kiásott gödörben találtunk. Ha a valószínű conjecturák útján tovább haladunk, ezen alapzatot a Szt. István idejében épített székesegyházának tarthatjuk. Megtekintvén a Kalocsán 1869-ben általam felásott Szt. Istvánféle székesegyházról szóló jegyzeteimet, ezen épület egyik téglanemét, mérveire nézve, igen hasonlónak találom a bácsiakhoz, ugyanis a téгла:

Kalocsán:

11 " hosszú

6 " széles

$1\frac{1}{2}$ " vastag

Bácsban:

11 től $11\frac{1}{2}''$ -ig hosszú

5 től $5\frac{1}{2}''$ -ig széles

$2\frac{1}{2}$ -től $3\frac{1}{2}''$ -ig vastag

a bácsi téгла tehát csak nagyobb vastagsága által különbözik a kalocsaitól, valamint Bácsban általános jelleme a téglának a rendesnél nagyobb vastagsága.

Továbbá a kalocsai legrégebbi székesegyház hosszfalának vastagsága (l. a kalocsai egyh. schemat. 1870-ki évfolyam tábláját) $2,44'$ -re van jegyezve, mi a láb századát hüvelykre átváltoztatva tesz $2' 5''$ -et, és épen annyira mértem a bácsi hosszfalnak vastagságát is, későbbben, ha a templomokat nem is boltozták be, már azért is, mert magasabbra emelték, falaikat erősebbekké kellett tenni. Ugy hiszem tehát, hogy egyelőre a

bácsi temető alapzatát a Szt. István korában épített székesegyháznak tekinthetjük, míg a csak több évek lefolyta után lehető újabb ásatások az ellenkezőről nem győznek meg.

Megemlítek egy eshetőleg tehető ellenvetést, t. i. azt, mely szerint a mostani plébánia templom czíme Szt. Pál apostolról van véve, holott a ferencziek krónikája a temető egyházát Szt. Péterének nevezi. Azonban ezen ellenvetés épen nem fontos; mert a czímnek folytonossága megakadt a török hódítás alatt, úgy, szintén a székesegyháznak létele is megszűnik, végre a parochiát is 1766-ki jan. elsejéig nem világi papok, hanem a bácsi ferencziek adminisztrálták; s így az eltérés a régi czímtől könnyen magyarázható.

Figyelmeztetnem kell az olvasót az alapzat feltűnő sekélységére is és arra, hogy az alapzat alsó vonala nem ugyanazon vizirányos vonal, hanem egyik helyen mélyebbre, másikon csekélyebb mélységre száll le. A Duna és Tisza közötti síkon gyakran vizek fakadnak fel a felszínre, melyeket Bács-megye felső részén *örjegeknek* neveznek. Ezen vizek tiltják az alapzatokat mélyre levinni, és kivált Bácsban vettem észre, hogy azok feltűnőleg sekélyek, még a várnak donjona és a szt. antali őrtornyának alapzata is, nevezetesen az utóbbi csak 3' 8"-kel mélyebb az alsó torony-kamara téglapadozatánál. A temető alapzatánál nincsen biztos pont, melyről annak leszállását meghatározhatnók, s így csak általában véve sekélynek mondandó.

Mialatt a feleletet az 1., 2. és 4-ik kérdésre kerestem, kerestem a feleletet a 3-dikra, t. i. arra, hogy mi lappangott a Mosztonga partján emelkedő romhalom alatt. Május hó elsején délután itt is kezdettem az ásatást és bevégeztem máj. 3-án. Az eredményt mutatja rajzunk.

3. ábra.

A fentő, melylyel a nagyobb kört húzták, 10' 9"-nyi, s e nagyobb körhez, kelet felé a szentély számára kisebb kört csatoltak, melynek fentője 5' 8"-ket mér; a két egymással közlekedő körnek egész hossza, keletről nyugatra 32' 9". A nagyobb kör déli részén nyílt az ajtó mintegy 4' 2"-nyi nyílással. Ennek

falvastagsága 4' 2'', a kisebb körének csak 3' 2''. Az alapzat egész idoma rokon a XIII-ik századi temető kápolnákkal; de ámbár a miénk közepén három rendes fekvésben levő csontvázat találtunk, még sem nevezhetjük carnariumnak vagy ossuariumnak (Beinhaus); mert ilyennek kettős emelete szokott lenni; az alsóba a körülvevő temetőből kiásott csontokat rendszeren eltemették; ilyenre találtunk 1862-ben Pereghen, Ráczkeve mellett, sekrestyéjében vagy halotti kamrájában a csontok rendszeresen voltak fektetve, együtt a hosszú csontok, együtt a koponyák stb. A temető kápolnák felső emeletén tartották a halotti szertartásokat. A Mosztonga melletti kápolna azonban sem alsó sem felső emeletet nem mutatott.

Hová tartozhatott e kápolna? Bácshoz nehezen, mert attól mintegy órányi távolságban fekszik, ellenben a kápolnától dél felé, közel oda, a hol a csőszházzá átváltoztatott malom a Mosztonga partján áll, emelkedik némi magaslat, melynek szántóföldeit számos téglá ellepi. E helyre vonatkozólag Balognál (23. l.) ezeket olvassuk:

„Bukin felé, a Mosztonga mellett, Felichen, láthatók még némi romok, melyek a zárda naplójában följegyzettek szerint: „Fuit Bacsini etiam Praepositura de Velick (si non Felich) S. Johannis Baptistae Canoniorum Regularium, viguit anno 1292 uti etiam Praepositura eorumdem Canoniorum de Oront dicta in Bacsensi Dioecesi“, hihetőleg prépostság romjai.“

Tehát a kiásott kápolna valószínűleg a közel fekvő premonstri zárdához tartozott.

Fölötte nevezetes azon körülmény, hogy ezen kápolna alapzata kőből és valóságos római téglából volt építve, kőépületet eddig, bácsi ásatásaim elég hosszú ideje alatt, s a vidéken sehol sem találtam, sőt az alapzat kövei valamivel nagyobbak is azoknál, melyeket rendszeren a középkorban alkalmaztak és oly szabatosan vannak egymásra fektetve, hogy csaknem isodomumot képeznek. A kőalapzat fölött elszórva igen sok római tégladarabot találtunk, melyek a legnagyobb fajhoz a lateres bipedales neméhez tartoztak. A bácsi várban és a szt. antali őrtoronyban ily téglák és tégladarabok csak csekély számmal jelentek meg; de itt majdnem minden tégladarab római later-ről volt letörve. Voltak ezek közt olyanok, melye-

ken a nem ritkán előforduló concentricus körök látszottak; egyik darabon pedig római siglának része e három betűben

PRI

volt olvasható. E darabot nemz. muzeumunk és az ott őrzött római téglák összehasonlítása végett elhoztam Pestre.

Honnan kerekedett e sűrűn talált római építészeti anyag ide, ha a vidék közelében hajdan római telep nem állott? Ilyennek hajdani létét már 1870-ben gyanítottam, midőn számos római maradványt a bácsi vár romjaiban találtam, de most már e vélemény erős meggyőződéssé válhatik, midőn a római építészeti anyagot nem egyenként, hanem tömegesen felhasználva találjuk. Nagyobb mennyisége itt alkalmasint a kápolna régibb keletkeztéből magyarázható, mint minő a váré és a szt. antali őrtoronyé. Mikor e két utóbbi épületet emelték, már kifogyhattak ezen anyag bőségéből. Ha már most e kápolnánál oly szapora ezen anyag, igen érdekes volna anyja zárdájának kiásatása, mert annak alapzata még inkább bővelkedhetik ily régi építészeti anyagban.

Végre még megemlítem, hogy a hajdani malomban lakó csősz a Mosztonga balpartján fekvő szép-laki erdőben három temetési halmot mutatott a sűrűségben. A halom háromszögben emelkedik mintegy két ölnyi magasságra, körözte több ölet mér; az egyiknek közepén ásatást kíséreltek, a többi kettőn ily kíséreltet nem vehető észre.

Feladatomat május hó 6-án befejezván, 7-én Pestre visszaérkeztem.

Kelt Pesten, 1872-ki május 9-én.

Henszlmann Imre.

Érdekes árpádkori éremlelet.

Az „Archaeologiai Értesítő“ III. kötete 208. lapján egy gazdag BELA DVX-féle leletet osztályoztam és a leletnek 169 darabja közül mintegy 70 válfaját ismerttettem.

Legközelebb *Molnár Aladár* veszprémmegyei képviselő adott át egy hasonló leletet, mely bősége, a darabok ép volta

és a fajok száma miatt megérdemli, hogy a *mosonymegyei*hez kiegészítésül soroztassék.

Előbb az általam már rendszerezetteket hozom fel és így áll e lelet következő válfajokból:

1. szám	1 darab	15. szám	2 darab	28. szám	3 darab
4. "	1 "	17. "	1 "	29. "	5 "
5. "	2 "	18. "	5 "	35. "	5 "
7. "	2 "	19. "	1 "	36. "	1 "
10. "	2 "	21. "	2 "	38. "	2 "
11. "	6 "	22. "	5 "	39. "	2 "
12. "	1 "	24. "	3 "	41. "	1 "
13. "	2 "	25. "	2 "	43. "	2 "
14. "	1 "	27. "	4 "	44. "	4 "
27 faj 68 darab.					
45. "	2 "	55. "	2 "	61. "	3 "
49. "	2 "	56. "	1 "	63. "	4 "
51. "	1 "	58. "	1 "	64. "	1 "
52. "	2 "	59. "	1 "	65. "	1 "
53. "	2 "	—	—	66. "	1 "
54. "	2 "	60. "	1 "	68. "	1 "
44 faj 96 darab.					

Ámbár itten egy válfajból több darabot is hoztunk fel, azért még sem gondolja senki, hogy ezen válfajok darabjai, például a 22-dik vagy 35-dik számú 5 darab egyenlő veretűek, mert azokat tüzetesebben megvizsgálván, azt találjuk, hogy minden egyes darab egy külön bélyeget képvisel, mi nem is csoda, ha elgondoljuk, mily mennyiséget kellett e kis pénzekből veretni és mily kezdetlegések lehettek azon eszközök, melyekkel készültek.

Azonban e leletnek becsesebb részét teszik azon darabok, melyek az idézett lajstromban nem foglaltatnak és így újabb válfajoknak tekinthetők, így:

következnék a	7-ik szám után	1.	2.	3.	4. mezőny	db. szám
"	10-ik	—	—	△	—	2
"	10-ik	—	·	·	—	2
"	28-ik	·	—	—	—	2
"	31-ik	·	·	·	·	5
"	32-ik	△	△	△	⊙	1
"	35-ik	·	△	△	·	1
"	36-ik	·	×	·	—	1
"	37-ik))	—	×	1
"	39-ik)	—	×	△	1

		1.	2.	3.	4. mezőny	db. szám
következnék a 40-ik szám után)	△	(.	1
" 42-ik " ")	△	○	△	1
" 43-ik " ")	×	×	—	1
" 47-ik " "		○	.	.	.	2
" 49-ik " "		△	—	.	—	3
" 51-ik " "		△	—	○	×	1
" 56-ik " "			○	△	(1
" 57-ik " "		△	×	—	(1
" 60-ik " "		△	×	(×	1
" 62-ik " "		×	—	△	△	1
" 63-ik " "		×	—	×	△	1

20 válfaj 30 darabban.

Végre van még két darab, melyet a fenebbi jelektől való eltérésük miatt külön kell sorozni, így

a) darabon e jelek vannak: ∞ ↘ . ↘ 1

b) " " " " ↙ 0 . ↘ 1

Egy darabot a jelek igen homályos volta miatt nem lehetett besorozni.

Kiteszen tehát ezen érdekes lelet eddig ismertetett

44 fajt 96 darabban

ujabbat 22 " 32 "

határozatlan 1 " 1 "

Össesen tehát 67 faj 129 darab.

Rómer Flóris.

Szombathelyi közlemények.

XIV.

— Lipp Vilmostól. —

Utolsó közleményem óta már annyi idő folyt le, hogy az „Arch. Értesítő” olvasói már azon gondolatra is juthattak, hogy a régészet ügye Szombathelyen ismét elalvó félben van. Pedig, hála az égnek, nincs úgy, s csakis sokszoros elfoglaltságom az oka, hogy ügyünk haladásának egyes mozzanatairól sürűbben nem értesíthettem tisztelt ügybarátainkat.

A mulasztottat némileg helyrepótolni óhajtván, jelenthetem, hogy megyei régiségtárunk oly örvendetes gyarapodásnak indult, hogy tekintve működésünk idejének rövid voltát, t. i. a f. é. márcziustól mostig való időközt ma-holnap helyiségünk egészen megtelik, sőt még annak nagyobbításáról kell gondolkodnunk. S ha az érdekeltség fokát a látogatók mennyisége után lehetne meghatározni, úgy ebben sem volt hiányunk, mert f. é. július 28 dika óta f. hó elejéig 300 nál több bejegyzett látogatója volt régiségtárunknak.

Az érdekeltség jobb hévmérője azonban az áldozatkészség, mely régészeti érdemben az egész megyében, sőt még a szomszéd megyékben is nyilvánul. Ennek köszönheti tárlatunk sok érdekes darabjait, melyek közül a kiválóbbakat jelen közleményem szándékozik ismertetni. Minthogy azonban meglehetős anyag-halmazzal rendelkezem, most csak a kő, bronz és középkori tárgyakra kell szorítkoznom, a rómaiakat a következő alkalomra hagyván fel, ha ugyan a „Szombathelyi Közlemények“ az „Archaeologiai Értesítő“ szívesen látott veudégei maradhatnak.

Mult július hó derekán a Szentgyörgyvölgyi kath. lelkész B. J. együletünk ügybuzgó tagja, kertjében pajtaalap ásatáskor alig két lábnyira a föld felszínétől egy egész csoport kőeszközökre akadt, melyeket ide be is küldött. Ezek közül serpentin-kőből készült csak egy volt, egy 3'' hosszú 1'' 6''' legnagyobb szélességű és 1' magas, szépen kicsiszolt kalapács; közepén igen sima furású lyuk van, egyik vége ékalaku éllel bir, másik vége tompa. Továbbá van köztük egy 3'' hosszú fekete kovakő vésű, melynek csak csucsán mutatkoznak az emberi kéz működésének nyomai, a többi mind számszerint 6, kemény fehér mészkőből áll. És pedig a) fejsze, hossza 4'' 4''' csúcs szélessége 1'' 4''', b) és c) sulykok, d) és e) igen kezdetleges művű gyaluk.

A zala-apáti határban lelt kőeszközökből, ottani egyleti tagjaink négy serpentin példányt küldöttek be. a) Kalapács, a lyuknál kirepesztve, magassága 2'' 8''', hossza 4'', szélessége 2'' 10'''. Alsó s felső lapja, valamint oldallapjai is, melyek az egyik végénél tompa ék alakjában összehajlanak, szépen ki vannak csiszolva. b) Kisded fejsze, hossza 2'', szélessége 1'' 5'''.

c) Vörösbarna vésű, hossza $2'' 6'''$, fokának szélessége $1'' 8'''$, élszélessége $2'' 3'''$. d) Gyalu, hossza $2'' 4'''$, szélessége $1'' 4'''$.

Sokkal nevezetesebb azonban, hogy Szombathely közvetlen szomszédságában ily őskori maradványok tűntek fel. Ugyanis a mult szüret után egy helybeli lakos oladi szőlőjében földforgatás következtében egy ásó nyom mélységben egyszerre csak egy csont, hamu, s égett csontdarabokból álló rétegre bukkant. Az átfurt s hegyesített csontokat, mint haszontalan dolgokat ismét elszórván, csak egy ezen rétegben talált serpentin fejszét hozott be hozzám, mely valóságos mintapéldány. A hamvas színű kigylaeszköz hossza $6'' 7'''$ élszélessége pedig $3''$. A helyszínén tett kutatásaim azonban durva cserépdarabokon és egy nagy háromszögű fehér kovaéken kívül, a mely különben egészen természetes alkotásúnak látszott, egyebet nem eredményezett. Ezt is csak azért emlitem fel, mert a lelet táján a kova egyáltalán nem honos.

Áttérek most a legujabban szerzett bronztárgyainkra. Hadd álljon itt legelsőben is azon sarló, mely Chernel t. tagtársunk adománya. Ez egyike azon 34 vagy mások szerint 36 egyforma példányoknak, melyek az ötvenes évek kezdetén a kőszegi hegy egyik kiálló sziklája alatt egy rakáson találtak. Példányunk, melynek egyik fele egészen sima, a másikon a $2'' 3'''$ magas fogantyútól felfelé három sodronyalakuegyenközű cifrázattal van ellátva, a fogantyuja végén $3'''$ -ra kiálló peczek van, éle majdnem szabályszerű félholdban görbül, melynek átmérője $5'' 3'''$. Az eszköz még most is rendkívül éles. Felemlítendő továbbá a szintén Kőszeg táján napfényre került füles czelt; hossza $4'' 6'''$, éle $1'' 7'''$ széles, a nyél felvételére szánt öble pedig $2'' 3'''$ mély. Toka s füle körül szintén izléses vonal cifrázatokkal ékeskedik. Ide tartozik még egy a hodászi hegyen kiásott bányászcákány vörös rézből, melyet vétel útján szereztünk meg, hossza $7'' 6'''$, a fok szélessége $1'' 8''$, a nyéllyuk körüli szélessége $2'' 4''$, az él magassága $1'' 3'''$. Megyénkben a bronz régiségek, kőeszközök, valamint barbár ezüst tetradrachmák valódi hazája a kőszeg-rohonczi hegyláncz és annak folytatása Óvárnál. (Burg.) Kivált ez utóbbi helységnél az ekevas nyomán majdnem minden évben

több barbar vaskos ezüstérem fordul elő, melyek azután, képzelhetni mily kezeken át rendesen Bécsbe vándorolnak. Ezen érmekből eddigelé tárlatunk nem birt többet négy darabnál megszerezni, előlapjukon különböző változatokban szakállas, koszorúval diszített félarcz, hátlapjukon futó ló van ábrázolva.

A bronz- s vaskorszak válpontjából való hihetőleg a bokói lelet is. A bokói pusztán, Jánosháza mellett több kisebb-nagyobb sírhalom létezik, melyek egyikét R. J. a pusztá bér-lője most őszkor felásatott. A halom közepe táján egy ölnyi mélységben egy fekete agyagból, hasán rovátkos vonalokkal diszített hamveder állott, mely azonban a kivételnél, fájdalom, összezuzatott. Tartalma legnagyobbbrészt hamuval kevert félig megégetett csontmaradványok voltak, melyek közt 22 darab lószerszámrészlet feküdt, névszerint a következők: 4 zöld szíronyos és a középen félkörű füllel ellátott bronz-keresztcske, egy-egy szár hossza 1" 6". 5 vaskarika, egy kengyelvas, 8 darab véső idomu függelék, melyből kettő-kettő össze volt foglalva, azután még 7 darab meghatározhatlan részlet, mind vasból s nagyon rozsdaméztett állapotban. Főnnevezett bérlő ur, tagtársunk, az egész leletet a hamveder egy darabjával együtt rögtön tárlatunk számára beküldé. Ugyanez időtájban Beödről egy sajátságos alakú régi zablát, Jáakról pedig egy kengyelvasat nyert régiségtárunk. De minthogy ezek kíséretében bronz nem fordult elő, ezeket a bokói leletnél egy későbbi korból származottaknak tartom.

Középkori műrégiségeink közt legelső helyet foglal el a XIV. század jellegét magán viselő bronz keresztelő medencze. Valóságos díszpéldány. Az egészen kerek edény átmérője 12" 6"; oldalfalának magassága 2", félig kihajló peremének szélessége 10". A perem közepén egymáshoz fűzött levéldísz fut köröskörül, mely az edény alján szintén az első kört képezi az oldalfal mellett. A másik körfeliratot vagyis inkább e mindig ismétlődő szótagokat mutatja: REŞ · KORŞDES NGIŞSEALŞ. Megvalljuk, hogy ezt megfejteni nem vagyunk képesek. Ezen feliratkört a belsőtől egy domborúan kiemelkedő karika választja el. A belső felirat a magyar nemzeti muzeumban létező medenczék góth betűjű feliratával azonos, s a mely tudunkkal eddig szintén még nem talált kielégítő

megfejtésre. Ezen belől ismét dombor karikától befoglalva létezik a domborművü kép, mely Ádámot és Évát ábrázolja a paradicsomban, középen a két alak közt a tudás fájával, melyre a kigyó tekerődzik, azon pillanatban, midőn Éva Ádámnak az almát nyújtja. A kerek kép átmérője 5" 6". Ezen medencze történetéről csak annyit tudunk, hogy f. é. tavaszáig a német-süti kath. templom birtoka volt, hol azt Ft. A. K. jáaki apát, egyeletünk ügybuzgó tagja véletlenül a lomtárban feltalálta s szíves közbenjárása által régiségtárunk számára biztosította.

Ide sorolható három, szakértő véleménye szerint szintén a XIII. vagy XIV. századból való egyenes vaskard, mindhárom yasmegyei lelet. Az elsőt 1862-ben Szt. Gotthárdnál a Rába vizéből halászták ki, gombja dudoros, markolatának hossza 7" 5", az egyenes keresztvas hossza 3" 6", pengéjének hossza 39". A másik kettő méretei ehhez nagyrészt hasonló, csak hogy markolatgombjaik laposak, a pengékből pedig az alsó rész hiányzik. Az egyiket Körmend mellett, a másikat Beöd mellett ásták ki. Pápáról egy a Sió vizéből kifogott magyar lemezes buzogány, Keszthelyről pedig egy igen szép művü és a Balatonból a nyár folytán kihalászott aczél-csákány jutott tárlatunk birtokába. Végre a török uralom idejéből egy handzsárt, melyben egy a török szultánok névaláírásához feltűnőleg hasonló név van ezüsttel kirakva és egy a napokban a rohenczi szőlőkben kiásott s tisztán megaranyozott bronz napalakot kaptunk.

Minthogy régészeti egyeletünk a történeti irányban is működik, azt is jelenthetem, hogy régi okmány- és nyomtatványgyűjteményünk is szépen szaporodik. Kiváló figyelmet érdemel e tekintetben Münster-Sebestyén cosmographiája 1550-ből, Gustav svéd királynak ajánlva, mely 1415 lapján tömördek fametszetet, s a többi között Budapestnek is két azonkoru képét tartalmazza, e kívül Magyarország történetével, habár csak futólag is, foglalkozik.

Az igen változatos római leletekről legközelebb.

Koronczó, nov. 25 én 1872.

Utolsó levelém óta ismét több, s részben új lelhelyekről származó kőfegyver birtokába jutottam, s pedig Mosonmegye Fekete erdő, Halászi és Lébeny; Pozsonymegye keleti, Darczó és Arak; Györmegye Eöttevény, Ásvány, Rábapatoná és Hédervár; végül Veszprémmegye ismeretlen határából; összesen 12 kisebb-nagyobb s különféle részben új alaku darabot kaptam. A *koronczói határ* azóta csak egy 5" hosszú, de szépen szíronyozott bronz hajtűvel kedveskedett. *Rába-Szt.-Miklós*ról egy 7" magas és az „*Értesítő*” 4-ik kötetének 182. lapján a 30-ik ábrához hasonló, azonban a nyak tövén két kis füllel ellátott szabad kézzel készült s szabad tűzben égetett hamvvedret kaptam; ezt a nyár derekán árkolás alkalmával letek az új szőlő homokos oldalában, s benne egyéb melléklet helyett egy alig 2 $\frac{3}{4}$ " magas és nyílásban 3" széles szinte kezdetleges csészét, mely a hivatott lap 16. ábrájához hasonlított. *KisÁrpáson* a bakonybéli apátságnak római leletekről híres telepén az ősszel római törmelékre s többrendű alapfalakra bukkantak. November 2-ki hivatalos kirándulásomkor alkalmam volt, habár idő rövidsége miatt csak futólag a tárgyat megszemlélni. Két csoportban fedezték fel a falazatot, a kis-árpási malomdombtól nyugatnak, tehát a római úttól balra mintegy 100 lépésnyire 2 külső lakház, avagy magánépület egy láb széles és fejtett kőből rakott falait, melyeknek keletről nyugatnak tartó főirányát és erre függélyesen dülő közfalait csak a vak nem veszi észre; a falazat tövében és mellette roppant sok a törmelék, mely kétségtelen római nyomokra utal, minthogy nagyobb részt jól kiiszapolt agyagból vörösre keményen égetett római fal- és fedő-téglákból áll nemcsak, hanem vele vegyest tiszta mészből készült kőkeménységű vakolat és ezen vörös és kékalfestés nyomai, sőt az ismeretes terra sigillata-féle edények darabjai is találhatók. A római építmény maradványa a fejtett kőből fenálló alapfalzat későbbi, hihetőleg mégis árpádkori építmény maradványa. Ezen csoportozattól északra 200 lépésnyire a kisárpási malommal csaknem szemben és a római úttól jobbra, ott, hol az uraságnak kazalhelye volt eddig, egy másik az előbbiekkal hasonló anyagu, de sokkal

hosszabb és vastagabb alapfal lőn felfedve. Ez is keletről északnak irányúl, mintegy 8—10 lépés hosszú s mindkét végén egyenes szögben délnek fordul, semmi válaszfalnak e tetemes hosszúságnál nincs nyoma, tehát ez okon, tekintve 2—2^{1/2} lábnyi vastagságát egy kisebb árpádkori templom rommaradványának tartom, s keleti végén hihetőleg rá fognak akadni az oltárhely körded záradékára.

Megyés püspök ő mlga a megyében elszórt középkori szent edényeket szedi be, azokat lefénycépezteti, ha szükséges stylszerűleg helyreállíttatja, azokból kiállítást tervez és az egyházmegyei körlapok utján azoknak nemcsak elvesztegetését, sőt kontár átídomítását is tiltja; korszerű és dicséretes eljárás, mely nemcsak végenyészettől ment meg sok jeles középkori darabot, hanem azt a lomtár feledékenységből a méltánylás kellő polczára helyezi, mint ez már a mosonmegyei halászi és boldogasszonyi toronydad Ciboriumokkal el lőn érve; az első merev egyszerű tetőzete, ennek alját szegélyző egyszerű lőrései, a gomb dudorain látszó modoros fejek által a XIII-dik század végére helyezendő; holott az utóbbi sisak emeletén ez ablakocskák mérművei habár szint egyszerű de mégis fejlettebb góthikára emlékeztetnek, s egy századdal későbbi korra utalnak. A boldogasszonyi 8 karélyu s ugyanannyi ivó-csatornával ellátott ezüst áldozó pohár poculum communicantium már a XVI-ik század műve.

Ebenhöch.

Egyveleg.

33. (A „Századok“) m. é. IX. füzetében Thaly és Rómer között pör támadt az iránt, mi nehezebb régésszé vagy történésszé válni? — Eszünkbe jött Goethe mondata, kí, midőn Németországban arról veszedtek, Goethe-e nagyobb költő vagy Schiller? azt mondta: „ne veszedjete, hanem örüljete inkább, hogy van két ily ficzkótok (Kerle).“ Nem értjük ezt a személyekre, mert ezek sértésnek vehetnék a ficzkó szót, hanem örülünk, hogy van régészetünk és történetírásunk.

34. (Ugyancsak a „Századok“) 1872. IX. füzetében Haan Lajos

felemlítvén ifjabb Dürer Albertnek jegyzetei nyomán, hogy a nagynevű művész atyja Antal Nagy-Váradhoz nyolcz mértföldnyire Gyula városa közelében Eytas nevű faluban született, e név alatt Eötvös Lajos véleménye szerint azt hiszi, hogy a nevezett Eytas nem volt más, mint a Gyula tözsomszedságában feküdt Ajtós nevű falu, annyival is inkább, mert Gyula szomszedságában jelenleg is létezik Ajtós nevű pusztá. Felemlítvén továbbá azt, hogy „Békés vármegye“ czimű munkájában okmányokból bizonyítja, miszerint Ajtós falu ajtósi Ajtós nemes családnak birtoka volt, azon következtetésre jut, hogy a Teleki Sámuel és Bajza által Száraznak nevezett Dürer Albert ezen Ajtós-családból származott, s e véleményét a következő szavakban adja elő: „De honnan gondolom én azt, hogy Dürer az Ajtós nemes családnak volt ivadéka, megmondom ezt is. Ajtó németül Thür. Nézetem szerint a nagy művész a külföldön nem Dürerre, hanem Thürrre változtatta, vagyis inkább fordította nevét, s azt csak később alakíták a németek Dürerré. Hisz tudjuk, hogy a német — kivált ré-gibb nyelvében — gyakran fölcserélte s olykor még ma is fölcseréli a Th-t D-vel, például Donau: Thonau, Teutsch: Deutsch, stb. Így történhetett ez a Thürrer névvel is. Ha a nagy művésznak Magyarországon Száraz lett volna családi neve: akkor nem Dürerre, hanem két r-rel Dürerre változtatta volna, pedig így irva neve tudtomra elő nem fordul.“

Haan Lajos fentebbi véleményét támogatja az is, hogy Dürer 1527-ből származó arczképe fölött (melynek faduczka még ma is meg van az ambrázi gyűjteményben Bécsben) czímer pajzson nyitott ajtó jelenik meg. Az újabb lenyomat aláírása ez: „Alberti Düreri effigies edita ex lignea Tabula ab eodem A MDXXVII incisa, quae Vindobonae in Aug. Bibliotheca Caes. Reg. asservatur MDCCLXXXI.“ Egyébiránt e rajzot nem készítette maga Dürer, hanem alkalmasint valamelyik tanítványa. A kérdés most az, Ajtósnaak hívták-e azon nagyvárad i kano-nokot, kit maga Dürer mint nagybátyját említ? “

35. (A „*Vasmegyei Lapok*“) f. é. 80-ik számában írja, hogy az ó-postai utcának a piacz felől levő bejáratánál, a légszesz-vezeték csö-veinek lerakása alkalmával ráakadtak a hajdani Szombathely egyik kapujának alapköveire.

36. (A „*Történelmi Adattár*“ szeptemberi füzetében) egyik munka-társa a „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulatot“ valamint az „Országos régészeti bizottságot“ azou nagyobb szerű leletekre figyel-mezteti, melyek legújabbán Karánsebesen, az úgynevezett P o t o k -ban

napszínre kerültek. Egy ottani román házbirtokos kertjében — úgy mond — tömör alapfalakra akadt, melyek legnagyobb részét kövekből állottak. Azonban téglák sem hiányzanak. Ugy látszik, hogy régi kápolna maradványai ezek, melyekre nézve eddig még semmi szakértő kutatás nem történt. Magunk megfordultunk a hely színén s meglepettünk a gyönyörű ablakbélletek által, melyek azonban csak mint töredékek kerültek elő. Finom metszésűnek mondható két kerék, kívül s belől ágas ékkő, melyek alighanem ablakékül szolgáltak. Mindkettőt megvettük s a róm. kath. plébánia udvarán helyeztük el azon szándékban, hogy onnan a megalapítandó délmagyarországi régiség-muzeumba jussanak. Ugyanott előkerült több nagy márványtábla is, melyek a rajtok észlelhető vésett alakokat tekintve, sírfedeleek lehettek. Felirat rajtok egyébiránt nincs. Feltűnő egy, a mai keresztutakhoz hasonló kőoszlop, alant és fent capitaellel. A felső fejlap be van verve, kívül az oldalon egy letört vasrúd maradványa létezik, mely vagy gyertyatartóul vagy pedig egy a lap fölé zárkózott érczfödél sarkául szolgált. A vésett medenczéből egy oldalnyílás vezet ki. Mindenik Capitael egy, a kettő között levő síkoszlop pedig három arasznyi hosszúságú. Vastagsága 2, a medencre öble $1\frac{1}{2}$ arasznyi s az előlapon következő, jól fentartott felírás létezik:

I · O · M · D ·
I · V · LIVS
VALENTIN
LAMEN MT
PRO SALVTE (M)
SVA (M) SVORVM
QVE OMNIVM
CONTVBERNIVM
— · V · L · M · P ·

Évszám nincs rajta. A karánsebesi derék esperes Arleth J. ur megigérte, hogy ezen követ megszerezni s így az elpusztulástól megmenteni fogja. Egyáltalán igen szomorítólag hat a tapasztalat, hogy itt a tisztas antiquitások semmi kiméletben, semmi kegyeletben nem részesülnek. Ellenkező irányban a népet nevelni, oktatni, dicső, magasztos feladata legyen régészeti egyesületünknek!

Tartalom: Jelentés az 1872. ápril 10-én megkezdett és május 7-én befejezett régészeti utazásomról és a Bács vidékén tett ásatások eredményéről. (Folyt.) Henszmann Imre. — Érdekes árpádkori éremlelet. Rómer Flóris. — Szombathelyi közlemények. XIV. Lipp Vilmostól. — Egyveleg.

Pesten, 1872. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK

KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1873.

Szerkesztő:

7. szám.

VII. kötet.

Dr. Henszlmann Imre,

Február 15-én.

Segéd-szerkesztő:

zerge u. 23. sz.

Bizományos:

Geduly Ferencz,

múzeum u. 1. sz.

Aigner Lajos könyvkereskedése

Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ikenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váci utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden más honi könyvtárúsnál.

Ricard Gusztáv korunk jeles arczképfestészeinek egyik legjelesbje 50-dik évében meghalt Parisban. Leg-erősebb oldala volt a színezés, melyet a régi mesterek műveiben annyira tanulmányozott, hogy a legkitűnőbbek színezési módját nagy sikerrel tudta utánozni. testi lelki barátja volt a pár évvel ezelőtt meghalt híres Rahl festésznek; s midőn Bécsben mulatott Ricard az utóbbinak, Rahl pedig a Ricard arczképét festette. Ricard egyik 1867-ben festett arczképe a mult hónapokban a képző művészek tárlatában volt kiállítva, mely daczára csak vázlatos voltának mégis az ismerők nagy figyelmét és dicséretét keltette.

K i v o n a t

a magyarországi műemlékek ideiglenes bizottságának 1872-ki munkálkodásáról szóló évi jelentésből.

A valóságnak szorosan megfelelőleg kikell őszintén mondanunk, hogy a bizottság első $\frac{3}{4}$ évi munkálkodása a jogos re-

ménynek azért nem felelhetett meg, mert a vidékre szétküldött felszólító iverk elosztása nagyon későn történt, sőt még ez idő szerint sincsen befejezve. — Nem nyerhettük tehát eddig a kellő felvilágosítást, nem a fenmaradt műemlékek leírását, melynek ha ideje korán birtokába jutunk, lehetett volna a lajstromozáshoz s osztályozáshoz fogni és a műemlékek gyűjteményét rendezni. Oka ezen elkésésnek egy részt a nehézség, mely minden kezdettel jár, de még nagyobb részt az ügy gépezetének lassú és nehézkes mozgása, mely a tudományos és művészeti munkálkodást eddig is nevezetesen akadályozta.

Hogy ezen valóságos bajon jövőre segítve legyen, lesz szerencsém a t. bizottságnak oly ügyrendet javaslatba hozni, melynek elfogadásával a sok, csak formalis irogatás ismétlésének eleje vétessék, hogy idő, kedv és erő maradjon a feladat lényeges vagyis tudományos és művészeti részének teljesítésére.

Múlt é. apr. 11-én tartott alakuló ülésünk 2-ik pontja így szól: »Szóba hozatván a bizottmány ügyrende és az alakítandó gyűjtemények kezelése, ezek megállapítása és szabályai a bővebb tapasztalástól függvén: ez iránt az intézkedés csak későbbben fog tétetni, s egyelőre a működés a miniszteri rendelet alapján kezdetik meg.« A tapasztalás bőven megvan, ügyrendet tehát már alapíthatunk, de a gyűjteményre nézve az alap még csekély, itt tehát bevárandók a vidékről remélhető adatok.

Daczára az említett nehézségeknek, kimondhatjuk, hogy többnyire még a bizottmány megalakulása előtt megjelent szakmunkákból hazánk fönmaradt főemlékeinek sorozatát meg lehetősen ismerjük; de mit elegendően nem ismerünk, ez azon művészeti és történeti kapocs, mely e főemlékek és azoknak környezetén s befolyásuk alatt emelt számtalan apróbb emlékek közt létezik, s mely egyedül eleven képét adhatja a különböző kor miveleti fejlődésének, s így alapul szolgálhat hazának eddig csak nem egészen elhanyagolt culturalis történelmének s figyelmeztetheti történetiróinkat is arra, hogy a történelem a dynastiák és csaták leírásánál magasztosabb feladata a korok mívelődésének állapotát igazságosan felfogni és előadni; mi egyáltalán nem sikerülhet, ha csak a műemlékeket, keletkezési koruk ezen legelevenebb tanúit, kellőleg nem ismerik. Ezért fölőtte kívánatos, hogy

bizottságunk hazánk műemlékeinek lajstromát minél teljesebben közölhesse, azoknak Magyarország különböző vidékein nagyobb vagy csekélyebb számból álló csoportait kijelölje; e csoportok egyéneinek származását egymástól vagy egy nevezetesebb nagyobb emléktől meghatározza, vagy ha az utóbbi is külföldi befolyás alatt eredt, a mintát és ennek különös iskoláját kimutassa. De mind ez csak akkor történhetik, ha majd levelezőink után a kisebb részben még nem igen ismert emlékeink leírásának bővében leszünk.

Eddig a vidéken felszólítottak között 51 levelező felelt, részint ígérettel, részint leírás és rajz beküldésével; megnevezendők különösen: Miskovszky Viktor, Drahotuczky Ferencz, Pelargus János, Gózon Imre, Balássy Ferencz, Szassinek Ferencz, Mangher Péter, Könyöky József, Balogh György, Still Pál, Storno Ferencz, Szvorényi József, Jedlicska Pál, Valentovich, Léhóczky Tivadar, gr. Eszterházy János, Modrovich János, Ivánfy Éde, Foltényi János, Rajzner János, Ebenhöch Ferencz, Hőke Lajos, Szél Farkas, Gyárfás István, Killer Ferencz, Gritzmann János, Kachlmann János, Dingraff Gáspár, Duhon János.

Az elősorolt jelentések már eddig is több hézagot pótoltak, mindamellett még mindig a hézagok nagy bővében vagyunk, s óhajtunk, hogy ezek levelezőink által minél előbb töltessenek be; óhajtunk, hogy a tilalmak, melyek legfőbb emlékeink maradványai felett lebegnek, megszüntetessenek: hogy Fehérvárott az államegyház, Pécsen Péter király templomának földalatti maradványait teljesen megismerhessük, mint megismertük dr. Haynald Lajos kalocsai érsek a tudomány iránti érdekeltsége által a különböző korban egymás fölébe épített három kalocsai metropolist, és megismertük a legmélyebben fekvő sz. István korából származó alapzatban azon sajátságos elrendezést, mely valóságos magyar építészeti iskolát alapított.

Részint e hézagok betöltésére, részint a befejezett vagy foganatban levő restaurációk meg szemlélésére, részint ásatások eszközésére szolgáltak a bizottság tagjainak több rendbeli utazásai, melyekről az ülésben jelentések tétettek:

1. Henszlmann Imre pécsi és bácsi útjáról (rajzokkal). Az

utóbbi helyen a kalocsai érsek költségén eszközölt ásatásokat igazgatta.

2. Hegedüs és Henszlmann jelentése a nagy hírvélemben templomról és a pannonhalmi főapátsági egyház Storno által véghez vitt jeles restaurációjáról.

3. Henszlmann jelentése a sóregi templomkáról, az egyházas-bástiról, és az ajnácskői és füleki váromokról.

4. Henszlmann és Schuleck jelentése a kis-keszi templomról és régi sánczról, a kis-sarlói egyházzól és a damásdi váromról, mely jelentéshez Schuleck rajzai csatolvák.

5. Henszlmann és Schuleck jelentése a pilis-sz.-keresztzi zárdá maradványairól, szintén a jelentők rajzvázlataival.

6. Schuleck jelentése a domonkosfái templomka szerencsétlen ujításáról oly rajzokkal, melyek jobb régi állapotát megörökíthetik.

7. Steindl Imre jelentése egy szászváros mellett állítólag létező kincsboltról és az ör. allya boldogfalvi templomkáról, s ennek falképeiről.

8. Ugyanis Steindl Imre tüzetesebb jelentése az igazgatása alatt álló Vajda Hunyadi várnak restaurációjáról, mely a bizottságnak csak most mutatik be; és

9. Szintúgy Henszlmann Imre rövid jelentése azon falképek jeles restaurációjáról, melyet Storno eddig a löcsei parochiális templomban befejezett; valamint azon hangyaszorgalmú munkálatról, melyet a múlt nyáron Duhon János zsegrai plébános és Gurszky János, káplánja, véghez vitt templomkájuk nevezetes falképeinek leleplezésénél.

Nagyobb munkálkodás részint ásatással, részint előkészítéssel az építkezésre csak Visegrádon történt; mert hiszen a Vajda-Hunyadi vár más miniszterium teendőihez tartozik. Ez ügyben két előleges tervezet terjesztetett a bizottság elébe Henszlmann Schuleck és Zsigmondy által. A több hónapig tartó munka alatt pedig Henszlmann három jelentést nyújtott be.

A bizottságnak testületi működése azon 12 ülésre szorítkozik, melyeket ápril 11-től dec. 16-ig tartott. Itt előfordultak az ápril 11-ki alakulás óta, nem csak az igazgatást illető tárgyak, hanem minden nevezetesebb technikai és régészeti ügyek is, itt vitattatott meg a visegrádi teendők egymásutánja,

itt határozottak el a kiküldetések, melyek következtében készültek ismét a fent sorolt jelentések, innen küldettek fel a kérelmek a miniszteriumhoz, eszközöltetett Buda régiségeinek felmérése és lerajzolása, még pedig első helyen a parochialis templom és tornyának felmérése és azon felirat, melynek czélja ezen jeles emlékek restaurációja; a bizottságban hozatott javaslatba Myskovszkynak, Stornónak munkálkodásra buzdítása, felkérte a miniszter, eszközölje ki a székesfehérvári állam templom és Péter király egyházának felásatását; vegye fel az 1873-ki budgetbe a lébenyi, jánosi és okolicsnai templomok restaurációjára szükséges országos segedelmet; eszközölje ki azt, hogy a deákmonostori oly nagy jelentőségű templomnak tágitása ne történjék legérdekesebb, keleti részének, lebontása, hanem nyugati oldalának kiépítése által. Ez utóbbi tekintetben szerencsések voltunk célunkat elérni, a három templom restorationális segedelmét a miniszter bele foglalta budgetjébe, de a Péter király egyházának felásatására nem nyertünk engedelmet; az állami templomot illető kérésünkre pedig válasz mindedig nem érkezett. A mennyiben a bizottmány óhajai teljesültek, a kedvező siker eszközölése nagy részben tagtársunkat Hegedüs miniszteri tanácsost illeti, ki a miniszteriumban buzgósággal védi a bizottság ügyeit.

Hátra van, hogy jelentést tegyek egy igen fontos úgyról, though last not least, a bizottság pénzbeli állapotáról.

Van két pénztár, mely készletének hova fordítása iránt javaslatot tenni a bizottság van hivatva. Az egyik, melyet a mult országgyűlés e ezim alatt szavazott meg és megállapított 20,000 o. é. frtba „Magyar és erdélyhoni történelmi műemlékek felkutatására, felásatására, felvételére, lerajzolására, lajstromzására, osztályozására és felügyeletére.“ E czim a rendes kiadások közé van felvéve, s ennek alapján alakult meg a magyarországi műemlékek ideiglenes bizottsága. A második tétel a rendkívüli kiadások közé volt felvéve e ezim alatt: „A visegrádi várromok megóvására az örnek díjával együtt.“ E második pénzkészlet hová fordításának javaslatba hozatala is bizottságunkra van bízva, s így szükséges, hogy mindkét rendbéli pénzkészletről számoljunk.

Az első pénztárból kapott az akadémia utján annak

archaeologiai bizottsága, kiadásainak folytatására 5000 frtot. E tétel nem áll ugyan a czimben, azonban feladatunkkal a műemlékek felkutatásával igen rokon czélu levén, azoknak nagyobb körben megismertetése, sőt az 1873-ki budgetben egyenesen megnevezve levén az emlékek kiadása is, úgy hiszem átmehetünk a többi tételekre, s itt minden esetre igen feltűnő az első, mely így szól: „Ováry Lipót magyar tudós-
nak 2000 frt.” Tudjuk, hogy Ováry Lipót Magyarországra vonatkozó régi okmányok után kutat Olaszországban, de van az 1872-ki budgetben ezen tétel is: „Magyar történelmi források és emlékek kiadására 20,000 frt.” Az emlékek kiadása tehát tulajdonképen itt van megnevezve, innen kellene tehát a műemlékek kiadására adott 5000 forintnak is folynia, e helyett ezt a mi budgetünkől vették és még e fölött Ováry egészen külön célra szánt 2000 forintját is. Dávid Bazebát hajhássza!

Maradt tehát tulajdonképi célunkra = 13,000 frt — kr.

Rendes kiadásaink egy egy évre . = 3,264 frt — kr.

A miniszteri számvevőszék kimutatása szerint eddig feljegyzett rendkívüli kiadások tesznek utazásokra, diurnumokra, rajzok, chlichék megszerzésére, a pilis sz. kereszti ásatásokra engedélyezett 2000 frttal 3,395 frt 6 kr.

Ehhez járulnak vagy rögtön vagy martius végéig teljesítendő fizetések, melyek részint már is engedélyezvék vagy azok iránt engedélyezés kéretett a bizottság részéről 4,921 frt 50 kr.

Összesen . . = 11,580 frt 56 kr.

Ezen 11,580 frt 56 krnyi összeg kellend tehát előre láthatólag 1873-ki martius végeig; ezt levonva a fentebb kimutatott 13,000 forintból, maradna még 1419 frt 44 kr., miről a bizottmány javaslatként rendelkezhetik.

Ezek ellenében szemközt állunk a következő segélykérelmekkel: nem említem sem a lébenyi sem az okolicsnai sem a jánosi templom restauratióját, mert hogy ezek, ámbár a pénzügyi bizottmány az erre kért költséget kitörölte, mégis

benmaradt a miniszteri budgetbe, s a miniszter még kiviheti az országnak hozzájárulását, de említem:

1. A zsegrai falképes templom restaurációját, melyre Duhon János plébános segílyt kér.

2. A karcasai templom restaurációját, melyre segílyt kér Kún Bertalan ref. superintendens és Nagy József ref. lelkész.

3. A kis-sarlói templomot, melyre segílyt kínált maga a bizottság.

4. Az ör-allya-boldogfalvi falképes templom, mely falképeinek leplezésére ajánlkozott 400 forintnyi díj mellett Steindl Imre.

5. A veleméri templomrom, melynek betetőzésére segílyt kér a szombathelyi püspök.

A bizottmány böles belátásától függ a nem is egészen 1420 forintnyi maradékot a segílyt kérők közt fölosztani, vagy a maradékhoz még ne talán a pilis-sz.-keresztí ásatásokra utalványozott 2000 forintot onnan vissza hozván, az évi maradékhoz csatolni, s így a fölosztandó összeget mintegy 3200 forintra felemelni.

A visegrádi várromok megóvására megszavazott 15,000 forintból eddig elkötetett a miniszteri számvnevőség kimutatása szerint 9393 frt 20 kr. Ehhez hozzájárul a legujabban építészeti anyagok beszerzésére utalványozott 3000 frt = összesen 12,393 frt 20 kr. marad tehát az alkalmasint még február hóban megkezdhető építkezésre 2606 frt 80 kr. miből még az ör napidijait, az országut felásatása körüli előmunkálatnak és más apróbb szükségletnek költségét le kell vonni. Mindamellet ezen budget jobban áll mint az elébbi.

Kelt Pesten 1873-ki január 1-én. Henszlmann Imre.

A „Hon“ 1872. dec 31-ki tárczájából átvesszük a következő czikket egész terjedelmében:

A világ legrégibb irott emléke.

(rs.) Egy nevezetes felfedezés foglalkoztatja most a tudományos köröket. A világ legrégibb irott okmánya ez, melyet

csak közelebb sikerült megfejtteni. Több külföldi lap ismerteti most tüzetesen, azokból állítjuk össze a következő adatokat.

Sokáig általános volt a hit, hogy a vízözönről szóló monda egyedül a biblia genesisének hagyományára támaszkodik. Hogy vízözön csakugyan volt valaha, arról Berosus chaldaei krónikáiról fenmaradt egy töredéke is megemlékezik. A perzsáknál is élt egy szájhagyomány egy roppant esőről, melynek cseppjei akkorák voltak, mint egy emberfej. A kínaiak szinte megemlékeznek egy emberről, kinek neve Fahbeh s ki három fiával és ugyanannyi leányával egyedül menekült meg a világ pusztulásakor. Hindostánban ott van a Visnu-hagyomány, a mely szerint ez az Isten hallá változott s úgy váltotta meg az emberiséget, sőt Éjszak-Amerika s Mexico is megőriztek egy mondát egy nagy özönvízről, mely mindent elpusztított, kivéve egy azteket és annak nejét. De az özönvíz történetével sehol sem találkoztunk oly teljes előadásban, mint egy nem rég megfejtett ékiratban, mely a biblia genesisének idejét ezredévekkel előzi meg, s mégis, mint annak írója maga mondja, csak másolatát képezi egy sokkal régibb eredeti okiratnak. Ez eredeti okirat a tudósok gyanítása szerint meg volt Assurbanipal király könyvtárában, a ki a keresztény időszámítás előtt hét századdal Erech vagy Warka városában uralkodott, ama négy város egyikében, melyeknek építőjeül a genesis Nimródöt említi: t. i. „Babel és Erech, Accad és Kauh, Sinár földében.

Az ékirástudók száma igen csekély, s ezek között is csak hármat említenek olyanokul, a kik az ékirást első tekintetre is képesek olvasni a cserepekről, melyekre vésve van, ama kőtöredékekről, melyeknek nagysága egy iskolatábla és egy négyszeghüvely között változik, vagy apró, alig néhány hüvely hosszaságu agyaghengerekről, milyenekké a chaldaei író a nedves anyagot gyurta, hogy finom fa- vagy bronztollal belevéssé apró, a legkisebb nyomtatott betűhöz hasonló ékiratát. E három tudós Smith, Sir H. Rawlinson angolok és Oppert Gyula Párisban élő német. Az első, ki már számtalan chaldaei ékiratot megfejtett (ezek között egyet, mely Mózes történetére emlékeztetőleg, egy „titokban született“ babyloni

királyfiról, Sargonról beszél) fejtette meg a vízözönről szóló nevezetes okmányt is, melyről most szólunk.

Huszonöt éve annak, hogy Layard, egy hirneves régiségkutató feltalálta Birs Nimrud eltemetett romjai között azt a két nagy szabású szárnyas kőbikát, melynek szárnyain először fedezték fel az ékirást. Ezek eleinte ép oly kevéssé tudták megfejteni, mint Merlin kabbalistikus könyvét, „melynek nevét senki se tudta elolvasni, csak épen egy.” Időmultával azonban egyik szó a másik mellé sorakozott, eleinte csak ideogrammaticalis jelekből, melynek értelme csak kimondhatatlanul fáradságos összehasonlítások után derült ki. Lassankint aztán leolvastak nagyszerű véres történeteket, harczy tetteket, hódításokat, pusztításokat, istenek és istennők neveit.

A britt muzeumban, mint legritkább drága kövek, gondosan gyapotba takargatva állottak a világ legrégibb könyvei, hitvány kőcserepek a tudatlan ember előtt. Tizenkét táblácskából, melyek egy „Izdubar“ nevű király tetteiről regélnek, csak egyet, a tizenegyediket tudták megtalálni, ezt is husz apró töredékben csak. E táblácska szól „a királyról, a ki bele fogott, hogy az élet és halál titkát felkutatja,” s tartalmazza a vízözönről szóló történet caldaei elbeszélését. Hatalmas, igazán lapidaris irály.

Izdubar (vagy Zoroaster) királynak, ki Belesut (Belus, Baal) legyőzte s koronáját elvette, — Istar (Astaroth, Astarte) istennő kezét ajánlá fel. Izdubar összekelt vele s uralkodott vele „hosszu életem át“ Babilonia felett. De érezte a halál közelségét, így szól az ékirat, s ezért elhatározta, hogy Urhamsi vagy Orchamos vezető kíséretében elindul, felkeresendő Sisit-Xisuthrust (Noét), hogy megtanulja tőle a halhatatlanság titkát. Sisitet szenderegve találta az Euphrates tulsó oldalán, „az idő folyama mellett, mely a halandó fajt a halhatatlanokétól elválasztja. Sisit, aki megérte a halhatatlanságot, (mint Enoch, ki az égbe emeltetett), elbeszélte Izdubarnak a nagy vihar s a nagy áradat történetét, melyet Bel a főhadisten az istenek között felöltvén egyik alakját, Sámaszt, „a pusztítót,“ a földre küldött. Sisit álmában intetett, arra, mi jönni fog s a nyert utasításhoz képest épített egy hajót, melynek szerkezetét az

ékirat közli. Az ékirat, a mennyiben azt a töredékek miatt csak hézagosan megfejteni lehetett, Sisit saját szavait idézi:

„Beküldém én minden him- és nőnembeli szolgálmat és a mezők vad állatait, és a mezők szelid állatait a hajóba, és a hadsereg fiait. Mind ezeknek megparancsolám, bemenjenek.

„Samasz elküldé az özönt és szóla éjszakának idején: Nehéz esőt ejtek az egekből. Menj be a hajó közepébe és zárd be az ajtót.

„Feldagasztá az áradatot és szóla éjszakának idején: Nehéz esőt ejtek az egekből.

„Azon a napon, amikor megülném ünnepét, azon a napon, mit meghatározott, nagy vala az én félelmem. Bementem a hajó közepébe és bezártam az ajtót.

„Buzurszadirabi kormányosnak adtam át a hajót, hogy vezetné.

„A vihar ordítása megkezdődék hajnalon. Az ég hajlásától kiterjeszkedett Vul messze földére. Az ég közepén dörgés vala.

„Nebo és Saru mentek elől. A királyszék hordozói menének hegyeken és sikságokon.

„Nergal a pusztító ledönté őket. Minip, ment elől és ledönté.

„A szellemek pusztulást hozának. Dicsőség fényében ragyogva lebegtek a föld felett.

„Vul áradata az égig dagadt. A tündöklő föld vadon pusztaság leve. Felszine a földhöz hasonlón . . . rohant el fölötte.

„Elpusztita minden életet a földnek felszínén. Az erős zivatar keresztül gázolt az embereken s elérte az eget.

„Testvér nem látta meg testvérét. A vihar nem kiméle senkit.

„Az égben az istenek remegtek a vihartól s menekülést keresének. Felhágtak az Anu egébe.

„Az istenek, mint a kuttyák, amik behuzzák farkaikat, összekuporodának.

„Ekkor monda Istar beszédet; a nagy istennő beszédet monda:

„A világ a bünhöz fordula! és aztán az istenekhez fordulva, veszedelmet jósla:

„Mikor megjósolám a veszedelmet az istenek előtt, akkor az én népem a bűnnek szolgálja; és így jósolék:

„Megszültem az embert, és nem engedem, hogy mint a hal fiai, megtöltsék a tengert.“

„Az istenek sirtak vele együtt. Az istenek jajgatva ültek székeiken. Eltakarták ajkaikat a közeledő veszedelem láttára.

„Hat nap és éjszaka mulott el. A szél és a viharrombolva hatalmas vala. Heted napon elnyugodott a vihar s az egész zivatar lecsendesült, mely elrombolta a földet, mint egy föld-indulás.

„Megszikkasztá a vizet és a zivataros szélnek vége lön. Engem a tenger hordoza hátán.

„A gonosztevő, és az egész bűnös emberfajzat, — mint a sás, úgy usztanak az ő tetemei a vizen.

„Felnitám az ablakot, és a világosság behatott és világított mentőhelyem fölött. Megálltam csendesen — és az én mentőhelyemre békesség szálla.

„Az ár elhajtott engem túl a parton, szélire a tengernek, mely tizenkét mértékkal hágott a földnél feljebb.

Nizir földébe ment a hajó.

Nizir hegye tartá fel a hajót.

Nem mehetett el fölötte.

„Első és második nap Nizir hegye!

„Harmadik és negyedik nap Nizir hegye!

„Ötödik és hatodik nap Nizir hegye még mindig!

„Hetedik napon kiküldék egy galambot, és az elröpült, a galamb keresett és nem talált nyugvó helyet és visszajött!

„Kiküldék ennekutána egy fecskét, és az elröpült, és nem talált nyugvó helyet, és vissza jött.

„Kiküldék ennek utánna egy hollót, és az elröpült, a holló röpült és meglátta a holttetemeiket a vizen, evett és uszott és elment és nem jött vissza többé.

„Kiküldém az állatokat a szél négy tája felé. Áldozatot önték ki. Oltárt építettem a hegynek tetején.

„Két növevényt szétvagdalék, tettem közzéje sást és fenyőfát és simgort.

„Az Istenek összegyülekezének a tűz felett. Az Istenek összegyülekezének a jó tűz felett. Az Istenek, mint a sasok, összegyülekezének az áldozat felett.

— „A nagy isten is, a ki régi időben Anu nagy világosságát megteremté vala.

„Amint ez istenek dicsfénye, mint Ukni kövének sugara, arczomra világított, nem tudta n azt elviselni. Akkor imádkoztam, hogy soha azt elviselnem ne kelljen. Jöjjenek az istenek az én oltáromhoz, de ne jöjjön Bel, ő nem gondolt velünk, és az én népemet mélységre szánta előknek eleiről fogva.

A mint Bel meglátja a megmenekült hajót, jelenti tovább a kézirat, s rögtön felkeresi az isteneket és szellemeket s haragosan követeli az egész emberi nemzetség kiirtását. Az istenek összeülnek s kárhoztatják a legfőbb istent kegyetlenségem miatt. Nem kellett volna úgy szólnak, vihart küldenie, küldhetett volna, oroszánokat, párduczokat, vagy a döghalált, mely az emberek számát kevesbitené.

Hogy a kisebb istenek mintegy törvényt ülnek a legmagasabb fölött, arra látszik mutatni, hogy ez nem semita hagyomány, kik a legfőbb isten előtt végtelen hódolattal borultak le, hanem inkább ári, mely népek gyakran bántak isteneikkel nem épen tiszteletteljesen.

Bel a nagy pusztítás után kiengesztelődik még is, kezét nyújt Sizitnek s „szövetségre lép vele.”

Itt végződik az okirat. Hogy juthat az ember halhatatlanságra, azt Sizit nem magyarázza meg Izdubarnak. Az irat épen ott szakad meg, a hol a nagy kérdésre választ kellene kapnia. Csak egy csonka sor van még a közlötteken felül, mely így szól:

„Manitu istennő, ki a sorsot igazgatja, állapította meg az emberek sorsát . . .”

E név „Manitu“, méltán hozza emlékezetünkbe, hogy Északamerika valamennyi indiántörzse e név alatt tiszteli a legfőbb szellemet. Ez ama régi föltevés újabb igazolása lenne, hogy hátha Amerika őslakói, mikor még a continens összefüggött, Ázsia belsejéből vándoroltak oda.

A Smith György által felfedezett okirat idejét 9000 esztendőre teszik, a benne leírt eseményt pedig 30,000 évre. A

cserepek sokáig heverték a brit muzeumban a nélkül, hogy valaki figyelmére méltatta volna. Számos asztalt borítottak s egész a tetőig magasló fiókokat töltöttek meg e töredékek. A muzeum e termei olyan formák voltak, mint egy fazékraktár, a melyben minden cserepedény diribdarabra tört.

Az egyes darabok némelyike fekete, más fehér, némelyik sárgás, vagy épen biborvörös. De minden ily darabnak ékirat van a külső oldalán. Az iratvonások tökélye és finomsága valami meglepő, oly szabályos, oly sűrű egyenes sorokban fut egymás alatt, mint a legpontosabb nyomtatás s oly biztos minden vonás, mintha vésnökművész kezéből került volna ki. Smith plane még a kézirat különbözőségét is felismerte. A függélyes vonalok oly sűrűk, hogy nagyító üveg kell megkülönböztetésükre. A vízszintes vonalok néha egy-egy apró arabeskban végződnek s a mondat végét, vagy a kikezdést jelzik.

A mint a brit muzeumba egy szállitmány ily cserép megérkezik, rögtön átadják a tisztitónak, a ki rendkívüli gonddal bán velök. Ezután a cserepeket átszállítják a fejtegető tudós titkos cabinetjébe s csak ha az papirra tette tartalmukat, akkor adják át az irattárnoknak megőrzés végett. Némelyik cserépen még az a nyom is meglátszik, a mit az assyriai író nagyujja a lágy agyagba nyomott.

Smith tizennégy esztendeig dolgozott, hogy az agyaghengereken, agyaglemezeken, cserepeken, és durva kődarabokon látható ékiratok jegyeiből ködbe veszett előkor hitrégészetét felkutassa. Koronkint közzé is tette egy-egy felfedezését Aszurbanipal király kőkönyvtárából, de alig figyelt reá valaki.

A mostani fölfedezés azonban oly nevezetes, oly korszakot alkotó a tudomány terén, hogy nyom nélkül elveszni bizonyára nem fog.

Eddig a „Hon“ cikke. Bunsen „Aegyptens Stelle in der Weltgeschichte“ czimű munkájában elég világosan kimutatja, hogy a középázsiai polgárosodást s így az írást sem vihetni tovább vissza az idő számításunk előtti XIII dik századnál; Rawlinson sem viszi vissza tovább az assyriai uradalomról szóló, az ékiratokra állapított chronológiájában; felhagytak a

sanscrit tudósok is az indiai cultura roppantnak képzelt régiségeivel is, beérvén szintén a Kr. e. XIII-dik századdal; fenmaradt tehát egyedül az egyptomiak régisége, mely mintegy a Kr. e. harmadik évezredben már betű írást mutat fel, például Cheops Pharaó pyramisában, hol egyptomi neve „Schufu“ négy betűvel van írva: az Sch mint a magyar nyelvben egy betűvel t. i. a szitával, a két u pedig ugyanazon jeggyel, a csirkével, az f a kigyóval, cerastessel. Ezek után bajos hitelt adni a cikkben említett 9000-dik évnék, melyből a feltalált irat eredetie származnék. Bajos továbbá egyedül az angol tudósoknak tulajdonítani az ékirat olvasásának feltalálását, mivel e betűk nagy részére már Grotefend ráismert, miről legközelebb kissé tüzetesebben fogunk szólni. Megjegyzendő, hogy az itt előadott és Mózesnek az özönvizet tárgyaló leírása közt annyi analog hely van, miképen fel kell tennünk, hogy az egyik szerző a másiknak szövegét ismerte. Különbözik az egyptomi mythologia is említi az özönvizet, hanem úgy, hogy a Nil folyó áttöri gátait, melyeket ismét helyre állít Gum az egyptomiak Herculese. Északamerika és a régi világ igen régi közlekedésére nem csak a „Manitu“ név, hanem igen sok más jel is mutat. Ki az 1867-ki párisi világkiállításban a mexikoiak „teokaliát“ (templomát) összehasonlította a régi egyptomi templommal és a pyramisokkal az analogiát könnyen kitalálhatta, sőt van Peruban egy régi templom, vagy palota kapu, mely fölött épen úgy mint a hajdani Egyptom pylonai közti kapu fölött a szárnyas golyó diszlik.

Muzeumok, régészeti egyletek és kiállítások.

(*A vas megyei régiségtár*) számára begyűlt ajándékok folytatólagos kimutatását olvassuk a „Vas megyei Lapok“ december 19-ki és január 12-ki számában. E kimutatás szerint ajánlékoztattak: Czédler Klára urhölgytől egy XIV. Lajos korabeli gvrüti s egy különleges szombathelyi régiség. Hermán Anna urhölgytől 4 db római bronzérem és egy római kőszul. Ta-

kács Károly urtól 1 magyar aranyérem. Váríts K. urtól érdekes kéziratok. Az egyleti elnök ő méltóságától egy feliratos római sirkő, római mécs-mintaalj bélyeggel, Vas megye közönségétől két insurrectionalis gyalogsági és öt banderialis lovassági zászló, a tulajdonjog fenntartása mellett. Tóth József urtól egy római bronzérem, Vörös Sándor plebános urtól egy ezüst érem. Mindezen adományokért nyilvános köszönetet mond a vas megyei régészeti egyesület igazgató választmánya.

(*A felsőmagyarországi Múzeum-egyesület*) f. évi jan. 9., 16. s 20-kán tartott választmányi gyűléseiben ismét nagyszámú ajándékozások jelentettek be. S pedig: özv. Lasz gallner Dorottya asszonyság részéről 1 porcellán gyümölcs-edény 1678-ból, és 1 értékesen himzett koczkás nászágytakaró a mult század elejéről. Maurer Anna asszonyságtól 5 db régi porcellán, melyek közül 1 a hajdani kassai porcellán-gyárból való. Maurer Rezső ur részéről 450 db ezüst- és rézpénz gyűjtemény szekrényestől. Maurer Gyula urtól régi pecsenye forgató gép. Menze Augustus k. a.-tól Debreczenből 1 régi selyemkendő s 2 db tengeri növény Helgoland szigetéről. Scholcz Teréz asszonyságtól 1 pár régi menyasszonyi cipő. Kraft Alajos urtól 1 francia forradalmi bankjegy és több rendbeli külföldi pénz. A kassai nemes csizmadia-czéh régi czéhládáját történelmi becsű régi királyi szabadalmait, leveleit és egyéb a magyarországi iparra fontos régibb adományait a felsőmagyarországi múzeum helyiségeiben helyezendi el. E hazafias buzgalmat, bejelentés szerint. a többi nemes czéhek is követni fogják. Jaczó József ur a pénztárnak 5 forintot ajándékozott. Gleviczky Albert urtól I. a könyvtárba: 8 db régi könyv. II. az okmánytárba: 1. Az Ékesházy család nemességi levele eredetbe 1792-ki július 20-ról. 2. Ékesházy György által 1818-iki szept. 12-én alkotott végrendelet eredetiben. III. A régiségtárba: 1. Egy magasrangú hölgy részére készült cipő a XVIII. századból. 2. Egy cilicium Bellágh József kassai rajztanár hagyatékából. 3. Egy tárogató. 4. Egy vonó cythera. Hegedüs Lajos urtól 1 kövült mamuth-fog a várnai csatatérről; 1 agyag hengerke a Sophia templom alól; 4 db török pénz; 1 korál-darab; 1 karlsbadi kövült növény-darab; 1 vasgolyó s 1 kulcs a XV. századból saját háza alapjából; 3 régi latin könyv. Legányi Frigyes

ur részéről 5 db bronz korszakbeli karika Széplak és Mislye tájékáról; 8 db régi érem és pénz; 2 régi diszitett réz borkancsó a mult századból. Scholcz Szilárd főhadnagy urtól egy II. Ferencz korabeli csatában keresztül lőtt sisak arczvéddel; 1 hátultöltő porosz karabély a königgrätzi csatatérről. Grusz Károly ur részéről 29 mindenféle érdekes könyv, latin, magyar s német nyelven. Loósz József urtól a kassai polgári század írott évkönyve a jelen század elejéről. Schaller Ernő ur részéről érdekes régi jelmezes képgyűjtemény nevezetes történeti alakokkal hozzá alkalmas magyarázó szöveggel; 1 db száz dolláros amerikai Kossuth-bankó. Pausz Tivadar urtól 1 üveges czéhbeli segédi bizonyítvány-példány a jelen század elejéről Kassa város tájképével. Grün Vilmos ur részéről 3 régi ezüstpénz. Moll József urtól 1 mult századbéli Aspremont- (II. Rákóczy Ferencz sógora) kőczimer a mészáros-utczai Moll-féle nemrég parancsnokházáról, melyben hajdan II. Rákóczy Ferencz is lakott. Kaplarsik Mihály ur részéről egy 1672. lőcsei takács czéhbeli nagy üveg bilikom; lőcsei czéhek régi fa monogramjai és mester-jelvények; több különféle régi diszes okmány; több réz érem. — E szives ajándékozásokat alulírt hivatal ezennel nyívanosan nyugtázza; az egyesületi választmány nevében az illetőknek hazafias köszönetet mond s a szépen gyarapodó intézet iránt a t. cz. közönség becses figyelmét és pártfogását továbbra is kikéri, — Kassán, 1873. jan. 25.

A titkári hivatal.

8521/987 III. sz. 1872. A magyarországi műemlékek érdekében felállított id. bizottság s kültagjai levelezéseinek portomentessége.

A vallás és közoktatási m. kir. miniszterium mellett a magyarországi műemlékek felkutatására és megvédésére felállított id. bizottságtól kültagjaihoz czimzett és viszont ez utóbbiaktól a nevezett miniszteriumhoz vagy a műemlékek id. bizottsága elnökéhez intézett és a czim iraton „Műemlékek ügyében“ megjelöléssel ellátott levelezések a postán úgy a fel mint a leadásnál díjmentesen kezelendők. Miről a kir. posta-

hivatalok maguk mihez tartása végett értesíttetnek. Pesten, 1872. július hó 23-kán, a minister meghagyásából. Raitz s. k. ministeri tanácsos.

Békésmegyei leletek.

Doboz békésmegyei árpádházbeli királyaink korabeli ősrégi magyarfalú határában a közelébb mult években dühöngött árviz gátlási alkalomkor, méltóságos gróf Wenckheim Rezső kamarás úr birtokán, az ugynevezett „Vásárhelyen“ egynehány lábnyi földrétben egy 15 centim., s 2 miliméternyi magas, szájúreg átméretében 8 centim., has átméretben 12 talp átméretében pedig 5 1/2 centiméternyi, világos hamúszínű cserép csupor, kivéve a működő ásójával száján ejtett kevés lepanttantást, egész ép állapotban; ugyanott az említett alkalommal egy más, hosszban 12 centim., magasságban 8 centim., szájúreg átméretben 26, két végein 23 milimeter fogóval vagy füllel — nem pedig köldökkel — ellátott, tojásdad hosszúkás alaku, szerintem celta, korbelti ép, 5 centim vastagságú cserép edény találtatott. Az utóbbi mi használatra készíthetett? el nem képzelhetem, mivel olyan alakúak az általam eddig látott több tárlatokban szemembe sehol nem ötlöttek. Mind a két darabot t. Szilávik Nándor dobozi főerdész úr szíveségéből a gyulai főiskolai muzeumbeli régi tárgyak közé helyeztettem. Továbbá *Gyulán* a közelébb elenyészett 1872-ki évi december első felében helybeli lakos Szilágyi István, a gyulai határ déli szélén, a kétegyházi falú határának tőszomszédságában eső u. n. szabadkai *) dűlőbeli földjén, a benne létező kunhalmon volt gazdaszati rozzant épületét átváltoztatandó munkásai a földben három lábnyi mélységben, arczal keletnek néző, jó kétlépes hosszban elnyult csontvázakra bukkanak, ezek egyikének jobb, és bal kézszár csontjain egy egy 8 1/2 centim. átméretű, ujhöld alakú, végein tompaságba nyuló 2—3 derék tájon pedig 7 miliméternyi vastagságú, nem egész-

*) Itt az előkorban falú volt.

ben gömbölyű, hanem inkább két lapos oldalain girincses, sárga réz bronz karpereczeket találtak. Sok fáradságomba került azok egyikét, a munkások által már ketté törtet, szirmai-tól megcsiszoltat meglátni és felette Örley István gyógyszerész barátom közbenjöttével vegytani kísérletet tenni, s annak folytán a tulajdonossal elhitetni, hogy nem arany. Végre sikerült eme helytelen gyanakodást kimutatni, és a töröttet a gyulai főiskolai muzeum részére megnyerni. Hasonlóul midőn Gyulán a honvéd laktanya felépítéséhez a város a szükségelt téglá vetetést és égettetést 1872-ki év nyarán vállalkozó által eszközölbe vétette, a gyulai vasúti homok bányák szomszédságában, az onnét kihányva volt föld felhasználása alkalmával a munkás emberek egy kisebb és egy annál kevésbbé nagyobbacska, szárral még bíró ép bronz fibulát, római kapcsot találtak, ezeket is megszerezvén a fennemlített muzeumba betettem.

Id. Magyarórssy János.

Egy veleg.

37. (Csonthalmok.) A „Hon“ 291-ki számának különfélék rovatában olvassuk: hogy Csongrádmegyében a Gorzsa pusztá tulajdonosa Németh Pál a birtokán lévő két kimagasló halom egyikét, a múlt napokban a székesebb helyek betérítésére elhordatni kezdte. Mennél mélyebben haladtak, annál jobban meggyőződött, hogy az nem természet alkotta kimagasulás, hanem emberkéz műve, s egészen egyforma termőföldből áll; test vagy csonthalom, melyet évszázadokkal ezelőtt a csatában elesettek holttesteiből emeltek. Alig hordták el nevezetesen tetejét két lábnnyira, rögtön egész sor embercsontra akadtak a munkások, melyek fejeikkel mind a Tisza felé feküdtek. Alig egy ásónyomra ezután mindig hasonló eredményre jutottak, s azt tapasztalták, hogy a föld, mely a csontrétegek közt találtatott, olyan szürkés színű volt alúl, mintha mint régen szokták, oltott mészre hánnyatott volna. A csontok meglehetősen elkorhadtak, s a koponyahalmaz közt nagy nehezen lehetett három ép koponyát találni. Ezek közül egy a magyar fejálláshoz hasonló széles tetejű, s egyenes arcélű koponya volt; a másik kettő pedig meglehetősen keskeny, alacsony, előre hajló homlokesontú, előre álló

hegyes kis állcsontu, s mint a munkások mondják „bizonyosan kutya-fejű tatárok koponyái.“ Hogy akadtak e csontokon kívül valami más érdekesebb régiségre is, ez az ő titkuk, mert az illető birtokos nem lehetett mindig velük, kérdésére pedig nemmel feleltek. Ha ilyen az egyik halom, bizonyára hasonló alkatrészekből áll a másik is, sőt talán a batidai kettős halom is, melyek elszórva itt-ott a sík földön kiemelkednek.

38. (*Osztia múzeum.*) A „Zeitschrift für bildende Kunst“ 8-dik száma melléklapja felemlíti, hogy a bécsi osztia múzeum a maga nevében egyetlennek nevezh szép négyszögletes szekrényhez jutott, melyen dús Renaissance stílusú himzések s a francia II-dik Henrik és poitiersi Diana monogramjai láthatók. A művészi himzésnek ezen mesterműve, zöld bársony alapon a legnehezebb technikával ki vitt bájos díszítményeket s félalakokat ábrázol. A monogramok mindenesetre francia eredetre mutatnak. De más részről a díszítmény modora magán hordja a német művészet azon másodrendű mestereinek jellegét, kik a XVI-dik században a francia udvarnál gyakran működtek, s kiknek működése az ugynevezett II-dik Henrik Fayencein is nem lehetetlen. A szekrényen nem csak a rajz és kivitel, de a jól fentartott színezés is a legjobb benyomást idézi elő a szemlélőben, a gyöngéd aranyozás a zöld alapon levő vörös és sárga díszítmények ellentétét a legszebb harmóniában tünteti elő.

39. (*Uggyanezen melléklap*) írja, hogy a kölni múzeum régészeti osztálya egy törzsnek faragványa által gazdagodott, mely a Raina mellett kiásott római szoborművek között méltó helyet foglaland. Habár a mű nem tűnik is fel valamely mesteri kivitel, stílus szépsége vagy ideális felfogás által, de az anyag kezelése s a redőzet oly mesteri kézre mutatnak, a kinek vésűjét még a classicus római művészetnek szemlélete s azoknak emlékei vezették. A mintegy meter nagyságú alaknak anyaga juramész. A fej s jobb kar hiányzik. E női alak ballábával ökörfejre lép. Balkezeben gyümölcse telt csészét tart. A kigyó, mely a bal karra fonódik, fejével úgy látszik egész a csészéig emelkedett. A faragvány Altenburgnál találtatott, hol a múlt nyáron egy castrumra akadtak, s úgy látszik, hogy egy fülkében díszítésül szolgált. Ennek hasonmása (pendantja) egy férfi alak volt, de amelyből csak a lábak vannak meg.

40. (*Az „Ungarischer Lloyd“*) 9-dik számában közli, hogy a nagyváradi várterületén történt ásatások alkalmával több érdekes régészeti

tárgyakra, u. m. három vasgolyóra, régi pénzekre és egy pánczélos ingre akadtak. Mindezen tárgyak a Biharmegyei muzeumba küldettek.

41. (*Régi pénzek.*) A „Hon“ 1872-dik évi 300-dik számú esti lapja írja, hogy Kecskeméthez tartozó nyiri határban nagy mennyiségű régi pénz találatott. Két napszamos ásással foglalkozván, egy nagyobb cserép korsót ástak ki a homokból, mintegy lábnyi mélységből, melynek teteje ezüst lappal volt leszoritva. Miután az ezüst lapot lefeszíteni nem bírták, ásóval összetörték az edényt, melyből krajezár nagyságú ezüst pénzek szóródtak szét és egy ódon zacskóból aranyak húltak ki. A leletet egy tanyára vitték, hol megosztozkodtak rajta. A kecskeméti kapitányság csak pár nap múlva értesült a dologról és azonnal meg tette a kellő lépéseket. Eddig 2200 darab régi pénz került meg, melyekről szakértők állítólag akként nyilatkoztak, hogy azok a keresztes hadjárat idejéből valók, s mindenféle akkori állam pénzeiből vannak összeszedve, s hihetőleg a talált kincs valamelyik szétvert keresztes-sereg hadi pénztára lehetett.

42. (*Fontos archaeologiai felfedezés.*) E czim alatt közli a „Hon“ 1873-dik 11-dik számú esti lapja, hogy a Louvre muzeuma legközelebb egy a szentföldről származó obeliskkel fog gazdagodni, melynek feliratát Clermont Ganneau jeruzsalemí francia consulatusi tolmács szorgalmas tanulmány tárgyává tévén, belőle Mésának moabia királyának, a királyok könyvében is felfedezhető lázadását Ochozias és Ooram israeli királyok ellen betűzte ki. A felírás Krisztus előtt a 896. esztendőből származik. E felfedezés specialis becsén kívül fontos még azért is, mert az ezen obeliskben látható iras az abc-nek minden eddig ismert specimenje között a legrégibb, azaz a ma használt betűknek legprimitívebb alakjait tünteti fel, Ugy tekinthető e basalt kődarab, mint egy eredeti lapja a bibliának, a régi testamentum tulajdon nyelvén beírva, alig 24 évvel Salamon király halála után.

Levelezések.

M. J. Velenczében ezennel felkéretik azon egyes olasz lapok megküldésére, melyekben a bizottság működéséről említést teszen.

Tartalom: Kivonat a magyarországi műemlékek ideiglenes bizottságának 1872-ki munkálkodásáról szóló évi jelentésből. Henszlmann Imre. — A világ legrégibb írott emléke. — Muzeumok, régészeti egyletek s kiállítások. — Békésmegyei leletek. Id. Mogyoróssy János. — Egyveleg.

Pesten, 1873. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK

KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1873.	Szerkesztő:	8. szám.
VII. kötet.	Dr. Henszlmann Imre,	Márezius 20-án.
Segédszerkesztő:	zerge u. 23. sz.	Bizományos:
Geduly Ferencz,		Aigner Lajos könyvkereskedése
muzeum u. 1. sz.		Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg.—
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váci utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden más honi könyvtárúsnál.

J e l e n t é s

*a magyar tudományos akadémia archaeologiai bizottságának
1872-ki pénztár állapotáról és az 1873-ki pénzbeli előirányzatról.*

Midőn szerencsém volt a tisztelt bizottságban az előadói
hivatalt magamra vállalni, az 5000 frtnyi összegből, melyet
a vallás- és közoktatási ministerium rendelkezésünkre bocsátott,
az akadémiai titkárság szerint m. é. augusztus 25 ig elköltsve
találtam 4454 frt 43 kr.

Az én magam utalványoztam: Augusztus
27-én Weinemnek a sajtó alatt lévő pécsi
cubiculum illusztrációjához tartozó 12. és más
cikkekhez tartozó 4 fametszetért 56 frt 50 kr.

Oct. 30-án az „Arch. Értesítő“ VII.
köt. első számában (1¼ ív) megjelent írói
díj fejében 40 frt — kr.

Nov. 22-én Weinemnek 10 darab érem,
a hradeki vár terve, két régi edény rajza
metszetéért összesen 55 frt — kr.

Nov. 26-án az „Arch. Értesítő“ 2. és 3.
száma után járó írói díj 2¼ ív 65 frt — kr.

Decz. 23-án Hellebrandnak az „Arch. Értesítő“ expedíciójáért 3 frt 20 kr.

Decz. 25-én az „Arch. Értesítő“ 4. és 5. száma után járó írói díj $1\frac{5}{16}$ ív 42 frt — kr.

Kiadatott január elsejéig összesen: 4716 frt 13 kr.

Ehhez hozzá kell tenni az előadói évi díját 400 frt — kr.

hozzá kell adni a „Közlemények“ IX. köt. 1. füzetének — mely múlt év kezdete óta készült, a nélkül, hogy eddig megjelent volna — költségeit, u. m.: 11 és $\frac{1}{2}$ ív írói díj 32 frtjával 368 frt, a nyomtatásért az ujonnan felrugtatott ár szerint ívéért 25 frt, tehát 287 frt 50 kr., végre boríték 9 frt 50 kr., és hajtogatás 8 frt, összesen: 673 frt — kr.

hozzá kell adnunk az „Arch. Értesítő“ VII. köt. 5 első számának nyomtatási költségeit, ívéért a szintén felrugtatott ár szerint 26 frt 50 kr 145 frt 75 kr.

vége hozzá kell adni a decz. 31-ig lenyomatott Monumenták 8 ívét, még pedig 8 ív nyomtatási költség 36 frtjával 288 frt — kr.

8 ív írói díj 41 frtjával 328 frt — kr.

Összes múlt évi költség: 6550 frt 88 kr.

E szerint tehát az engedélyezett 5000 frtnyi összeg 1550 frt 88 krajczárral túl van hágva, miért is beáll a szükség a nm. minisztert felkérni, hogy azon 1500 frtnyi pótszegélyt folyóvá tenni kegyeskedjék, melynek kiadására — mint minap szerencsém volt kijelenteni — ő excellentiája magát hajlandónak kinyilatkoztatta, mihelyest annak szüksége a t. bizottság által kimutatva lesz. Ime a szükség ki van mutatva, pedig annál világosabban, mivel az 1870. óta megakadt „Magyarországi műemlékek“ a „Monumenták“ II. kötetének nyomtatásához fogtam és alkalmasint nemsokára a III-ikhoz is kell fognunk.

Lesz szerencsém az akad. igazgatóságához intézett jelentést felolvasni, melyben ez felkéretik, hogy a ministeriumnál a

kilátásba helyezett 1500 frtnyi pótszegélyezésnek folyóvá tételét eszközölni sziveskedjék.

Költségvetés az 1873-ik évre:

A rendes és előre meghatározható évi költségek a következők:

Az előadó évi díja 400 frt — kr.

A bécsi képes krónika másolatának határozatilag kimondott segélyezésére . . . 200 frt — kr.

Az „Arch. Értesítő“ VII. kötete bevégzéséhez szükséges 14½ iv, azaz:

1. 14½ nyomtatás ive 384 frt 25 kr.

2. Írói díj egyre-másra 26 frttal számítva (a hivatalos közlések nem díjaztatnak) 377 frt — kr.

3. Boríték 7 frt 50 kr.

4. Hajtogatás 15 frt — kr.

Az „A. Ért.“ VII. kötetének hátralévő része 783 frt 75 kr.

Az „Arch. Értesítő“ VIII. kötetének az 1873-ik évre még csak felét azaz 10 ivet számítva u. m.:

1. 10 iv nyomtatás 265 frt — kr.

2. 10 iv írói díj 260 frt — kr.

Az „Arch. Értesítő“ költsége 1873. 1308 frt 75 kr.

A szükséges illustratiót csak

10 százalékra téve . . . 130 frt 87 kr.

Az expeditiót 12 frt 80 kr.

Leend az „A. É.“ 1873-ik

évi költsége: 1452 frt 42 kr. — 1452 frt 42 kr.

A „Monumenták“ II.

köt. 1. füzetének terjedelmét 25 ivre számítva:

1. Nyomtatás 25 iv

36 frtjával 900 frt — kr.

2. Írói díj 25 iv 41

frtjával 1025 frt — kr.

3. Boríték 11 frt — kr.

4. Hajtogatás . . .	8 frt — kr.
5. A meglevőn kívül szükséges illusztráció .	200 frt — kr.
	<hr/> 2144 frt — kr.

A „Monumenták“ III.
köt. 1. füzetének terjedel-
mét mintegy 10 ivre szá-
mítva:

1. Nyomda 10 iv 36 frtjával	360 frt — kr.
2. Irói díj 10 iv 41 frtjával	410 frt — kr.
3. Boríték	11 frt — kr.
4. Hajtogatás	8 frt — kr.
	<hr/> 2933 frt — kr. — 2933 frt — kr.

A biztosan előrelátható költség tehát 1873-ra = 4985 frt 42 kr.

E szerint az előre nem látható költségre ha t. i. csak 5000 frtot kapunk, nem maradna több 14 frt 48 krajczárnál; nem maradna semmi a „Monumenták“ III. köt. 1. füzetéhez neta-
lán még szükséges illusztrációkra, végre az „Archaeologiai
Közleményeket“ nem lehetne ez idén folytatni. Megszüntettem
ugyan, mióta az előadói teendőket átvettem a gyűjteményein-
ket rendező segédállomást; megszüntettem kiadásaink éven-
kénti javítás után járó három forintot, megszüntettem végre a
hivatalos közlések után eddig fizetett tiszteletdíjat; de ez elle-
nében a nyomda átlag 24 százalékkal felemelte árjegyzékét és
csakis a „Monumentáknak“ sikerült az áremelést 36 frtba
ivenként megállapítani, holott ezelőtt is 33 frtot fizettünk.

Mindezekből világos, hogy az idei budgetünk számára
kevesebbet nem kérhetünk 6000 frtnál az igazgató tanácstól,
kérem tehát a tiszelt bizottságot, méltóztassék e tekintetben
felirati javaslatomat pártolni:

Tekintetes Igazgató Tanács!

Van szerencsénk az 1872. évi számadásunkat felterjesz-
teni, e szerint egész évi kiadásunk rúgott 6550 frt 88 krra s
így 1550 frt 88 krral többre, mint a mennyi a nm. ministe-

terium részéről engedélyezve volt, azonban ezen kiadási többletet kettővel igazolhatjuk: több mint két éve, hogy a „Magyarországi régészeti emlékek“ ezen bizottságunk fő- és díszes kiadványának egyetlen egy füzeté sem jelent meg, azt hittük tehát, hogy e munkát okvetlen legközelebbi időben kell folytatnunk; de illusztrációi tetemes pénzbe kerülvén, s azok készítését nem megszakasztva, hanem egyfolytában kénytelenek lévén elkészíteni, ezen elkészítés okozta a többletet úgy, hogy m. é. egyedül illusztrációra 2525 frtot 8 krt kellett költenünk, másrészt birtuk a nm. minister ígérétét, mely szerint egy 1500 frtnyi pótszegélyt utalványozni hajlandónak nyilatkozott, ha a m. tud. akadémia ezen összegnek szükséges voltát a már engedélyezett 5000 frt mikénti felhasználtatásának előterjesztése mellett igazolandja. A második körülmény felvilágosítására ide igtatjuk a két régészeti bizottság közös előadójának következő indítványát, melyet az akadémia bizottságával közölt:

„A magyarországi műemlékek ideiglenes bizottságának 1872-ki július hó 10-én tartott rendes ülésében az előadó indítványozta, kéressék fel a vallás- és közoktatási miniszter az akad. archaeologiai bizottságának 5000 frtban engedélyezett évi budgetjének 6500 frtra való fele melését.

Az ülésnek 4-ik pontjában ezen indítványra vonatkozólag a következők olvashatók:

„a javaslatba hozott 1500 frtnyi dotatióra, melyet előadó az akad. archaeologiai bizottságának publicatiói fejében kér a már engedélyezett 5000 frton felül:

a nm. miniszter megkéretik, hogy ezen összeget reservába tartsa és assignálni méltóztassék azon mérvben, melyben a publicatiók elkészülnek.“

Ezen kérelemre a nm. miniszter úr egy 1872-ki szeptember hó 19-én kelt 18179. szám alatti leiratban következőleg felelt:

„A mennyiben a régészeti közleményekre a m. tudományos akadémia részére adott 5000 frt elégségesnek nem mutatkoznék, gondoskodni fogok, hogy a műemlékek ez idei javadalmának maradványaiból legfeljebb még 1500 frt kiszolgáltassék azon esetben, ha a m. tud. akadémia ezen összegnek

szükséges voltát a már engedélyezett 5000 frt mikénti felhasználásának előterjesztése mellett igazolandja.

Az ezen évi „Monumenták“ tárgyát teendik a külföldön is várt pécsi ó-keresztyén kamrának és a vasmegyei négy templomka falképeinek leírása, mihez számos és költséges chromolithographiai táblákat kellett készíttetni. E táblák készek és nagy részben kifizetvék is; de ha a kért 1500 frtnyi pótlék nem engedélyeztetik, kénytelenek leszünk a m. é. többlet költségeit ez idei budgetünkből fedezni s így nem maradván elég pénzünk a nyomtatási és írói díjak fedezésére, a költséges illusztrációt ismét hasztalanul hevertetnünk kellend, míg a bécsi cs. kir. központi emlékek bizottmánya, mely velünk közös költségen készítette a pécsi cubiculumnak chromolithographiai tábláit, az igen nevezetes emléket, bennünket megelőzőleg, fogja publicálni. Hozzá járúl, hogy az Athenaeum nyomda egy 1872-ki junius 1-én a m. tud. akademiához intézett jegyzékében nyomtatási díjait 24 százalékkal felemelte és hogy így a nyomtatási költségek csaknem egész negyeddel szaporodtak.

Mindezeknél fogva kérjük a tekintetes igazgató tanácsot, méltóztassék kieszközőlni, hogy a nm. miniszterium részéről az imént teljesítettnek kimutatott feltétel alatt ígért 1500 frtnyi pótszegélyt a régészeti tudomány különös érdekében folyóvá tenni kegyeskedjék, hogy ne legyünk kénytelenek magunkat megelőztetni oly emlék megismertetésében, melylyel hazánk — Olaszországot kivéve — egész Európában versenytárs nélkül dicsekszik.

Bizottságunk f. é. előirányzatát illetőleg van szerencsénk szintén előterjeszteni. E szerint a szükséglet 4985 frt 42 krajczárba mutatkozik. Itt azonban nincsenek felvéve az „Archaeologiai Közlemények“ IX. kötetének folytatása, vagyis második füzet, melynek kiállítása, a füzetet 12 ívre tévén, 701 frt 50 krba kerül. A két utóbbi tételt az elsőhez hozzá adva az idei költségünk leend mintegy 5986 frt 92 kr.

Ha tehát az „Archaeologiai Értesítőt“, a „Monumentákat“ és az „Archaeologiai Közleményeket“ a tervezett csekély mérvben folytatnunk kell; kevesebb mint 6000 frttal nem

érhetjük be; miért is kérésünk az, méltóztassék a tekintetes igazgató tanács hathatós pártfogásával eszközölni, hogy az 1873-ik évi budgetünk 6000 frtban állapítassék meg.

Henszlmann Imre.

A z é k i r á s.

Múlt számunkban adtuk azon cikket, mely az „Augsb. A. Z.”-ből átmenvén a „Hon” tárczájába „A világ legrégibb irott emléke” cím alatt közölve volt annak múlt évi deczember 31-ki számában, s melyben cikkíró egy ékirásnak magyarázatát ismertette, mit Smith angol tudósnek sikerült a britt muzeumban őrzött táblácskáról leolvasni. Jogosan nevezi azt nevezetes felfedezésnek, mert e táblácska azon őskorba enged némileg betekinteni, a mely korból kevés oly okmány jutott reánk, mi tanúbizonyságot tenne azon műveltségi fokról, mely felé a népek évezredekén át lassú lépésekkel haladva, végre oda jutottak, miszerint eszméiket, gondolataikat irott vagy vésett betűk közvetítésével egymással közölhették, s ez által egyszersmind úttörőivé lettek azon haladásnak is, melyre az utókor s leginkább a mai század oly büszkén tekint, de a hová még alig juthatott volna azon férfiak nélkül, kiknek először sikerült jelek s később betűk által maradandó szellemi összeköttetést hozni létre népek és népek között, őskor és utókor között. De valamint kegyelettel viseltetünk azok iránt, kik a népeket az írásra megtanították: épen úgy nem szabad megfeledkezni azokról sem, kik felfedezték ama kulcsot, melynek segítségével lehetővé lett, miszerint, az őskor műemlékein található feliratok olvashatók legyenek, s a mi által egyszersmind az azelőtt értéktelen tárgyaknak nézett töredékdarabok értékes okmányokká váltak.

E kegyelet indított minket is arra, hogy a „Hon” tárcza-cikkírójának ellenében, ki azt állítja, miszerint az ékirással a régészek csak mintegy 25 év óta foglalkoznak; bemutassuk az olvasónak Grotefendet, ki már e század elején az ékirást nemcsak olvasta, de a „Bibliothek historischer Classiker aller

Nationen“ című munkában 1817-ben azon szabályokat is közölte, melyeket az ékírás olvasásánál figyelembe kell venni. E munka után közöljük rövid kivonatban Grotefendnek az ékírásról szóló nézeteit:

Az ékíráshoz számítja — ugymond — mindazon iratokat, melyek a nagy Perzsa birodalomhoz tartozó tartományokban használtattak, s melyeknek jegyeinél minden kerekdedség hiányzik, mert ha valamely feliratnál gömbölyűség vagy kerekdedség fordul is elő, az a másoló hibájául rovandó fel.

Az ékírás leginkább használtatott műemlékek — urnák — gemmák vagy amulettekre *) történő feliratokra, s úgy látszik, hogy ezen irmodor a társadalmi életben a gondolatok és eszmék egymással közlésére alig volt divatban, s mellette épen úgy mint Egyiptomban a hieroglyphák mellett más irmodor is lehetett használatban.

Minden ékírásnak alapja a nyíl és az épszög, mit Murr fecskefarknak is nevezett. Azok a kik az épszögeket két harántul fekvő nyíl összekötő jegyeinek tartották és innen egyedül a nyilakat nézték az ékírás jegyeinek, tévuton jártak, mert a jegy ily összekötés által egészen más alakot nyerne.

A gemmákon és másnemű kömlékeken s a Perzsia és Babylon tartományaiban talált nagyobbyszerű feliratokban a nyíl és épszögön kívül észlelhetők ugyan bizonyos összekötő jelek, de azért az ékírás jellemző jegyeihez korántsem számíthatók, mert azok mint kevésbé szükségesek, gyakran hiányoznak, sőt a persepolisi feliratokban elő sem fordulnak.

Az ékírás legtökéletesebb alakjában Persepolis romjain fordul elő, melynek kiváló tulajdonságát képezik:

1. A nyilak, (➤) legyenek ezek bár fő- vagy melléknyilak, nagyobbak vagy kisebbek, minden ékírásban főleg négy irányt követnek úgy, hogy főirányuk mindig felülről lefelé, vagy balról jobb felé marad; fekvések vagy függőleges és vízszintes, vagy harántul fel- vagy lefelé menő, s a nyilak sohasem fektűsznek úgy, hogy hegyök felfelé, vagy oldalt bal

*) A kisebb mérvű tárgyak közé, melyeken ékírás előfordul, főképen a hengerek számítandók, minőknek bővében vagyon a britt muzeum.

felé irányúlna, s ha talán valamely ékirá-ban az utóbbi eset észleltetnék, az vagy a másoló hibájából, vagy valamely elferdített épszögből származot.

2. Az épszögek () bármily nagyságúak legyenek is, nyílásaikkal mindenkor jobb felé fordulvák, s ha e nyílások néhol talán más irányt követnek, az a másoló hibája lesz, miként az Niebuhrnál Goschtaps nevénél fordul elő, s melyre a régészeket már Murr is figyelmeztette. Azon épszögek, melyeknek iránya a babyloni feliratokon, balfelé jön elő, két egymást keresztbe metsző összekötő jelekből, vagy két harántúl fekvő nyíl összekötéséből származtak; így gyakran látni a műemlékeken félholdat ábrázoló jegyet, melynek nyílása bal felé irányul, de behatóbb vizsgálat után csakhamar harántúl fel- és lefelé fekvő nyilakból állónak fog feltűnni. Épen ezen jelleg, mely különösen a hengereken a második sor előtt szokott gyakrabban előjönni s a latin B alakjával bir (\geq), vagy más összekötések által más alakot tüntet elő, az olvasást igen megnehezíti.

Ezen felsorolt tulajdonoknál fogva, melyekkel minden ékirás bir, a nélkül, hogy tévútra tévednénk, lehet meghatározni, melyik irányban kell valamely köemléken találtató feliratot olvasni. Ez t. i.: mindig úgy helyezendő, hogy a ferde nyíl lefelé, a vízszintes nyíl jobb felé, s az épszögek nyílása szintén mindig jobb felé essenek. Ha e szabály figyelembe vétetik, akkor látható lesz, hogy minden ékirás nem függélyesen, de vízszintesen van írva és a gemmákon s hengereken előjövő alakok soha zsinórmértékül nem szolgálnak az ékirás irányának. Hogy mily kevésbé lehet az alakok helyzetéből az ékirás irányára következtetést vonni, s hogy mennyire ovatosnak kell lenni némely rajzoknál, arra elég legyen felhoznunk azon Suez mellett talált kődarabot, melyet Dugua tábornok lerajzolt, s a melyen ékirás és egy perzsa fő s ezek felett istenítő jelképek egy karvalyszárny látható. E kövön lévő írás a persepólisi ékirástól semmi más különbséget nem mutat, minthogy ezen a szavakat elválasztó jegy hiányzik, s egy pár rajzhibá levonva, s egy magában álló és bevégezetlen U jegyen kívül elég világosan olvasható rajta e tétel: Darheusch Khsche

hioh*) eghre (Dárius a derék király) úgy azonban, hogy kezdetben negyedfél, végül pedig három betű hiányzik, s a királyi cím szokott mód szerint monogrammm által kifejeztetik. Hogy e felírás helyesen értelmeztetett, a felett nem lehet semmi kétség, mert már gróf Caylus egy egyiptomi urnát ismertetett, melyen Xerxesről hasonló felirat olvasható; s a karvalýszárny is Darius istenesítésére mutat, mert Diodor szerint ez kivűle semmi más élő királynak Egyiptomban meg nem adatott. De ha ezen értelmezés helyes, akkor az ékirásnak mellékes jellegei oly rosztól rajzoltattak, miszerint az egész csak akkor lesz leolvasható, ha a kő a fentemlített fejre állíttatik. Innen világos, hogy a mellékalakok az ékirás irányát meg nem határozzák.

Az eddig elmondottakból következik azon szabály, miszerint a persepolsi sőt minden ékirás vizirányosan balról jobb felé van írva és így annak olvasása is ezen irányban történik. E tételt legkevésbé sem gyengíti meg azoknak állítása, kik a gemmákon vagy hengereken körkörösén előjövő feliratokat hozzák fel ellenvetésül, mert e tárgyakról is — épen úgy mint az érmeokről — az irás leolvasása csak akkor sikerül, ha azok oly állásba tételnek, miszerint a jegyek a fent leirt mód szerint legyenek elhelyezve, a mikor az olvasás mindig balról jobb felé lesz lehetséges.

Az eddig leolvasott feliratokból kiderül az is, hogy minden ékirás egyszersmind betűírás. Csak mióta a műrégészek e tétel valódiságáról meggyőződtek, sikerült az őskor némely feliratait értelmezni.

(Vége következik).

Geduly Ferencz.

Borszéki leletek.

Bár az „Arch. É.” 1872-ki első sz. 6-ik lapján, a régészeti tárgyak gyűjteményeit illető terv közlésénél kimondottak

*) Jelenleg Khischeioh helyett a királyi nevet az angolok „Ksaia-tia-nak” olvasták és Darius nevét nem Darheusch, hanem „Darjavus”-nak, tehát Darjavus a Taréjos. (?)

szerint, én, mint jóllehet magyarországi, de ez idő szerint Erdélybe Borszék fürdő kiépítésére hívott építő-mérnök egyén, ki vagyok zárva azon élvezetből, hogy jelen tartózkodási helyemen magamat a szorosán vett magyarországi régészet terén működők sorába számlálhassam, s bár az e tekintetben gyakorlandó működésnek ki is van mutatva a hová fordulhatási irány: mégis, részint mint azon tudomány kedvelője, s azt, mennyire hivatásom engedi, kiváló előszeretettel gyakorló egyén, részint mint tősgyökeres magyarországi fi — nehogy az idézett jeles cikknek „*véka a'á rejtés*“ megrovása alá essem — bátorságot veszek magamnak arra, hogy egyenesen az „A. É.“ t. szerkesztőségéhez intézzem tudósításumat oly „*erdélyi*“ leletek felől, melyeket — legalább egy kis részben — valóban ott, hol azok találtattak t. i. Borszéken — már a tudományos megállapítások szerint is — senki sem gyaníthatott.

És ha igaz az, mit az „A. É.“ Rochette Raoul után ismételve mond, hogy t. i.: „*A leg arányibb morzsa, melyet a régiség romjai közül megszabadítunk, többre tanít minket mint minden könyv*“ úgy bocsánat nekem, ha a régiség azon néhány *morzsáit*, melyről e szerény bejelentésem szóland, a szerkesztőség becses figyelmébe ajánlom.

E leletek viszonyait illetőleg azonban mindenekelőtt el kellett mondanom, hogy Borszék, ez egyik legnagyobb hirben álló, de külkiállítását tekintve a kezdetlegesség nehézségeivel még jelenben is folyton küzdő s hátramaradtsága miatt e nagy hírűségnek eddigelé épen meg nem felelt, hazai fürdőhelyünk kezd lassanként nemcsak az anyagi speculativ üzlet e őtt mind nagyobb becű tekintélyre jutni, de a tudományos vizsgálódások mindinkább előtűnő magasb érdeke előtt is kiváló fontosságot nyerni.

E nagy jövőre jogosult nemzeti kincsnek két *székely községből* álló birtokossága a haladás korszellemének rája nőtt súlyát mind jobban érezve, pár év óta oly intézkedéseket hoz létre, melyek, ha a tett határozatoknak a megtestesülés valóságára vitele komolyan és kellőleg fogamatba tétetik: e nagy-jelentőségű nemzetgazdászati vagyionunk megérdemlett jövője felett a legszebb reményekre jogosíthatnak.

Fürdőbizottmányunk ez intézkedései között kétségkívül nem utolsó azon határozata is, mely szerint Borszék a jelen évi bécsi világértárlaton, valóban imposans alakban fogja magát „úgy mint van és mint lesz“ bemutatni.

A világkiállítás, a népek előhaladásának e nagy areopagja, itt is életre hívott sok olyat, mi másként tán évek hosszú során átaladhatta vala a tetszhalottak élettelen álmát.

Igy jött létre többek közt azon határozat is, (minővel tudomra egy hazai fürdők sem dicsekszik eddigelé) miszerint Borszék fürdőhelyen, egy a kebelében és közel vidékén található természeti ritkaságok, termények, s netalán találtató régiségek tára létesíttessék, hol e kabinet példányaiban *Borszék és vidéke* képviselve legyen, s ritkaságai, régészeti tárgyai, kőzetei, növényzete, florája, faunája, s rengeteg havasainak állat-, ásvány- és fa-példányai a fürdőt látogató közönség szemléletére ismertetés végett kitétessenek, melyre vonatkozó terv kidolgozásával csekélységem meg is bízott. De e világ elébe készülődés tényének természetes következményeként kell üdvözlönnünk különösen azon többnemű újítások iránti határozatát is, mely szerint a többek közt Borszék gyógyforrásainak új vegyelemzése, Borszék topogr. felvétele s új rendezés szerinti kiépítésére vonatkozó tervkészítés, Borszék sétányának kikészítése, piacának rendezése, főutczájának kikövezése s ezek czéljából egy még a mult század másodfeléből a volt határőri intézmények folytán „Vártaház“-úl szolgált igen régi s avult faépítménynek elbontása s helyének az említett sétányhoz foglalva kitöltése s egyengetése stb. vétettek munka alá.

Épen ezen munkálatok folytán, e helyeken tett ásások közben jöttek napfényre e leletek oly tárgyakkal, melyek a tudomány barátait méltán érdekelhetik, s melyek immár fennemlített kisded muzeumunkban a fürdő vendégek s látogatók élvezetére közre lesznek téve. És bár ezek a késő idő miatt kevésbé foganatosíthatott ásások folytán csekély számot tesznek is: nem minden alap nélkül van reményem, miszerint a tavasz nyíltával megújuló munkálatok alatt azok még szaporodni fognak.

Az ezúttal küldött leletek következők:

1. Egy megrongált körszélű római ezüst érem; előlapján DIVA . . FAUSTINA körirat között a császárné szép veretű, gyöngykoronás s gyöngygyel fűzött hajzatot viselő dombor mellképével, s hátlapján: AUGU . . . STA körirat közt fennálló j. n. női alakkal, jobbjában nem tudom mit, baljában tán Hastát tartva.

E pénz Felső-Borszék (a fürdőhely) déli vagyis kezdő végén, a „vetés-kapu“ előtt fel az erdőre készülő új út földbevágásánál egy a hegyláb alatt huzódó dombozat televény földében 2 láb mélyen találtatott a mult november hóban.

2. Egy szinte rongált szélű római ezüst érem, mely kopottsága mellett is tiszta verettel bir ugyan, de azon szerencsétlenségben részesült, hogy az ezt *ón*-nak néző találók ügyetlensége által ketté törött, s így még olvashatlanabbá lőn. Előlapján AntonINUS . AUG PIUSPP (tán Pater Patriae) s az ezt követő lekopott és kettétört betűk alatt: ROMA körirattal bir, e császár b. n. babérkoszorús mellképével, s a hátlapon: COS és tán: II vagy III körirat között. „Abundantia“ istennő jobbra fordult s j. n. fennálló alakjával, jobb kezét tán: „Modius“-on nyugtatva s balkarján a bőség szarvát tartva. E szerint e pénz, ha Antoninus Piusé: úgy szinte Kr. u. 138—161. évekből való lenne.

Ez érem a fentebbihez mintegy 40 ölnyire, ugyanazon domblábban jelenben épült ház alap- és földásásakor találtatott a mult október hóban.

Jól tudom, miszerint e pár római éremleletből még nagy következményeket húzni nem lehet; ezt tenni nem is szándékom; mint szinte nem lehet czélom itt bizonyos állítások előnyére hosszas fejtegetésekbe bocsátkozni, de a lelt érmek való tények tagadhatlan jelek gyanánt szolgálnak Borszéknek ősidőkben is ismert voltára s lakottságára.

3. Egy I. Leopold m. kir. ismert veretű ezüst pénze 1690-ből, mely Borszék felső sétánya felett egyik legrégibb s avultabb háztelkén ásás közben egy lábnyi mélyen találtatott a mult nyáron, mely telekről, mint szinte e felső sétány keleti szegletében ennek régebben történt készítésekor elpusztult, különben még 1745. év előtt már állott kápolna és temető teréről megjegyzendő, miszerint köztudomás és állítás szerint

ezeneken is többször s több nemű régi pénzek találtattak, de melyek — a többi leletekkel együtt — senki által nem figyelve nem érdeklődve: a tudomány számára végkép eltűntek.

4. Egy igen kopott, régi hosszas alakú ezüst érem. Mindkét lapján két körvonal közé szorított csinos betűjű körirattal, melyből az előlapon az alól csinos keretbe jegyzett XV értékszámnál kezdve: WURT · FEC · I . . . OLS . . . tán: VI . . . s általam kiolvasni nem tudott betűsor után; DUX kivehető. — Mi lehetett e köriraton belől a lap verete: a teljesen kopott alakból kivenni nem tudhatom, hasonnemű éremről tán megmagyarázható lenne. A hátlap belverete — ha jól vettem ki — egy egyfejű sas, kiterjesztett szárnyakkal s lábakkal, de körmei közt mit tart: ki nem vehető. A túlihoz hason körirata — ha kopottsága miatt jól betűztem — a sas fejtől jobbra: COMONB · DOM · HE · I · D · STERNB és MEDZIB az évszám teljesen hiányzik.

E pénz különben — a több nem annyira érdekes „régikét garasos“ II. József és M. Therézia-féle pénznemeket nem említve — egy PRO LIBERTATE — XX féle Rákóczy pénzzel 1705-ből, a fennemlített régi faszerkezetű „Vártaház“nak mult november hóban történt elbontásakor a partlevágás, föld- és téregyengetés munkája közt a ház és udvar talaja alatt mintegy egy láb mélyen találtatott egymástól elszórtan.

5. Egy tallér-nagyságú s kissé rongált karimájú *török ezüstpénz* szép verettel; egyik lapján cifra s recézett körvonal között vízszintes török írás, más lapján ép oly körvonalok között a monogramm, melynek ha más okmányok után ismeretesnek tetsző vonásait nem hibásan nézem: tán IV. Muhammed szultán név összevonása 1685. körüli évekből.

Ez érem egyébiránt szinte Borszéken a Ditróba vezető legfent említett nagy országút melletti „Nyíressarok“ nevű dombon az 1774. táján épült jelen út előtt hajdan használatban volt régi úthoz közel, egy kis vízmosás partjából kiállólág találtatott mérnöki vizsgálat alkalmával.

6. Két darab ezüst és egy darab rézérem; a nagyobb meg lehetőszen ép ezüst: III. Zsigmond kir. pénze 1609-ből; a rongált szélű piczi ezüstpénz II. Mátyás m. kir. pénze, előlapján Magyarország paizsos címere, KB jeggyel, s MAT-hias

D-ei G-ratia R-omanor. I-mperator S-emper A-ugustus GE-r-maniae, HV-ngariae B-ohemiae R-ex, és túllapján a Jézust ölén tartó Mária kép s PATRo-na HUNGA-riae 1618. körirattal.

A rézpénz nagyon rozsdás lévén, tisztítani kezdtem, de miután nagyon kopott, s így sem lett jobban olvasható, abban hagytam. Egyik lapján Erdély címere egy magában, a túllapon lévő iratot kibetűznöm nem sikerült.

Mind 3 darab érem a 2. pont alatt leirt tér talajában ásás közben találtatott 1871-ben, a hegylábból mintegy 8—9 ölnyi magasan felszökelt s a benne kiállólág látszó emberderéknyi vastag petrificatumról is nevezetes „Várókö“ sziklakúp alatti Fogt-féle földben.

7. *Két darab ezüstpénz*; egyik arannyal futtatott török, másik I. Leopold-féle ezüst poltura 1697-ből. E pénzeket egy bélbori oláh nő nyakékéből szereztem meg, ki azokat — mint itt Borszéken — apja által kapálás közben találtakat kapta s nyakába fűzve viselte. A lelhely ismét a fentirt tér talaja.

Ezek az éremleletek, melyekhez még azon megjegyzéssel kell járulnom, miszerint több oldalról vett értesítések folytán még több, ugyanitt Borszéken s ennek „hollóvölgyi“ szomszédjában talált leletek maradványainak vagyok nyomába, melyek értékesebb részét már rég elhurezolták. Mondják, miszerint a többenemű ismeretlen pénzek között a legkülönösebb képekkel ellátott s majd Konstantin-féle aranyak is lettek volna s többféle ismeretlen ezüst-arany eszközök.

Mindezek pedig arra mutatnak, hogy itt mindenesetre egy oly már nagyon rég tapodott talajon állunk, mely a Gergyó-Topliczától Tölgyesig s ezen át Moldva terére vezető hatalmas és gyönyörű völgy menetén a hajdankor népei által minden bizonnal nagymérvűleg gyakorolt forgalomnak központjául szolgált és hogy e forgalmi központ semmi esetre sem csekély jelentőségű volt.

Margitay Gábor,
épít. mérnök.

E g y v e l e g.

43. (Az „*Archaeologiai Közlemények*“) IX. kötetének (új folyam VI. kötet) I. füzeté e napokban jelent meg következő érdekes tartalommal:

1. A visegrádi korona-bolt és a királyi lakosztály elrendezése. Henszlmann Imrétől.

2. A pilini Leshegyen talált csontvázakról. b. Nyáry Jenőtől.

3. Honi erődeink ismeretéhez. Miskovszky Viktor tanártól.

4. A kolozsvári Boldog asszonyról címzett domonkosok, jelenleg ferencziek kolostorának ebédlő terme. Gr. Eszterházy Jánostól.

5. Liptómegyei őstelepek. Majláth Bélától.

6. A m. n. muzeumban levő kiadatlan Aurelianus féle érmek. Horváth Antaltól.

7. Erdély érmészetéhez. Hollaender Leotól.

8. Kisebb közlemények.

Az „*Archaeologiai Közlemények*“ szerkesztését a jövő számban Dr. Henszlmann Imre akadémiai I. tag vevén át, tisztelettel kéretnek a munkatársak, hogy a kéziratokat ezentul hozzá (zerge-utca 23. sz.) méltóztassanak küldeni.

Az „*Archaeologiai Közleményeknek*“ ezen füzetét legközelebbi számunkban bővebben fogjuk ismertetni.

44. (*Régi aranyak*). Varga András nevű talyigás Debreczenben temetés alkalmából egy taliga homokot vitt a halottas házhoz. A mint leborítá, néhány régi arany gurult ki abból; a szomorú gyülekezet néhány tagja nem hagyta figyelmen kívül a kincs kecsegtető csillogását, s csakhamar felszedték az aranyakat. Az illető „szerencsések“ igyekeztek is csakhamar túladni azokon, s egy kereskedésben nyolez darabot be is váltottak. A becses régiségek a Pércsi hízalóján túl levő kettős dombból kerültek elő s többnyire a tatárjárás idejéből valók. A vizsgálat megindítatott. (Hon.)

Tartalom : Jelentés a magyar tudományos akadémia archaeologiai bizottságának 1872-ki pénztár állapotáról és az 1873 ki pénzbeli előirányzatról. Henszlmann Imre. — Az ékirat. Geduly Ferencz. — Borszéki leletek. Margitay Gábor. — Egyveleg.

Pesten, 1873. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

ARCHÆOLOGIAI ERTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK

KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1873.

Szerkesztő:

9. szám.

VII. kötet.

Dr. Henszlmann Imre,

Ápril 20-án.

Segédszerkesztő:

zerge u. 23. sz.

Bizományos:

Geduly Ferencz,

Aigner Lajos könyvkereskedése

múzeum u. 1. sz.

Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden más honi könyvárusnál.

J e l e n t é s

a Szepesség alsó részére tett kirándulásról.

E kirándulást az 1873-ki bécsi világkiállítás érdekében — mint 24. és 25. csoportjának magyarországi biztosa tettem — az utamba eső építészeti emlékeket tehát csak futólag lehetett szemlélnem.

Ezek közt némileg nagyobb figyelmemet azon hangya-szorgalom és kitartás vonta magára, melyel a zsegrai plébános Duhon János káplánjával Gurszky Jánossal templomkájája falairól a meszelési rétegeket hónapokon át lehámozták, hogy az ez alatt eltemetett régi falképek újra napvilágot láthassanak. A folytatott működésről és eredményéről a közönséget értesítette Dr. Vajdovszky János a szepesi püspöki megye seminariájának tanára, az 1871-ki „Uj magyar Sion“ folyóiratnak 617. s k. l. előadván az egymásután levakart mészsíreg alól kikerült képek tárgyait és azok keletkezési idejét. Helyesen mondta régiebbeknek a szentély ábráit a hajójánál. Amazok leginkább a megváltó életéből és szenvedéséből vett jeleneteket adják elő, míg a hajóban a bibliai képeken kívül

sz. László legendájának jelenetei, mint ezt Thurócznál olvasuk, a legnagyobb helyet foglalják el.

A templomkát 1870-ben láttam legelőször, midőn az ábrák az azokat megfekvő többszöri meszelésen át mintegy álomképként tűntek elő, csak ide s tova, hol a meszelés leesett, mutatkozott csekély festékfolt, s emberi vagy állati tagnak némi töredékes rajza, sejthető homályos körvonalai után és nagy kiterjedése miatt csak a csatakép volt, melyet más hasonló magyarországi templomképek analogiáján csakis sz. László legendájának lehetett tartani; valamint az e körül mintegy ködben mutatkozó aranyos szentfényeket, nimbusokat, valószínűséggel bibliai személyekéinek kellett tekinteni.

Vajmi másként tűntek fel e képek előttem, midőn múlt év nov. 16-án másodszor léptem e templomkába. Az egész felületnek több mint két harmada világosan felismerhető képektől ellepve. Sz. László legendája a martiancihoz hasonlítva, csaknem ugyanazon suiteben előadva, úgy szintén a többi képek is úgy megtisztítva, hogy tárgyaikra könnyen ismerhettünk reá, sőt némi figyelemmel és tanulmányozással még az ide s tova magyarázó feliratokat is elolvashatjuk, s mindezt az oda való plébános és káplánja buzgalmának és ügyszeretetének köszönhetjük, kik a tavali és harmadévi nyáron át számtalan kis vonással tisztították meg a sok száz négyeg lábnyira terjedő falfelületet; még pedig többnyire nem épen szilárd állású lábtón állván. Ily míveletet a francziák beneczés munkának „travail de benedictin“ neveznek, nálunk ezt egy falusi plébános tette, ki községe kicsiny lévén, csekély jövedelme daczára visszautasította káplánjával együtt még azon segélyt is, melyet neki az akad. arch. bizottsága, csekély erejéhez képest, nyujtani akart. Úgy hiszem e két férfiú bőven megérdemelte az archaeologiai világnak meleg köszönetét, valamint a templomka is megérdemli, hogy jövőben érdekes falképeinek megóvására az állam részéről kellő segély nyujtassék.

Löcsén vizsgáltam a parochialis templomnak Storno által pár hónap előtt restaurált falképeit. A mostani sekrestye ajtajának keleti oldalfalára van festve a hét halálos bűn és a hét könyörületes irgalmassági cselekedet munka, összesen tizen-négy kép, melyet Storno oly mesterileg tudott restaurálni,

hogya az új munkát a régítől csak a legbehatóbb vizsgálat után, s ezt sem mindenkor különböztethetni meg. A sekrestye nyugati felén lévő nagy húsz jelenetből álló képet Storno még nem restaurálta ugyan, hanem megigérte, hogy jövő tavasz kezdetével e munkához is hozzá fog. E húsz jelenet egy még nem szorosan constatatált szűznek életjeleneteit és martyromságát adja elő, s épen azért, mert nem a mindennapi passiót és bibliai jeleneteket ábrázolja, és mert a szentnek személye még nincsen azonosítva, fölötte érdekesnek mondható. De Storno e cycluson kívül még más, a meszelési rétegen elébb csak igen homályosan látható képeket is megtisztított; jelesen a szentség-ház mögött és onnan folytatva az egész szentélyzárás alján körskörül úgy, hogy a lőcei parochialis templom idővel igen gazdag képcyclust fog felmutatni. Az ujabban leleplezett képek restauratiója iránt Storno nincsen szerződve, azonban igen kíváncsós, hogy ez iránt is megkötessék a szerződés e kitérő művésszel.

Szepes-Olasziban értekeztem Vajdovszky Jánossal, az ottani parochia adminisztrátorával, ki előbb a szepesi seminariumban mint tanár alkalmazva, több évi szünidőt a szepesi régi emlékek tanulmányozására használt fel, és a vidéken száz-nál több emléket lajstromozott. Igen kíváncsós volna e szakférfit megnyerni, hogy kutatásai eredményeit a magyarországi műemlékek ideiglenes bizottságával közölje, és lajstromainkat gazdagítsa és kiegészítse.

A kassai dicső székes-egyházról ez úttal nem szólok, mert jelenlegi oktan restauratió folytán megváltozott tekintete és az itt teendő nagy sorozata külön tüzetes vizsgálatot és hosszabb tárgyalást tételez fel, mire ez alkalommal nem volt érkezőm.

Henszlmann Imre.

A z é k i r á s.

(Vége).

Mind a történetbuvárra mind a régészre nézve érdekes éven megtudni, hogyan történhetett az, hogy egy férfi, ki a

keleti nyelvekben egészen járatlan volt, Asiának *) legrégibb korszakából származott műemlékein találtató oly írást olvasott le, a melynek sem betűit sem értelmét sem azon nyelvet nem ismerte, a melyen az írva volt; közöljük e tekintetben Grotefendnek saját szavait:

„Az ékiratok közül Niebuhr egyet oly kitűnően másolt le, hogy az nemcsak mások által, de általam is első leolvasási kísérletűl választatott. Ezen ékiratot én azért tettem vizsgálódásaim tárgyául, mert abban legtöbbször fordul elő egy szó, melyet már Tychsen és Münter is az egész alphabet kulcsául ismerének fel.

Tychsen által figyelmeztetve arra, hogy azon iratokban melyek a persiai királyok képei fölött találtaknak, azoknak címzésök benfoglaltatik, s Münter kísérletei után tökéletesen meggyőződván arról, hogy az oly sokszor ismétlődő szó mást nem jelenthet, mint királyt: leolvastam azon két szót „királyok királya“ s miután Niebuhr kutatásai nyomán, arról is meggyőződtem, hogy itt apáról és fiúról van szó, vizsgálni kezdtem, hogy a persepólisi romok maradványai mely királyok uralkodásának felelhetnének meg leginkább, hogy azoknak neve után ismét több betűnek ismeretéhez juthassak. Átlatva azon meggyőződéstől, hogy e két király csak az Achámenidák dynastiájából való lehet, mert a görög történetírókat, mint ugyanazon korbelieket, leghitelesebb tanúknak vettem: kezdtem végig menni a királyok névsorán oly czélból, hogy melyiknek neve felelne meg leginkább azon szónak, a melyben e király nevét véltem feltalálhatni. — Cyrus Cambyses nem lehetett, mert az ékiratban előforduló névnek nem volt egy és ugyanazon kezdőbetűje. — Cyrus és Artaxerxes sem lehetett, mert az első aránylag rövid, a második pedig igen hosszú volt. Nem maradt tehát egyéb választásom, mint feltenni azt, miszerint a két király neve nem lehet más, mint Darius és Xerxes. Ehhez járult még az is, hogy a fiút illető feliratban az apának is megadatik a királyi czim, míg megfor-

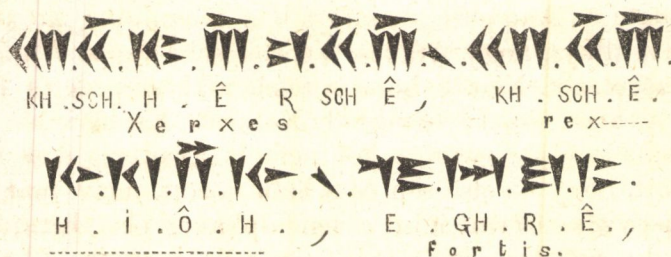
*) Értjük Ázsiát az újabb értelemben; mert az antik világban Egyptom is tartozott Ázsiához.

dítva az nem történik, s a mely jelleg valamennyi persepolsi feliratokon észlelhető.

Miután az ekként gyanított két névben tizenkét betű lett ismeretes előttem, sőt a „király“ szónak betűit is — egyet kivéve — azokban mind feltaláltam: feladatomban az vala, megtudni, miként írták a persák ezen királyok neveit, melyek előttünk eddig egyedül a görög nyelvből voltak ismeretesek, és így azon nyelvet is megismerni, a melyen e nevek a műemlékekre irattak. — Ugy látszott nekem, hogy Anquetil Zendavestája e tekintetben legjobb útmutatásul fog szolgálni, annyival is inkább, mert már Münter — a magánhangzók gyakori előjövedele miatt — azon véleményét nyilvánítá, hogy az ékiratok, zend nyelven vannak írva.

Anquetil zendavestájában azt találván, miszerint a görög Hystaspes persául Goschtasp, Gustasp, Kistasp vagy Wistasp íratik, ez által hét betűnek ismeretéhez jutottam azon feliratban, mely Dariust illette. — S miután nem tartottam valószínűnek, a mit Anquetil zendavestájában mond, hogy Darius persául Eanterafesch szóval ejtetik, inkább fogadtam el a görögök által irt Dariaves vagyis persául Darjavesch elnevezést, s most minden igyekezetemet arra fordítottam, hogy kikutassam, mily betűkkel íratik persa nyelven a Xerxes név. Eltekintve az új persa nyelvben előforduló Artaxerxes elnevezéstől, példányul vettem az Anquetil memoirjaiban felemlített Araxes nevet, ki azt állítja, hogy Araxes Weorokesche vagy Waraksche szóból származik. Nem haboztam tehát a Hystaspes és Darius nevekben már ismert betűkből Xerxest Kschersche vagy Kscharscha néven olvasni, a hol nem is akadtam más nehézségre mint, hogy az első sch és e betű között, mely már Münter megjegyzése szerint mint a zendalphabet első betűje egyzersmind a betűt is jelent még egy más jegy is látható. — Hogy biztosan járjak el, átvizsgáltam Niebuhr és Bruin minden ékiratát azon czélból, valjon ezekben a nevek is helyesen másoltattak e le? s úgy találtam, hogy Hystaspes nevében a negyedik jegynek három egyenlő hosszú főnyílból állónak kell lenni, a Xerxes nevében pedig a harmadik jegy csak egy — mig az ötödik jegy három vízszintes nyíllal íratik. Innen világos lőn előttem, hogy a Xerxes nevének harmadik jegye a ki-

rály szónak negyedik és utolsó jegyével azonos és egyenlő; s miután a király szóban Xerxes névvel már az első három Hystaspes által pedig az utolsó előtti jegy tudva lőn előttem, nem maradt egyébbb hátra, mint azon ismeretlen jegyet értelmezni, mely Darius nevében is a Dar szótag után következik. Anquetil zend szótárába kerestem, hogy mily névvel jelöltetik persa nyelvben a király elnevezés. Itt ugyan a *Ksche* alatt nem találtam olyat, mely királyt jelentene, de ehhez hasonló több fordul elő, melynek következtében a király nevet ekként olvastam: Khschehioh, mi által a negyedik ismeretlen jegy is meg lőn magyarázva, ha azt H lehetet gyanánt vesszük. mit annyival is inkább tehettem, mert a zendavestában igen sok szót majd H-ával, majd H nélkül írva találtam, s ez által egyszerűs mind a Xerxes névben a harmadik, valamint Darius-ban a negyedik betű is megmagyarázható lett. Miután azonban Sacy úr észrevételei nyomán azon gondolatra is jutottam, hogy ezen jegy a szó mikénti kiejtését is jelentheti, mint p. o. Khscher-ché helyett Khsch-ersche, vagy Dá-re-usch helyett Dar-eusch *) hajlandó vagyok feltenni, miszerint a H betű némely mássalhangzók után W vagy j gyanánt olvastatik, melynek folytán mind a két név így értelmezhető: Khschwersche és Darjeusch. Így jutottam e tétel leolvasásához:

Miként haladtam az ékirás további jellemző ismertetésében, arról ez uttal többet szólni feleslegesnek tartom, elég

*) Darius és Xerxes nevek ugyanis úgy látszik összetett szavak, melyeknek e'ső fele jelenleg rövidítve így ejtetik ki: Dara (úr). Kschah (király).

legyen ellenfeleim ellenében csak annyit megjegyezni, hogy az ékirás betűinek általam adott értelmezése nem a véletlen szüleménye volt, de gondos kutatásnak eredménye.“

Ezzel befejezzük Grotefendnek saját szavait. Azóta az ékirás magyarázatában a régészek újabb előhaladást tettek, s jó szolgálatot vélünk teljesíteni, midőn a régészek által újabban megállapított abc-ét azon megjegyzéssel közöljük, hogy a betűik első sora az angolok, míg a második sor Lassen értelmezése szerint van előadva

ANGOLOK	Á	i	U	K	K'H	KH	Q	QH	CH
LASSEN sz.	A	i	U	K	KH	Q	Q	QH	K

T	JH	T	TH	TH	T'	TR	D	DH	P	F
Q	Z	T	DH	D	KH	THR	D	DH	P	F

B	M	M'	M'	N	N'	Ns	Y	R	R'	W
B	M	M	X	N	-	-	J	R	R	W

V	S	SH	Z	H	Qs	DAHs	BUMIs	Ö	O	
V	S	S	Z	H	RP	DAH.	BUMIs	Ö	O	

Grotefend az általa leolvasott ékiratokból három következtetést vont le:

1. Minden persepólisi ékirat Darius Hystaspes s fia Xer-

xesre vonatkozik; minden műemlék tehát, melyen ily felirat találtatik, e királyoknak köszönheti léteét, s a domborművek, mik ezeken találatnak, világosan mutatják az ezen királyok uralkodása alatt létező műveltségnek és ízlésnek kifejezését.

2. A persepolisi ékiratoknak nyelve nem lehetett más, mint a zend; és így Aquetil által felfedezett zend nyelv nem a költemények sorába tartozik, sőt a zendavestát bátran tekinthetjük a perzsák vallási könyvének, a melyből egyszersmind alkalmunk nyílik megítélni az ó-perzsák vallásos fogalmait.

3. A leolvasott ékiratok Hystaspes-, Darius- és Xerxes-ről mint Nagyapáról, apáról és fiúról szólnak, azonban az elsőnek bennök soha nem adatik meg a királyi czim, míg a két utóbbi még az egyiptomi műemlékeken is királyi czimmal illetetik, sőt Darius még azon felül gyakran istenítették is. Mindezekből kitűnik, hogy a görögök által a perzsa királyokról írt történelem nagy valószínűséggel bir; míg az újabbkori perzsák mondái, valamint a bibliai írók összefüggés nélküli elbeszélései minden alapot nélkülöznek.

Nem feladatunk az ékirásról közzé tett nézeteket tovább kísérni, úgy hisszük a felhozottak is eléggé tanúskodnak a mellett, miszerint a műrégészek nemcsak 25 év óta foglalkoznak az ékirással, de tették azt már jóval előbb, s ezek között egyik hírneves úttörő volt Grotefend!*)

Geduly Ferencz.

*) Annyit még az előbbiekhöz hozzá kell adnunk, hogy az assyriai ékirás sokkal régibb a perzsánál és hogy az utóbbi az előbbinek leánya.

A Dariusra vonatkozó ékiratot a bisituninak nevezik, mert ezen helynek egyik kősziklájára van faragva.

Ujabb időben az angolok ezen ékiratnak kezdetét így olvassák:

Adam Darjawesch	k'hshayathija	wazarka	
Én!	Dárus	király	nagy
k'hshayathija		k'hshayathijánám	
király(a)	(a)	királyoknak	
k'hshayathija		Pársiya	
király(a)		Perzsiának	stb.

Egy piperéző római nő sirja.

A világ régészeinek azon panasza, miszerint az ókori leletek általában, de a régi sírok felfedezése különösen — a tudomány nagy hátrányára — ritkán jön valamely szakértőfiúnak tudomására a felfedezés első pillanatában, a mikor minden még eredeti helyzetében találhatik, nálunk is alaposnak bizonyult.

Ha minden embernek be kell azt ismernie, miszerint a felfedezéseknél a hatóság erélyes fellépése s egy szakértőnek a helyszínén a felfedezés első pillanatában való megjelenése a tudomány érdekében nem lehet közönyös: úgy ezen eljárás különösen a sírok felfedezésénél kívánatos s nagy horderejű.

Egy a föld gyomrából kivett s érmekkel telt bögre kell, hogy egészben s az érmek számszerint megismertessenek, de nagy pedansnak kellene annak lenni, ki valamely szükséges dolognak tartaná azt, hogy meghatározza, mennyi volt az érmek közül a bögre mellett, mennyi annak nyilásán vagy belsőjében. Az érmész e kicsinységek nélkül is megoldhatja feladatát.

A sírok leleteinél azonban a közönség részéről sokkal több gond, sokkal nagyobb figyelem igényeltetik. Azon kutatónak, ki az ókori sírok tanulmányozását tűzé feladatául, a közönségnek kétszeresen kell segítségére járulni részint az által, hogy a lelet gyorsan adassék neki tudtúl, részint az által, hogy a további munkálatok beállíttassanak addig, míg ő a helyszínére meg nem érkezik, mert hiszen ezen eljárással sem a mezei munka, sem valamely építkezés hosszú időre meg nem akasztatik, a tudomány azonban ez által igen sokat nyerhet. A tapasztalás fájdalom másra tanít! A régészeti tárgyak megóvására tett intézkedésekben ugyan nem szűkölködünk, törvényhozó testületek s a hatóságok e tekintetben kezét nyújtának egymásnak, a városokban történelmi és régészeti társulatok élénk mozgalmat fejtenek ki, s e téren polgári erényekben erősödnek; de a vidéken minden a régi szomorú állapotban marad. És így történik azután, hogy szakértői vezetés

melletti ásatások vajmi ritkán fordulnak elő, míg a kincskereső pusztítások még mindig rendes szabályúl vehetők. Ily körülmények között szerencséről beszélhetünk, ha az ásatási eredmény egy kosárba dobva minden összefüggéstől megfosztott rongyok s töredékdarabok alakjában nyújtatik át az e miatt majdnem kétségbeeső régésznek; nagyobb részint azonban vagy könnyelműen megsemmisíttetnek a tárgyak, vagy hosszú s görbe utat téve végtére valamely olvasztó kemenczében lelik végpusztulásukat.

Köszönet Glozer József főkapitány s biztosa Degel Ferencz urak erélyességének, mindezen itt felsorolt s veszedelemmel fenyegető tényezők nálunk ideje korán elhárítva lőnek azon sarkofagnál, mely a Mihály-utczában levő s Grosz Mihály tulajdonához tartozó 35-ik számú ház kertjében találtatott, mert az elvihető tárgyak hatóságilag lefoglaltattak, s elrendeltetett, hogy a sarkofag és lelhely érintetlenül maradjon. A tényállás és szakértői véleményadásra egy bizottság küldetett ki, mi által egyszersmind bebizonyított az is, hogy a nyilvános életnek nyújtott szolgálat a hazai régészet oltalmával szépen megegyeztethető!

Miként az gyakran történik, itt is a véletlen szeszélye nyitott utat a felfedezéshez. A szorgalmas gazda Grosz takarmányrépája számára 1872-ik évi october 2-án gödröt ásatott, s ezen munka közben mintegy három lábnyira a föld alatt egy hatalmas homokkőre akadt, mely később úgynevezett kőláda tetejének bizonyult.

Rögtön emelő vasrudak hozattak elő, a ház lakói kíváncsi s kegyeletes arczokkal kört képeztének, s a sarkofag nem nyitattott fel, de annak teteje darabokra törve szétroncsoltatott. E kőláda minden felirat nélkül való, s raga-zték hiányában összeforrasztva nem volt, s ezért belseje finom iszappal telve találtatott, melyben az elbeszélés szerint egy csontváz feküdt. Nem bizonyos, vajjon a barna csontok miatt keletkezett csalódás okozta-e azon szorgos munkát, mely erre bekövetkezett, annyi azonban tény, hogy az iszap oly mohón lett átkutatva, miszerint a szorgalmatos kezek alatt egy üvegedény egészen összetört, s csak 12 darab érczeszköz és egy csiga

állott ellent ezen vandalizmusnak, s ép állapotban kerültek napfényre.

Elteltekintve az ekként megrongált kőládától, mi ezúttal csak az abban talált tárgyakat fogjuk röviden megismertetni.

Az ókori népeknek valamint a classicus római népnek az elhunytak iránt a temetkezéseknél tanúsított tisztelete leginkább összpontosult a symbolikákban és azon ajándékokban, melyeket a sirokban elhelyeztek. A symbolika nagy eszmék létesítése czéljából a képeket vevé segítségül, de sarcophagokon és sírköveken plasticus alakokban s a festett falakon színyragyogványban jön előnkbe és képei által bele enged tekinteni az antik kor ama nyugodt szép szellemébe, a melynek feléledése a mai anyagi téren haladó korban oly anynyira kívánatos lenne!

Szabad legyen ezen jelképekből néhány közönségesebbet felhozni: ilyenek például = az elalvó életet ábrázoló Genius a letört fáklyával; ilyen a túlvilági hosszú utat jelző kép, midőn a búcsú lakománál ülő férfi- és nőalakokra az ablakon benéz a felnyergelt ló; ilyen az Amor és Psyche majd alvó majd ölelkező helyzetben, vagy az üres és gyümölcsessel telt kosár az életnek és halálnak mindenkor váltakozó mind megannyi jelképei.

Az ajándékok — mint az élőknek a távozók irányában teljesített utolsó szerelmiadó — nem képzelődési cselekedetek csupán, de a megholtaknak jellemzésére azon tárgyakat jelzik, a melyekkel életökben leginkább foglalkoztak. — A nő és gyermek sírja rendesen nagyobb zsákmányt nyújt, mint a férfié, mert a nők és gyermekek gyöngéd viszonya az élethez sokkal költőibb mint a férfiué, kinek sírjába gyakran csak egy agyaglámpa vagy egy bronzruhakapocs tétetett; s kit soha sem jellemez valamely katonai fegyveres ékszer, lett legyen az egyszerű legionarius vagy tiszt, úgy azonban, hogy a mi a sír belsejében a férfigalottnak jellemzésére gyakran hiányzott, azt a föld felett fekvő sírkő dúsán kipótolá. Így fordulnak elő nem ritkán domborműben a század szárnylovasai lóháton, vagy a lovat kantáron vezetve, miként az Dr. Haubner házában lévő római sírkövön látható. Valamint arról is biztosak lehetünk, hogy ha valahol egy felirat fordul elő,

abban a leglelkiismeretesebben lesz jelezve a katonának szolgálati éve, rangfokozata s azon csapatosztály, melyben katonai éveit töltötte.

Ezeket előrebecsátva, a jelképek a síremlékektől, mint élesen elválasztott különbözet fognak előttünk feltűnni, körülbelől úgy, mint a fogalom és a test. Míg a régi vallásnak jelképei akként alakultak, mint egyúttal érzéki lepel, melyben érzékfeletti tanok elfedve vannak: addig a síremlékek mindenkor az érzéki elhagyott földre s annak kicsinyes gondjaira és kicsinyes örömeire emlékeztetnek.

Azon körülménynél fogva, hogy a mi Mihály-utczában felfedezett sarkofagunk durván kifaragva minden jelkép nélkül találtatott, vizsgálódásunk tárgyát nem képezendi; figyelmünket csak azon síri ajándékok köthetik le, melyeket a sarkofag sötét belsejében évezredek át rejtve tartván, most napvilágra hozott, vagy ha úgy tetszik, igénytelen magyarázatunknak tárgyat nyújtott.

Eltekintve a halott megégetésétől, az ókori sírok felfedésénél a hullának csontváza, ha nem is szorosan régészeti szempontból, de más tekintetnél fogva mindig igen fontos tárgy marad. Valamely faj meghatározásánál a koponya alkata, jellemzetes eltéréseivel, gyakran szolgált már alapul éles eszű következtetésekre, mik által sikerült egész néptörzsnek bizonyos helyen rövidebb vagy hosszabb ideig történt tartózkodását, s annak működési körét történelmileg bebizonyítani. Így a nemi meghatározásnál a medenczecsont főszerepet játszik. A nagyobb kiterjedésű temetkezési helyeken, hol nem egyedül a csatákban elhullottak fordulnak elő, de nők és gyermekek is rendszeresen eltemetve találtatnak, tudományos alapon tett kutatások azon eredményt nyújtották, hogy a nemeknek egymáshoz viszonyát számtanilag képesek voltak megállapítani. Így bizonyította be p. o. Dr. Haszler, hogy az Ulmnál létező alemannok temetkezési helyén a csontvázaknak három ötöde a férfi-, s csak két ötöde képviselte a női nemet, a mely arány igen alkalmas volna annak fejtegetésére, hogy a soknejűség csaknem a lehetetlenségek közé tartozik.

De visszatérve sarkofagunk lelhelyére, a bizottság első kérdése a csontváz hollétére volt irányozva. Mutattak erre egy

helyet, hol a csontrészek egy jókora földhányással befedve valának, mi lehetetlenné tette a behatóbb vizsgálatot; egy pár kapavágás azonban felszínre hozta a koponyát, melyen a vakító fehérségű szép s teljes két fogsor egy ifjú kort tüntetett elő, mit a csontváz mellett talált mellékletek is kétségen kívül igazolni látszanak.

Találtatott ugyanis egy gömbölyű ércztükör, mely egy élemedett korú nőt, a kit az életben úgy mint a sírban egyaránt csak komoly méltóság övedzhetett, semmi esetre jellemzőleg nem illethet, de egyedül ifjú nőnek tulajdonát képezhetette. E pipere eszköz egy négy hüvelyk átmérőjű korongból áll, melynek szélein egyenlő távolságban kis lyukak fordúlnak elő, hátlapja pedig, mint valamely esztergályos padon készítve, körkörösén emelkedő köröket mutat. S e tekintetben e példány hasonlít azon különféle nagyságú diszpéldányokhoz, melyeket a gyűjteményekben gyakran láthatunk, s a mi arra enged következtetni, hogy ezek gyárilag készítettek.

E tükör csodálkozásra méltólag ép oly állapotban van fentartva, mint az körülbelől évezredek előtt kinézhetett, s egy ifjú római nőnek arczonásait hiven visszatükrözheté, sőt ma is, ha használatba vétetnék, eredeti céljának tökéletesen megfelelhethetne,

Ezen ércztükrök, habár alkatrészekben gyakran sok ezüstöt, czinget és czinget tartalmaznak, rendesen a bronzok közé soroltatnak. Ércztükrök ez idő szerint csak Chinában divatosak, s réz (50 rész) czinget (16) zink (30) és ón (2) részekből keverten készülnek. Nálunk a XV-ik században az üvegtükrök által a használatból kiszorítottak.

Még egy bronzból készült érdekes tárgyat kell felemlítenünk, mely szintén ép állapotban tartatott fel, s mely eltekintve massív alakjától, igen könnyen hajtúnak tekintethetnék. Mi azonban abban inkább hajfodritó eszközt vélünk felismerni. Ezen eszköz izzó hamuban melegítettetett meg egy rabszolganő által, ki a pipere asztalnál úrnőjének a tükör oda tartása által is segéd kezét nyújtott.

Azon kis üvegedénykéik, melyek közönségesen könyüvegcsék nevezete alatt ismeretesek, de a tudomány újabbkori állásából ítélve, inkább illatszer tartóknak tekintetnek, s a melyek

a római sírokban oly gyakran fordulnak elő, a mi sarkofagunkban is egy példány által képviselve valának, de hiszen egy hiú római nőnek asztalán ez úgy sem hiányozhatott volna. — Ámbár e kis üvegcese összetöretett, de feltalált egyes darabjából annak alakja kivehető volt, mely alól kiszélesedvén, hosszú nyakba végződött, s e szerint az eddig ismert példányoktól semmiben sem különbözött.

A sarkofagban rejtett ipari czikkeknek ellentétét képezi egy csiga, még pedig *cardium tuberculatum* L., mely kővült vagyis tudományos elnevezés szerint elmeszesedett állapotban találtatott. A csigák gyakran fordulnak elő gyermek sírokban, mik azoknak az életben kedves játékszereit képezék, s holtuk után melléjük adattak, de a mi római nők kilépvén a gyermeki korból, következetesek leszünk, ha azt állítjuk, miszerint e csiga is a fent elősoroltakhoz mérve, azokkal egy czélnak felelt meg. Egyáltalában a rómaiak sok apró háziesszközüil használták a csigát, s mind ezeket mind pedig a csiga alakra készült edényeket *concha* néven nevezték; így tesz említést Horatius egy sőtartórúl, s egy kenőcs tégelyről, valamint Juvenalból azt is tudjuk, hogy azokat ivó eszközül is használták, midőn írja, hogy a nők közül sokan a bort csigával merítik, hogy abból szörpölhessenek.

Nem vélünk tehát merész véleményt kockáztatni, midőn azt állítjuk, hogy a talált *cardium tuberculatum* L. hasonló csiga volt azzal a különbséggel, miszerint ez pirosító eltartására szolgált, s miután zár nélkül fordul elő, igen alkalmas volt arra, hogy a festanyag az ujak segédelmével rajta eldörzsöltetvén, onnan az arcra felkenetett. De történt a felkenés ecsettel is, miként azt egy edényen látható kép mutatja. Hogy a rómaiak arcfestésre érczelegeket is használtak, azt alig lehet kétségbe vonni, ámbár azon vélemény van elterjedve, hogy a veres színt egy zuzmóból (*Lychen roccella* L.) nyerték, mi mellett azonban egyetlen egy *classicus* író sem tesz tanúbizonyságot.

Úgy hisszük, hogy e síremlékek kis gyűjteménye, úgy mint: tükör, hajfodritó, illatszer üvegcese, és pirosítót tartó csiga, jogosultá teszik e sorok fölé tett ezen czímet: „Egy piperézó római nő sírja,“ de általában nem tart igényt tudós ér-

tekezésre; mi a lelhelyek történelméhez Soprony városa részéről csak egy levélkével kívántunk járulni, mely ha szülő városunk nemes lakóinak megelőző barátsága számunkra ezentúl is biztosítva marad, úgy hisszük nem lesz az utolsó. *)

Pauer Iván.

I r o d a l o m.

Az archaeologiai Közlemények IX. kötetének I. füzeté érdekes tartalommal megjelent. E tartalom jegyzék, melyet ez úttal közlünk, a következő:

1. *A visegrádi korona-bolt és királyi lakosztály elrendezése.* Henszlmann Imrétől. — Szerzőnek ezen értékezésben célja: bebizonyítani, miszerint Bél Mátyásnak helyes azon nézete, hogy a visegrádi fellegrvár kiválólag a királyi korona őrzése végett építtetett. Több okok s más hasonló célra épült várak felemlítése után, könnyebb értelmezhetés végett bemutatja az olvasónak egyszersmind fametszetben is a fellegrvár azon részét, melyet az ásatások következtében eddig sikerült felfedni. — Megmagyarázva találjuk e leírásban a fellegrvár elrendezését és szerkezetét, s miután szerző e szerkezetből is érvet merített véleményének támogatására, felhossa egyszersmind Kottannerné elbeszélését. Kottanner Ilona Albert király halála után az özvegy királynénál udvarmesterné volt, s hátrahagyott „Emlékezetességeiben“ elmondja, miként orozta el, — a királyné megbízása következtében — ő maga két segédével a koronát a visegrádi fellegrvárból; mely elbeszélésből megismerjük a fellegrvár helyiségeit is, mert Kottannerné részletesen írja le, miként jutottak a korona kamrába, onnan ismét miféle szobákon mentek keresztül, míg a szabadba értek, hol reájok azon szán várakozott, melyen a koronát titkon elvitték. Ezen elbeszélésben előadott helyiségek leírása egészen megegyez a szerző által rajzban bemutatott szerkezettel; és így Kottannerné „Em-

*) E szép értekezést az „Oedenburger Nachrichten“ czimű lapból fordításban közöljük. Sz.

lékezetességei“ okmányilag tanácskodnak ez értekezésben kifejtett azon nézet mellett: miszerint a visegrádi fellegrvár a korona és királyi ékszerek őrzésére építtetett.

2-ik cikkben báró Nyáry Jenő „*A pilini Leshegyen talált csontvázakról*“ értekezik. Öt felásott sírban lelt tárgyakat talá-lunk itt leírva. Az egyik sír egy lovas férfit, a másik egy lovas nőt fedett hantjával, s mind kettőnél vadász eb csontvázat leltek. A lószerszámok megaranyozott ezüst boglárokkal valának ékesítve; a nő sírjában arany fülbevalók s üveg gyöngyök mellett egy Ludovicus Pius féle érem is fordult elő. A harmadik sír szintén nőt fedett, míg a negyedik és ötödikben férfi csontvázakat találtak. A leshegyet konyhahulladék helyek is környezik, melyek között egy 18 arany nehézségű tekerceses aranygyűrűre akadtak.

E sírokban talált eszközök és pénznemek után szerző azon következtetésre jut, hogy e sírok a vezérek korából származhatnak. Mind a lelhely, mind az értekező jellemzésére találóan jegyzi meg Rómer, hogy Nyáry Jenő b. hazánknak nem csak legszerencsésebb, hanem egyszersmind egyik legfigyelemből kutatója. Muzeuma a vidékiek közt az érdekesebbek közé számí-tandó, mert kizárólag hazánkbeli, és mert minden egyes darabjáról számot tud adni. Az ily erélylyel — körültekintéssel és a jegyzetek folytatott gyűjtésével felhalmozott anyag nem sokára *Pilint* hazánk egyik legkitűnőbb neveként fogja megörökíteni.

3-ik cikkben Myskovszky Viktor „*A tornai várat és a bártfai Wasserthum nevű bástyát*“ ismerti. Az elsőnek alaprajza mellett, annak történetét is rövid vázlatban előadja. E vár hajdan a Bebek család birtoka volt. Később részint a török hadvezérek, részint Teleki Mihály kurucz parancsnok kezére került, míg végre Leopold tábornoka Schulez 1685-ben azt elfoglalván, földig lerontatta, s azóta mai napig rom állapotban áll fen. A bártfai Wasserthum leírásával megismertet szerző az ökológ korának védeszközeivel is, melyek leginkább abban állottak, hogy a rablásból zsákmányolni szerető nemes lovagok ellen, a munka és kereskedés után vagyonhoz jutott polgárok városaikat fallal és bástyákkal voltak kénytelenek körülzárolni, hogy a rögtöni megrohanástól ez által védve legyenek. Egy ily védbástyatornyot mutat be szerző rajzban is azon megjegy-

zéssel, hogy ez a Bárifa városának tizenkét tornyából a leg-
épebb állapotban levő, s még egészen a csúcsig eredetiségében
fennálló védbástya.

4-ik cikkben Eszterházy János „*A kolosvári Boldogasz-
szonyról czimzett domonkosok jelenleg ferencziek kolostorának ebéd-
lőtermét*“ írja le. Megemlíti, hogy a kolostor sok kiállott vi-
szontagság után egészen újból építtetvén, annak egyedül ebéd-
lőterme maradt fol régi eredetiségében, a mit annyival inkább
örvendetesnek mond, mivel a monumentális építkezésekben
úgy sem gazdag Erdélyben, alig akadhatni párjára. *) Miután
annak építkezési szerkezetét szakavatottan előadná, keletkezé-
sét gyaníthatólag a tizenötödik század közepére teszi. E cikk
egyébiránt egy a „Magyar Sionban“ megjelent terjedelmesebb
értekezésnek csak töredéke.

5-ik cikkben Majláth Béla a *Liptói őstelepekről* értekezik,
ezekhez számítván a liptói pogány várakat és pogány temető-
ket. Részletesen írja le az úgynevezett pogány várak eddig
ismert alakzatát, s nézetét abban öszpontosítja, hogy azok ere-
detileg marhák védelmére készült védgátonyok voltak, bár
vannak oly esetek is, hogy a helyrajzi viszonyokhoz alkalmaz-
kodva, vallási cultusznak is szolgáltak véd- és gyűlhelyül. —
E pogányvárak közelében rendesen temetkezési helyek is for-
dúlnak elő, s ezek közül a magyarfalviban bronz eszközökre
is akadt, s azon figyelemre méltó jelenséget említi fel, misze-
rint a felfedett urnák nyílásaikkal mind lefelé voltak fordítva.
Előadásában — mint gondolkozó fő — több következtetést von
le e leletek korára nézve, miket a Közlemények szerkesztője
itt-ott megjegyzéseivel kísér. Bármi legyen is szerzőnek nézete
ezen őskori maradványokról, annyit örvendetes jelenségtől em-
líthetünk, hogy megyéjében érdekeltséget birt e téren ébresz-
teni, s így több oldalról támogatva, hisszük, hogy buzgalmának
ezentúl e szakban még több megvilágító feljegyzést fogunk
köszönni.

6-ik értekezésben Horváth Antal a m. n. muzeumban levő

*) E nézetét a nemes gróf úgy hisszük meg fogja változtatni, ha Er-
dély műemlékei annyira ismeretesebbek lesznek, mint hazánké.

kiadatlan Aurelianus-féle érmekeket ismerteti, valamint alább Hollaender Leo a VIII-ik kötet II. füzetében kijött „Erdély érmészetéhez pótlékkül több éremleírását közli.

Ezek után következnek kisebb közlemények mind megannyi érdekes tárgyú tartalommal, melyekkel egyszersmind Rómer Flóris e Közlemények szerkesztését befejezi. Midőn tőle ez úttal mint szerkesztőtől búcsút veszünk, nem mulaszthatjuk el egyszersmind kifejezni azon meggyőződésünket, hogy ő a régészet terén tanusított buzgóságáért s ernyedetlen szorgalmú fáradozásáért a tudománykedvelők tiszteletét kiérdemelte.

Geduly Ferencz.

E g y v e l e g.

45. (*Rómától nem messze*) Albano melletti Aricia területén e napokban érdekes régészeti felfedezést tettek. Galloro temploma körül létezik egy láva s más vulkanikus maradványokból keletkezett földemelkedés, melyben pozzolaföld ásatása alkalmával nagy mennyiségben edényeket, fegyvereket és csontokat találtak, ezek hihetőleg Latium őslakóitól származnak, kiknek maradványait Rossi fedezte fel. (Ung. Lloyd.)

46. (*Az egyptológiának tanára Lipcsében Dr. Ebers György*), ki huzamosb idő óta Egyiptomban tartózkodik, Theben akropolisának közelében egy öreg egyptominak sírját fedezte fel s azt egyszersmind fel is ásatta. E sírban nagy érdekű felírássra akadt, mely a megholtnak élettörténetét adja elő. — Neveztetett Amen-em-heb néven, s Krisztus előtt a hetedik században élt. — III. Tutmes Pharaó hadjárataiban vett részt. — Átlépte vele az Euphrat folyót, s nagy kitüntetésekben részesítettett általa. Több nyugotázsiai város elősorolása által okmányúl szolgál az ókori földrajz ismertetéséhez. Különösen becses e leírás azért, mert általa a nagy III. Tutmes királynak nemcsak kormányzási évei, de napjai is pontosan meghatározhatók. Tutmes halála után utóda II. Amenophis uralkodása alatt is Amen-em-heb megtartotta az egyptomi udvarnál nagy befolyását.

47. (*Régi adat Dürer nevéhez.*) A schletestaedti Wimpfeling 1505-ben kiadott német birodalmi történetében, mely maga nemében

legelső volt, Dürerről van szó, s ott a név Tüernernek iratik: „Schön's (azaz Schongauer's) Schüler, Albertus Türer, auch ein Deutscher, ist zu unserer Zeit der Ausgezeichnetste, und malt zu Nürnberg vollkommene Bilder, die von den Kaufleuten nach Italien verführt werden.“

48. (*A magyarországi műemlékek ideiglenes bizottsága*) a visegrádi várnak még épebb állapotban levő egyes részeit restaurálni óhajtván, ez évben az öreg torony (donjon) stilszerű kiépítéséhez kíván kezdeni, s az erre megkivántató költségek engedélyezéséért kérelmét a vallás- és közoktatási m. kir. ministerhez már is benyújtotta. A bizottság ezen törekvését örömmel fogják üdvözölni mindazok, kik kegyelettel viseltetnek e romok iránt, melyek hazánk dicsőségének egykor fénypontját képezék. Ha sikerülend e történelmi nevezetességű romvárat egyes részeiben kiépíteni, nemcsak az alatta a Dunán elmenő utazóknak fog az kellemetes látványul szolgálni, de főleg a főváros lakói nyernek benne élvezetes és tanulságos mulató helyet!

49. (*Az ephezusi Diana-templom*). A régi íróknál e templomról csak homályos adatok találhatók s így természetes, hogy újabb időkben e templom nyomait sokáig sikertelenül keresték. A feladatot végre az angol Wood oldhatta meg. Ő a munkát néhány ephezusi nyilvános épület vizsgálásával kezdé, melyekben feliratokat keresett, hogy ezek alapján a templom nyomára akadjon. E reményében nem csalódott, mert a régi színház falain amaz út leírására talált, melyen a templom arany- és ezüst bálványképeit ünnepélyek alkalmával a városba vitték, míg egy másik úton ismét visszahordozták. Ez utak közül az első szerencsésen felföldözte s eljutott a templom nyomáig. Az ott megkezdett ásatások sikerre vezettek s Wood munkáiban már annyira előhaladt, hogy elkészíthette a templom egész alaprajzát. (Hon.)

50. (*Archaeologiai leletek Győrött.*) A győri Szent-István kápolnának, mely a 12-ik században épült s később a várerődítés alkalmával kijavíttatott, legközelebbi restauratiójakor egy a kápolnához tartozó melléképületet találtak márványlemezekkel fődött csatornával. Egy ily lemezt kivettek s miután a reá tapadt anyagoktól megtisztították, egy mozaikművet találtak rajta, mely különböző színű márványdarabokból van alakítva. A kép venyigét mutat, melynek tövében gyönyörű rajza tűnik elő a szőlőfürtöknek és leveleknek. Egy férfialak 13-ik századbeli ruhában, metszi egy kertésszékkel a fürtöket. A lemez vörös márványból van, s a fehér és fekete márványkoczkák kifogástalan ízléssel vannak belehelyezve. A lemez alsó részén még egy más alak is látható,

melynek azonban csak a feje látszik, többi része letöredezett. A $4\frac{1}{2}$ hüvelyk vastagságú márványlap, úgy látszik, valami szabadon álló építkezést borított. A beillesztett márványkoczkák fél hüvelyk átmérőjű szurokalapra vannak ragasztva a nagy műgonddal kivésott márványtáblán. Az építkezést vezető Lippert (Az esztergomi basilikának szakavatott jeles építésze. Szerk.) reményli, hogy még több régészeti tárgyra fog akadhatni. (A Honból átvett ezen tárgyat az Ung. Lloyd úgy írja le, hogy annak felfedezése Esztergomban történt.)

51. (*Régészeti lelet.*) Az „Avenire di Sardegna“ Benetuttiból egy érdekes régészeti leletről vett tudósítást. Egy asszony, ki az említett város közelében a mezőn dolgozott, egy bronz könyvecskére akadt, mely két ép állapotban levő levélből állott, s melynek mind a négy oldala be van írva, s jól fentartott antikpecséttel ellátva. Úgy gyanítják, hogy e könyvecske egy római katonának szolgálati éveiről szóló bucsúlevele lenne, még pedig olyanak, ki Nero vagy Galba idejében szolgált valamely római legióban. Spano kanonok foglalkozik ezen okmány lemásolásával. Fontos hír lesz e lelet — mondja a sardiniai lap — különösen a német tudósokra nézve, kik tudvalevőleg a régészetnek ezen neme iránt nagy előszeretettel viseltetnek. (Ung. Lloyd.)

52. (*Talált pénzek.*) A gáborjáni erdőirtásban e hó elején három gáborjáni ember veremvágózta a földet, s e munkájok közben 60 darab régi tallért találtak és szedtek fel. A tallérok 1660—1690-ben verettek, többnyire német uralkodók pénzei; van közte lengyel s muszka pénz is. A hatvan darabból 20 darabot megvett a szent-péterszegi árendás 8 forinton. Midőn a szakasz-szolgabíró ezt megtudta, összekerítette e tallér-nagyságú régi pénzeket, s jelentéstétel mellett az alispáni hivatalhoz beterjesztette. Ezelőtt harmad évvel is találtak — írja a „Nagy-Várad“ — a gáborjáni erdőben régi ezüst tallérokat; két év előtt pedig egy szolgáló vakondtúrás tetején lelt egy darabot, hol több is lehetett, de a leány azután a sok tövis között nem tudta megmutatni a helyet, hol az egy tallért találta. A tallérok alig fél lábnyira feküdtek a föld alatt, úgy hogy a veremvágó egy vágással felforgatta. (Hon.)

Tartalom: Jelentés a Szepesség alsó részére tett kirándulásról. Henszlmann Imre. — Az ékirat. (Vége.) Geduly Ferencz. — Egy piperéző római nő sírja. Paur Iván. — Irodalom. Geduly Ferencz. — Egyveleg.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1873.

Szerkesztő:

10. szám.

VII. kötet.

Dr. Henszlmann Imre,

Május 20-án.

Segédszerkesztő:

zerge u. 23. sz.

Bizományos:

Geduly Ferencz,

Aigner Lajos könyvkereskedése

muzeum u. 1. sz.

Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg.—
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden más honi könyvtárusnál.

Második jelentés

a visegrádi munkálkodásról az 1872-diki idényben.

Összefoglalom a négy heti működést július 28-tól augusztus 25-ig, mivel ezen időben az ásatási tisztoogatást azon helyeken folytatták, hol ez a megelőző két hétben kezdve volt.

A fellegráron kívül még nem készült el egészen azon *észak felé fekvő körút*, melyet nemcsak a látogatók kényelmére készíttettem, hanem még sokkal inkább azért, hogy e temérdek terméskő tömegének nagyobb részét a várból eltávolíthassam és ez mégis kéznél maradjon, ha majdan fentartási czélból arra szükségünk leend. — Ezen út alját mintegy 80 köb öl nagyobb-kisebb törött kő képezi, s felületén nagy tömege elférend azon törmeléknek, melyet a sánczból, annak kitisztázása végett ki fognak vinni.

A *délnyugati sarkon fekvő terrace*, melyről a fellegrárat közel álláspontból legjobban áttekinthetni, napról-napra nagyobbodik, és a várból eltávolítandó törmelék temérdek részét veszi fel; — ez segített leginkább a sziklakapun kívül felhalmozott omladékot eltávolítani. — A tisztoogatas itt pár nap

múlva el lesz végezve. Itt a tulajdonképi váron kívül oly torony-féle építmény állhatott az e czélra előkészített sziklán, mely a bástyán lévő más építménnyel a magasban közlekedett. E két építmény és közlekedése még a Mátyás előtti korban készülve, külön tanulmányozást igényel, azonban ehhez csak akkor foghatni, ha a bástyán fekvő roppant faragott kő rendezve lesz.

A nagy vízfogót elvégre beboltozták és a párkányzat korszorúját rátették, ez utóbbinak csak pár elveszett faragott követ kellett újjal pótolni. — A kérdés most ez, mi módon kellend a víz használatához jutni?

A nyugati külső udvarnak felásása és tisztogatása majdnem egészen be van fejezve. Itt a nagy vízfogó északi oldalán két nagyobb lakhelyiséget találtunk, (a vízfogóhoz közelebb fekvő kisebb), melynek rendeltetését még nem tudom meghatározni. Szomszédságában észak felé napfényre jutott azon folyosó, mely a belső kirohanási kaputól a külsőhöz vezetett. E folyosónak északkeleti fala rosz szerkezetű, tulajdonképen csak bélésfalnak (Futtermauer) tartható; ez és a várfal közt igen jó kerti földet találtak, hanem csak igen kis területen, ezért meglehet, hogy itt kis kertecske volt.

A vízfogótól délfelé még tisztítani való maradt; itt sok ledőlt faldarab is még szétzuzandó. E ledőlt fal alatt volt több csontváz rendetlen fekvésben, az egyik mellett találtak ércz-íróttolat és vaspléh tentatartót, továbbá vasczirkalmat, sárgaréz épszöget, pecsétnyomót (vésés nincsen rajta) és bronce gyertyatartó-részletet.

Magában a felső várban augusztus 12-én hozzáfogtunk a felső vízfogó tisztításához. A munka meglehetősen halad, mivel a mélység még nem nagy; hihetőleg e vízfogó sekélyebb lesz az alsónál.

Vége ott, hol a bástyába a nagy rés lövetett kerestettem a falat, hogy a törmelék eltávolítása után e helyen a várba ne lehessen menni, hogy itt is a vár biztonságra tétessék a rongáló látogatók ellenében. A rés igen mélyre ment le vagy csak későbbben töretett le oly mélyre, hogy az itt könnyen kiszedhető követ használhassák.

A fellegvárban ásatások alkalmával talált tárgyak közt a

megnevezetteken kívül még ezek fordultak elő: egy két ágú a XIV-dik század kora idejéből származó *bronze-gyertyatartó*; azon *láncznak* darabja, mely a második kapu vonóhid-kezelésére szolgált; egy több mint mázsányi súllyal bíró *ólomdarab* (Bleibarre), mely alkalmasint golyók öntésére volt szánva, ez jelezve van többször ismételt lóhere alakkal.

Miután a *donjon körüli táj* meglehetősen egyengetve volt, a működést magának a torony belsejének tisztítására összpontosítottam. A bolttöredék ledöntése után, melyet kőművesek által kellett kezdeni, az azt tartott keresztfal ledöntéséhez fogtunk, de eleintén csak egy kijárást használhatván a kövek kihordására, a munka lassan haladt előre. Jelenleg négy kijárást használnak, s így csaknem felében leértek a torony alapzatáig. Itt találtak egy nagy dísz-liliomot, mely vörös-réz plébából kivert munka, s először vörösre azután zöldre volt festve. Megtalálták a legmagasabb emelet boltjának egyik zárkövét is, mely biztos utasítást nyújt annak szerkezetére; végre találtak egy angyal-szárnyat bronceból.

A donjonon kívül több kályhafiókot és két kövezést találtunk, az egyiknek fekvése magasabb s így az udvarnak is volt külön emelete vagy terraceja. Itt a vizsgálatot folytatni nem lehet, míg a donjon alsó része nem épül fel, mert a hely szűke miatt ide kellett lerakni a donjonból kikerült kövek nagy tömegét.

Augusztus elsején megkezdtem a *vizi toronynak* kutatását, melyet itt rondellának neveznek. E rondellának közepén találtunk egy csaknem négyeges tornyot; falvastagsága több mint 8'. A torony három oldalán tökéletesen zárva volt, csak földközi (keleti) oldalán van egy félkörbe zárt kapu, melyet azonban későbbben téglafallal úgy osztottak el, hogy az ajtóból ablak lett. E toronynak északi és déli oldalán van egy-egy szárnyfala hegyes szög alatt, melyet hihetőleg összeköttetésben fogunk találni az alsó várnak két kerítő falával; azonban itt az ásás nehézséggel jár, mert a szárnyfalak folytatása fölött fut az országút. Itt tehát a vármegyétől engedélyt kell kieszközölni, s ha ez meglesz, az utat ideiglenesen az úgynevezett rondella fölött kell vezetni, mi czélból az utóbbit be kellend tölteni.

Igen érdekes az egésznek szerkezetét és a részletek egy-

máshozi viszonyát kitudni, nevezetesen azt, hová vezetett a toronynak egyetlen kapuja s volt-e ezen kapun túl boltozat vagy helyiség.

A Duna rögtöni és nem várt áradása miatt a toronyban az ásatást meg kellett szüntetni, folytatom azt az északi irányban, melyben még igen mélyre nem mentek le.

Az egész építkezés csupa kőből áll (tégla nélkül); azonban találtunk itt egyes elszórt római téglát is, középkori feliratos vörös márvány kődarabot három betűvel, mely úgynevezett goth fracturában van domborúan kivésve.

Augustus 17-én az északi irányban találtak egy $11\frac{1}{2}$ " átmérőjű és $2\frac{1}{4}$ " mély bronzetálat, melyen azonban semmi rajz vagy ékesítési karczolás nem mutatkozik. Nevezetesebb ennél egy római stílusú bronz broche vagy fibula, mely az u. n. rondella északi szárnyából került.

Augusztus 26-án Zsigmondy megkezdte a várba vezető új ösvénynek tracirozását s folytatta augusztus 27-én is, de nem végezte be.

Augusztus 27-én főgondunkat az új út tracirozott osztályainak készítésére fordítottuk; ide tehát minden ügyesebb munkást kellett alkalmaznuuk.

Augusztus 29-én Schulekkel vizsgáltam a fellegvár több pontjait, kivált annak a sziklakapu körüli táját belől és kívül. Meggyőződünk, hogy mielőtt Mátyás király a bástyát építette, itt más elrendezés létezett, a bástya alkalmasint a fellegvár előudvara volt; ezen előudvar és a sziklakapu közt magas torony állott, melyen át kellett menni az előudvarba; de e toronynak megfelelt más torony a fellegváron kívül, s mindkettő magasban fahíddal volt összekötve. Egyébiránt az elrendezésre nézve biztosan csak akkor fogunk ráismerhetni, ha majd a nagy kőtömeget elvitetjük a bástyáról, mire az intézkedés meg van téve.

A sziklakapu előtti kaput vizsgálva feltűnt egy csatornácskának nyoma, mely a vizet a külső udvarból levezette; tovább kutatván e kapu más oldalán hasonló csatornát találtunk, miből világos, hogy a nagy udvar fölépének vizét (s így a fellegvárét is) nem vezették a nagy vízfogóba, ide legfeljebb a tetők vizét vezették.

Augustus 30-án nevezetes napunk volt, mert a felső vízfogó kitisztítása alkalmával a korona-örök táblájának négy együtt való darabját találtuk: a felső sorban FA betű, a következőben FRN, a harmadikban V betűjének felső része, a negyedik sor hiányzik, az ötödiknek vége AE, a hatodiknak VS.

Augustus 31-én találtuk a táblának ismét egy (az ötödik) darabját, de ezen nem volt betű, hanem csak renaissance stylű növény-dísz.

Szeptember 2-án a donjon kiépítésére szolgáló gerendákat múlt héten a Duna partján megvagták s estig a donjonhoz fel is vitték.

Szeptember 3-án, 4-én és 5-én a munkát azon helyeken folytattuk, hol már előbb volt elkezdve, kivéve a régi tornyot, honnan a napszámosokat az új ut gyorsabb készítése végett oda kellett vinni. Szeptember 4-én a donjonnak még egy zárkövére akadtunk, s találtunk egy erős oszlop-lábat is; igen valószínű, hogy ez oszlop a legfelsőbb emelet közepén állott, s így Schulek restaurationalis terve indokolva és megerősítve volna.

Rövid idő alatt be lesz fejezve: a *fellegvárban* a nagy udvarra fekvő vízfogónak kitisztítása, a kövek rendezése a bástyán, a törmelék eltávolítása a sziklakapun kívül és az ez előtti kapu előtt. — Befejezendő még a katonai laktanya kitisztítása és a séta-út.

Henszlmann Imre.

Nagy-sápi lelet.

A természetnek nagy mindenségében egyik legkiválóbb s legérdekesebb lény mindenesetre maga az ember. Azon tulajdonoknál fogva, melyek alkotásának következményei, a világot mintegy uralni látszik. Vizsgálódásaival majd a föld üregébe hatol, s elemezi azon anyagokat, melyek annak belsejében léteznek, majd ismét távcsövével az égboltozatot keresi fel, s az égi testeknek egymáshoz viszonyát kutatja, sőt e roppant

távolságra eső világ-elemeknek alkatrészeit is képes immár meghatározni. Tevékenységénél fogva majd alkot, majd rombol; s ha végig tekintünk az általa létesített műveken, úgy találjuk, hogy alig van tárgy, mit önhasznára ne tudna fordítani, miből azután azon következtetésre is jutott, hogy e föld az ő számára s egyedül az ő kedvéért teremtetett: — és mégis e széles körű működésének közepette épen az ember foglalkozott legkevesebbet saját eredetének kutatásával. Csak az újabb kornak jutott azon feladat, pótolni e tekintetben ama hézagot, mit a múlt századok elfoglaltsága betöltetlenül hagyott hátra a mai nemzedéknek.

Ismeretes tény, miszerint az embernek már a diluvialis korszakbani létezését csak az újabb időkben sikerült bizonyítani; melynek indokolására nemcsak azon rétegzet szolgált alapúl, melyben az emberi csontmaradványok találtattak, de felhasználtattak erre nézve különösen azon eszközök is, mik e rétegzetben egyidejűleg felfedeztetek. Mert hiszen annak bebizonyítására, hogy az ember a diluvialis — tehát a Mammuth korszakban — már létezett, kell-e nagyokb bizonyíték, mint azon *kő-nyílcsucs*, mely az ásatag Mammuth-lapoczkában beforrva találtatott, s melyet Vogt Károly pesti felolvasásában méltán oly fontos érv gyanánt hozott fel, miszerint az czáfolatot többé meg nem tűr; mert azon nyílcsúc egyedül az ember által készíttethetett, ember által lövethetett oda, és így szükségképen azon időben léteznie is kellett.

Ezen egy adat is úgy hisszük elegendő bizonyíték arra nézve, miszerint a régészet az ősember meghatározásánál is olykor hivatva van behatólag közreműködni. E szerint azon felfedezéseket, melyek az ősembert illetik, részünkről is érdekeltséggel kell kísérni különösen akkor, ha ilyen lelhely hazánk területén fordul elő.

Egy ily felfedezést mutatunk be ez úttal tisztelt olvasóinknak, melyet a bécsi anthropologiai társulat ülésében *Luschan* ismertetett, s melyet az anthropologiai Közleményekből fordításban átvettünk:

Az Anthropologiai Közlemények első kötetének IX. füzetében — úgymond — találtatik említés azon emberi csontmaradványokról, melyek Esztergom megye Nagy-Sáp közsé-

gének határában a Lőszben felfedeztettek. — Figyelmeztetve különösen Hamy levele által, ki e leletről bővebb felvilágosítást kívánt nyerni, írtam a magyar kir. földtani intézet igazgatójának Hantken Miksa úrnak azon czélból, szíveskednék engemet ezen leletről bővebben értesíteni. Felszólításomnak azon eredménye lett, miszerint pár nap alatt tőle már választ nyertem, szükségesnek tartom e levelet nagy fontosságánál fogva legelőször is közleni, mely következőleg szól:

..... „Esztergom mellett Mogyoróson lakó földbirtokos Brzorád úr közvetítése folytán, a múlt évben arról értesültem, miszerint Nagy-Sápon egy vízmosásban csontok fordulnak elő. Brzorád úr által akkor előmutatott darabokban (fölkar- és czombcsontok), melyeket a lelhelyről magával hozott, azonnal emberi maradványokra ismertem, s kértem magamat a helyszínére vezetetni. Itt sikerült hosszasabban tartó ásatás után egy egészen ép emberi koponyára akadni; s ezen felől még egy koponyának darabjait és számos más csontokat is szerencsések voltunk feltalálni.

Mindenekfelett most már az volt főfeladatam, megállapítani, vajjon a csontok azon löszbe, melyben előfordúlnak, nem temettettek-e későbbben bele. *Azonban a legbehatóbb vizsgálatok sem engedtek bármily csekély jelleget is felfedezni, melyből azon következtetést levonhattam volna, miszerint a csontok a lösszel nem egykorúak lennének.*

A földtani társulat 1871-ik évi május 10-én tartott ülésében a talált csontokat bemutattam, s azon indítványt tettem, hogy a társulat némely tagjai a helyszínén történendő további ásatásokra megbizatnának, még pedig különösen azon czélból, hogy megállapíttassék, vajjon a csontok a lösszel egykorúak-e vagy nem? mert én még mindig azon föltevésből kiindultam, miszerint mi Brzorád úrral talán tévedtünk. E küldetéssel a többek között Dr. Szabó József tanár ur is megbizatott, ki a nyár folytán a lelhelyet megtekintvén, úgy találta, miszerint *a csontok minden kétségen kívül a lösz képződési korával egyidejűek.*

Azon helyen, hol a vízmosás következtében a csontok előtűnnek, a lösz mintegy 1½ ölnyi vastagságban tárul fel.

A lösz itt is, úgy mint az egész környéken réteges, a hol különben több helyen Mammuth-maradványok is találtattak.

A csontok szétszórva feküdtek, s legalább két egyéntől származnak, miután két koponya találtatott. Bővebb boncztni vizsgálatok e tárgyban a helybeli anatomiai intézetben fognak történni. Ha kívántatik, kész vagyok a koponyát az anthrop. társulat ülésében történendő bemutatás végett felküldeni.

Eddig Hantken úr levele. E levélben tett barátságos ajánlata köszönettel fogadtatván, most ezen érdekes leletet közelebbről vizsgálhatjuk. Midőn a koponya megérkezett, még mindig agyagréteggel volt bevonva, s annak csak egy része valamint az alsó állkapocs és egy fogsor volt megtisztítva. Ellenállhatlanul vonzott a homályos s mindent elfedő diluvialis fátyolt eltávolítani, mi annyira sikerült is, hogy most egy egészen ép koponyának baloldalát világosan láthatjuk, még pedig oly koponyának, melynek diluvialis korát Hantken levele után többé kétségbe vonni nem lehet.

A koponya, — s ez különösen kiemelendő — *brachycephal.*

Az eddigelé ismert diluvialis koponyák mindenike kitűnően hosszfejúnek bizonyult. Vajjon ezen két érdekes tényből lehet-e azon fontos következtetést vonni, hogy már a diluvialis korszakban létezett oly kiváló fajkülönbség, mint a minőt a *brachycephal*- és *dolichocephalák* között észlelünk, s a mi már magában véve elegendő okot szolgáltatna az emberi nem eredetét több századra sőt talán évezredekre visszavezetni, e felett döntő ítéletet hozni még igen korai s idő előtti feladat lenne.

Erre nézve előbb még vizsgálatokat kellend tenni, s arról egyszersmind bizonyosságot szerezni, vajjon az eddig felfedezett diluvialis hosszfejek, melyek közül különösen azon leginkább ismert kettőt emelem ki, melyek Neander völgyében és Brűx vidékén találtattak, valósággal külön jellegű fajt képviselnek-e? vagy e hosszúságot nem a nyilvarrány idő előtti elcsontosodása által nyerték-e, miként azt Barnard Davis a Neander-koponyáról, valamint Langer Károly a Brűxi koponyáról bebizonyították?! Csak ha e kérdések egyszer megoldatnak, — a mi több felfedezés után sikerülend is, — szabad lesz azon fentebb említett kérdésre visszamenni, vajjon a dilu-

vialis korszakban léteztek-e már különböző emberfajok, mire nézve okvetet'entül szükséges leendő az emberi csontmaradványok harmadlagos leleteit tekintetbe venni.

Most azonban egyelőre meg kell elégednünk az érdekes nagy-sápi leletnek' leírásával: a koponya legnagyobb szélessége 144 millim., a homlokcsont járomnyujtványának vagyis a szemgödörök külső felületének egymástóli távolsága 114 millim. — A szemgödör nagy, s majdnem körkörös, a legnagyobb vízszintes átmérője 43, a legnagyobb függőleges átmérője pedig 37 millim.

Az orrnyílás 24 millim. széles, ebből 13 esik az orrcsontokra, a többit a felső állcsont homloknyujtványai képezik.

A két állkapocs szögletének egymástóli távolsága 108 millim., a koponyának azon görbe vonala, mely a homloknak orrvégénél kezdődik, s a nyakszirtnek nyíláság terjed 348 millim., melyből a homlokcsontra 115, a falsontokra 120, s a nyakszirtre 113 millim. esik. E vonalnak legnagyobb görbességét a nyakszirt, a legkisebbet pedig a falsontok képezik.

A varrányok majdnem mindenike össze van nőve, *sőt némelyiknek nyomát sem lehet feltalálni*, a mi annyival feltűnőbb, mert a fogakról ítélve, az egyén alig volt 25 éves.

Különösen a bal koronavarrány majdnem egészen eltűnt, a jobboldali még egészen látható, a mi azonban a fej arányára semminemű befolyást nem gyakorolt, s egyáltalában a koponya alkata nem nevezhető aránytalannak. — A varrányok — kivéve a lambda-varrányt, — mind igen egyszerűek. Az izomtapadási helyek nagyon kifejezettek, de a tarkó-szálag tapadási helye akként van alkotva, miszerint abból szükségképen ezen egyénnek *egyenes járására* kell következtetést vonni, mit különösen Rousseau és Moscati ismeretes de már rég megczáfolt állítására megjegyzésül kívántam felhozni.

A koponyaürnek köbtartalmára nézve semmi bizonyosat ez úttal nem mondhatok, miután az még egészen földrészekkel be van tömve; úgy látszik azonban, hogy a jelen élő emberekénél alig lesz valamivel kisebb, fel kellene ellenkezőleg tenni azt, miszerint a koponyacsontok falai igen vastagok, a

mire annak alkotása épen fel nem jogosít. A szemöld-ivek sem nagyobbak, mint azok a most élő s kifejlett férfiúnál láthatók.

Eddig Luschan értekezése! Azóta Dr. Szabó József tanár úr szivességéből azon értesítést nyertük, miszerint újabb s behatóbb vizsgálatok következtében a lősz ifjabbnak találtatott, mint azt eredetileg gyanították, s hogy ugyanezen lőszben a csontmaradványokkal egy vonalban *vaseszköze* is akadtak, a mi természetesen sokat levonna a leletnek eredetileg gyanított régiségéből; mire nézve azonban be kell várni a további vizsgálatok eredményét!

Közli: Geduly Ferencz.

Felsőmagyarországi muzeum.

A felsőmagyarországi muzeum-egylet f. évi január 30. s február 5. 12. 19. tartott választmányi gyűléseiben ismét nagyszámú ajándékozások jelentettek be. És pedig: Grósz Miksa bányászati igazgatótól Marmarosból 1 római kisebb hamvveder, 1 római mozaik töredék, egy római téglá, 3 kőjegecz-darab; özv. Hány Ámália asszonyságtól egy ezüst érem; Miskovszky Viktor muzeumőrtől 1 római lámpa 1 bronzgyűrű, 1 szentszövetségi vasérem: Novelli Albert részéről egy fegyver az 1849. jan. 4. bárcaai csatából: Róth Imre részéről 1 muszkatizsti felszerelvénny 1849-ből, 1 régi óra; ifj. Halykó Mihálytól 1 régi kard 1414-ből; Troll Vinczétől 1 római kardpenge 1525-ből; Tordássy úrtól 1 egész kosár ásvány; ifj. Koch részéről ásványok; Loósz Józseftől 3—400 darab értékes kamea-gipszlenyomat, 2 régi könyv aczélmetszetekkel; dr. Gurdélyi Endre részéről 1 régi zománczos szelencze, 1 régi csésze, 2 érem; Klimkovich Bélától 490 darab értékes kamea-gipszlenyomat, 1 kitömött nagy sas, mely a csermely forrásánál lövetett; Fayt A. részéről 1 kitömött héja; M. Szalézia helybeli zárdahölgy részéről 1 régi rococo szekrény; az Orsolya szűzek le-

ánynöveldejétől képes könyvek gyermekjátékijelmezekkel; Kukovszky Istvántól 1 művészi faragású bot 1848—9-ből; Szakkay Józseftől 1 eger városi bankjegy 1849-ből, Hegedüs Lajostól 1 sárospataki helyi bankjegy 1849-ből; Szigárovics Ágoston és Burger Dózsa prémontrei tanárok részéről régi latin könyvek és bankók; Engelmann Gyulától 1 ötforintos régi bankó; Papp Emil kapitány részéről 1 japáni ezüstspénz; Schimacsek Antal kapitánytól 1 török kés; Grusz Szilárd részéről 1 nyomtatványlap régi kassavárosi képviselők névsorával, s 1849. orosz szállítási nyugta; Klimkovics Bélától 200 rézmetszet, 1 képes Lutherféle biblia 1729-ből; Mikovszky Viktor részéről 1 XVI. századbéli délkör-körző (meridian zirkel); Jakab Pétertől ajánlat tétetett, hogy a képzőművészeti társulattól nyert, s a kenyérmezei csatát ábrázoló műlap, a tulajdonjog fentartása mellett a képtárban kiállítható: a Szaydan család is átengedte a muzeumnak hasonló értelemben és ezéla jeles kivitelű gipszszobrát, mely egy kincsásót ábrázol; Fayt A. pedig az egyesület természetrajzi tárainak ajándékozott madarak kitömését volt szíves elválnai; Szilcz Béla IV. elemi osztálybeli tanulótól 2 régi pénzdarab; Szentlélek Gyula részéről 1 koronozási ezüstérem 1830-ból, 1 bronz Gáribáldi-érem s több rendbeli ezüst- és rézpénz; Brody Fülöptől 2 mázsa mindenféle fajú ásvány.

A felsőmagyarországi Muzeum-egyesület f. é. febr. 27. s márc. 5. és 12. tartott választmányi értekezleteiben ismét nagyszámu ajándékozások jelentettek be.

Nevezet azerint: a m. nemz. muzeum részéről 2 szekrény a darabok elhelyezésére; Klimkovics F. urtól 60—65 kötet különféle könyv; Kugler F. urtól gipsz-öntvényü mészsobrok és féldomborművü arc képek több magyar művész arc képét ábrázolva, nevezetesen a Liszt Ferenczét, Engel Józsefét, Thann Mórét, Ujházi Ferenczét, Lotz Károlyét, Orlay P. Somáét, Madarász Victorét, ezen kívül egy féldombormű egy magyar király életéből merített jelenetet ábrázolva: Kertész F. urtól 6 drb. különféle magyar fémérem; b. Sedlitz urtól 6 drb. felsőmagyarországi városi pecsétnyomó; Gedeon L. ur részéről az 1848. 42. honvédszászlójának diszitményei: a

szalag, gazdagon himezve, Magyarhon védasszonyának arc-
képe, és a rúdon volt felírástos szögek; Popovics J. urtól 22
drb. magyar, 1 drb. francia bankjegy, több rendbeli könyv;
Vukovics M. urtól 31 drb. réz-, 13 drb. ezüstpénz s 4 ma-
gyar bankó; Molitoris D. urtól 9 drb. ezüst-, 17 drb. réz-
pénz, 3 régi kancsó, 1 régi kassai kalendárium, 1 régi bankó;
Molitoris D.-né asszonyságtól 2 régi diszes legyező, 1 ré-
gi bécsi porcellán findzsa, öt érdekes régi himzett párnahéj a
XVII. századból; Faller J. urtól 1 régi kancsó 1560-ból;
Bréger J. urtól 1 mexikói tallér; Déván K. 1 mell- s 1 hát-
vért, 1 gyútüs- fegyver; Novelli A. urtól több ezüst és réz-
pénz; Winkler E. urtól 1 régi prédikációs könyv; Klimko-
vics F. urtól 12 font német, magyar, olasz, francia, görög,
romai, és spanyol régi érem; Miskovszky Gy. urtól 1 régi
kules a XVI. századból; Pébhy T. kapitány urtól 2 érdekes
kard Schlesvig-Holsteinből; Szabó J. urtól 1 francia és két
osztrák régi bankó; Buczi B. urtól 1 négy arany súlyú arany-
gyűrű, mely Ó-Budán egy római kőkoporsóban találtatott
1868-ban, 1 C. Julius Caesar-féle arany, 1 Mátyás király-féle
arany, 1 mexikói Miksa császárféle tallér 1866-ból, 2 római
ezüstpénz, 5 Leopold-féle ezüstpénz, ismeretlen s még meg nem
határozott ezüstpénz, 1 régi római lámpa, 1 sbhlesvig-holsteini
egyenes kard, 2 aranyozott sas, melyek hajdanában I. Napo-
leon Olaszország királyának lett megkoronáztatása alkalmával
a velencei doge-palotában felállított királyi trónszéken voltak
alkalmazva; Horák E. urtól 1 nemzetőr-tiszti ezüst kardbojt
1848-ból, ígért még több rendbeli érdekes és értékes régi érem-
gyűjteményt; Kubinyi F. urtól 2 drb. üvegből öntött puska-
golyó, melyet egykoron Fraknó várában ólom helyett hasz-
náltak; Grusz Sz. urtól 4 régi könyv; Schönvizner A.
reáltanulótól 1 emlékérem Novelly J. urtól Kazinzy Ferencz-
nek 1 eredeti vers-kézirata, 18 drb. római, török, francia. stb.
különböző korszakbeli ezüst-rézpénz; Horák E. urtól 2 pisz-
toly a legutolsó török háborúból, 1 rézmetszet-matrice, 1 dom-
bormű díszetmény Mózes alakkal, 6 drb. aranyozott rézérem;
Sulyán J. urtól 1 puskalakat a XVIII. századból, 1 chinai
porcellán- tányér a múlt századból; Fayt A. urtól 2 brazíliai
fenyő-toboz, 1 cocus-dió, 1 igen régi pipa, 6 drb. sajátkezűleg

igen szépen kitömött állat; Mattyasovszkz Gy. urtól 1 érdekes szerkezetű régi kassai lakat; Artimovics T. urtól 1 régi, Kassán találtatott bárd; Reitzner V. főhadnagy urtól 2 szép kard, egyik örökös ajándékul, a másik a tulajdonjog fenntartásával; Teleky P.-né ő nagyságától 2 drb. régi pénz Törökországból; Kassavárosától a t. polgármester ur útján 3—400 drb. régi könyv; tk. Abaujmegyétől a megyeház padlásán őrzött régi fejező hóhérszék; Bassó B. urtól 12 régi ezüstpénz; t. Ócsváry Teréztől 3 régi pénz; Gabriél L. urtól 1 muszka bankjegy; Alexy Ö. urtól 2 amerikai bankjegy; id. Halykó M. urtól 1 XVII. és 1 XVIII. századbeli cink kanecsó és tál; Maurer R. urtól 1 drb. régi bankó; t. Henszlmann Annától 2 aranyescipkés antik női mellény a XVII. századból; Dobiné sz. Henszlmann K. asszonyságtól 1 régi zsebóra.

Az egyesület tárait e szépen gyarapító szíves ajándékozásokat alúlrít hivatal ezennel nyilvánosan nyugtázza s midőn az egyesületi választmány nevében az ajándékozó t. asszonyságok s uraknak, valamint a nemz. muzeum, Kassa városa s Abaujmegyének hazafias köszönetet mond, a napról-napra mindig szebben- szebben fejlődő intézet iránt a t. közönség becses figyelmét s pártfogását továbbra is egész bizalommal kikéri.

A titkári hivatal.

Ismertetés. *)

Megyénknek a Duna által mosott, s e folyam s az ugynevezett római ut közt fekvő nyugoti része, különösen e vonalnak északi és déli pontjai, névszerint Batta-Érd és Dunapentele, Baracs, az itt már talált s még biztosan reménylhető római korbeli leletek tekintetében hazánknek valódi classicus földje. — Örömmel értesülünk tehát azon tényről, miszerint főt. Kereskényi Gyula érdi R. c. lelkész ur a múlt évben Batta környé-

*) Ez ismertetést a Horváth Imre által szerkesztett „Vértessalja“ című lapból átvettük.

kén — saját tetemes költségén — buzgó kitartással, újabb ásatásokat eszközölt, melyeknek eredményéről saját — e tekintetben hozzánk intézett sorait itt közöljük.

„1872-ik év october hó 12-ik napján, Batta.

Krónikáink szerint Száz-halom (Centum colles) helyén, ott hol több írók, nevezetesen Érdi János és Rosti Zsigmond Potentiana városát lenni állíták, ásatásokat rendelttem s 10 napi nehéz munka után, két római épületre akadtam, az épület között ily feliratu téglákra: EXER. PAN. (exercitus panonicus) LEG. II. AD. (legio secunda adjutrix), e legio Acincumban (Budán) is feküdt. LEG. INF. PAN. (legio inferior Pannonica.) — Azonfelül az épület közepén ily érmekre: Antoninus Pius — Valentinianus. Marcus Aurelius Carinus — jöttünk. Az egyik épület 4 öl hosszaságú s 2 öl széleségű, a másik egy-két lábbal hosszabb és szélesebb, e másik épület (hypocaustum) — három és $\frac{1}{2}$ lábnyi kőoszlopokból s négyszegű téglákból emelve, — ugyanily nagyságu pilléreken feküdt. Mind a két épületben a konyha és sütő kemenczék is meg voltak, a falak vastagsága ugy a kül, mint a belső falazat $2\frac{1}{2}$ lábnyi, az egyik épületben a padozat alatt holt tetemre jöttünk, fejfel keletnek fordítva, feje alja cserépedényekkel volt kirakva, lábánál a kegyeleti ajándék, barnás cserépedény és egy csat volt. Ezenfelül az épületekben csont varró tű, csont fűzőtűk, mik részint háló készítésnél, részint fejkötők himzésénél használtattak. Több csontváz és szarvas csontdarabok, ajtó ragasztok és nyitók találtattak.

A Potentiána város helyén levő római sánczot is kezdém ásatni, hol 2 öl mélységben Marcus Aurelius Maximianus császár emlékére felállított ily feliratu kőre akadtam:

— — — — —
COH. (X) M. A. V. R.
MAXIMINIANI
DEVOTISSIMI
PRAET

az az: cohors milliaria. Marci. Aurelii Maximiniani Devotissimi praetori eius.

E helyen 1847-ik évben Érdy János (Luzenbacher) Antoninus Piusnak egy kövét födözte fel, melyen kimondatik,

hogy a latrunculusok (a túl dunai Jazigok) ellen e helyen s a Duna mentében erősségek voltak föllállítva, mely követ a muzeum bir, ebből következtethetni, hogy e helyen egy nagyobb-szerű városnak kellett fcküdni, mely erősségekkel ellátva a Tárnokvölgyi berontás elől védhelyül szolgált. — E themáról bővebb értekezést — biztos kutforrások után indulva — fogok készíteni.

A száz-halmok kettejét is megásattam, abban jelkövek, széndarabok, hamu és vasdarabokon kívül másra nem akadtam, de sajátságos, hogy egy halomban szén és hamu koci számra találtatik, mi ismét arra mutat, hogy egy ily halomban több százra menő elégett egyén hamvai vannak: s így régi krónikáink nyomán való az, hogy őseink által Pann niának elfoglalása alkalmával itt vívott csatában elesett 125 ezer hun vitéz temei nyugosznak a százhalom alatt. — Érd, Batta leírása alkalmával e valóban megtörtént csatáról s az itt elesett vezérekrl szándékom bővebben írni.

Ezeket tudatva tudós régészünk Rómer Flóris urral, ez a helyszínén megjelent s nézetemet osztva, valamint az eredménnyel megelégedve távozott azon kéréssel lennék szives e vidéken tovább kutatni s a részletes ásátások alkalmával előadotokról őt tudósítani.

Végül megjegyzem, hogy a kiásott tárgyak úgy több siremlékek, fölirati téglák, vas eszközök, érmek még most nálam megláthatók.»

E g y v e l e g.

53. (Talált régiségek.) A soroksári út mellett fekvő s Pest városának tulajdonát képező azon területen, a hol használatra a homok ásátása engedélyeztetett, mult századi két ezüstérem s két lándzsahegy találtott. E lelet Crettier Károly városi képviselő által a tanácsnak azon megjegyzéssel jelentetett be, miszerint az e helyen foglalkozó fuvarosok az említett tárgyakon kívül még egy aranygyűrűre, egy pecsétnyomóra és emberi csontmaradványokra akadtak. A városi kapitányság megtette a kellő lépéseket, hogy a talált s a még felfedezendő tárgyak ösz-

szegyűjtessenek, s a netalán szükséges további kutatások szakértők közbenjöttével történjenek. (Ung. Lloyd).

54. (*Fehértemplomról*) írják a „Temesvári Lapoknak“, miszerint: Május 2-án Piesz úr házában egy pincze ásátása alkalmával történelmi tekintetben igen érdekes felfedezést tettek. — Találtak ugyanis mintegy nyolcz lábnyi mélységben arcczal kelet felé néző öt emberi csontvázat, melyek azonban annyira törékenyek voltak, hogy csak némely darabot lehetett ép állapotban fentartani. Ezeknek egyike nőcsontváz lehetett, mert rajta egy nyakkötő találtatott, mely részint borostyánkő, részint kék üveg s vörös-, fehér-, kék- és lilaszínű anyagból készült gyöngyökből állott, alakra hasonló azon tárgyakhoz, melyek Felső Ausztriában Hallstadt mellett felfedeztettek. — Bronz fülbevalók és fibulák valamint agyagurnák fájdalom a munkások által tudatlanságból annyira szétörtettek, hogy azokból csak egyes töredékek maradtak meg. Ez tudunkra az első eset, hogy városunk nyugoti oldalán ily régiségek felfedeztettek volna, keleti oldalán ásatások alkalmával az többször előfordult. E csontvázak hihetőleg a rómaiakat megelőző népektől — talán a celtektől — származnak, kik a görögök által Agathyrsi néven nevezettek, s kik Herodot idejében Magyarországnak déli részeiben, Erdélyben és Oláhországban a Dunától észak felé letelepedtek, s kikről Herodot azt írja hogy: „erőteljes férfiak, aranyékszereket hordanak s az asszonyokkal durván bannak.“ — Valamennyi még meglévő tárgyakat Böhm úr összegyűjtötte, s a Temesváron alakult dél-magyarországi történelmi és régészeti egylet érdekes gyűjteménye számára megküldetnek.

55. (*A „Székesfejérvár“-ban*) olvassuk: Városunk utolsó történeti emlékét, az úgynevezett budai kaputornyot már egy éve lerombolták, de azért egykori helyét a mai napig sem jelezi emlék, noha közgyűlésileg elhatároztatott, hogy a torony helyén épülő ház homlokzatára emléktábla lesz illesztendő, sőt mi úgy tudjuk, hogy már az emléktáblára vésendő szöveg is meghatároztatott; vajjon e határozat megmarad határozatnak s foganatosításáról senki sem gondoskodik?

Tartalom: Második jelentés a visegrádi munkálkodásról az 1872-ki idényben. Henszlmann Imre. — Nagy-sápi lelet. Geduly Ferencz. — Felsőmagyarországi muzeum. A titkári hivatal. — Ismertetés. — Egyveleg.

Pesten, 1873. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1873.

Szerkesztő:

11. szám.

VII. kötet.

Dr. Henszlmann Imre,

Junius 20-án.

Segéd-szerkesztő:

zerge u. 23. sz.

Bizományos:

Geduly Ferencz,

Aigner Lajos könyvkereskedése

zerge u. 23. sz.

Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg.—
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzet-
szálloda) és minden más honi könyvtárban.

J e l e n t é s

a régi sőregi templomról.

A magyarországi műemlékek ideiglenes bizottságának
értésére esvén, hogy *Sőregen* (Gömör megyében) régi templom
létezik, melyet szétbontani szándékoznak, M. Hegedűs Candid
min. tanácsos közbenjárása kéreték ki a régi emlék fentartá-
sára. Ennek folytán kérdés intéztetett e tárgyban a rozsnyói
káptalanhoz, melyre Gromer Elek olvasó kanonok és kápta-
lani helynök a ministeriumnak válaszolta, hogy az említett
templom semmi érdekkal sem bir. Volt tehát előttünk két el-
lenkező vélemény; a valót megtudandó, kirándultam Sőregre,
hol is a következőt találtam:

A kis templom dombocskán áll a falun kívül északke-
letre, mintegy öt perecznyi távolságra a helység utolsó házá-
tól; felépült igen rendetlenül törött kőből; faragott követ csak
sarkain, egyetlen támján és az ajtóbéletlen alkalmaztak, s ezt
sem szabatosan, hanem igen hanyag munkával úgy, hogy itt
alig találni rendes épszöget; ezen kívül az egész többszöri újí-
táson menvén keresztül, számtalan jobb-rozabb égetett téгла

szorult a rendetlen törött kő közé s foglalta el helyét az ablak félkörű záradékain a régibb, meglehetően faragott kőnek. Hozzáadhatni, hogy a nyugati homlokot áttörő kis ajtó feltűnőleg kicsinyes, s hogy az e fölötti kerék ablak is ilyen és nincsen körülfogva béllettel, végre hogy semmi nyoma sincsen sem régi talapzatnak sem párkányzatnak. A technikai kivitel tehát lehetőleg rossz és érdektelen, egyedül a tám mutat valamivel több szorgalmat, míg a főajtó sarka csak is el van szelve, s ebben áll minden tagozata.

Az épület északi oldalán nincsen sem ablak sem ajtó. A nyugati homlokzat kerék ablaka fölött van egy vakolatból készített czopfos feliratos tábla, de ezen nincsen semmiféle betűnek nyoma. A felirat mult századbeli lehetett, lemosta az eső. Az egész külső be volt vakolva és kisimítva, de valamint az új falragasz meglehetősen rossz, úgy a régit sem mondhatni jónak.

A templomka belsejében egyetlen egy tárgy vonja magára némileg figyelmünket: a sekrestyébe vezető ajtó, mely legalább tagozott béllettel dicsekedhetik, ámbár ez is igen sovány, áll csekély horonyból, melyből vékony pálczatag emelkedik ki, de még ezen béllet is csaknem egészen elromlott úgy, hogy nem tudhatni miként végződött alján. Ezen ajtó csúcsívre van zárva, ellentétben a főajtóval és a megmaradt három ablaknak félkör zárásával. Azonban csalatkoznék, ki ezen utóbbi körülményből templomunkat az ó-román styl korába helyezné, mert ilyféle köríves zárásokkal találkozunk az egész csúcsíves korszakon át, kivált falusi templomainkon, melyek alacsonyysága nem engedte a csúcsívnek kifejlődését. Az ablakok kettős kajácsa (belső és külső) sem mutat nagyobb régiségre, mert ilyent alkalmaztak könnyebb készítése miatt, holott a csúcsíves stylben szokásos tagozat több időt, pontoságot és költséget kívánt volna; sőt a szokásos horonyokat falragasztékba bajos volna kivájni. Egyik újabb restauratio alkalmával (a templomka többeken ment keresztül) még a félkörzárással sem elégedtek meg, hanem épen a felkörnél kisebb ívvel zárták be az ablakokat, hogy a czopfos modor igényeinek eleget tehessenek.

Meglehetően, hogy legalább a szentély hajdan eredeti boltozattal bírt, a mostani modern; sőt hogy azt elkészíthessék, a

régi diadalívet is egészen modernizálták, meztelenné tagozatlanná tették, sőt ez nem is szökik ki sehol a hosszfalon.

A hosszahajó boltot soha nem viselt, hanem csak famenynezetet; a mostani négyegekre van osztva, melyben az eget akarván utánozni, kék alapon igen ügyetlen felhőket festettek. Vizsgáltam a falakat, főképen az északit, vajjon nem akadok-e képekre; találtam ugyan több meszelési réteget, hanem falfestménynek legkisebb nyoma sem tűnt elő.

A templomka czopfos felszerelését kivitték és a taval bevégezett új egyházba vitték át, egyedül a négy faoszlopon emelt szintén fából készült orgonakarzat még ott áll régi helyén és az északi falból két gerenda szökik ki, mely a szószéket hordozta.

Megemlítendő még egy négyeges fülke a szentélynek egyetlen nyitott ablaka alatt; azon ablakot, mely hajdan a szentély keleti falát áttörte, befalazták.

A sekrestye fölötte durva építmény úgy, hogy azt nyers ablaka és ajtaja miatt igen későn keletkezettnek kellene tartanunk, ha csak az abba a szentélyből vezető ajtó nem volna, melyet az egyház fenmaradt részei közt aránylag remek-művi-nek kell tekintenünk. De ezen ajtó a szabadba nem vezethetett, mert küloldalán semmiféle tagozás nem látható, béléte csak templom-oldalán vagyon.

A söregi templom jelentéktelen falusi templom: van egyetlen hosszúkás négyszögű hosszahajója, egyenesen zárt keskenyebb szentélye, homlokzatai dísznélküliek, nincsen sem tornya, sem kifejlett támrendszere; és mégis van valami, mi e templomkában érdekes: s ez az, hogy minden hanyagság dacára rendszeresen *arányosították*, ugyanis

a hosszahajó szélessége ürben mintegy 18 láb lévén, ezen egységből fejlesztették a többi részek arányait, adván ugyan e hosszahajónak hosszául két egységet, melyet csak fél lábbal kevesebbre, azaz 35,5'-ra mértem.

A szentélynek hosszát mértem 11' 7"-re, mely mérvnek megfelel az egységből fejlesztett $4c = 11,46'$, s ugyancsak a szentélynek szélessége, ez két lábbal megszükülván a hossz-

hajó minden oldalán, mutat $18' - 4' = 14$ lábat, mely mérv megfelel $4 h$ nek $= 14,05'$ *)

Épen oly feltűnő az arányok rendszere az ajtók és ablakokban.

A főajtó ürszélessége $3' 1''$ vagyis $\frac{1}{2} \mathcal{A} = 3,07'$ és egyenes magassága, a félkör kezdetéig $5' 3''$, vagyis $k' = 5,32'$. Ha ezen ajtó ürszélességét, azaz $3,08'$ szorozzuk $1,732$ -vel nyere rendünk $5,33'$ -at, világos tanuságául annak, hogy az ajtó szélessége úgy áll egyenes magasságához, mint áll a köbnek oldala (azaz 1) a köb diagonáljához, mert a köbnek diagonálja $= 1,732$.

A sekrestye ajtajában más, alacsonyabb arány mutatkozik, itt a nyílás $2' 62''$ megfelel $\frac{1}{2} k'$ -nak $= 2,66'$ -nek, egyenes magassága pedig $4' 2''$ megfelel $4 h$ -nak $= 4, 15$.

Az ablaknál az arány a következő: az ablakkitörésnek szélessége $2'$ megfelel $2 \mathfrak{A}$ -nak $= 1,96'$, egyenes magassága pedig k' -nak $= 5,32'$; az arány itt közelítőleg a $\frac{3}{2}$; mert ha $1,96$ felosztjuk hárommal, lesz $0,65'$ s ha ezt szorozzuk nyolczczal, lesz $5,20'$.

A templom belső magassága a mennyezetig következő:

Az ablakívnek csúcsa fölött mintegy	.	—	—	2,00'
az ablakívnek fentője	.	2 \mathfrak{A}	—	1,96.
az ablakívnek egyenes magassága	.	k'	—	5,32.
az ablak alatt a padozatig	.	2 \mathfrak{D}	—	6,62.

(Mérve $15' 10''$) Összesen: $15,90'$

Kívül hozzá számítva a hajdani koronapárkányzat feltehető magasságát, a templomka magassága hihetőleg tett 18 lábat, azaz a hosszhajó ürszélességének megfelelő egységet.

Templomkánk tehát érdekes rendszeres arányai miatt, de csakis ezek miatt; és midőn ezeket tudjuk, az eredetire többé nincsen okvetlenül szükségünk, ezeken kívül pedig az építkezésnek alig tudnám valamely érdekes részét idézni, mely fentartását különösen kíváncsnak tenné. A technika gyarló, a faragott kő nagy ritkaság, a tagozás csaknem semmis, a sok-

*) L. a „Fehérvári ásatások eredményeit“, hol az itt alkalmazott rendszeres arányosítás II. fejezetében „A középkor arányai“ cím alatt ki van fejtve.

szori ujítás jobbadán kivetköztette eredeti jelleméből, falképei nincsenek, sőt nem is voltak; hozzájárul, hogy részint távol-sága miatt többé nem használtatik, részint azért nem, mert van a falu közepén egy új csakis múlt évben befejezett nagy tem-ploma, mely a magyarországi falusi templomok alkalmasint legdíszesebbje, a főthit sem véve ki. A vidék jó kőnek bősé-gében levén, az új egyház minden építészeti tagozata faragott kőből készült, még pedig nemcsak dícséretes pontossággal, hanem egyszersmind stylszerűleg. Mindezeknél fogva a sőregi templomka lebontásával sem a régészeti tudomány sem a helység érdeke kárt nem szenved; — mert amaz nem ó-román korú, hanem a csúcsíves styl elkorcsosodása idejéből száрма-zik, tanulmányozásra tehát alig szolgáltat alkalmat. — Végre úgy hiszem: hogy a felső gyarló épület lebontásával az alap-nak sírjai és netalán az alapkő érdekesebbek lesznek az ezek felett emelkedő templomkánál.

Az egyházas-báti templom.

Hallván, hogy Sőregtől $1\frac{1}{2}$ órányi távolságban Egyhá-zas-báston szintén van régi templom, azt megtekintendő oda rándultam és reményem miszerint itt felvilágosítást találok a sőregi templomka korára és egyes részeire nézve nem csalt meg.

A báti templom szintén falusi plébánia templom, egyet-len egy hosszahajóval bír és ennél valamivel szűkebb szentély-lyel, csakhogy a szentély zárása itt a nyolczszög három olda-lával történt úgy, hogy minden sarkán, kivéve azt, hol a sek-restye csatlakozik a szentélyhez, elég erős tám jelenik meg; a hosszszentély déli oldalán még két tám járul a szentély zárásá-hoz úgy, hogy itt két osztály volt. — A technika hasonló a sőregihez; törött kő, téglaujítással és rosszul faragott kő a sar-kokon.

A szentély alkotása a báti egyháznak keletkezését a XV. század másodfelébe teszi; és mégis itt is mint Sőregen minden ablak félkörívvel van zárva, világosan az épület alacsony volta miatt. De van ezenkívül három építészeti tag, mely a sőregi-nek csaknem szakított mása t. i.: a nyugati főajtó, a támak párkányzata és az ablakok legegyszerűbb béléte.

A főajtó szintoly kicsinyes mint a sőregi, és béléte ugyanazon tagokból áll, melyeket a sőregi sekrestye ajtaján láttam, csak hogy Báston a pálczatag nem fut le az ajtó egyenes magasságán (*pied droit*); hanem csakis csúcsívét kíséri, két arra való lámpalaku gyámkövön emelkedvén. — Ezen ajtónak ürszélessége még csekélyebb a sőreginél, ez 37'', a básti csak 35'', a sőreginek egyenes magossága 5' 3'', a bástinak csak mintegy 4', a sőregi félkörzárás fentője 1' 6½'', a básti csúcsívnek magassága 17½''. — Összevéve a sőreginek legnagyobb magassága 6' 9½'', a bástinak 5' 5½'', mi főkapunak oly kevés, hogy párját, ha csak e vidéken nem, másutt alig fogjuk találni.

Régi korona-párkányzatot Báston sem látunk többé, hanem van mégis legegyszerűbb talappárkányzata.

Templmunk hosszfalait későbbben keletfelé lebontották és a hosszhajót kereszthajóval megtoldották, melynek déli oldalához még későbbben tornyot csatoltak. Az ujítás a czopfos időben történvén, a kereszthajóban és a szentélyben pilastereket alkalmaztak, melyekre a modernféle boltozatot rátették. A hosszhajó nyugati része boltozatlan állapotában maradt, hanem úgy tetszik, mintha famennyezetét a nagy ujítással egy időben megújították volna. — E helyütt mint Sör-gen faoszlopon áll az orgonakarzat. A mennyezet szintén négyeges mezőkre van osztva, de ezekbe nem eget, hanem tulipános virágokat festettek, egyiken e felirat olvasható:

Adsis in inceptis Christe benigne meis.

Az orgonakarzaton az 1736-dik évet látjuk, valószínű tehát, hogy a nagy ujítás ezen évben történt. A torony biztos adatok szerint csak 1804-ben készült el. Az ujítás alkalmával mégis megtartották a hajdani hosszhajót a szentélytől elválasztó diadalívet, mint ezt tömör abacusán és az alatta való erős kajácsból látjuk, e fölött a diadalív már eredetileg is félkörzárású volt.

A hosszhajónak északi oldalán, a sokszor ismételt meszelés alatt nem ugyan falképek, hanem mégis eredeti falfestés látható: a talap zöld, s e fölött a fal világos vörösre volt festve vagy mázolva.

A kereszthajó északi ága alatt van boltozott kriptá,

(nem altemplom) melybe a mult században s a jelennek elején temetkeztek, utolsó lakosa Lenovics Márton helybeli plébános, ki 1804-ben halt meg.

Templomunk felszerelése egészen czopfos s nem tudtak előmutatni egyetlen egy régészetileg érdekes tárgyat sem.

Henszlmann Imre.

Az egyiptomiak időszámítása.

Az ókor valamennyi nemzete közt egyiknek időszámításáról sem maradt fenn annyi egykoru adat, mint az egyiptomiakéről. Neme-ak ókori írók, névszerint az u. n. Chronographusok, mint Censorinus, Syncellus, Macrobius, főleg pedig a csillagász Ptolemaeus tartottak fenn számos és terjedelmes tudósításokat az egyiptomi naptár és időszámítás rendszeréről; hanem az új kor régészeti kutatásai, és kiválóan az a szerencsés körülmény, hogy a tudósok egyesült törekvéseinek elején sikerült megtalálni a kulcsot a hieroglyphicus emlékek megfejtéséhez, a régi írók tudósításait annyi egykoru bizonyossággal egészítették ki, hogy ma már igen kevés homályos pont maradt fenn a tudomány ez ágában.

Mindez adatok egyhangu bizonyossága szerint eddig bebizonyíthatólag az egyiptomi nemzet volt az első, a mely a forduló napév valóságos tartamát az akkori időhez képest bámulatos pontossággal határozta meg és vette fel alapjául rendezett időszámításának. Épen azért illő, hogy az időszámítástani részletes ismertetése az egyiptomi időszámításból induljon ki.

Az időszámítás alapegysége természetesen az egyiptomiaknál is a nap volt. Arra nézve azonban, hogy a napot miként számították, eltérők az adatok. Plinius szerint éjfél-től éjfél-ig, Servius és más későbbi grammaticusok állítása szerint estvétől estig tartott volna az egyiptomiak polgári napja, holott Ptolemaeus, a ki Alexandriában élt, csillagászati nagy munkája nem egy helyén világosan oly módon határoz időt, hogy okvetetlenül azt kell belőle következtetni, hogy az egyiptomiak polgári napja reggeltől reggelig tartott. Az ellenmon-

dás azonban csak látszólagos. Nagyon valószínű, hogy az ebbeli szokás idő szerint változott és hogy a legrégebbi időben, este, későbbben reggel, a római hódítás óta pedig éjjél volt a polgári nap kezdete, noha Brugsch legujabban azt igyekszik bizonyítani, hogy az egyiptomiak ős időktől fogva mindig éjjélkor kezdték a napot. Ptolemaeus a maga csillagászati munkáiban déltől délíg számítja a napot és e szokást maig is követik a csillagászok; a polgári életben azonban e szokás soha sem divott.

A nap felosztása a polgári életben ugyanaz volt, a melylyel az ókor minden nemzeténél találkoztunk, t. i. a természetes nappalt 12 és az éjjelt ismét 12 órára osztották és e szerint változó tartamu órákkal éltek; csak a csillagászok használták az u. n. napéjegyei órákat, a melyek a mi középpóráinkhoz annyiban hasonlóak, hogy egyenlők egymás közt. Ósrégi emlékeken fenmaradt egy más felosztásnak is a nyoma, a mely szerint a napot 60 részre, minden ily napperczet ismét 60 napmásodpercze, minden ily másodperczet ismét 60 napharmadpercze is osztották; e felosztást azonban ugy látszik csak a csillagászáttal foglalkozó papok ismerték és használták, a polgári közéletben nem éltek vele.

A héthez hasonló időegységet is használtak a régi egyiptomiak, a mely 10 napból állott és a melynek neve a görög íróknál *δεκάς*, ez egység azonban az időszámításra nézve nem nagy fontosságu.

Egyes ókori írók azt állítják, hogy az egyiptomiak a legrégebbi ősidőben egy hónapos, Censorinus meg, hogy két hónapos évek szerint számították az időt. A mint azonban Ideler igen helyesen megjegyzi, ez állítások aligha hagyományon alapulnak, hanem hihetőleg csak későbbi feltevések, a melyekkel az őstörténelemben említett sok száz évre terjedett életkorokat igyekeztek természetes és szokásos mértékre összevonni. Ha csakugyan van valami alapja, legfőlebb annyit jelenthet, hogy az egyiptomiak is, mint más nemzetek az őskorban, holdhónapok szerint számlálták az időt.

Különben nemcsak valószínű, hanem az újabb kutatások eredményei szerint csaknem bizonyos, hogy az egyiptomiak, mielőtt a napévre tértek, a történelem előtti korban holdév

szerint számítottak, a mint Lepsius igen elmésen következteti egy regéből, a melyet Plutarch tartott fenn. A rege t. i. azt beszéli, hogy *Kronos*, azaz *Seb*, a csillagidő, és *Rhea*, azaz *Netpe*, a csillagos Úr, titkon egyesültek és öt gyermeket nemzettek, az öt bolygót. A nap megtudta a dolgot, és nagyon megharagudott, mert sem az egen, sem az évben nem tudott helyet adni új csillagoknak. Ezért megátkozta Netpet, hogy gyermekei sem hónapban sem az évben ne születhessenek. Ez szorultságában az elmés *Hermes* hez, *Thoth*-hoz folyamodik, a bölcsesség istenéhez és a csillagjósok ősmesteréhez, hogy segítsen ráta. Ez úgy segít, hogy mint hold istene és a hónapok és napok karmestere koczajátéokra hívja fel *Selenit*, és elnyeri tőle a 360 napos év minden napjának egy-egy hetvenkettedrészét. E részekből aztán öt egész napot alkot, a melyeket mint felesek oda told a 12 hónap végére. E rege, úgy látszik, csupán azt akarja indokolni, hogy mért és mi módon történt valamikor átmenet a 360 napos évről a 365 naposra. Azonban mélyebb értelme is van. Noha t. i. egy Scholion Platon Timaeusához is említ egy mesét, a mely szerint egy király a Hyksos-féle pásztorkirályok közül az év mindenik hónapját 12 órával megtoldta, és így 6 nappal megnyújtván az évet, 366 napossá tette és e meséből is azt következtették némelyek, hogy valamikor egy 360 napos év divott Egyiptomban, a mely későbbben 365 napossá vált, csaknem bizonyos, hogy ily 360 napos év, a mely sem a hold, sem a nap járásával nem talált volna, soha sem létezett, hanem mind a két monda a napévet megelőzőtt holdévre vonatkozik. A dolgot körülbelől úgy kell képzelni: A kör felosztása 360 fokra nagyon régi, a mit bizonyít az a körülmény, hogy a legrégebb időkből származó emlékek már világosan mutatják e felosztást. Ha már most eleintén a hold fényváltozatai szerint rendezett hónapok szolgáltak időmértékül, e mellett pedig az akkori nagyon kevésé pontos észleletek bármi rövid időre arra a hiedelemre vezettek, hogy egyfelől 12 ily hónap alatt a nap is megteszi a maga körutját, másfelől a nap minden nap mintegy egy foknyi utat tesz a maga körutjában; igen természetes, hogy e hiedelmet, a mely szerint a 12 holdhónap és a napév egyaránt 360 napot tesznek, a valóság észlelése csakhamar megczáfolta és létre hozta azt a

meggyőződést, hogy az év, t. i. a napév 365 napot, a 12 holdhónap pedig csak 354 napot tesz, tehát az egyik 5 nappal hosszabb, a másik pedig körülbelül épen annyival rövidebb a vélt 360 napos évnél, ebből igen szépen származhatott az a rege, hogy Thoth elnyert Selenetől 5 napot és hozzá toldta a 12 hónapoz, kapcsolatban a másik mesével, a mely egy pász-torkirályról beszéli, hogy a $29\frac{1}{2}$ napos holdhónapokat egy-egy fél nappal megtoldván, 30 naposokká tette, és így kiegészítette az évet 365 napra. Valóban, ha a napok és hónapok karmes-tere (Thoth) a (360 naposnak hitt holdévtől) Selenetől 5 napot elnyert (elvont) és hozzá toldotta a már 30 napra kiegészített 12 hónapoz, egy napévet állított elé $12 \times 30 + 5 = 365$ napból, ellenben a holdévet 360-ról 355 napra (helyesen 354-re) szállította alább.

A mely időtől fogva azonban a rendes időszámítás kezdődik a régi egyiptomiaknál, az összes irodalom és a fenmaradt emlékek összhangzó tanubizonyysága szerint a polgári év változatlanul 365 napból állott, és úgy volt felosztva, hogy elébb 12 hónapot számítottak egyaránt 30 napjával és a végén 5 napot toldottak hozzá, a mely hónapoz nem tartozott.

E szerint az évi naptár táblája, a mely a hónapok neveit, úgy, a mint a görög íróknál fenmaradtak, a minden hó végével eltölt napok számával együtt mutatja, a következő:

1. Thoth	Θωθ	30
2. Φαωφι	Phaophi	60
3. Athyr	Ἀθὺρ	90
4. Choeak	Χοιὰκ	120
5. Tybi	Τυβι	150
6. Mechir	Μεχίρ	180
7. Phamenoth	Φαμενὸθ	210
8. Pharmuthi	Φαρμουθι	240
9. Pachon	Παχὼν	270
10. Paÿni	Παῦνι	300
11. Epiphi	Ἐπιφι	330
12. Messori	Μεσσοφι	360

Az 5 feles nap *é παρομέναι*.

Ily évek szerint számítottak a polgári életben. Azonban nem használtak az egyiptomiak változatlan kiinduló ponton

kezdődő folytonos évsorozatot, hanem mint az ókorban csaknem mindenütt szokásban volt, uralkodók évei szerint számoltak.

A tudomány azonban a számlálás e módjával nem érhetne be, és így névszerint Ptolemaeusnak az ő csillagászati észleleteinek ideje meghatározására határozott kezdetű folytonos évsorozatra volt szüksége. E végre tehát a Nabonaszar féle évszámtást fogadta el, a mely Nabonaszar babyloni király trónraléptével veszi kezdetét, és a melyet neki főleg az a körülmény ajánlott, hogy egyfelől épen oly éveket számlált, a milyen a polgári év volt Egyiptomban, másfelől szoros kapcsolatban volt a chaldaeus csillagászok észleleteivel, a melyeket sokszorosán felhasznált, és a melyek által kiinduló pontja oly bizonyossággal van kijelölve, a mely minden kétkedést kizár. Közmegállapodás szerint — a melytől eddigelé csak az egy Seyffarth tért el, a ki azonban nem igen talált követőkre — ez évsorozat kezdete, azaz Thoth hónap elseje a Nabonaszar-féle első évben a Julius-féle időkör 3967-ik év (= 747 Kr. e.) februarius 26-ra esik; megjegyezvén, hogy Ptolemaeus a valószínűs kezdőpontot a maga szokása szerint a jelölt nap delére teszi.

Miután e szerint ez évsorozat kezdetét tudjuk, és tisztában vagyunk az iránt, hogy miféle évek szerint számít, nem lesz bajos bármely keltet, a mely e számítás szerint van kifejezve, a mi időszámításunkra átszámítani. E végre használjuk az általános részben kifejtett képletet

$$X = a + \frac{(M-1)T + N - 1}{365 \cdot 25}$$

megjegyezvén, hogy ha Kr. előtti vagy utáni évet kívánunk, $a = -746 \cdot 846$, ha pedig a juliusi időkör alapján állunk, $a = 3966 \cdot 154$ kell tennünk.

Például: Ptolemaeus említi, hogy a Nabonaszar-féle 887 év Ahyr hava 9-ik napján észlelte az őszi éjnapegyent. Melyik napra esett ez a mi időszámításunk szerint?

I. Kr. u. év.

II. Julius-féle időkör.

$$x = -746 \cdot 846 + \frac{886 \times 365 + 68}{365 \cdot 25} \quad x = 3966 \cdot 154 + \frac{886 \times 365 \times 68}{365 \cdot 25}$$

$$\frac{886 \times 365 + 68}{365 \cdot 25} = \frac{323458}{365 \cdot 25} = 885 \cdot 579$$

$$\begin{aligned} x &= -746 \cdot 846 \\ + 885 \cdot 579 &= 138 \cdot 733 \end{aligned}$$

vagyis

$$x = 138 \text{ év } 268 \text{ nap}$$

$$\begin{aligned} x &= 3966 \cdot 154 \\ + 885 \cdot 579 &= 4851 \cdot 733 \end{aligned}$$

$$x = 4851 \text{ év } 268 \text{ nap}$$

és e szerint a keresett nap a Kr. utáni 139-ik év vagy a juliusi időkor 4852-dik év 269-dik napja vagyis szeptember 26-dika.

A megfordított eset, hogy t. i. a mi keltünket Nabonaszar-féle keletre kellene átszámítani, nem igen fog előfordulni; azonban könnyű képletünket ez eset számára átídomítni; lesz t. i.

$$x = \frac{365 \cdot 25 (a + m - 1) + n - 1}{365}$$

a melyben ha Krisztus előtti vagy utáni év volna adva $a = 746 \cdot 846$, ha pedig juliusi időkorbeli év $a = -3966 \cdot 154$.

Például mikorra esik a Nabonaszar-féle idő szerint Abubekr első Kálifa halála, a mely julius 24-kén 634-ben Kr. u. következett be?

$$x = \frac{365 \cdot 25 (746 \cdot 846 + 633) + 204}{365}$$

vagy

$$x = \frac{365 \cdot 25 (-3966 \cdot 154 + 5346) + 204}{365}$$

tehát mindkét esetben $x = [365 \cdot 25 \times 1379 \cdot 846 + 204] : 365 = 1381 \cdot 35$ vagyis 1381 év 128 nap, tehát a keresett nap az 1382-ik év 129-ik napja, azaz, Tybi 9-ike Nabonaszar után.

Egy más évsorozat, a melylyel ugyancsak Ptolemaeusnál találkozunk, és a melynek éveit Nagy Sándor halálától — $\alpha\pi\omicron\upsilon\ \tau\eta\varsigma\ \text{Ἀλεξάνδρον τελευτῆς}$ — vagy a mint mások nevezik, Filep-féle, t. i. Aridaeus Filep Nagy Sándor u. n. utódjáról — $\Phiιλίππου τοῦ μετ' Ἀλέξανδρον τὸν κτίστην$ — nevezik, semmi egyéb, mint a Nabonaszar-féle évsor folytatása, a mely épen úgy 365 napos közönséges napévek szerint számít, tökéletesen ugyanazokkal az egyiptomi hónapokkal, és csak 424 egyiptomi évvel későbbben kezdődik, t. i. a Nabonaszar-féle 425-ik év Thoth első napján vagyis a Julius-féle időkor 4390-ik évének (324. Kr. e.) november 12-kén. Átszámítása épen úgy történik mint az előbbié, csak hogy az előbbi képlet-

ben $a = -323 \cdot 134$ vagy pedig $a = 4389 \cdot 866$ lesz, a mint a Kr. vagy pedig a juliusi időkorre akarunk átszámítani.

Ezek az évsorozatok azonban a polgári életben nem voltak használatban, a melyben csak az egyes uralkodók éveit számították. Szerencsére fenmaradt az uralkodók sorozata ugyancsak Ptolomaeus kézi tábláiban, czíme *Κανὼν βασιλέων* vagy *βασιλειῶν*, a királyok vagy uralkodások sorjegyzéke, a melyeket, minthogy főleg a csillagászok használták segéd táblául számításaiknál, matematikai és csillagászati kanon-nak is nevezték.

E névsor négy osztályból áll — *Βασιλέων Ἀσσυρίων καὶ Μήδων, Περσῶν, Ἑλλήνων* és *Ρωμαίων* — és következőleg sorolja elé az egyes uralkodókat, mindenikről megjegyezvén, hány évig uralkodott, és az egész évsorozat hányadik éveig terjedett uralkodása. Az első osztály, az assyriai és médiái uralkodóké vagyis helyesebben azoké a babyloniai királyoké, a kik Assyrián és Médián egyszerre uralkodtak. A tábla így sorolja elé őket:

<i>Nabonaszar</i> uralkodott	14 évig, tehát a sor.	14. évig.
<i>Nadius</i> „	2 „ „ „ „	16. „
<i>Chinzer és Porus</i> „	5 „ „ „ „	21. „
<i>Ilulaeus</i> „	5 „ „ „ „	26. „
<i>Mardokempad</i> „	12 „ „ „ „	38. „
<i>Arkean</i> „	5 „ „ „ „	43. „
Az első trónüresség tartott	2 „ „ „ „	45. „
<i>Bilibus</i> uralkodott	3 „ „ „ „	48. „
<i>Aparanaduis</i> „	6 „ „ „ „	54. „
<i>Regebel</i> „	1 „ „ „ „	55. „
<i>Mesesimordak</i> „	4 „ „ „ „	59. „
A második trónüresség tartott	8 „ „ „ „	67. „
<i>Asaradin</i> uralkodott	13 „ „ „ „	80. „
<i>Saosduchin</i> „	20 „ „ „ „	100. „
<i>Kiniladan</i> „	22 „ „ „ „	122. „
<i>Nabopollaszar</i> „	21 „ „ „ „	143. „
<i>Nabokolaszar</i> „	43 „ „ „ „	186. „
<i>Illoarudam</i> „	2 „ „ „ „	188. „
<i>Nerikaszolaszar</i> „	4 „ „ „ „	192. „
<i>Nabonaduis</i> „	17 „ „ „ „	209. „

Kétséget nem szenved, hogy e névsor sok elcsonkított és többnyire elferdített neveket mutat fel, és történelmi becse aligha van. De a kik szerkesztették csillagászati czélokra állították össze, és miután az egyes uralkodók bizonyos éveikhez kötött csillagászati észleletek kelteit a tudomány jelen színvonalán végrehajtott számítások igazolják, kétségtelenné válik, hogy a chaldaeus csillagászok épen e névsort használták észleleteik keltezésére, és ennél fogva időszámítástan szempontjából az évszámok hitelességét bátran el lehet fogadni.

A névsor második osztálya a perzsa uralkodókat következőleg sorolja elő:

<i>Cyrus</i>	uralk.	9 évig	tehát az évs. 218. évéig.
<i>Cambyses</i>	» 8 » » » »	226.	»
<i>I. Darius</i> (Hystaspis)	» 36 » » » »	262.	»
<i>Xerxes</i>	» 21 » » » »	283.	»
<i>I. Artaxerxes</i> (Longimanus)	» 41 » » » »	324.	»
<i>II. Darius</i> (Nothus)	» 19 » » » »	343.	»
<i>II. Artaxerxes</i> (Mnemon)	» 46 » » » »	389.	»
<i>Ochus</i> (III. Artaxerxes)	» 21 » » » »	410.	»
<i>Arogus</i> (Arses)	» 2 » » » »	412.	»
<i>III. Darius</i> (Codomannus)	» 4 » » » »	416.	»

E névsorból ki van hagyva egynéhány év, oly uralkodóé vagy trónkövetelőé t. i. a ki nem uralkodott egy egész esztendeig. Különben a névsor tökélyesen egyezik avval, a mit a perzsa uralkodókról a történelmi kútfőkben is feljegyezve találunk.

A harmadik osztály Egyptom görög uralkodóit sorolja elő, a mint következik:

Nagy Sándor uralkodott 8 évig tehát az évsor 424. dik évéig.

Minthogy t. i. csak egyiptomi uralkodása van itt számba véve, csak az a 8 év számít, a mely Egyptom meghódításától haláláig telt (Ol. 112, 1. — Ol. 114, 1.). Egyszersmind bevégi itt a tábla a Nabonaszar-féle évsort, és megkezdí a Nagy Sándor halálával meginduló Filep-féle évsorozatot, t. i.

<i>Philippus Aridaeus</i>	uralk.	7 évig,	tehát az évsor	7. évéig.
<i>II. Sándor</i>	» 12 » » » »	19.	»	
<i>Ptolemaeus Lagi</i>	» 20 » » » »	39.	»	

Ptolemaeus Philadelphus uralk. 38 évig tehát az évsor 77. évéig.

» <i>I. Euergetes</i>	»	25	»	»	»	»	102.	»
» <i>Philopator</i>	»	17	»	»	»	»	119.	»
» <i>Epiphanes</i>	»	24	»	»	»	»	143.	»
» <i>Philometor</i>	»	35	»	»	»	»	178.	»
» <i>II. Euergetes</i>	»	29	»	»	»	»	207.	»
» <i>Soter</i>	»	36	»	»	»	»	243.	»
» <i>Dionysius</i>	»	29	»	»	»	»	272.	»

Kleopatra » 22 » » » » 294. »

E névsorra nézve még megjegyzendő, hogy miután Ariadaeus Filepet Olympias már Ol. 115, 4. elvesztette, utódját II. Sándort pedig Kaszander Ol. 117, 2. meggyilkolta, ez utóbbi voltaképen csak 6 évig uralkodott, de minthogy halála után 6 évig nem volt tulajdonképi utódja, a táblázat a trón-üresség e 6 évit még neki számítja, és így utána közvetlenül következnek a Lagidák.

A negyedik osztály elősorolja a római császárokat mint Egyptom urait, a mint következők:

<i>Augustus</i>	uralk.	43 évig,	tehát az	évs. 337. évéig.			
<i>Tiberius</i>	»	22	»	»	»	359.	»
<i>Caligula</i>	»	4	»	»	»	363.	»
<i>Claudius</i>	»	14	»	»	»	377.	»
<i>Nero</i>	»	14	»	»	»	391.	»
<i>Vespasianus</i>	»	10	»	»	»	401.	»
<i>Titus</i>	»	3	»	»	»	404.	»
<i>Domitianus</i>	»	15	»	»	»	419.	»
<i>Nerva</i>	»	1	»	»	»	420.	»
<i>Trajanus</i>	»	19	»	»	»	439.	»
<i>Hadrianus</i>	»	21	»	»	»	460.	»
<i>Antoninus Pius</i>	»	23	»	»	»	483.	»
<i>Marcus és Commodus</i>	»	32	»	»	»	515.	»
<i>Severus</i>	»	25	»	»	»	540.	»
<i>Antoninus</i>	»	4	»	»	»	544.	»
<i>Alexander</i>	»	13	»	»	»	557.	»
<i>Maximinus</i>	»	3	»	»	»	560.	»
<i>Gordianus</i>	»	6	»	»	»	566.	»
<i>Philippus</i>	»	6	»	»	»	572.	»
<i>Decius</i>	»	1	»	»	»	573.	»

<i>Gallus</i>	uralkodott	3	évig,	tehát	az	évsor	576. éveig.
<i>Gallienus</i>	»	15	»	»	»	»	591. »
<i>Claudius</i>	»	1	»	»	»	»	592. »
<i>Aurelianus</i>	»	6	»	»	»	»	598. »
<i>Probus</i>	»	7	»	»	»	»	605. »
<i>Carus</i>	»	2	»	»	»	»	607. »
<i>Diocletianus</i>	»	20	»	»	»	»	627. »

A névsor egy-egy kéziratban még tovább is van folytatva, rendszeren a másoló koráig, de az ezután következő adatok már nem oly biztosak, és reánk nézve már nem is elég fontosak, azért itt bevégezzük.

(Folytatása következik.)

Finály Henrik.

Az alakulandó fehérmegyei régiségtár tárgyainak ismertetése.

Közel két éve annak, hogy megyénk területén a régészeti mozgalmak megindultak, azóta, habár lassan is, az ár növekszik s mindig nagyobb tért foglal el. E mozgalmak eredménye, a megyei történelmi s régészeti egyesület végleges megalakulása már csak idő kérdése, a kibocsátott aláírási íveken eddig kétszer annyi tag jelentkezett mint a mennyi az egyesület megalakulásához az alapszabályok értelmében szükséges. A megye az egyesület alakulása ügyében, nemcsak a kezdeményezést tette s az aláírási íveket hivatalos uton annak idejében kibocsátá, de folyó évi május hó 6-án tartott közgyűlésében báró Miske Imre alispán urat, a megyei történelmi s régészeti egyesület alakuló közgyűlésének összehívásával is megbizta; mely rövid idő alatt össze is fog hivatni.

A mily szépen haladt eddig a történelmi s régészeti egyesület ügye oly nagy mértékben gyarapodott régiségekben a vele összekötött s annak alkotó részét képező régiségtár. — Megyénk és városunk közönsége majd minden felszólítás nélkül, ritka áldozatkészséggel hozta régiségeit ajándékképen a

még csak alakuló régiségtár számára, s hogy nem szalmatűz volt e pártfogolás, hanem az ügy iránti szeretet és buzgalom, mutatják ezt a még folytonosan beérkező ajándékok. A még csak tervezetben levő régiségtár ezen nem várt gyarapodása méltán nagy reményekre jogosít a majdan megalakult s a közönség számára berendezett régiségtár ügye iránt. Ily szép mozgalmak közepett, a tervezett egyesület megalakulása küszöbén, nem fölösleges munkát remélünk tenni, ha rövid visszapillantást vetünk az eddig begyűlt adományokra. Nincsenek ugyan köztük valamely szerfelett ritka tárgyak, — nem diesekekedtünk még oly érdekesb dolgokkal, minőkkel más már virágzó vidéki muzeumok birnak — de első kezdetnek, alapnak — főleg ha minden tágasb értelmű felszólítás nélkül — csak önkéntes adakozás útján jönnek — ezek is elegendők és köszönetre méltók. A műrégészet három első korszaka — a kő, bronz és vaskor — csak gyéren van képviselve.

A kőkori tárgyak közül a Szentmihályon római s magyar régiségekkel talált agyag karikát, úgy Viczenty Pál ur által adott Igaron lelt agyaggombot említhetjük fel.

A bronzkori tárgyak közül legnevezetesebbek a tinódi leletből ide került tárgyak, melyekről azonban e lapok hasábjain szóltunk s itt csak névleg hozzuk fel őket. Említésre méltó még a sárbogárdi leletből ide került 3 darab vékony bronz karikatörödé, úgy a legujabban felmerült sárréti leletből adományozott 1 bronz tördarab, mely egy csontváz mellett találtatott, nemkülönben az igari leletből ide került néhány bronz eszköz. Hisszük azonban, hogy — főleg bronzkori régiségekben gazdag megyénk — majd a tár végleges megnyitása alkalmával e téren is szép gyűjteményt fog felmutathatni *).

Sokkal gazdagabb azonban gyűjteményünk római régiségekben; megyénk egyike levén római régiségek- és emlékekben gazdagabb lelhelyeinknek — ezt alakuló régiségtárunk tárgyain is észre vehetjük. Első nagyobb római régiségekből álló ajándék volt a szentmihályi római lelet, mely

*) A gyűjtemény jelen cikkem befejezése alkalmával gróf Zichy Jenő ur adománya folytán egy igen csinos 26½ hüvelyk hosszú bronz orsóval szaporodott.

gróf Zichy Jenő ur adományából jutott régiségtárunkba. E leletből összesen 4 darab cserépedény (4 urna, 1 korsó) 9 darab vaseszköz és fegyver került ide. Ugyan még Szentmihályról, de más adományból jutott egy fekete urna, 1 darab csonka sarkantyú. Mindezen tárgyak vasútépítés alkalmával találtattak, különben e leletről bővebben szoltam az „Arch. Értesítő” VI. kötete 4-ik számában.

Gyűjteményünkben még következő érdekesb római régiségek vannak: 1 barna egészen ép római agyagtál, zámolyi lelet; 1 római cseréplámpa Pompejiből. Ezenkívül van több igen szép urna és mécses mányi s más leletekből. Egy érdekes római szobor fő, mészkőből, dunapentelei lelet, Modrovich Ignác ajándéka. — Végre legujabban Meczner Lajos ur által ajándékozott, Vasmegyében Bobán talált igen érdekes római régiségeket említjük itt csak névleg fel, melyekről azonban külön bővebben fogunk szólni, ezen tárgyak valódi gyöngyét képezendik gyűjteményünknek. A római tárgyakhoz számíthatjuk még a lerombolt várkaputoronyból kivett két darab egy-feliratos s egy domborműves római emlékkövet is.

Magyar s más régiségek szintén szép számmal találatnak e gyűjteményben. Kardok, sarkantyúk, különféle nagyság- és alakban fordulnak elő a szentmihályi és polgárdi leletekből, sarló alaku fegyver és egy szép művű középkorikulus a fővényi leletből; egy XVI. századbéli várlakat s egy igen csinos kiállítású delejtű napórával együtt, mindkettő gróf Zichy Jenő ajándékából; egy állítólag török korbéli s egy XV. századbéli ezüst gyűrű, az első Kajáztó szent-péteri leletből, a másik Neumann Lipót ur ajándékából. Van ezen kívül még több érdekes fegyver és sarkantyú nagyobb része megyebeli lelet.

A vegyes tárgyak közül kiemelendő, 1 ezüsttel szegélyezett, igen csinos mívezetű kőszelencze a XVII. századból; egy pecsétnyomó, következő felirattal: „SZENTIVÁN FALV PÉCSETE 1609.” urhidai lelet. Kiemelendő még azon két cserépkorsó, mely a helybeli volt szabóczéh ajándékából került e gyűjteménybe; egyik nagy zöld korsó, a czéhbéli ifjuság korsója volt, körülbelől 15 itczés, olló, tő s vasaló czímereken kívül következő felirat is olvasható rajta: ANNO 1746. AZ NEMES SZABO KIS CHE KORSOIA. CSINALTATOTT

STIHITS MARCVS URAMATTYA MESTERSÉGGYÉBEN VARGA SZABO FERENCZ URAM BEIÁRO MESTER-SEGGYEBEN STURMITZ IANOS MESTER ÖREG DE-KANSAGABAN. PAJAGI (mi) HALY KIS DÉKANSAGA-BAN. CSÁSZAR JANOS NOTARIVSSAGABAN ES A TÖBI IFJUKNAK JELETÉN (jelenlétén), a másik körülbelől hat itczés, 1734-ből, Székes-Fejérvárott a szabó-czéh számára készült, máza és rajza az akkori kor ezen iparágának nagy fejlettségére mutat. A hordóalakú edény alacsony nyaka körül következő tót felirat olvasható: „DOPOCTIWEHO — CECHU — HRNCARS — KEHO FEIRVAR“ alább SKEHO 1734. Színezése élénk s a virágok közé szőtt paizsalakú részek apró, hosszukás négyszögletű, fehér és fekete kockákából állanak.

Ritkaságok közül megemlítenők: 1 darab régi igen érdekes és csinos művezetű örv, 1 db. assignata az 1791-ik évi francia forradalomból; egy ép török pipa, mely Székes-Fejérvárott a Schlesinger-féle ház építésénél — a hajdani várkapu előtt, — a kiásott talaj iszapos lerakódásában találtatott; egy őt águ korona alatt finom és szép domborműben MF betűk lenyomata s egy emberi arcot ábrázoló félhold látható rajta; — 1 darab tintatartó, a kigyújtásra szolgáló kovakészülékkel együtt — a gyufát megelőző korból — egy 1849. év aug. 15-én Rima-Szombat városában kiadott egy pengő krajczár értékű papírpénz utalvány, s több magyar szabadságharczi papírpénz.

Kéziratok és nyomtatványok közül felemlíthetjük a következőket: egy 1608-ból kelt német nyugtát; egy miniatur kéziratot; egy 1705-ben kiállított czéhbeli mesterlevelet; egy állítólag XV. századbéli kéziratot, melynek azonban említett időből való származása kétséges, miután még a régiségtárnak nem adatott át, hanem másutt van letéve — alkalmunk sem volt megsejlelni — végítéletet nem mondhatunk felette, végre egy XVII. századból származott jegyzőkönyvet, mely több — Fejérvár akkori állapotát illető — érdekes jegyzetet tartalmaz.

Érmek meglehetősen nagy számmal s legkülönbözőbb korból és nemzetektől vannak. Római érem van 150 darab, magyar 60, vegyes (köztük magyar újabbi időkből, spanyol, an-

gol, olasz, orosz, török, német, ideértve a különféle német fejedelemségeket, francia, belga, helvét stb.) 430; összesen tehát van 641 darab. Ezek közt sok igen szép és ritka példány. Van ritkább római családi érem, héber feliratu — ugyan ujkori — Szolimán török császártól egy arany fejérvári lelet. stb.

Ezekben foglaltam össze alakulandó régiségtárunk rövid ismertetését; itt csak a nevezetesebb dolgokat érintém ezenkívül számtalan más tárgy is van. Ezek után mindenesetre remélni lehet, hogy megyénk és városunk közönsége, mely eddig is pártfogolta a még csak alakuló együletet s régiségtárt ezentul is talán még nagyobb részvétellel fogja pártfogolásával elősegíteni a már meglevő, megalakult régiségtárt, melyben a multak emlékeit szemlélve talán néhány kellemes pillanatot is szerezhet.

Hattyuffy Dezső.

Különös archaeologiai felfedezés.

Az „Arch. Értesítő“ egyik főfeladata, hogy az időszaki sajtóban az archaeológiára vonatkozó közleményeket figyelemmel kísérje s illetőleg azokat kellőleg méltányolva vagy helyreigazítva a tudomány érdekében felhasználja.

E fontos feladatnak akarunk eleget tenni, midőn egyik napi lapunk (»Magyar Állam — Idők Tanuja«) rendkívül meglepő archaeologiai felfedezését megismertetjük jelen lap tisztelt olvasó közönségével.

Az idézett lap ugyanis kisütötte, hogy a csekélységem által a hazai műemlékekről készített névjegyzék egyszerűen *bureaucraticus rubrica-készítés* (l. a f. é. 1.—3886. sz.-ot).

Képzelteti a t. olvasó mily csodálatos megdöbbenéssel olvastam ezen merész, és valóban rendkívül nagy archaeologiai szakismeretről (!!) tanuskodó állítást, melyből azonnal azt is megtanulám, hogy a magyarországi műemlékek id. bizottsága, melynek a ministeri utasítás szerint egyik főfeladata a *honi műemlékek teljes névjegyzékének egybeállítás*a, szintén nem valami szakközeg, a mint eddig tévesen hittük, hanem egysze-

rűen a *cultusministerium segédhivatalának rubricakészítéssel foglalkozó része.*

Kepzeljük, mily nagy méltánylattal leszen a katholikus clerus, melynek köztudomás szerint egyik bevallott organuma a szóban forgó lap, hogy általa ily lélekismeretes utbaigazításokat kaphat az archaeológiát illető dolgokban.

Mi azonban bátrak vagyunk azt tanácsolni a »Magyar Allam — Idők Tanujá«-nak, hagyjon fel a hasonló felfedezésekkel, mert olvasói annyira eltelhetnek az ilykép szerzendő dicsőség által előidézett bámulattal, hogy még majd *elfelednek!*

Fridrich István.

Egyveleg.

56. (*A britisch muzeum*) egyik hivatalnoka Smith György a „Daily Telegraph“ által tudományos kiküldetéssel megbízatván, *Assyriában* 80 új feliratot fedezett fel, melyek közül egyik Krisztus előtti 1300-ik évre esik, s *Merodach-Baladan* ról szól. A másik ugyanazon időből a nagy Assur templomhoz vezető utat írja le, míg a többi iratok érdekes legendákat, mondákat, csillagászati és mythologiai jegyzeteket foglalnak magukban, akadt még a kutató oly feliratokra is, melyek különösen Sargon-, Eserhaddon-, Assurbaninad-, Nebukadnezar-, Nabonidusra és Kambyzes valamint Dariusra vonatkoznak. — Végre Smith írja, miszerint Nimrudban a délnyugoti palota sokkal nagyobb terímmel bir, mint azt eddig sejtették. — Talált abban tágas csarnokokat s szép szobákat, s az egyik csarnok padozata alatt hat agyagból készült alakot fedezett föl, melyeknek mindenike emberi testen oroszlányfőt ábrázol, mindenik alakon egyszersmind négy szárny és a symbolikus kósár látható. — (Ung. Lloyd.)

57. (*A hajdani Troja*) helyén igen érdekes és nevezetes ásatásokat vitt véghez Dr. Schliemann. Nem régen Rostock egyetemének egy képlap gypsöntvényét küldte meg, melyet ő Trója romjai között Lysimachus által épített Minerva templomában felfedezett. — A képlap (hossza 2 méter, magassága 86 centiméter) Apollót sugár-koronával fején négy lőtől vontatva nap-kocsin ábrázolja, s benne az antik-művészetnek egyik

kitünő művét észlelhetjük. — Dr. Schliemann ezen küldeményt következő sorokkal kíséri: „Az említett templom Minervának szentelt áldozatok maradványaiból keletkezett kergén épült, mely 166 lábnyi vastagságban a trójai harcok után képződött, e mögött 30 fokú szöglet alatt emelkedik a védfal, mely hajdan az erősségnek északkeleti részét képezte, s most a régi Minerva templomához vezet. (Ung. Lloyd.)

59. (*Az emberiség kora.*) Bizonyos Calwert Ferencz a Dardanellák közelében oly adatokra vélt találni, melyek szerint az emberi nem létezését a miocen-korszakig hiszi felvihetőnek. — Egy hihetőleg *Dinotherium* vagy *Mastodon* csonttöredékre akadt, melynek domború oldalára egy szarvakkal, gömbölyű nyakkal, négyszögű mellel, hosszú testtel, egyenes előlábakkal s széles talpakkal ellátott négylábú állat van bevésvé. — Azonfelül e csontokon még hét más alak is találtatik, de a melyek már majdnem egészen elmosódtak. Ugyanezen rétegben egy kőszeköz s több széttöredezett csontmaradvány is fordult elő, mely csontok úgy látszik azon okból hasítottak ketté, hogy belőlök a csontból kivethető legyen. Ezen felfedezés által Calwert az emberi nemet nemcsak a miocen-korszakig akarja felvinni, de abban egyszersmind bizonyítékot keres arra nézve, hogy az emberek akkor a művészetben is némi előmenetelt tettek. Calwert legkevésbé sem kételkedik azon rétegnek korára nézve, melyből e tárgyak kikerültek! (Ung. Lloyd.)

60. (*Talált pénzek.*) Ez idei husvét kedden találtak az ujlaki erdőben, Nyitra megyében, egy fagyökér kiásatása alkalmával régi magyar pénzeket, és pedig: 16 darab aranyat, mind Mátyás király, II. Ulászló és II. Lajos királyok idejéből; továbbá körülbelül 300 kis ezüst pénzcskét ugyanazon királyoktól, s mindegyik királytól majdnem egyenlő számban. Mátyás király obulusai 10-féle veretben, II. Ulászlóéi 14-féle veret, s II. Lajos királytól 9-féle veretben fordulnak elő. Továbbá egy obulus Albert királytól, ausztriai címerrel és négy apró ezüst pénzecske Mária képevel s a magyar országok címereivel találtatott.

Tartalom: Jelentés a sőregi templomról. Henszlmann Imre. — Az egyiptomiak időszámítása. Finály Henrik. — Az alakulandó fejemegyei régiségtár tárgyai-
nak rövid ismertetése. Hattyuffy Dezső. — Különös archaeologiai felfedezés. Fridrich István. — Egyveleg.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK

KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1873.

Szerkesztő:

12. szám.

VII. kötet.

Dr. Henszlmann Imre,

Julius 15-én.

Segéd-szerkesztő:

zerge u. 23. sz.

Bizományos:

Geduly Ferencz,

Aigner Lajos könyvkereskedése

zerge u. 23. sz.

Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden más honi könyvtárban.

Régi indítvány archaeológiánk ügyében.

I.

Az 1867-dik év elején az az idő szerint legelterjedtebb magyar napi lapban egy *merész* indítványt tettem, midőn szóba hozám, hogy archaeológiánk a szakférfira s a gondolkodó honfira nézve egyaránt leverő elhanyagolt állapotán külön *archaeologiai társulat* alakítása által lehetne s illetőleg kellene segíteni. Merésznek nevezém az indítványt, mivel megtétele előtt alig pár évvel még oly nagy közöny volt hazánkban az archaeologia ügyére vonatkozólag tapasztalható, hogy azakkori m. kir. Helytartótanács illetékes egyénei a pesti m. kir. tudomány-egyetemen az archaeologia részére csak vonakodva mertek tanszéket állítani, nagyon tartva az eshetőségtől, mikép az *előadásokat senki sem fogja hallgatni*. E félelmet 1867-ig a következmény eléggé — bár őszintén szólva: nem valami fényesen! — megczáfolá, a minek oka azonban nem annyira a kérdéses tudomány iránt táplált előszeretet, mint inkább a tanszék tanárának vonzó s népszerű személyében rejlett. Ilykép tehát az út a közöny megtörésére már 1867-ben el volt ugyan egyen-

getve, de az én indítványom még mindig merésznek volt mondható, s felszólalásom eredményeül csak is azt vártam, hogy indítványomat illetőleg a szakférfiak el fogják mondani nézeteiket s a kölcsönös eszmecsere útján egy életre való eszme jövőnd létre, melynek valósítása azután a közel jövő feladata leendő.

Azonban csalódtam. A várt eszmecsere csaknem teljesen elmaradt; régészeink közül egyedül Rómer és Rupp vettek magoknak fáradságot az indítvány felemlítésére s illetőleg némi észrevételek tételére.

Legyen szabad tehát a kérdéses indítványt itt ismételve egész terjedelmében közölnöm, egyrészt hogy a reá tett megjegyzésekre alkalmam legyen válaszolhatni, másrészt pedig, hogy annak jelen viszonyaink közt való időszerűségére nézve egyet s mászt elmondhassak.

Az indítványt annak idejében *álnév* alatt tettem közzé, gondolva, hogy ez által a keletkezendő vitának teljes objectivitása biztosítva leszen, ez úttal azonban, mivel az indítványra vonatkozólag tett két rendbeli megjegyzés inkább az ellen, mint sem mellette szól: kötelességemnek tartom álláspontom védelmére nyiltan, saját nevem aláírása mellett a nyilvánosság terén szót emelni.

II.

Az indítványozó czikk *) így hangzik:

Archaeológiánk érdekében.

»Mily mértékben érdemes valamely nemzet kedvező jelen és fényes jövőre: leginkább abból határozható meg, hogy mennyiben tartja tiszteletben *multja* emlékeit.

Mert ha van a mult fogalmának jelentősége az egyénekre nézve, ugy kétszeres az, midőn nemzetekről van szó.

De mi is volna egy nemzet *mult* nélkül? — *Virág*, melynek gyökere és így éltetője sincs, s melyet a gyöngye szellőcske is nyom nélkül elfúj. Egy érthetlen fogalom, melyet a korszellem areopagi szava csakhamar sophismának bizonyítana.

*) Lásd: Pesti Napló, 1867. jan. 17-iki sz.

Ime! egy nemzet mult nélkül.

Hogy mi volna a nemzet fényes, de feledékenységre — ezen oly kevés kegyeletet tanusító örre — bizott multtal, feleljenek erre mások. De másként is kár volna ezt a mi közönségünknek fejtegetni, melyet, ha igazságosak akarunk lenni, nem vádolhatunk ily bünről.

Nem ragaszkodik-e néptünk ezredéves alkotmányához oly példás kitartással, melynek hasonmását oly gyéren találjuk az egyébként előbbre haladott nyugat-európai népeknél? Nem olvassa-e néptünk apraja nagyja kegyelettel honi történelmünk lapjait, melynek tudománya nem egy nyugati népével bátran kiállja a versenyt?

De hagyjuuk fel azon dolgok felhordásával, melyek hízóleg hangzanak nemzeti büszkeségünknek, és a már említetteket is vegyük oly értelemben, hogy egy nemzetnek, mely *egyfelől* ennyi lelkességet képes tanusítani, mily kötelességei vannak *másfelől*, midőn a hazáról van szó, s midőn ezen szent szavat nem pusztá phrasisként akarja tekinteni.

Más szavakkal: egy nemzetnek nem elég csak alkotmánya és szorosan vett történelméhez ragaszkodnia, hanem a multnak azon emlékeiről is a legnagyobb kegyelettel kell megemlékeznie, melyeknek tudománya *archaeologia*-nak hivatik.

Archaeologia és *történelem* a tudományok Pollux és Castora: elválhatlan barátok — és kell is, hogy azok legyenek; mert egyik a másik nélkül mindig egyoldalúságra vezet.

Mert a mi homályos a történelemben, azt megfejtí az *archaeologia*, és viszont: ez utóbbi homályos helyeit amaz világítja meg.

Ugy látszik, nálunk nem akarják megismerni ezen igazságot. És akarnak történelmet *archaeologia* nélkül.

Legalább ezt bizonyítja azon körülmény, hogy iróink közül oly kevesen foglalkoznak a régészettel, míg a történelem — hála hazánk nemtőjének! — szép számu s nem egy kitűnő tehetségű írók számlál híréül.

Miért van ez így?

Csekély véleményem szerint ezen aránytalanság egyik főoka abban fekszik, hogy a történelem sokkal inkább népszerűsítve van. A gyermeknek ez képezi egyik legkedvencebb ta-

nulmányát, s az ifju belőle tanul lelkesedni a mult iránt. Mert tanodáinkban a történelem, zilált tanügyi viszonyainkhoz képest, elég jól van ápolva. Mig az archaeologia az eltaszított gyermek szánandó sorsában részesül.

És e sajnos dolog átment irodalmunkba is.

Mig a porosz nemzet már arról gondolkodik: hogyan lehetne az egész világon létező római feliratokat tudományos egészbe gyűjtenie, s ezen, az archaeológiában korszakot alkotandó nagyszerű czél elérésére erélyes lépéseket teszen: addig nálunk sajnosan kell tapasztalnunk, hogy a saját honunkban létező római és egyéb feliratokra nézve sem vagyunk még egészen tisztában.

Mig egyéb nemzetek írói már az egész világ érmészetét egybefoglaló művekkel foglalkoznak: nálunk mindekkorig csak *egyetlen magyar nyelven* írott érmészettan létezik, melyben hazánk érmei ismertetvék.

Értem Rupp Jakab ily czimű munkáját: *Magyarország ekkorig ismeretes pénzei*.

Szorosan véve azonban ez sem mondható magyar műnek, mivel eredetije *latinul* volt írva, s magyarra Érdy János által fordítatott.

És ha szabad kérdezni: kik ismerik ezen, irodalmunkban oly nagy hézagot pótló művet? — Én azt hiszem, igen kevesen. Legalább ezt bizonyítja azon, épen nem örvendetes dolog, hogy az oly szorgos buvárlatot és tanulmányt tarúsító mű újabb kiadásban nem részesül. Pedig megérdemelné.

Szintén nem vesztene közönségünk, ha *Schönvisner* István latin nyelven (1801-ben megjelent) éremtana új kiadásban részesülne. Mert e mű vala első, mely megismerteté a tudományos világot Magyarország régi érmeivel.

Ezen kívül van még számos, az archaeológiát illető kézirat a mult, sőt még a tizenhetedik századból is, melyekből — ha nem csalódom — a tulnyomó rész a nemzeti muzeum birtokában vagyon.

Ezek mind kiadóra várnak. Már most, ki fog erre vállalkozni: a tudományos Akademia-e, vagy egyesek? — Én azt hiszem: *egyik sem!* Mert meg vagyok győződve, hogy az említett kéziratok létezése sem az Akademia, sem a szakavatottak

előtt nem vala titok, és kiadásukat nem hazafiatlan hanyagság, de igen: az anyagi helyzet kedvezőtlen sége késlelteté.

Anyagi helyzetünk pedig fájdalom, jelenleg sem valami fényes, következőkép a kérdéses művek kiadását e részről most sem várhatjuk.

Honnét, kitől várjuk tehát?

Felelet: egy melébb létesítendő *archaeologiai társul attól*.

Szintén képzem: mikép fognak sokan mosolyogni ezen indítvány felett, és hogyan fogják kérdezni: vajjon nem kerül-e többbe az archaeologiai társulat létesítése, mint a mennyit azon czél elérése kíván, hogy néhány mű új kiadásban, s néhány kézirat napvilágra jutásban részesüljön.

Valóban, több áldozatba kerül. De kérem figyelemre méltatni, hogy az általam oly forrón óhajtott arch. társulatnak sokkal több és fontosabb feladata leend, mint néhány mű kiadása.

Ezek között első helyet foglalna el az archaeologia *nép-szerűsítése*, melynek eszközlése végett a társulatnak minden előtt egy, szorosan régészeti tárgy folyóiratot kellene megindítania, mely azután a kiválóbb szakférfiakat körébe gyűjtené. Ezen kívül hathatósan előmozdítanák ezen czélt a szintén létesítendő *régészeti felolvasások*, a melyek annál inkább ohajtan-dók volnának, mivel fővárosi közönségünk a felolvasások élvezetében ugyis vajmi gyéren szokott részesülni.

A társulat második feladata lenne: *régészeti emlékeink meg-örzése*, mely végre *állandó arch. bizottmány* volna választandó. Hogy mily munkaköre legyen ezen bizottmánynak? — ennek meghatározását a létesülendő társulatra bízva, ezuttal hallgatással mellőzöm.

És most térjünk át azon fontos kérdésre: miként jöhetne létre az archaeologiai társulat?

Nézetem szerint csak úgy fog ez mihamarabb megtörténhetni, ha a dolog élére oly férfiak állandnak, kik az archaeologia terén szerzett érdemeikért köztekintélylyel birnak.

Henszlmann, Römer és Ipolyi*) vannak, szerintem, erre

*) A „Pesti Napló“-ban saját szerű sajtóhiba folytán *Ipolyi* helyett *Rupp* olvas ható.
Fr.

hivatva. Nekik kellene triumviratust alkotni, hogy a nagy czél kivitessék.

Ez volna az első feltétel.

A másik feltétel pedig az lenne, mely nélkül gyarló világunkban mi sem létesíthető, a — *pénz!* Igen a pénz, századunk ezen legnagyobb kényura.

De hol venné ezt a társulat? — Ott, a hol az Akademia, a hol a Kisfaludy-Társaság vevék első alapjukat, s a honnét veszik fentartásukat is, a *nemzetnél*.

Én nem hiszem, nem hihetem, hogy a magyar oly kevés kegyelettel volna fényes multjának emlékei iránt, hogy az arch. társulat létesülését szűkkeblű fukarság által akadályozná meg.

Bocsáttassanak ki tehát aláírási iverk, melyekre minden magyar fel fogja jegyezni: mily mennyiségű összeget akar áldozni a fényes mult iránti tiszteletnek.

S az ilykép begyűlendő összeg képezné a társulat *alap-tőkéjét*.

Adja nemzetünk Istene, hogy úgy legyen!

III.

Igy a kérdéses cikk. A reá vonatkozólag tett, s már fentebb említett két megjegyzésre csak kevés mondani valónk lehet.

Az egyik — Rómeré — a következőleg hangzik:

»Reméljük, hogy az Akademia kezébe adott ügy, mely eddigi archaeologiai működéseinket szélesebb alapra fogja fektetni, e bajon is (t. i. a kérdéses cikkben panaszolt *közönyön*) fog *legközelebb és legalaposabban* segíteni.« *)

~~A~~ Két év tapasztalása bizonyítja, hogy érdemtelen régészünk reménye ezuttal a következmények által nem igazoltatott. Az Akademia ugyan megtett a maga részéről mindent — többek között az »Arch. Értesítő« és »Monumenta Archaeologica« megindításával két új szakközlönyt adott a honi régészek kezébe — mindamellett az archaeologia ügye iránt általában mu-

*) Arch. Közlömények. VII. köt. 85. l.

tatkozó közönyt csak igen csekély részben volt képes megtörni kevés kézben forgó kiadványai által.

A másik megjegyzés — Ruppé — azt mondja, hogy „Schönvisner munkája már régen elavult, az én munkámat*) pedig nem újra kiadni, hanem egy pótkötettel megtoldani, vagy inkább a több mint 20 év óta felfedezett, új vagy még nem, vagy csak elszórtan kiadott, ismertetett érkekkel bővíteni és átdolgozni kellene**) . . .

Beismerem, hogy Schönvisner kérdéses munkája már elavult, sőt merem állítani, mikép több tekintetben Ruppé is elavultnak mondható; s részemről igen elhibázottnak tartavám, ha bármelyik is változatlan újabb kiadásban részesülne; de ilyesfélére gondolni nekem indítványom tételekor eszem ágában sem volt; én azt a dolog természetéből kifolyónak tartám, s illetőleg tartom is, hogy a régibb szakmunkák csakis jegyzetekkel ellátva adhatók ki, hogy ezáltal az olvasó midőn a régibb tudományos buvárlat eredményeit tanulmányozza, egyuttal biztos tájékozást nyerjen a jelen tudományos vívmányokra vonatkozólag is. Épen, mivel e követelményt nagyon természetesnek tartom; fölöslegesnek vélém azt kérdéses cikkemben különösen felemlíteni.

Ennyit az ellenvetésekre.

És most térjünk át azon kérdésre: indítványom létesítésére alkalmasak-e jelen viszonyaink?

Hogy e kérdésre kielégítőleg megfelelhessünk, minden előtt mintegy futólag emlékezetünkbe kell idéznünk azon fontosb eseményeket, melyek archaeológiánkra vonatkozólag az 1867-dik — tehát a nemzet ujjászületési — éve óta történtek.

IV.

Tagadhatlan, hogy az 1867. év óta az archaeológiát illetőleg az előbbi évekhez képest aránylag élénk mozgalom támadt hazánkban.

*) Érti „Magyarország ekkorig ismeretes pénzei“ czimű, s Budán 1841. és 1846-ban két kötetben megjelent munkáját.

**) Ruppé Jakab: Budapest és környékének helyrajzi története. Pest, 1868. III. lap.

A m. tud. Akademia archaeologiai bizottsága rendes évi egélyt nyerve a kormánytól, működését úgy szólván megkettőzteté.

Maga a kormány pedig e néhány év alatt többet tett e tekintetben, mint elődei *egy egész századon át*.

Vajda-Hunyadot, az erdélyi részek ezen legbecsesb góth stylü műemlékét stylszerűleg restauráltatni, Visegrádot, Magyarország egykori székvárosát pedig az enyészet ellen conserválni kezdé.

A harinai, lébenyi és lőcsei régi templomok stylszerű restauratiójára tetemes összegeket utalványozott. Több nevezetes műemléknek szándéklott eltorzítását megakadályozta. Az érem- és kincsleletek ügyét szabályozta, stb.

Végül — a mit első helyen kellett volna említenem — felállította a Magyarországi műemlékek bizottságát, melynek »első feladatává tétetett vidéki érdektársak hazafias közreműködésével a netán még ismeretlen műemlékeknek minél tüzetesb (rajzok, tervvázlatok, méretek és fényképekkel felszerelt) leírását beszerezni, melynek segítségével azok lajstromozását és osztályozását eszközölni lehessen. A begyülemdő anyag segítségével a bizottmány képes leend az iránt alapos véleményt adni, mely műemlékek legyenek akár műbecsüket, akár történelmi érdekességüket tekintve, országos költségen helyreállítandók (restaurálándók), melyek legyenek csakis föntartandók (conserválándók) vagyis kisebbszerű igazítások, támfalazások, stb. segítségével a további pusztulástól megóvándók, végre, melyek legyenek azok, hol a műemlékek kevésbé érdekes volta, vagy a föntartás nehézsége s aránytalan költsége miatt sem restauratoról, sem conserválásról szó sem lehet, s melyekre nézve, hogy legalább nyomuk ne vesszen, a meglevő maradványok leírására, alap- s egyéb rajzaik megőrzésére kellend szorítkozni. Ezen bizottság s jelesen építész mérnök tagjainak további feladata leszen a községeket és magánosokat, kik birtokukban levő műemlékszerű épületeiket akár tudományos szempontból restaurálni, akár azokat a jelenkor szükségleteihez képest, kiegészíteni, kibővíteni, vagy átídomítani kívánnák, szakszerű tanácssal, útmutatással s tervek készítésével támogatni, hogy így valahára azon lassan, de annál gyakrabban előforduló

pusztulásnak, mely szakértelem nélkül eszközlött átídomítások következménye, eleje vétessék. *)

Műemlékeink szakszerű felvételére nézve üdvös intézkedést tőn a cultusminister, midőn a mult év nyarán a buda-pesti m. kir. országos mintarajztanoda és rajztanárképezde több tehetséges növendékét Schulek Frigyes mintarajztanodai tanár vezetése alatt kiküldi a főváros környékén levő nevezetesebb műemlékek felvételére. Az ilyféle műépítészeti rajzgyakorlatok által lassankint nálunk is meghonosul a műemlékek stilszerű rajza.

A kormány ily üdvös működése mellett örömmel említhetjük fel az egyes vidékeket, hol régészeti egyletek és muzeumok alakultak; a kitünő tudományos képzettségű egyházfőt, a kalocsai érseket, ki több ízben saját költségén eszközlötetett régészeti ásatásokat, s legnagyobb örömmel emlíjük azon, többféle indoknál fogva eléggé méltányolható tényt, melynél fogva József főherczeg szintén a honi arch. irodalom bajnokává lőn, midőn az „Archaeologiai Értesítő“-t becses régészeti közleményeivel megtisztel.

Ime, végig mentünk a fénypontokon. Következnek a sötét pontok.

Az Akademia archaeologiai kiadványainak még mindig nagyon kevés vevője s illetőleg előfizetője van.

A legközelebbi két év költségvetési tárgyalásai alatt sajnosan észlelhettük, hogy a nemzet törvényhozásának tagjai nem valami nagy érzéssel bírnak műemlékeink culturalis és historiai fontossága iránt. (Lásd a vajda-hunyadi vár restaurálására előírányzott összeg megnyirbálását s a visegrádi conservationalis munkálatok végleges kitörlését.)

E két példa azt bizonyítja, hogy a régészet iránti közöny a nemzet legnagyobb részében, fájdalom, az intelligentiát sem véve ki — még mindig meg van, daczára a fentebb elősorolt kedvező körülményeknek.

Nézetem szerint e közönyt csakis a külön archaeologiai társulat megalakítása által lehetne lassankint megtörni.

*) A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek a közoktatás 1870. és 1871. évi állapotáról szóló jelentése. Budán. 1872. 258. és 259. l.

És e terv létesítése, mind *általános*, mind *részletes* szempontból véve a jelen viszonyok közt nagyon időszerű volna.

Általános szempontból véve tagadhatlan, hogy 1867-ben történt nemzeti ujjaszületésünk óta igen gyakran sajnos tapasztalhatjuk, mikép nálunk a nemzet egyes tagjainak egyenlősége csakis a törvény betűjében van meg, míg az életben a társadalmi (s itt-ott még vallási) sajátos szokások még mindig középkori kasztokra osztanak bennünket, e viszásság megszüntetése végett legcélszerűbb oly célokat kitűzni, melyeknek elérésére nagyon valószínűleg rang- és vagyonkülönbség nélkül fognak a jobb gondolkozásuak tömörülni, s ilykép lassanként mintegy észrevétlenül az életben is megleszen az egyenlőség; ily célnak tartom én egyebek között az *arch. társulat* létesítését is, a mely minden bizonynyal közös találkozási helye lenne az ország ész-, születési- és pénzarisztokrátiájának s egyéb *tényleg* fenálló kasztoknak.

Részletes szempontból véve az archaeologia népszerűsítése végett — mit eddig sem az Akademia, sem a kormány üdvös működése nem eredményezett — kell *arch. társulatot* alakítanunk, mert az általános népszerűséken kívül nincs egyéb mentőszere archaeológiánknak. Irhat az Akademia világra szóló szakműveket, de ha senki sem olvassa; restaurálathatja a kormány a műemlékeket, de ha a föld népe ismét elpusztítja. Ebből látható, hogy népszerűség nélkül óriási sysiphusi munka lesz minden törekvésünk.

Mindezek előrebocsátása után *két* év előtt tett indítványomat föntartva — kivéve természetesen a műemlékek bizottságára vonatkozó részét, melyre nézve a kormány már megtette a szükséges intézkedést, — bátorodom azt a szakférfiak becses figyelmébe ujlag is ajánlani.

Fridrich István.

Az egyiptomiak időszámítása.

(Folytatás.)

Már meg volt mondva, hogy a táblázat 365 napos egyiptomi évek szerint számít, ez éveket pedig mindig teljesen szá-

mítja, még pedig úgy, hogy minden uralkodónak első éve annak az egyiptomi évnek Thoth első napján kezdődik, a melyben uralkodása kezdődött. Éppen azért következetesen ki is vannak hagyva mind azok az uralkodók, a kiknek uralkodása nem tartott egy egész évig. A látszólagos eltéréseket megmagyarázza és a tábla megbízhatóságát kétségbe vonhatatlan tanúságokkal bizonyította Ideler, úgy hogy már most általánosan el van fogadva.

Miután e táblázat természetét ismerjük, nagyon könnyű lesz reá vonatkozó bármely kelet átszámítása a fennebb adott útásítás szerint, például:

Ptolemaeus azt beszéli, hogy Hadrianus 17-ik évében Payni hó 20 és 21 napjai közt eső éjjel éjjél előtt egy holdfogyatkozást észlelt. Minthogy ez év a táblázat szerint a Filep féle $439 + 17 = 456$ -ik és ennél fogva a Nabonaszar féle $424 + 456 = 880$ -ik éve, lesz:

Kr. e.

Juliusi időkör..

$$x = -323 \cdot 134 + \frac{455 \times 365 + 290}{365 \cdot 25} \quad x = 4389 \cdot 866 + \frac{455 \times 365 + 290}{365 \cdot 25}$$

a Filep féle számítás szerint, a Nabonaszar féle szerint pedig

$$x = -746 \cdot 846 + \frac{879 \times 365 + 290}{365 \cdot 25} \quad x = 3966 \cdot 154 + \frac{879 \times 365 + 290}{365 \cdot 25}$$

és mind két esetben:

$x = 132 \cdot 348 = 132$ év 127 nap $x = 4845 \cdot 348 = 4845$ év 127 nap és így a kérdéses fogyatkozás esett: 133-ban Kr. u. vagy a Juliusi időkör 4846-ik évének 127-ik napján vagy Május 7-kén.

A Rosettei felirat két Ptolemaeus Epiphanes uralkodásának 9-ik éve Mechir 18-kán. Ez év a tábla szerint a Filep féle évsor 128-ik éve, tehát

$$x = -323 \cdot 134 + \frac{127 \times 365 + 167}{365 \cdot 25} = -323 \cdot 134 + 127 \cdot 370 = -$$

$195 \cdot 764 = 195$ év és 279 nap Kr. e. = Márczius 27-ke 196-ban Kr. e.

Hogy ez a 365 napos év, a mely az eddigi számításnak alapja valóságos polgári éve volt az ókori egyiptomiaknak tökélyesen be van bizonyítva. Ám nem kevésbé bizonyos az is, hogy ők igen jól tudták, hogy ez év nem valóságos napév, hanem a valóságos forduló évnél $\frac{1}{4}$ nappal vagy 6 órával rö-

debb. Mindazonáltal a nemzet az ő sajátosságos jelleménél fogva, a mely az ősihez és hagyományoshoz erősen ragaszkodott, nem csak a polgári életben, hanem úgy látszik az ünnepek tekintetében is folytonosan ez év szerint számított Sőt a papság valóságos vallási kérdést csinált belőle, hogy e polgári év valamikép módosítás alá ne jöjjön. Erről bizonyosságot tesz egyfelől Geminus (Isagoge in Arati phaen. c. 6), a midőn azt beszéli, hogy az egyiptomiak éppen azt akarván, hogy az év bizonyos napjaihoz kötött ünnepek ne essenek mindig ugyanarra az évszakra, hanem járják végig az év minden szakait, sem évöket a naphoz, se hónapjaikat és napjaikat a holdhoz nem alkalmazták, hanem állandóul oly évet használnak, a mely tizenkét 30 napos hónapból és 5 feles napból, tehát 365 napból áll; másfelől egy régi latin magyarázata az Aratus phaenomenonjai latin fordításához, a mely hihetőleg görög kútfőkből merített, azt beszéli (a bak jegyénél) *Deducitur autem (rex) a sacerdote Isidis in locum qui nominatur ἀδυτος, et jurejurando adigitur, neque mensem, neque diem intercalandum, quem in festum diem immutarent, sed CCCLXV dies peracturos, sicut institutum est ab antiquis.* Mind a két hely világos bizonyosságot tesz arról, hogy az egyiptomiak nem tudatlanságból ragaszkodtak a 365 napos évhez, mert jól tudták, hogy nem talál a napjárásával, sőt arról is volt tudomások, hogy szöktetés útján ki lehet egyenlíteni a különbséget.

Mindazonáltal sokáig kétkedtek az iránt, ha vajjon használták e az egyiptomiak a 365 éves vándoréven kívül a szöktetés által kiigazított állandó napévet is. Az Egyiptologusok legujabb felfedezései azonban a történelem legősibb korából fenmaradt egykoru emlékek alapján bebizonyították, hogy csakugyan használták a 365 $\frac{1}{4}$ napra tett évet is, a melyet egy négy éves szöktető fordulóban éppen úgy egyenlítették ki egy szökő nappal, mint a hogy mi teszszük, hogy t. i. a negyedik év szökő év volt, 366 nappal, és a szökő napot a 12 hónaphoz járuló 5 feles nap után mint hatodikot toldották oda. Az most a kérdés, hogy e napév mikor kezdődött és mily viszonyban volt egyfelől az évszakokhoz, másfelől a vándorévhez.

Egyik főoka annak, hogy az egyiptomiak más nemzetekhez képest nagyon korán tértek a napévre országuk sajátosságos

égálji viszonya, a mely a Nilus völgyét oly különös természeti tünemény színhelyévé teszi, a melyhez hasonlót, legalább oly kifejezett jellemmel és oly szabályszerű ismétlődéssel, sehol a világon többé nem találhatni. Egyiptom t. i. egy csaknem dél-kör irányában elnyuló és hosszához képest aránylag keskeny négyszög, a melynek közepe táján egy hatalmas folyam, a Nilus, még mai napig is ismeretlen forrásokból eredve Afrika belsejében, a földközi tenger felé veszi útját délről északra, hét torkolaton át öntve vizét a tengerbe. Keletről kopár sziklás hegységtől, nyugatról sivataggal szegélyezve maga a Nilus keskeny völgye déli részében csaknem merőben felhőtlen ég alatt mondhatni soha sem ázik esőtől, hanem egész kiterjedésében csak is a Nilus évenkénti kiáradásától, a mely a mélyen fekvő helyeket elborítva, elapadása után ott hagyja azt a termékenyítő iszapot, a melynek Egyiptom mai napig köszöni rendkívüli termékenységét. Hogy ily körülmények közt ez az áradás véghetetlen fontos tünemény volt e völgy lakóira nézve, és hogy ennél fogva nagyon korán vált kiváló figyelmök tárgyává, igen természetes. Minthogy az áradás, bár mi áldásoknak bizonyultak is következményei, mint áradás magában véve veszélyt is hozott azokra a helyekre, a melyeket majd nagyobb majd kisebb, de mindig tetemes magasságra ellepett, szükséges volt az e veszélynek leginkább kitett tárgyakat az ár elől ideje korán biztos magaslatokra biztonságba helyezni, tehát ügyelni kellett arra is, hogy az ár bekövetkezését nem hirdeti-e valami előjel, a melyet közönséges ember is észre vehet; méréseket kellett eszközölni, a melyek adatokat nyujtván az ár magasságára nézve különböző helyeken, egyfelől alapul szolgáltak azoknak a biztos helyeknek a kijelölésére, a hová előle menekülni, a hová az áradástól érintetlenül tartani kívánt épületeket elhelyeztetni lehetett, másfelől kiindulásul szolgáltak azoknak a töltéseknek, zsilipeknek és vízemelő gépeknek, a melyek segítségével az ár jótékony hatását oly területekre is igyekeztek átvezetni, a hová magától nem terjeszkedett volna.

Ez észleletek eredményei, azon kívül, hogy megfelelték annak a czélnek, a melyet el akartak érni, még más nagyobb fontosságú oly tapasztalatokra is vezettek, a melyekre eredetileg nem is irányultak. Tán legelőbb is feltűnt az, hogy a Nilus

e nevezetes áradása egyenlő időközökben ismétlődik, hogy az áradás első kezdete és a kiáradt víz teljes elapadása közt mindig körülbelől ugyanannyi nap telt el, és az áradás végétől a következő áradás kezdetéig ismét körülbelől két annyi idő folyt le, mint a mennyit maga az áradás tartott, még pedig úgy, hogy ez idő nyilván csaknem két egyenlő szakra oszlott, a melyek egyike, a mezei munka, a növényzet virágzása és fejlődése, mondhatni tavaszi időszak, másika az aratás, a termények betakarítása, mondhatni a száraz nyári hőség időszaka volt. Ha, a miben kétkedni nem lehet, e mellett az égi tüneményeket is figyelembe vették, azt is kellett észre venniök, hogy a Nilus áradása mindig abban az időtájban vette kezdetét, a mikor a nap legmagasabban delelt, azaz a mikor a nap körútjában a nyári forduló ponthoz érkezett. És már ez magában véve elég lehetett arra, hogy az évet e nevezetes tünemény szerint szabályozzák, mindig akkor kezdvén egy új évet, a mikor a nap a forduló ponthoz ért és egyszersmind a folyó áradni kezdett. Ha már most fölteszszük, hogy a Nilus áradásának ilyforma észlelete csakugyan akkor vehette kezdetét, a mikor az azelőtt csupán pásztorkodva kóborló nép szilárd lakhelyeken megtelepedni és földmiveléssel foglalkozni kezdett, kettőt következtethetünk belőle, t. i. egyfelől azt, hogy nagyon kevés évi észlelet elégséges volt annak a kitudására, hogy az áradás, virágzás és érés időszakainak egy-egy leforgása, tehát egy év 365 napig tart; másfelől, hogy ha, a mi valószínű, addig az időig csupán holdhónapok szerint számították az időt, abban kezdtek járni, hogy e holdhónapokat valamiképpen szilárd arányba hozzák az észlelt 365 napos napévvvel; más szóval, feltehetjük, hogy a hónapos számításról, áttértek egy u. n. kötött holdévre, a melynek lételéről tanuskodnak a fennmaradt emlékek is, ha szinte nem is közölnek róla annyi adatot, hogy szerkezetéről és szöktető fordulójáról tiszta képet alkothassunk magunknak. A kötött holdévnek fentartása rendesen annak a véleménynek vagy hiedelemnek a kifolyása, hogy az év egyes szakait jellemző és sokkal szabályszerűen vissza visszatérő tünemények a hold járásával is állanak valami kapcsolatban. Az Egyiptomiaknál is, úgy látszik egy-egy fennmaradt mondatörökből, l. Plin. H. N. V. (9) 10., XVIII, (18)47. stb. az a kö-

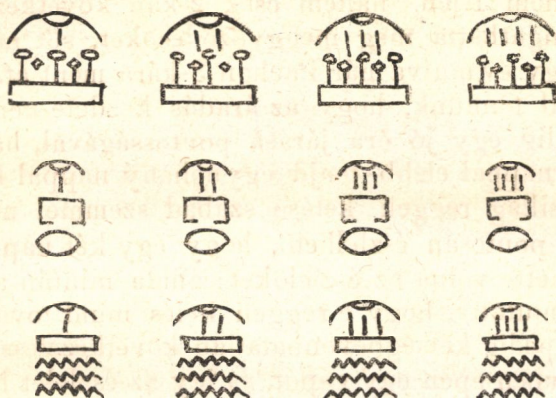
rülmény, hogy valamikor a nap fordulója, a hold megújulása és a Nilus áradásának kezdete egybetalálkoztak, azt a hiedelmet ébresztette, hogy ez áradás valami kapcsolatban van az új holddal, úgy, hogy még Plinius is azt írja: Incipit crescere (Nilus) luna nova, quaecunque post solstitium est és más helyt ismét: Nilus ibi coloni vice fungens, evagari incipit solstitio et nova luna; hasonlót mondanak még Solinus és Vettius Valens is (l. az illető idézeteket Lepsiusnál, Einleitung zur Chronologie der Aegypter, pag. 158). E hiedelem, ha későbbben meg is czáfolta a tapasztalás, de mégis fentartotta magát egyes ünnepekben, a melyek vallásos szertartásai világos vonatkozással kapcsolatba hozták az áradást az újholddal még oly időben is, a melyben rég tudták, hogy e két dolognak egymással nincs semmi köze.

Miután bizonyos volt, hogy az áradás a napfordulás táján szokott beállani, természetes volt, hogy valami oly jelt kerestek, a mely a nap nyári fordulásával kapcsolatban állván egy szersmind oly világosan és könnyen észlelhető legyen, hogy a csillagászatnál nem foglalkozó gazda is észrevehesse róla a napfordulás beálltát és ennél fogva az áradás közeledését. A nap útjának akkori állása a körülmények szerencsés találkozásánál fogva olyan volt, hogy ez időpontot egy igen fényes és feltűnő csillag reggeli kelése jelölte, a melyet a régi egyiptomiak *Szothisz* (Σωθις) névvel jelöltek, mi pedig a görögök után *ebcsillag*-nak vagy *Sziriusz*-nak nevezünk. Ha az ebcsillag hajnalban a nap feljötte előtt feltűnt a keleti egen, egész Egyiptom tudta, hogy készülni kell a Nilus áradására.

Az áradás szabályszerű visszatérése már rá vezetett volt arra, hogy a napév 365 napból áll. Az a hiedelem, hogy az áradás a hold járásától függ egy kötött holdév szerkesztésére vezetett, a mely, mint olyan, természetesen újholdon kezdődött, még pedig a fennebb említettek alapján, azon az újholdon, a mely legközelebb következett a napfordulásra, és a melyről alapos okunk van hinni, hogy egy 25 éves szöktető fordulóban egyenlítőddött ki a 365 naposnak hitt napévvvel, annak az észleletnek az alapján, hogy 309 találkozó hónap csaknem egyenlő tartamú 25 ily évvel. E 25 éves forduló az Ápisz forduló néven

fenn is maradt a tiszta napév behozatala után is. Meggyőződés azonban későbbben, hogy a kötött holdév a maga szökő hónapjával nem felel meg annak az igénynek, hogy az áradás kezdete a naptári évnek mindig ugyanarra a napjára essék, és látván, hogy ez áradás igen is talál mindig a nyári napfordulással, de csak kivételesen a hold ujságával, hogy tehát ez utóbbinak amavval semmi köze, megtörtént az átmenet a napévre, úgy, hogy a minta fenn említett mondaszerű hagyomány beszéli, a $29\frac{1}{2}$ napos holdhónapokat kiegészítették 30 napos naphónapokká, és a 12 ily hónapból alkotott évet a szám feletti 5 nappal egészítették ki, azt híván, hogy már most oly napévet alkottak, a mely állandóan egyezni fog a nap járásával és ennek következtében az évszakok váltakozásával is. Mihelyt azonban az ebc sillag reggeli kelése kezdett mint az áradást hirdető tünetény észlelet tárgyává lenni, az a hit, a mely a 365 napos évet állandó, azaz a forduló évvel tökéletesen egyező napévnek képzelte, már nem tarthatta magát sokáig.

Az egyiptomi hónapok hieroglyphicus nevei, a melyek nem hangirással, hanem jelképesen jelölték az év 12 hónapját, csak három különböző jegycsoportot mutatnak, világos vonatkozással a fenn jelzett három évszakra. Egy felfelé domboru holdsarló egy belé rajzolt szemmél, a holdhónap kétségbe vonhatatlan jelképe közös jegye valamennyi csoportnak; ez alatt látunk az egyik csoportban egy kertet ábrázoló jegyet, a virágzó növényélet jelképét, a második csoportban egy alól csonka oldalú nádyszöveget egy alatta álló szájjal, tán házat és szájt, a földmivelés által nyert élet hazagyűjtésére vonatkozva; a harmadikban egy hosszszukó fekvő négyszög alatt három reczés vonalat vízirányosan egymás alá helyezve, világos vonatkozást tehát arra az évszakra, a melyben csak eget és vizet lehetett látni, az áradás évszakára; mindenik ily csoport négy hónapot jelöl, az egyes hónapokat számjegyek által különböztetve meg egymástól, a melyek a hónap és az évszak jelvénye közé helyezve, mint sorszámok jelölik, hogy az illető hónap hányadik az illető évszakban, így:

hogy szintugy önkénytelenül olvashatni, hónap első virágzó évszakban, hónap második virágzó évszakban stb., és e hónapok abban a sorrendben a mint állanak, megfelelnek a tizenkét névnek így

Thoth, Phaophi, Athyr, Choiak.

Tybi, Mechir, Phamenoth, Pharmuthi.

Pachon, Payni, Epiphi, Mesori.

Ebből világosan kitetszik, hogy abban az időben, a melyben e hieroglyphicus jelképek keletkeztek, az áradás kezdete Pachon hó elejére esett, valamint az is, hogy e hónap akkor még holdhónap volt; a miből következik, hogy az a fenn jelzett eset, hogy nyári napfordulás, áradás kezdete és ujhold találkoztak, még azt a közelebbi meghatározást nyeri, hogy az annak a hónapnak a kezdetén történt, a mely későbbben Pachon nevet nyert; és ha áll az, a mit alig lehet kétségbe vonni, hogy e három tünemény találkozásával az új év kezdődött, azt kell belőle következtetnünk, hogy a jelzett időben Pachon hónap volt az év első hónapja, minthogy pedig az ebsillag reggeli kelése is kísérte a tüneményeket, reánk nézve még az a nevezetes körülmény is derül ki, hogy abban az időben az ebsillag reggeli kelése is Pachon első napján következett be.

Ha az egyptomiak azt hitték, hogy a 365 napos év valóságos forduló év, azt is kellett feltenniök, hogy az ebsillag jövőben is mindig Pachon 1-sején fog legelőbb feltűnni a hajnali egen. Ha négy év mulva azt vették észre, hogy e reggeli

kelés már nem 1-jén, hanem csak 2-kán következett be, az még nem ingathatta meg meggyőződésöket, sőt még az sem, ha ismét négy év múlva már Pachon 3-kára ment át. Mert egyfelől fel kell tennünk, hogy az áradás kezdete nem következett be mindig egy jó óra járása pontosságával, hanem majd egynehány nappal elébb, majd egynehány nappal később; de még az ebcsillag reggeli kelése szabad szemmel nem is volt oly nagyon pontosan észlelhető, hogy egy két nap különbség zavarba ejthette volna az észlelőket; ámde miután a folytonos észlelet azt mutatta, hogy e reggeli kelés mind tovább tovább halad, még pedig kétségbevonhatatlan következetességgel minden négy évben épen egy napot, és így az észlelet helyességében már többé nem lehetett kétkedni, önkénytelenül át kellett látniok, hogy ha a tűnemény nem talál többé a naptárral, a hiba a naptárban rejlik; és miután az ég látszólagos mozgásának szabályos volta el volt ismerve, a tűnemény késésének oka csak az lehetett, hogy a naptári év kelletinél rövidebb, még pedig, minthogy a késedelem négy év alatt épen egy napot tett, épen egy negyed nappal. Rájöttek tehát, hogy a napév tartama nem 365 nap, hanem $365\frac{1}{4}$ nap.

Mihelyt e tudva volt, a négy éves szöktető forduló önkényt kínálkozott, mert hiszen maga az észlelet vezetett volt rá, és nincs is semmi okunk kétkedni, hogy az az eljárás, a mely egy 3 közönséges vagy 365 napos és egy szökő vagy 366 napos évből álló négy éves fordulóval összeegyeztette az évszámítást az égi tűnemények névszerint az ebcsillag reggeli kelésének tűneménye visszatérésével nagyon régi. Lepsius egykoru emlékek bizonyossága szerint mutatja, hogy a négy éves fordulót nemcsak Eudoxus, hanem már Democritos is ismerte, és hogy az ebcsillag reggeli kelése napján kezdődő szilárd napév a polgári vándorév mellett már a Kr. előtti negyedik évezredben ismeretes volt Egyiptomban.

Miután a fennebbiek szerint a kiinduló pont oly év volt, a melyben a nyári napfordulás, az ebcsillag reggeli kelésével együtt a vándorév Pachon 1-jére esett, számítás útján meg lehet határozni, hogy ilyen év mikor volt. Biot számítása szerint ilyen évek 275, 1780 és 3285-ben voltak Kr. e., a melyek helyett, minthogy négy évig a napfordulás mindig ugyan-

arra a napra esik Lepsius 272, 1777 és 3282 éveket veszi, és azt bizonyítja, hogy az egyiptomi naptár szerkezetét, a melyben a 365 napos vándorév mellett a $365\frac{1}{4}$ napos év is négy éves szöktető fordulóban szerepelt, az utóbb említett évben 3282-ben Kr. e. állapították meg véglegesen.

De a csillagászzal foglalkozó egyiptomi papok figyelmét idő multával nem kerülhette ki az a körülmény sem, hogy a $365\frac{1}{4}$ napos év, habár a körülmények szerencsés találkozása következtében csaknem 3000 évig igen pontosan talált az ebszillag reggeli kelésének visszatértével, de a nap valódi járásától, illetőleg a napfordulás visszatértétől évről-évre eltávozott; mert hiszen mi igen jól tudjuk, hogy a forduló év középtartama nem $365\frac{1}{4}$ nap, hanem $11\cdot13'17''$ -cel rövidebb. Ennek következtében az ebszillag reggeli keléséhez kötött év mint hosszabb, a valódi forduló évhez képest sietett, még pedig minden 128 évben körülbelül egy napot.

E mellett mindig szemmel kell tartani azt a körülményt, hogy a vándorév valamikor nemcsak egyszerre kezdődött a szilárd évvel, hanem, hogy szervezésekor azt hitték, hogy ő maga is szilárd év, a mely az ég és az évszakok mozzanataival örök időkre találni fog. E hitkövetkeztében feltették, hogy pl. a napfordulás, a Nilus áradásának kezdete és vége, az ebszillag reggeli kelése s több effélék mindig az év ugyanazon napjára fog esni, és ezért e napokat a naptárban meg is jegyezték, mert e nevezetes és fontos természeti tűnemények napjait ünnepekké szentelték. A régihez és hagyományoshoz ragaszkodás azt okozta, hogy ez ünnepek a vándorév kijelölt kelteihez kötve maradván mindinkább eltávoztak az ünnepelt tűnemények valóságos beállása idejétől, és például a naptámaszok ünnepe, a melynek a téli napfordulás volt alapja, a naptár szerint mindig Phaophi 23 kára esett, mivel az eredeti szilárd napévben a téli napfordulás Phaophi 24-kével talált; de a vándorévben ennek nem volt helyes értelme, mert hiszen Phaophi 23-ka idő folytán végig haladott az év minden szakán.

(Folytatása következik.)

Finály Henrik.

R é g é s z e t . *)

A tapolczafői ossarium.

Már a mult évi deczember hó 14-én Steiner Lipót, egyleti ügynökünkötől, azon jelentést vettem, hogy Tapolczafő és Döbrönte között, az előbbeni községhez tartozó szőlőhegyek egyikében egy földmives római föliratos követ talált, hozzácsatolván egyszersmind a kő méreteit és a felirat másolatát is, melyen azonban sehogy sem birtam eligazodni. Felkértem tehát fennevezett ügynök urat, hogy a kőről pacskolatot készítsen számomra, mit azonban, időközben történt lakhelyváltozás miatt, nem teljesíthetett. A f. é. január hóban a pesti lapokban e szóban forgó kőről a következő ismertetés keríngett: P. D. ROM. — D. M. M: AVR. CASINIVS. ML: LI. AD. V. F. S. T. TL. D. GNE: CO. P. NA. XXX. ET. AN. CASNNOE. N. FE. AQVE. E. FANTE. N. MX. M. OFN. (Populi dux romani dominante imperatore Magno Aureliano (post Quintilium) Casinius militaris legionis primae adjutricis vivus fecit super terra fluminis Danubii, Gnes consuli Publico nata XXX et annus V. Cadino opera ferenti nominato, tempore augustae e fonte ante nominato MX manes ossa faveant nobilia.)

Hogy ezen ismertetés és interpretatio nemcsak szakembert, de még a műkedvelőt sem elégítheti ki, az több mint világos. Legcélravezetőbbnek gondoltam tehát magára a helyszínére rándulni, mihelyt körülményeim engedik, s e szándékot f. h. 16-án ki is vittem.

Tapolczafőre érkezve, azonnal a kő tulajdonosához, Vánkos Pál nevű földmiveshez hajtottam, kinek udvarán kutatásom tárgyát azonnal megpillantottam.

Tárgyunk tulajdonképen négyszegű ossarium, hamu vagy csonttartó, kagylós mészkőből meglehetősen durván faragva, lapos fedéllel. Méretei a következők: magassága 2' 6"

*) A Vas megyei Lapokból átvettük. (Szerk.)

az oldallapok hossza 3', a zárlapoké 2'; a hosszukás négyszögben kivájt üreg mélysége 7". A fedéllap vastagsága 5".

Az oldallapok egyikén, mely a másikhoz képest eléggé kisimitott alakú, létezik a felirat két siker fülke között, melyekben féldombormivű geniusok láthatók, a jobboldali koszorut, a baloldali pedig lefelé fordított fáklyát tart kezében. A fedéllap oldalán a fölírat fölött e betűk olvashatók: P. D. ROM. A fölírat maga a következő:

D. M. M. AVR.

CASINIVS. MIL. L. I.

AD. V. F. S. ET. FL. DI.

GNE CO. P. AN. XXX. ET.

AV. CASINIANO. F. AN.

ET. AQVEE. F. AN. ET.

. AN. MAXIMO. F. AN.

A fölírat hat első sora egyenlő írásu, a hetedik sor betűi kisebb alakúak s helyzetetésök arra mutat, hogy csak utólagosan lettek felvésvé. — Igaz, hogy az egész felíratban nem találni szót összevonás nélkül, de az összevonások oly szembeötlően vannak kitüntetve, hogy az epigraphiában csak fölültesen jártas is minden fennakadás nélkül olvashatja el az egészet, s épen azért végtelenül csodáljuk, hogyan lehetett ezen magában véve legegyszerűbb fölíratnak oly megfejtést adni, mint a milyen az „Ellenőr“ után a többi nagy hazai lapokban is körüljárt és a mely fölíratmegfejtés, ha véletlenül egy német lap átvette volna, honi régészeinket ugyancsak furesza színben tüntette volna fel a külföldi tudományos világ előtt.

Nézetem szerint a fölírat így olvasandó:

Posuit donis romanorum. Diis Manibus. Marcus Aurelius Casinius, miles legionis primae adjutricis, vivus fecit sibi et Flaviae Dignae, conjugii piissimae, annorum XXX, et Aurelio Casiniano filio annorum , et Aquae filiae, annorum . . . et annorum, Maximo filio, annorum

Magyarul: Állította a római polgárok ajándékából. (Ez különben az egyetlen sor, melyet még másképp is lehet értelmezni.) Az alvilági isteneknek. Marcüs Aurelianus Casinius, az első legio adjutrix katonája, (még) életében csináltatá magának és Flavia Digna leghűbb nejének (meghalt) harmincz éves ko-

rában, és Aurelius Casinianus fiának (m.) éves korában és Aqua leányának (m.) . . . éves korában, és (itt egy később bevésendő névnek hely van hagyva) (m.) . . éves korában; Maximus fiának, (m.) . . . éves korában.

Ezen csonttartó, melynek kíséretében több más római kősir részei is találtattak, csak megerősíteni látszik Schönwiesner azon állítását, hogy Tapoleczafő körül valami Caesarea vagy Caesariana Rhispia nevű római helység lett volna. E mellett szól még az is, hogy az első legio adjutrixnak, melyet Galba császár állított fel, főhadiszállása Bregetioban, a mai Szönyben, Komárom átellenében volt, a honnan téli szállásai hihetőleg Tapoleczafő, Pápa s Győr felé terjedtek.

Igy magyarázható azután még az is, hogyan került e katonacsalád sírja Tapoleczafőre, ki talán már hosszabb ideig ott tartózkodván, az ott lakó római polgárok körül oly érdemeket szerzett magának, hogy csupa hálából neki sirhelyet ajándékoztak.

De hogy mikor készült szóban forgó feladat, arról semmi biztos ismertető jelre nem akadtam. Az írás minéműtsége, az összevonások rokonsága és a faragványok durvasága azt gyaníttatja, hogy készítés ideje a Kr. utáni harmadik század végére eshetik.

Lipp Vilmos.

Muzeumok, régészeti egyletek és kiállítások.

A *vasmegyei régiségtár* számára beérkezett adományok folytatólagos kimutatása:

Gaar Frigyes urtól egy ezüst érem. — *Grünwald Ede* urtól egy byzanti ezüst érem. — *Aszner Etelka* urhölgytől három ezüst s hét bronzérem. — *Behn József* urtól két különféle bronzérem. — *Szalay Jánosné* urhölgytől egy római bronzérem. — *Pillis* urhölgyektől egy XVI. századbéli irott német imakönyv. — *Heffermann József* urtól egy emlékérem britt érczből. — *Eberhardt József* kiérdemült plébános urtól egy emlékérem britt érczből, 1 ezüst- és bronzérem. — *Noszdroviczky János* úrtól egy római bronzérem. — *Kürschner Adolf*

urtól egy római ezüstérem. — *Ribács József* urtól a feloszlott gombkötő-czéh korszója, táblája, egy czéhremekje és 24 darab okmánya. (Vas megyei Lapok.)

A székesfejérvári alakuló régiségtár számára adományoztak: *Detrich László*, egy őrsi pusztán lelt IV. Béla-féle rézérmet. — *Sándorffy Ignác* egy 1802. évi ezüst 7 krajczáros úgynevezett petákot. — *Wittmayer Mihály* sóskúti jegyző egy darab Antoninus Pius római ezüstérmét, egy I. Ferdinand magyar kir. ezüstérmét, egy ezüst duariust 1710-ből s más ritkább ezüstérmét. — *Menczer Lajos* 1 darab barna fedeles 11 hüvelyk magas urnát, egy más fekete urnát, mely 5 és $\frac{1}{2}$ hüvelyk magas, szája körül több sor vonal-ékítménnyel, egy téglaszínű korsót, mely $7\frac{1}{2}$ hüvelyk magas, nyaka csonka; egy darab füles korsót, nyaka csonka, füle két, talpa egy vágánnyal, téglaszínű agyagból, magassága 7 hüvelyk; 1 db. füles korsót, $5\frac{1}{2}$ hüvelyk magas, egészen ép, igen szép példány, téglaszín agyagból; egy db. téglaszín füles korsót, $6\frac{1}{2}$ hüvelyk magas, szája és nyaka körül kevésbé csonka; 1 db. csészét, téglaszín agyagból, igen csinos példány; 1 mécesest; 1 db. igen szép üvegpalaczkot s egy üvegmécesest; 4 db. fegyvert; s egy egészen ép és csinos zablát, 2 db. szarvasagancsot. — *Gr. Zichy Jenő* egy XVI. századbéli várlakatot, egy kézi bronzorsót, egy delejtűvel ellátott napórát ajándékozott, s egyúttal nevezett gróf úr az egylet alapító tagjául is beírta magát. — Vajha a megyei főurak közül a minden nemest pártoló gróf példáját követnék! — Továbbá a régiségtár számára adakozott még *Reitlinger Adolf* 1 római rézérmet, 1 bronz tör-darabot, mely mindkettő egy csontváz mellett találtatott, — *Ehrlich Adolf* egy IV. Zsgmond lengyel királytól való ezüstérmét 1594-ből. — *Sándorffy Ignác* Mórról egy csákvári leletű két-élű kardot. — *Horváth Imre* egy 1705-ben Veszprémben kiállított takácsmester levelet. (Székesfejérvár.)

A felsőmagyarországi muzeum gyűjteményei iránt a városban és a vidéken a közönség részéről az érdekeltség mindinkább növekszik, melynek örvendetes tanujeléül szolgálnak a martius hó második felében beérkezett következő adományok: *Alexy Anna* urnától a XIV. századból két kulcs, egy vassarkantyú és 5 db. régi pénz. — *Hammersberg Dezső* urtól 13

db. ezüst- és 4 rézpénz. — *Novelly József* urtól a XVI. századból egy szép vésett ércz-éktményekkel diszített cocusz-edény; 1 a XVIII. századból való porcellánüvegből készült botfoganatyú; továbbá Hahnemann jubiléumára galvano-plasticai úton készült emlékérem-lenyomat és egy ezüstsodronyú amulet. — *Weschrek János* urtól Ludovica főhercegnőnek domborművi arcképe a múlt századból. — *Földváry-Dézsy Julia* urnőtől egy régi óra. — *Myskovsky Ferencz* urtól 3 darab régi pénz. — *Breger József* urtól 1 mexikói pénz. — *Szánky Elek* urtól 17 db. régi pénz, ezek között egynehány IV. Bélától. — *Mikes Gyula* városi főmérnök urtól 3 db. régi pénz. — *Zichy Rudolf* gróftól különféle bronzkori tárgyak, ezek között két szép lándzsahegy, továbbá egy kardhal orrmány, egy bambuszsnád, egy 5000 példányból álló csiga-, korall- és ásvány-gyűjtemény, egy db. meteorvas. egy VI. Károly idejéből való lovaszászló. — *Dr. Glücksmann* urtól Mária Terézia korából egy az országgyűlést egybehívó irat és két db. régi pénz. — *Papp Emil* kapitány urtól egy női arckép a XVI. századból. — *Schifbeck* urnőtől különféle ezüst- és rézérmek. — *Novák Dániel* reáltanodai növendéktől 31 réz- és ezüstérem. — *Doby Karolin* szül. *Henszlmann* urnőtől 8 valódi igen szép chinai csésze; két régi porcellán tányér; egy ivó pohár I. Napoleon mint Olaszország királyának arcképével; továbbá Doby E. fiától két aczélmetszet. — *Sichert Károly* urtól 29 régi réz- és 5 db. ezüstérem, s 5 db. emlékérem rézből. — *Szerényi Árpád* reáltauodai növendéktől 17 db. régi pénz. — *Grega András* urtól egy ezüst emlékérem 1679-ik évből. — *Parajcz Ödön* urtól 3 ezüst-, 3 rézpénz és 1 emlékérem. — *Fayt Antal* urtól 38 réz-, 8 ezüstpénz és 6 db. rézemlékérem, különféle csiga-ásványdarabok és egy kard. — *Grusz Szilárd* urtól egy nagy rézemlékérem. — *Vincze Mihály* urtól 4 ezüstpénz. — *Sulyán János* urtól egy vízkorsó. — *Tarczaly János* hadnagy urtól egy fa tábori palaczk Olaszországból. — *A kassai szabócéhtől* 1 régi könyv, egy okmány és egy Almássy-féle egy forintos bankjegy 1849-ből. — *Klimkovics Béla* urtól 1 régi könyv, 1 kézi vízfecskendő 1773-ból és egy chinai porcellán-csésze. — *Simacsek Antal* kapitány urtól 1 régi könyv és két régi okmány. — *Deutsch János* urtól egy pisztoly a XVIII. század-

ból. — *Miller Ede* mérnök urtól egy bronz vésű, mely Mislye mellett találtott. — *Hlopák Józ ef* uról 2 db. régi pénz. — *Baliga József* urtól 1 honvédtisztí vitézőv 1848-ból. egy vadászkes és egy imakönyv 1752-ből. — *Schfbeck Mútyás* uról egy Szűz-Máriának körülbelöl 200 éves arczképe, egy kiörmött madár és egy fapipa Austriából. — *Anolák Károly* tanár urtól egy selyemszövetű mesterileg összeállított szentnek képe. — *Hugo Károly* tanár urtól egy fapipa Trencsénből. — *Burger D.* urtól egy kétfejű bárány.

Mindezen adományokért hazafiúi köszönetét nyilvánítja a muzeumegylet nevében a

Titkári hivatal.

Egyveleg.

61. (*Utazás Assyriában.*) A „Daily Telegraph“ Smith Györgytől, ki a britisch muzeumban lévő s az özönvizet tárgyazó ékiratot leolvastas a kit ő Assyriába egy tudományos kiküldetéssel megbizott, — Mossulból következő táviratot kapott: „Niniveben a királyi könyvtár épületmaradványainak ásatásával most foglalkodom, a helyre csekély akadályok után, ráakadtam. — Kutatásaimat nagy jelentőségű sok új tárgyju almazta. — Utolsó táviratom óta számos nevezetes feliratokat s különféle szóragozási maradványokat találok. — A feliratok között van egy tábla, mely a törvények áthágóira mért büntetéseket tárgyalja. — De legszerencsésebb fedezéseim közé számítom azon széttört táblát, mely az özönvíz leírásának azon részét tartalmazza, melyet már elvesztetnek hittem. — Roppant azon rom- és földhalmoz, mely az ókor ezen maradványait fedi, hosszú idő és sok pénzre leendő szükség, míg a kincseket napvilágra lehet majd hozni.“

62. (*Régi sir.*) A herczeg-primás palotájának újbóli építése alkalmával Pozsonyban a pinczehelyiségekben egy csontvázra akadtak, mely hihető egy női csontváz, mert közelében fülbevalók valának. — Behatóbb vizgálát után oly téglákra is találtak, melyeken e felirat volt olvasható: L. E. G. XIII. G. — Találtak még fogantyúval bíró kályhacserepeket. A téglák az 500-ik évből a római időből származhattak. (Ung. Lloyd).

63. (*A szalontai járásban*) nagy ezüst tárgyakat leltek egy erdő-

írtás alkalmával. — Találtak három ezüst kelyhet, két drága kövekkel kirakot csattot, több gyűrűt s még más egyéb tárgyakat, miket azonban a találók addig, míg Pálincásy György járásbíró a helyszínére érkezett, mind eladogattak volt. — De a járásbíró a fentemlített tárgyakat kézre kerítvén, Dobozy Miklós főjegyzőnek a megyei muzeum számára átadta. — A főjegyző a további kutatásokat hivatalból elrendelte. (Ung. Lloyd.)

64. (*Érmészeti lelet.*) A múlt ápril hóban — írja az „Agramer Zeitung” — Vinkoveze környékén egy 300. darab pénzzel telt edényre akadtak. — Ezen pénznemek — 17 darabot kivéve — mind ezüsből valók, és Zsigmond, Albert király és Mária királyné idejében verettek. — A katonai parancsnokság a talált pénzdarabokat a zágrábi muzeumnak engedte át.

65. (*A budai népszínház*) épületének elhordása alkalmával a munkások egy alapkőre akadtak, melyben két rézlemez találtatott, ezeknek egyikén 1711, a másikon 1739 évszám fordul elő; azonfelül egy bankjegyet s több ezüst- és rézpénzdarabot is kiástak. A rézlemezekre az akkori polgármester Pergernek neve, az alapkőre pedig Fiala építésznek neve van felírva.

66. (*Érdekes régészeti lelet.*) A dunaszabályozási munkálatok alatt a Margitsziget csúcsa és az újpesti sziget között van az u. n. nagy zátony, melynek szétkotrásán most egy gép dolgozik, már egy hét óta küszködik e gép egy régi falmaradvány alapköveivel, a mire a zátony tövében akadt. — Ez épület alkalmasint valami régi római fürdő lehetett, melynek itt létezéséről a szájhagyomány is megemlékezik. E föltevést még valószínűbbé teszi az, hogy ott egy 3 láb hosszúságú, 2 láb szélességű követ emeltek ki, melyen a következő felirat látható: DANUVIO SACRVM. ETVLENS... RONI... EC. LF. — A két utolsó szó elolvashatatlan. — A kotrógép merítő vedrei félhüvelyk vastagságú vaslemezekből vannak alkotva, s mégis üveg gyanánt pattognak el a régi falmaradvány kövein s az erős láncz is többször elszakadt. — (Hon.)

Tartalom: Régi indítvány archaeológiánk ügyében. Fridrich István. — Az egyiptomiak időszámítása. Finály Henrik. — Régészet. — Muzeumok, régészeti egyletek és kiállítások. A titkári hivatal. — Egyveleg.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1873.

Szerkesztő:

13. szám.

VII. kötet.

Dr. Henszlmann Imre,

Augustus 15-én.

Segédszerkesztő:

zerge u. 23. sz.

Bizományos:

Geduly Ferencz,

Aigner Lajos könyvkereskedése

zerge u. 23. sz.

Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden más honi könyvtárúrnál.

Ministeri rendelet.

Tudományos és művészeti czélu egyletek és muzeumok alakítása
tárgyában a vallás- és közoktatási minister az összes törvény-
hatóságokhoz a következő körlevelet intézte:

Nemzetünkre nézve a culturális haladás kérdése sajátla-
gos viszonyainknál fogva egyuttal a létfenntartás kérdése is le-
vén, felette kívánatosnak tartom, hogy a tudomány és művé-
szet iránti érzék, a culturális haladás ezen legbiztosabb alapja,
az ország minél nagyobb többségénél felfalálható legyen.

E nagy és fontos czél elérésére, a mint ezt az előhaladot-
tabb külföld követendő példája bizonyítja, egyik legfontosabb
tényezőül szolgálnak a központban levő nagyobb mérvű gyűj-
temények mellett a vidéken levő tudományos s művészeti
czélu egyletek és muzeumok, melyek a hivatottak részére a
biztos tovább haladhatást, a nagy közönségre pedig a tudo-
mány és művészet iránti helyesebb felfogást s a mívelődés
iránti vágyat eredményezik.

Hazafiui bizalommal fordulok ennélfogva a . . . törvény-
hatóságokhoz, szíveskedjék buzdítás s esetleg anyagi segélyezés

által is oda hatni, hogy területén tudományos és művészeti czélú egyletek és muzeumok alakíttassanak, s netán már létezöket pedig részesítse a rendelkezésére álló erkölcsi és anyagi támogatás minden nemében. Részemről minden hasonló kezdeményezés az ügy fontosságához mért erkölcsi támogatásra számíthat.

Az alakítandó egyletek alapszabályai a m. kir. belügy-minister urral egyetértöleg adandó jóváhagyás s illetöleg a szaktudomány szempontjából netán teendő helyreigazítás végett annak idejében hozzám lesznek felterjesztendök.

Kérdik mire való az a muzeum? Előbb ébresztésre, utóbb oktatásra. Emlékezzünk csak vissza gyermekkorunkra, nem kapott-e el, nem mondom mester-, hanem csak némileg sikerült mű is annyira, hogy ez befolyással volt sok esztendőre, sőt néha egész életünkre? Mert nincs fogékonyabb a fiatal léleknel, a fiatal képzelö tehetségnél: de nem minden gyermek növekedhetik a fővárosban, jó tehát, hogy kisebb városban is találjon tárgyat, mely hajlamát és ízlését ébressze, tevékenységének irányt adjon, zsenge korában kijelölje az utat, melyet életében követni fog; ezt pedig tehetik, teendik a mű- és természettani gyűjtemények, az előbbiek a lélek tehetségeinek összes működése, az utóbbiak az ész kimívelése irányában. A jó másolat előkészít a jobb eredetire, tanít a különböztetésre s így élesíti a szemet, látni tanít; a természeti tárgy figyelemtet a természet törvényszerü és rendszeres működésére, serkent az összehasonlításra, élesíti az észet, tanít rendre és tevékenységre. — Igaz, hogy a jó muzeumok nem nőnek mint a gombák, ha ma kezdünk csak év múlva láthatunk sikert, de kezdeni kell, jobb ma mint holnap. A minister csak erkölcsi támogatást ígér ugyan, hanem miért nem ajándékozhatná meg idővel az iparkodóbb muzeumokat egy-egy az állam pénzén vásárolt jobb képpel, vagy ásványgyűjteménnyel vagy érdekes ízletes régészeti tárgygyal is. Pótolnunk kell gyermekeink számára, mit apáink elmulasztottak irányunkban. A minister felszólítása a jövő ivadéknak szól s azért méltó oly államférfiúhoz, kinek szeme előrelátó, esze nemcsak politikus, diplo-

maticus és finanziaális. hanem valóságos hazafias és emberszerető; üdvözljük tehát e téren nemcsak mi, hanem áldani fogja, ha felszólítása sikerrel jár, még inkább az utókor.

Henszlmann Imre.

Az egyiptomiak időszámítása.

(Folytatás.)

Az egyiptomi nép gyakorlati észjárása világos kifejezést nyer a naptárában. A holdévvel felhagyva átmentek a napévre és ezt minden szöktetést kizárva 365 napra szabták. A holdév szöktető fordulója, úgy látszik, meglehetősen mesterkéltn volt, és épen azért nem alkalmas arra, hogy minden ember könnyen eszébe tarthassa, és ennél fogva a polgári élet minden viszonyaiban hozzá alkalmazkodhassék. Ez alkalmatlanság elkerülése szempontjából a polgári év szabályozásánál változatlan elvül kimondták, hogy e 365 napos évben soha és semmi szín alatt szöktetésnek ne lehessen helye, és e határozatot, a mint már fennebb láttuk, nagyobb biztosság kedvéért, vallásos szentesítéssel megerősítették. Minthogy azonban a holdév idejében megállított havi ünnepek, névszerint az ujhold és holdtölte ünnepei a vallásban megmaradtak, kétséget nem szenvedhet, hogy az ünnepek az új naptárban is meg voltak jelölve, vagy más szóval, hogy a napév behozatalával a felhagyott holdév nem tűnt el a naptárból, hanem a napév mellett vallásos szempontból tovább is megmaradt, csak hogy nem polgári használatban. Mikor aztán a tapasztalás megmutatta, hogy a 365 napos év nem talál a valósággal, és megkezdtek mellette az ebsillag reggeli kelésével és a nyári napfordulással kezdődő $365\frac{1}{4}$ napos évet használni, a melynek berendezésénél a szöktetés el nem maradhatott, megalkották a négy éves szöktető fordulót, a melylyel kivitték, hogy az ebsillag rengeli kelése a naptár egy bizonyos napjától el nem távozott többé, és e napra tették a már szilárd év kezdetét, de az újítást nem vitték át a polgári évre, hanem meghagyván azt vándorévnek, mel-

lette a naptárban a szilárd év folyását is pontosan feljegyezték, és ez által azt érték el, hogy a polgári időszámításnak az egyszerű és szöktetés által soha meg sem zavart vándorév maradt alapja, a szilárd és pedig mintegy ellenőrzőül szolgált arra nézve, hogy e vándorév időről-időre mennyire távozott el a valóságtól, és egyszersmind szabályul arra, hogy a Nilus áradására és az általa szükségelt vallásos, polgári és gazdasági teendőkre mikor és mily rendben kerül évenként a sor.

Fennebb már láttuk, hogy alapos okaink vannak a naptár e szerkezetének megállítását 3282-re Kr. e. tenni, a mikor a nyári napfordulás, az ebsillag reggeli kelése, a Nilus áradásának kezdete és még talán az ujhold is Pachon 1-jére estek. Honnan van tehát, hogy a későbbi naptár e tűneményeket nem Pachon 1-jére, hanem Thoth 1-jére tette?

Kisértük meg Lepsius nyomán megfejtetni ez áttétel okát és korát.

Miután a 365 napos év mellett a négy éves szöktető forduló által kiegyenlített $365\frac{1}{4}$ napos év kezdett az időszámítás szabályozójául szolgálni, és a tapasztalás azt mutatta, hogy minden négy év eltelte után az utóbbi egy napot hátramaradt az előbbenihez képest, nem tarthatott sokáig, a míg azt is kitudták, hogy e különböző két év oly arányban állván egymáshoz mint $365 : 365\frac{1}{4}$, vagy ép számban kifejezve $1460 : 1461$, tehát 1460 szilárd és pontosan épen annyi tartamu, mint 1461 vándorév, tehát egy bizonyos évtől kiindulva, a melyben mind a két év első napja, eredetileg Pachon 1-je, ugyanarra a napra esett, négy év múlva már a vándorév Pachon 1-je egy nappal előbb, illetőleg a szilárd év Pachon 1-je csak a vándorév Pachon 2-kán következett be, és azontúl a szilárd és vándorév Pachon első napja mind jobban és jobban távozott egymástól, és csak 1460 szilárd vagy 1461 vándorév eltelte után következhetett be ismét oly év, az 1461-ik, illetőleg 1462-ik év t. i., a melyen a két év első napja ismét összehetalálkozott. Ezért alakítottak ez 1460 illetőleg 1461 évből egy nagy fordulót, a melyet azért, mivel e forduló elteltével a szilárd év első napja, tehát az ebsillag reggeli kelése ismét a polgári vándorév első napjához tért vissza *ebsillag fordulójá-nak*, κύκλος κυνικός, Σωθιακή περίοδος,

annus canicularis, neveztek. Az eddigiek szerint fel kell tennünk, hogy egy ily forduló kezdete a Kr. előtti 3282-ik júliusi év arra a napjára esett, a mely akkor az egyiptomi év első napjával, illetőleg Pachon 1-jével talált, tehát a nyári napfordulás és az ebsillag reggeli kelése napjára, a mely a számítás szerint a mi naptárunkbeli Julius hónapnak 20-ik napja volt, egyszersmind azt is, hogy a tudomány akkori állapota szerint meg voltak győződve, hogy a forduló alatt a vándorév nem csak a felvett év kezdőpontjával, az ebsillag reggeli kelésével, hanem a nap járásával tökélyes összhangba fog jőni. Megjegyzendő itt még, a mi különben önkényt is érthető, hogy ha az év Pachon 1-jén kezdődött, Pharmuthi volt az év utolsó hónapja, s e szerint a feles öt nap — *επαγομέναι* — Pharmuthi és Pachon közt volt betoldva.

Azonban kezdették észre venni, hogy a nap a nyári fordulás pontján lassan bár, de folytonosan eltávozik az ebsillagtól, és hogy ennek következtében az ebsillag reggeli kelése nem talál többé a nyári napfordulással, és noha a felvett $365\frac{1}{4}$ napos év folyton együtt halad az előbbivel, de nem úgy az utóbbival, azaz a nap járásával.

Megtörtént pedig, hogy 480 év múlva a szilárd év kezdete 120 napot haladván előbbre a vándorévhez képest, e kezdettel együtt az ebsillag reggeli kelése is 2802-ben Kr. e. Thoth első napjára esett, holott a napfordulás már négy nappal elébb Messori 27-kén állott volt be, és mikor ez utóbbi 2787-ben Thoth 1-sejére talált, az ebsillag csak Thoth 5-kén tíut fel a hajnali egen; tehát a mikor a szilárd és vándorév kezdete 120 napra távozott volt egymástól, már az ebsillag reggeli kelése is csaknem 5 nappal állott be későbbre mint a nyári napfordulás. Ha addig nem is, de már akkor bizonyosan észre kellett venni a csillagász papoknak, hogy a $365\frac{1}{4}$ napos év nem jár együtt a nappal, és ennél fogva az évszakok változása nem folyt kellő párhuzamban a négy éves szöktető fordulóra alapított naptárral. Egyszersmind arra is megtanította a folytonos észlelés, hogy a vándorév a valóságos napévvel nem 1461, hanem valóban csak mintegy 1500 év múlva (voltaképen 1505—1508 év múlva, az előbbeni Biot, az utóbbi Ideler számítása szerint) egyenlítődik ki. Ez 1500 év az eb-

csillag fordulója mellé egy új forduló állított, a mely alatt a vándorév kezdete ismét összetalálkozott a valóságos forduló napév kezdetével. Lepsius indokolt véleménye szerint ez az u. n. Phoenix-forduló.

A régi irodalomban ugyanis Herodot óta sokszor történik említés a Phoenix-madárrol, a mely egy nagyon elterjedt monda szerint bizenyos nagy időközökben keletről megérkezett Egyiptomba, egyenesen Heliopolisba, a nap szentélyébe; ott máglyát rakott magának, a melyen maga magát megégette, de hamvaiból újra feltámad és megifjodva távozik el ismét keleti honába. (Lepsius, i. h. 180. lap elésorolja mind az erre vonatkozó helyeket). E fővonásaiban a mondának valamennyi író egyezik, de nagyon különböznek abban, hogy e visszatérése a Phoenix-madárnak mekkora időközökben ismétlődött. Voltak a kik 1461 évet, voltak a kik csak 250 évet emlegettek, de a legtöbben 500 évre tették, és ez utóbbi valószínűen az igaz; mert a legtöbb tanuságon kívül még az isszólmellette, hogy az ez időszak szerint számított megérkezéseinek kívül, ha valahol említés történt a Phoenix megjelenéséről, rendesen azt is jegyzik meg róla, hogy ez nem volt az igazi Phoenix; úgy különösen Tacitus (Ann. VI, 28) és Plinius (H. N. X, 2).

Hogy abból az 1505—1508 éves, vagy kerek számban 1500 éves fordulóból, a mely a vándorév kezdetét ismét visszavitte a valóságos forduló év kezdetéhez, miképen lett 500 éves forduló; azt így kell képzelni:

Eredetileg kétségen kívül az ebsillag fordulóját a Phoenix-fordulóval egynek tartották; azonban megindulván 3282-ben Kr. e. és 500 év múlva, tehát 2782-ben, azt vevén észre, hogy az ebsillag reggeli kelése 5 nappal későbbben állott be mint a nyári napfordulás, megtörténhetett, hogy gondolkozni kezdettek a naptár e tapasztalat alapján eszközrendő kiigazításáról, és hogy ekkor ezt valósággal életbe is léptették a következők szerint nagyon valószínű.

3282-ben a hatalmas 4-ik dynastia uralkodott, a melynek székhelye Memphis volt; ötszáz évvel későbbben a hatodik dynastia uralkodott, a mely az emlékek szerint Felső-Egyiptomban, Thisz, Thebae városában vagy Elephantine szigetén székelt, és a melyhez tartozott az a Pepi (Phiopsz) nevű neve-

zetes király, a ki a monda szerint hat éves korában jutott a trónra és 100 évig uralkodott 2844-től t. i. 2744-ig Kr. e. Ennek uralkodása alatt pl. 2782-ben történhetett meg, hogy Memphiszben a napfordulás Thoth 1-jére, az ebesillag reggeli kelése Thoth 5-kére esett ugyan, de miután az uralkodó székhelyének földrajzi fekvésénél fogva ott az ebesillag 4—5 nappal hamarabb tűnt fel a hajnali egen mint Memphiszben, tehát épen történetesen a napfordulás napján, czélszerűnek látták a naptárt 5 nappal visszavinni, az ebesillag reggeli kelése napján Thoth 5-ke helyett ismét Thoth 1-jét számítani, és egyszersmind megállítani, hogy az e reggeli keléssel kezdődő 365 $\frac{1}{4}$ napos év ezután mindig Thoth 1-ső napján kezdődjék. E visszaigazítást olybá vették, mintha Pharmuthi és Pachon közt nem lett volna 5 toldott nap, hanem e toldott napokat áttették Meszori hónap végire. Így az év, már t. i. a vándorév tartama nem változott, tehát aránya a valódi fordulóévhez sem; de az ebesillagfordulót az év kezdetének áttétele következtében újból kellett kezdeni, és így lett a 2782-ik év e forduló kezdő vagy első évévé, holott a zavartalanul tovább haladó Phoenix-forduló semmiféle változás alá nem esett. De e nevezetes időpont emlékére az 1500 éves nagy fordulót az évszakok hasonlatára három 500 évesre osztották, a melyek egyike, elseje t. i. épen Pepi király alatt 2782—2785-ben érte végét.

A Phoenix-forduló tehát 500 évig tartott és 3285—3282-ik év Pachon 1-jétől indulva mindig e napon vette kezdetét, ha 500 év eltelte után megújult, és 3 ily forduló után ismét összetalálkozott a vándorév kezdete a forduló évével; az ebesillag fordulója azonban 2782. Thoth 1-jén vette kezdetét és 1461 vándorév elteltével az ebesillag reggeli kelését visszavitte a vándorév Thoth első napjára.

E szerint következő szerkezetét kell képzelnünk az egyiptomi naptárnak: Alapja volt a 365 napos vándorév az ő 12 harmincz napos hónapjával és 5 feles napjával; e naptárban meg voltak jelölve: a) a 10 napos szakaszok, a melyek egyik évben Thoth első napján megindulva minden hónap 1., 10. és 20. napján vették kezdetüket, a következő évben pedig az 5 feles nap miatt a hónapok 6., 16. és 26. napján kezdődtek és így felváltva tovább; b) az ebesillag fordulójának évsorszama

avval a megjegyzéssel, hogy az e fordulót alkotó $365\frac{1}{4}$ napos éveket kiegyenlítő 4 éves szöktető fordulóban az illető év közönséges vagy szökő év. Természetesen ez év épen úgy volt hónapokra és 10 napos szakokra osztva, mint a polgári év, első napja a polgári évnek mindig más napjára esett ugyan, de mindig az ebcstillag reggeli kelésével talált és az áradási évszak kezdetét jelölte; c) meg voltak jelölve a naptárban az ujholdak napjai is, hihetőleg kapcsolatban az Apis-forduló évszámaival; d) végre a Phoenix-forduló éve is meg volt benne jelölve.

Képzeljünk már most egy táblázatot, a mely az egyiptomi naptárt mutatta, a milyen kétségen kívül létezett is, világos, hogy e táblázatban több nap volt mint évkezdő nap, ujév napja jelölve, hogy épen úgy minden hónapnak nemcsak egyszer volt első napja említve, hanem annyiszor, a hány különböző szerkezetű év folyt egymás mellett párhuzamosan; névszerint fel kellett, hogy legyen jegyezve a polgári vándorév, a holdév, az ebcstillagév, a phoenixév első napja, a mely első napok természetesen mind különböző napokra estek. És valószínűleg léteznek emlékek, a melyek az év kezdetére vonatkozó különböző ünnepekről és áldozatokról emlékeznek, mint olyanokról, a melyek ugyanannak a polgári évnek nagyon különböző napjaival találtak.

Brugsch és utána mások is elvetették ez elméletet; mindazonáltal Brugsch saját adatai bizonyosságot tesznek mellette. Ő ugyanis elismeri, hogy több mint egy szilárd évet jegyeztek be az egyiptomiak naptári tábláikba, de azt állítja, hogy azok egyneműek voltak, és csak a kiinduló napban különböztek egymástól; de utóvégre is, mi lehetne értelme annak, hogy egy naptárban különböző napokon kezdődő, de egyébiránt merőben egynemű évek legyenek párhuzamosan feljegyezve? Sokkal valószínűbb, hogy az évek nemcsak különböző napokon kezdődtek, hanem különböző szerkezetűek is voltak és különböző fordulókhöz tartozván, egymást kölcsönösen ellenőrizték.

Brugsch még említ egy nevezetes feliratot, a melyet egy sziklára vésve a chamamati úton látott, a mely Koptos városától a veres tenger felé vezet, és a mely a fentebb említett Pepi királyra vonatkozik, azt mondván: *hogy Pepi legelőbb ün-*

nepelt egy panegyriát, a mely szerinte egy ismeretlen tartalmu nagy forduló kezdetét jelezte. E kétségbevonhatatlan adat igen jól talál avval, a mit fennebb elmondottunk, és csaknem legszébb erősség mellette, mert igen természetesen vonatkozik az ebsillag-forduló megújításával együtt behozott 500 éves phoenix fordulóval.

E szerint a régi egyiptomi időszámításban következő évformákat és fordulókat különböztethetünk meg:

1. A polgári vándorévet, tartama 365 nap, felosztva 12 harmincz napos hónapra és 5 feles napra, egyszersmind $36\frac{1}{2}$ tíz napos szakaszra. Újév napja Thoth 1-je, a mely végig vándorol 1461 év alatt az év minden szakain.

2. Az ebsillag-év, tartama $365\frac{1}{4}$ nap, épen úgy felosztva mint az előbbi, de egy négy éves szöktető fordulóban egy-egy hatodik feles nap kiszöktetésével egyenlítve ki a fennmaradó negyednapot, kezdete szilárdul az ebsillag reggeli keléséhez van kötve, a mely mindig az ő Thoth hónapjának első napjára esik. Ez év tartamra nézve tökélyesen talál a Julius-féle évvel, de kettőben különbözik tőle, kezdete ugyanis a Julius-féle év Julius 20-kával talál, négy éves szöktető fordulója pedig tudomásunk szerint úgy van szerkesztve, hogy az ő szökő éve a Julius-féle szökő évet megelőzi. 1460 ily év egyenlő tartamu 1461 polgári évvel és teszi az u. n. ebsillag-fordulót.

3. A régi kötött holdév, a mely ugy látszik mindig a nap nyári fordulását legközelebbbről követő holdujsággal vette kezdetét, és a 25 éves Apis-forduló lejártával ujholdjaival ismét a polgári év ugyanazon napjaihoz tért vissza. Tartamáról és szerkezetéről még eddig nincs elég részletes tudomásunk, de fellette fontos, hogy létele többé kétség ala nem jöhet.

4. A forduló napév, kezdődött mindig a nap nyári fordulásakor és egy eddig még egészen ki nem derített szöktető forduló szerint mint valóságos szilárd napév szerepelt. 1505—1508 év alatt kiegyenlítődött a polgári vándorévvvel, és ez időszak harmada az u. n. Phoenix-forduló. Ugy látszik, hogy az a homály, a mely az utóbbi fordulót borítja, onnan származik, hogy nem volt a régi egyiptomiaknak oly pontos tudomása e forduló év valóságos tartamáról, hogy ennek alapján szabato-

san megállíthatták volna azt a szöktető fordulót, a mely tényleg forduló évek szerint számíthatta volna az időt.

Még történik nagyobb fordulókról is említés, így pl. egy 36525 éves fordulót is említnek, a mely hihetőleg az 1461 éves ebsillag-fordulóból és a 25 éves Apis-fordulóból alakult, de a melynek időszámítási fontossága nincsen.

Még csak arra kell bizonytságot felhoznunk, hogy az elősorolt fordulók kiinduló pontjai valósággal azok, a melyeket fenn emlíettünk. E bizonytságot szolgáltatja egyfelől Censorinus, „de die natali“ című munkájának 21-ik fejezetében, a következő szavakban: „... ut a nostris ita ab Aegyptiis quidam anni in literas relati sunt, ut quos Nabonnazaru nominant, quod a primo imperii ejus anno consurgunt, quorum hic nongentesimus octogesimus sextus est; item Philippi, qui ab excessu Alexandri Magni numerantur et ad hunc usque producti annos DLXII consummant. Sed horum initia semper a primo die mensis eius sumuntur, cui apud Aegyptios nomen est *Thoyth*, quique hoc anno fuit a. d. VII. Kal. Jul., cum abhinc annos *centum* imperatore Antonino Pio II et Bruttio Praesente Romae Coes. idem dies fuerit a. d. XIII Kal. Aug., quo tempore solet canicula in Aegypto facere exortum. Quare scire etiam licet anni illius magni, qui, ut supra dictum est, *solaris* et *canicularis* et dei annus vocatur, *nunc agi vertentem annum centesimum*.“ Ebből látjuk, hogy Censorinus, a ki i. h. azt is említi, hogy Ulpus és Pontianus consulsága alatt (hic annus, cuius velut index et titulus quidam est Ulpii et Pontiani Consulatus), tehát 238-ban Kr. u. irt, az idézett számokban csakugyan egyezik a mi tételeinkkel, a melyeknek éppen is egyik kútfeje; mert ez év csakugyan a 986-ik év Nabonaszar-féle és 562-ik év Filep-féle évszámítás szerint; és miután fenn feltettük, hogy az ebsillag fordulója 2782-ben indult meg Kr. e., tehát megújult egyszer 1322-ben Kr. e. és másodszor 139-ben Kr. u. tökélyesen igaz, hogy az az év, a melynek Thoth 1-ső napja, a mint világosan mondja 238-ban a. d. VII. Kal. Jul. azaz Junius 25-kére esett, éppen 100-ik folyó éve volt a 139-ben Kr. u. a. d. XIII. Kal. Aug. azaz Julius 20-kán megindult harmadik ebsillag-fordulónak.

Ideler (Historische Untersuchungen über die astron. Beo-

bachtungen der Alten, 76 s. köv. II.; Handbd. Chronologie I. 129.) még azt is kiszámította, hogy az ebesillag reggeli kelése nem csak 139-ben Kr. u., hanem 1322-ben Kr. e. és 2782-ben Kr. e. is mindig július 20-kára esett, és így abban is igazat mond Censorinus, hogy hoc tempore solet canicula in Aegypto facere exortum.

Mint történetírásnak alapúl szolgáló évsorozat is szolgált az ebesillag fordulója, a mint Theon, egy alexandriai matematikus említi, a ki Menophres-féle éveket említ, és a kinek számításaiból világosan kiderül, hogy e Menophres király uralkodása első évét 1322-re Kr. e. teszi, a mely évben, a mint láttuk, Censorinus szerint egy új forduló kezdődött.

(Folytatása következik.)

Finály Henrik.

Priamos kincse. *)

Dr. Schliermann Henrik. Trója romjainak hírneves ásatója, az »Aungsburger allg. Zeitungs« utolsó számában oly fölfedezését ismerteti, mely mngérdemli, hogy ne csak a régész világ, hanem az egész mivelte közönség érdeklődjék iránta.

Ugy látszik — ugymond — hogy a gondviselés Ilion ásatása körül három évig tanusított emberfölötti erőfeszítésimnek fényes jutalmát adja meg, mert e hó elején (a levél Trójából, júl. 17-éről van keltezve) 8½ meternyi mélységben a skaei kaputól nyugat-éjszak-nyugati irányban futó nagy trójai körfal alatt, közvetlenül a Priamos háza mellett egy nagy réz tárgyra akadtam, melynek sajátságos alakja s az, hogy mögötte aranyat gyanítottam, felette magára vonta figyelmemet.

Hogy a kincset munkásaim kapzsiságától a tudomány számára megmentsem, a legnagyobb sietésre volt szükség, s bár még a reggelizés ideje el nem jött. mégis azonnal kikiál-

*) A Hon tárcájából.

tattam a »poido«-t s míg a munkások ettek és pihentek, én egy nagy késsel kivágtam a kincset, ami csak a legnagyobb erőfeszítéssel s roppant életveszély kockáztatásával sikerült, mert a nagy várfal, melyet alá kellett ásnom, minden pillanatban azzal fenyegetett, hogy rám szakad. De annyi tömérdek tárgy látása, melyeknek minden egyes darabja a tudomány szemében megmérhetlen becszel birt, vakmerővé tőn s mit se törődtem a veszélylyel. A kincset azonban nem tudtam volna elhordani, ha kedves nőm nem segít ki ott állott s az általam kiszedett kincsdarabokat nagy kendőjébe rakva, elhordogatta.

A tárgy, mely legelőbb szemembe ötlött, egy nagy lapos rézedény volt (discos omphaloides, vagy aspis omphaloessa), akkora mint egy nagy tányér, melynek közepéből egy csatornamélyedés által körített pup dudorodik ki. Ez edény átmérője 49 centimeter s négy centimeter vastagságu párkány köríti. A dudorodás 6 centimeter magas, 11 cent. átmérővel. Alkalmasint valami pájzs, legalább igen emlékeztet a Homér által leirt aspis omphaloessára.

A második tárgy, melyet kihuztam, egy rézüst volt, két vízszintes fogantyúval, a mi egészen összeít a Homer lebes-ével. Átmérője 42, magassága 14, lapos fenekén átmérője 90 centimeter.

A harmadik tárgy egy rézlap, vastagsága egy, szélessége 10, hossza 44 centimeter; egyik végén két mozdulatlan kerék látható, tengelylyel. E lemez két helyen igen meghorpadt, én azonban azt hiszem, e horpadások a hőségtől származnak, melynek e tárgy a nagy égéskor kitéve volt. E lapra egy ezüst kanna van erősen ráolvadva, magassága és szélessége 12 centimeter. De e két tárgy összeolvadását is az égésnek vagyok hajlandó tulajdonítani.

A negyedik tárgy egy 14 centim. magasságu s 11 centim. átmérőjű rézkanna.

Ezután következett egy 15 centim. magasságu s 14 átmérőjű 403 gramm súlyu gömbölyű palaczk szinaranyból, megkezdett, de be nem fejezett czikk-czakk ékítéssel; egy 9. c. magas, $7\frac{3}{4}$ széles, 226 gr. súlyu serleg, szinte szinaranyból, valaminint egy 9 c. magasságu, $18\frac{3}{4}$ c. hosszáságu, $18\frac{1}{4}$ c. szélességű, pont 600 grammot nyomó szinarany kehely, hajó

alaku, kettős nagy füllel. Egyik oldalán egy 7, a másikon egy 3. c. szélességű száj nyílása van. Tisztelt barátom Athénból, Stephanos Kumanudes tanár véleménye az, hogy a ki e kehelyből kinált, maga a kisebb nyílásból előre ivott s a vendéget, tisztelet jeléül a nagyobb szájból itatta. Ez edénynek egy 2 millimeterrel kirugó, $3\frac{1}{2}$ centiméter hosszúságú s két c. szélességű talpa van s tökéletesen hasonlít a homéri „depas amphilypdlon»-hoz.

A kincsleletben van továbbá egy kicsi, 70 grammot nyomó, 8 cen. magas, $6\frac{1}{4}$ centiméter széles kehely, 25 százalék-arányban ezüsttel kevert aranyból. Ennek talpa magasságban csak 2, szélességben $2\frac{1}{2}$ centiméter, azonfelül nem is egyenes, úgy hogy csak a kézből szájba szolgálhatott. Találtam továbbá hat összekalapált darabot ezüst es arany keverékből, nagy kard-penge alakban, melynek egyik vége kerekre domborul, másik vége félhold alakra van bevágva.

A két nagyobb darab $21\frac{1}{2}$ cent. hosszúságú s 5 c. szélességű; mindakettő 184 grammot nyom egyenkint. A másik két darab 173, a többi 171 grammot nyom. Alkalmasint ezek a a homéri talanták, mikről azt mondják, hogy kicsinyek, miután pl. Achilles (Ilias 23, 269) első harczi dijul egy nőt, másodikul egy lovat, harmadikul egy üstöt, negyedikül két arany talantát tűz ki.

Találtam továbbá három nagy ezüst kannát. Az első 21. c. magasságú s 20 c. átmérőjű. A másiknak tetejére egy más kanna fedője van rá olvasztva, mely utóbbinak csak töredékei maradtak. A harmadik talpán sok a réz, a mi a nagy égéskor olvadhatott reá a réztárgyakból. Mind a három kanna gömbölyű alul s fel nem állítható, ha csak meg nem támasztjuk; találtam aztán egy ezüst kehelyt, egy ezüst csészét s két gyönyörűen kidolgozott kis kannácskát. A nagyobbiknak minden oldalán két-két fülecskéje van, melynél fogva a kannát madzagra akasztották s kalapalaku fedőjével együtt 20 c. magasságú.

Az arany és ezüst tárgyakon, részint mellettök, találtam 13 rézlándzsát hosszúságban 17—32 c. szélességben 4—6 c. közt. A lándzsák alsó végén van a lyuk, melyben még most is meglátható a szög, a mivel a lándzsa a nyélbe ütve volt.

A trojai lándzsák tehát egészen elütöttek a görög és római lándzsáktól, mert míg ezeknél a nyélt dugták a lándzsába, ott megfordítva a lándzsát dugták a nyélbe.

Akadtam még aztán 14 db., itt gyakran, másutt azonban sehol sem található oly rézfegyverekre, melyek egyik végükön szuró hegybe másikon széles élbe futnak ki.

(Hisz ez a réz csákány! Fordító.)

Ezeket eleinte a dárda egy nemének hittem, most azonban meggyőződtem, hogy harezai szekerczék lehettek. A legnagyobb 1365 grammot nyom. Találtam továbbá hét nagy, rézből készült kétélű törkést, nyélben 5—7 c. hosszúságukat, nyelüknél, mely valaha fával lehetett borítva, derékszögű görbülettel. Ha a nyél csontból lett volna, még most is lenne valami maradványa. A hegyes fogantyut egy darab fába dugták úgy, hogy vége 1½ centimetryire kilátszott, e kiálló részt aztán egyszerűen meggörbítették. E törkések között a leghosszabb, 27 centimeter s a hollegszelesebb 5½ centimeter. A török egyike egészen összeolvadt, de az is lehetett 28 centimeter. A tűzben egy tönkké olvadt négy dárda között szinte fedeztem fel egy ily törkést.

Miután én mind e tárgyakat együvé csomagolva azon köfalban találtam, melynek építését Homer Neptunnak és Apollonak tulajdonítja, bizonyosnak látszik, hogy mind e tárgyak egy olyan faszekrényben állottak, a minőket az Ilias (XXIV. 228.) Priamos palotájában emlit; ez annál bizonyosabbnak látszik, mert én közvetlenül a lelet mellett egy 10½ centimeter hosszúságú kulcsot is találtam, melynek 5 centimetryi hosszúságú és szélességű tolla felette hasonlít a bankoknál használt nagy pénztári kulcsokéhoz.

Alkalmasint úgy történt a dolog, hogy a Priamos családjából valaki a kincset sebtiben a szekrénybe csomagolta, s magával vitte, de már nem ért rá a kulcsot a zárból kihuzni, mert utolérte a falon vagy az ellenség keze, vagy a tűz, a ládát tehát el kellett hagynia, melyet aztán a királyi palota leomló vörös hamva és kövei 5—6 lábnyira betemetett. Talán épen a szerencsétlen emberé, ki a kincs megmentését megkísérlé, volt ama sisak is, melyet egy ezüst kannával és serleggel a királyi házon belül találtunk.

A trójaiak 5—6 meter magasságban a talált kincs fölötti omladékon egy 6 meter magasságu 1 m. 80 ctm. vastagságu körfalat építettek faragott és faragatlan kövekből. Hogy a kincset szörnyü életvessély, reszkető aggodalom közt szedték össze, azt a többi közt az egyik nagyobb ezüstkanna tartalma is mutatja, melyben egészen alól a fenekén két pompás arany fej abroncs, s művészileg készült aran fülön függő találatot; ezeken 56 darab arany fülgyűrű, igen sajátságos alaku s több ezer apró arany gyűrű, koczka, gomb, stb. hevert, a mik nyilván más ékszerekhez tartoztak; aztán hat arany karperecz s legfelül a két kis ezüst kehely.

A második fejszalag egy 55 ctm, hosszáságu és 12 ctm. szélességü arany homlokszalagból (párta) áll, melyről a halántékra mind a két oldalon 7—7 arany lánczocska lóg, kereszt-lánczokkal egymáshoz fűzve. E lánczocskák mindegyikén tizenegy levélke van illesztve s minden láncz végén ott látható Trója védistennőjének kis bálványképe. Minden ilyen láncz hossza 26 ctm. A bálvány képeknek csaknem emberi alakja van, de a bagolyfej, két nagy szemmel félre nem ismerhető. Szélessége lábánál 31. m. m. E halánték-ékességek között 47, 4—4 négyeszegü levelkéekkel borított lánczocskák függnek, végükön az ilioni védistennő képével. Ezek hossza 10 ctm.

A hat karperecz között kettő egészen sima, egyszerű, 4 mm. vastagságu. A harmadik azonban 7 m. m. szélességü díszített szalagot képez. A többi három kettes s hajlott, fejjel ellátott végük van.

Az 56 fülkarika különböző nagyságu s ugy látszik, hogy hármat közülök a királyi család nő tagjai gyűrű gyanánt is viseltek. Alakjuk a hellen, római, assyr és egyiptomi fülkarikákhoz hasonlít. 28—4, 10 pedig 3 együvé kovácsolt lemezből áll, 18 más fülkarika 6 lemezü, elől 2, közepütt 2 sorban 5—5, hátul 3 gombbal. Kettő oly vastag, hogy fülkarikának nem, hanem csak gyűrűnek szolgálhatott. Nehány közöttük két, egymás mellett fekvő gyönyörűen ékitett kigyót mutat.

A fülkarikákra tömérdek fonatra fűzött vagy bőrbe csomagolt ékszereket tettek a nagy kannába, ezer meg ezer apró tárgyat, alig 3 mm. átmérőjü kis gyűrűket, apró arany gyön-

gyöket, vésett aranyhasábkákat, faleveleket, aranyrudacs-kákat, s egyéb darabokat, középtűt lyukkal a felfűzésre, gombokat, kettős gombokat mint a mi mostani inggombjaink.

Találtam még két arany darabot 21 helyen fűrt lyukacs-kákkal. A ki a kincs megmentését megkísérle, elég lélekjelen-léttel bírt ez értékes kannát tetejével fölfelé állítani, úgy hogy tartalmáról egy szemernyi sem veszett oda s minden sérületlen maradt.

Miután azt reméltem, hogy itt még több kincset is lelek s a trójai istenek falát egész a skali kapuig napvilágra szándé-koztam hozni; a részben rajta fekvő felső falat $17\frac{1}{2}$ meternyi helyen elhordatám, a trójai romok látogatói azonban szemben a skaeai kapuval, még felismerhetik az éjszaknyugoti falban. Ama roppant földtömeget is keresztül kellett törnöm, mely az éjszaknyugati árkokat a nagy toronytól elválasztá; e végből azonban el kelle hordatnom egyik házamat. Ez új ásásnak azonban sokat köszönhet a tudomány, mert több falat, sőt a királyi háznak egy 36 négyszög meter területű szobáját is fel-fedeztem, melyet újabbkori építkezés nem borít. Az itt talált leletek között felemlitem ama négyszögű vörös palatáblát, melyen felül két keresztül nem menő lyuk, köröskörül pedig árkocska látható, a kő közepe gyönyörűen vésett fölirattal, továbbá néhány érdekes terra-cottaalak, ezek között egy edény, egészen olyan alaku, mint a mai hordók, középtűt csővel. A trójai körfalon, fél meternyire a helytől, a hol a kincset talál-tam, 3 ezüst cs'sze is találtatott, ezekből azonban kettő a tö-melék ásása közben összetört, de még összeilleszthetők, miután egy darab se hiányzik belőlük. E csészék alkalmasint a kincs-hez tartoztak, s hogy ez utóbbira előbb nem akadunk, csak az említett nagy rézedényeknek táladonitom, melyek elföd-ték, úgy hogy a kemény törmelékből késsel kellett őket ki-vájnóm.

Egy középkori köpeny a zágrábi székesegyház kincstárában.

Rövid idő előtt a sajtó hirdeté, miszerint Szt-László köpenye a zágrábi székesegyházban felfedeztetett. Tkalčić Keresztély János levéltárnoknak neve, ki ezt feltalálta, s ki mint szorgalmas történelembuvár ismeretes, kezességet nyújtott a tény valódisága felől, s engemet Zágrábba való menetelre ösztönzött.

Tkalčić legelőször egy a XV-dik századból keletkezett leltár által lett figyelmeztetve, melynek e tárgyra vonatkozó helye következőleg hangzik: — »Sequitur Inventarium de ornamentis et paramentis: et primo casula nigri coloris de palio sancti Regis Ladislai facta.« — A szélén halvány betűkkel de hasonló írással a következő áll: *lacerata*. — Egy későbbi de szintén régi leltár, másolatban ismétlé e szavakat.

Miután Tkalčić a sekrestye és levéltár szekrényeiben a köpeny után hasztalan kutatott, azon gondolatra jött, vajjon ez nem lesz-e a székesegyház oltárában elrejtve, mi annyival is inkább hihető volt előtte, mert hiszen épen ő adta ki 1873-ban a zágrábi Érsekség okmánytárát, melyből az világlik ki, miszerint hajdan szokásban volt az ereklyéket és ruhamentűeket az oltárokba elhelyezni. S valóban Szt. László oltár rakványa lábánál egy üveg szekrényben a leltár leírásával egészen megegyező ruhadarabot talált.

Eddig a tények és okmányok. — A mit magam láttam, az a következő: előtttem volt egy durva kék szövet, melyre fekete színű selyem szövetnek darabjai vannak rávarrva. A darabok Dessinje nem állott nagy virágokból, miként az a későbbi időben szokás volt, sem pedig emberi és állati alakokból, miként az a régibb korban volt divatos (az utóbbit látjuk a koronázási köpenyen, az első annak bélésén); de azon inkább nagy körök vagy nyolczszögek fordulnak elő, melyek ókori ékítményekkel vannak kitöltve s még sötétebb színűek, mint maga a fekete alap; s ezen felől a casula hátának közepén egy nagy aranyozott selyem kereszt találtatik. Két helyen mintegy arasznyi magas alakok vannak felvarrva, a harmadik helyen pedig egy felirat látható, mely a darabot Szent László

köpenyének mondja. — E felirat a betűk alakja után ítélve, újabbkori, s hihetőleg azon időből való, midőn a köpeny Casulává lőn átváltoztatva, s midőn a szent képek a köpenyről a Casulára áttétettek. Ezek aranyos selyemből s színes fonalakból oly alapra vannak himezve, mely azokat hábár csak kevésbé a szövet színvonalán felől emelé, s melyek sokban hasonlítanak, ha emlékezetem nem csal a Karinthiai Szent Pál zárdabeli Casulájának alakjaihoz, s jelenleg a bécsi világkiállítás osztrák amateursri osztályában láthatók.

Az egész köpenydarab mindenesetre igen régi, s megérdemli, hogy tüzetesen megvizsgáltassék, de hogy ezt lehetővé tegyem, kértem mind az Érseket mind a Káptalant, miszerint ezen műrégészeti ereklyét a világkiállításba küldeni sziveskedjenek, a hol legjobb alkalom leend, összehasonlítás útján, biztos eredményre jutni. Reménylem, hogy kérésem teljesül, s a szerencsés felfedező ez érdekes régészeti tárgygyal jövő héten már Bécsbe leend.

Egyidejűleg igyekeztem oda hatni, miszerint e legújabb lelettel a székesegyház már régebben ismert kincsei is a világkiállításba küldessenek: u. m.: Püspöki bot, pasturale, két gazdag püspöki süveg, mitrák, egy régi miniatur festésekkel ékített miseköny, antiphonale; s a bécsi Centralcomissió kiadványaiban már 1863-ban közlöt elefantcsont — ereklyetábla, mely 1860-ban a bécsi régészeti egylet kiállításában oly nagy feltűnést okozott. — Ha kérésem teljesül, a magyar korona tartományainak amateursri osztálya a világkiállítás második felében nevezetes egyházi tárgyakkal fog gazdagodni.

Henszlmann Imre.

Bobai római lelet.

Hazánk egy római régiségekben gazdag megyéjének, egy érdekes s régiségekben gazdag lelhelyét ohajtom itt e czikk keretében, a t. olvasó közönségnek bemutatni. E lelhely Boba Vasmegyében.

Hogy hazánkban a vasutépítési munkálatok alkalmával

mennyi érdekes lelet jött napfényre, azt nemcsak e lapok, de nagyobb politikai lapjaink közleményeiből is tudjuk. Sajnos azonban, hogy ezen leletek közül — a vasuti munkálatoknál nagyobb részt idegen mérnökök levén alkalmazva — ezek után igen sok külföldre vándorolt és vándorol; kevés kivétel van ugyan s ezek közé tartozik az itt ismertetendő bobai lelet is, mely Meczner Lajos ur, vasuti felügyelő, lelkes adományából került hozzánk, ki már eddig is több érdekes tárggyal szaporítá alakuló régiségtárunkat.

Ezen lelet körülményeiről keveset, csak annyit tudunk, hogy vasutépítés alkalmával, Vasmegyei Boba községben, de hogy hol? mily helyen? ismeretlen — került napfényre. Valjon temetkezési helyen találtattak-e ezen tárgyak vagy romok közt? bizonytalan. Miután azonban mécses, s más, a római sirokban előfordulni szokott tárgyak is vannak e leletben, állithatjuk, hogy ezen tárgyak valamely római sirban voltak — azok, jellegüket és jelentőségüket tekintve kétféle női és férfi sirokra utalnak — mit az alább leírándó tárgyakból is következtethetünk — s talán azon helyen római temetkezési hely is volt.

Ezen leletből következő régiségek jutottak régiségtárunkba:

I. Agyagművek.

Egy barna fedeles urna, 11 hüvelyk magas, egyszerű mű minden czifraság nélkül, hasonló a Muzeumi Képes Kalauz 165 ábrájához, ugy az Archaeologiai Értesítő IV. kötet 8 számának 24. ábrájához; fedele hasonló az Értesítő nevezett kötete és száma 35. ábrájához, a fedél szintén barna agyag. Egy fekete urna, 5 és $\frac{1}{2}$ hüvelyk magas, szája körül több sor vonalszerű czifrázat, hasonló az Értesítő 28. ábrájához. *)

Egy téglá színű korsó, csalítszerű czifrázattal, jelenlegi magassága $7\frac{1}{2}$ hüvelyk, nyaka csonka, talpán köralaku vágány; hasonló az Értesítő 49 ábrájához.

*) Az „Értesítő“ alatt, — hol azt csak így egyszerűen említjük, — mindig az „Archael. Értesítő“ IV. kötete 8. számát értjük, melyben az „Agyagművek helyes elnevezése“ című cikkben fordulnak elő az idézett ábrák.

Egy füles korsó, világos téglaszinű agyagból, füle két talpa egy vágánynyal, nyaka kissé csonka, jelenlegi magassága 7 hüvelyk, hasonló az Értesítő 51 ábrájához.

Egy téglaszinű butyka, egészen ép, igen szép példány, 5 és $\frac{1}{2}$ hüvelyk magas, hasonló az Értesítő 50. ábrájához.

Egy füles korsó, téglaszin agyag, szájnnyílása kevésbé csonka, $6\frac{1}{2}$ hüvelyk magas, hasonló az Értesítő 52. ábrájához.

Egy téglaszinű csésze, szép példány, magassága 1 és $\frac{1}{2}$ hüvelyk, felső karimájának átmérője 4 és $\frac{1}{4}$ hüvelyk; hasonló a muzeumi Képes Kalauz 127 ábrájához, csak hogy annál kisebb s minden ékitmény nélkül.

1 drb mécses, téglaszin agyagból, alján kör alakú czifrázat, füle hiányzik, legnagyobb hossza 3 hüvelyk, hasonló a muzeumi Képes Kalauz 123. ábrájához.

II. Üveg tárgyak.

Egy üveg palaczk, zöldesbe játszó üveganyagból, széles talappal, 2 hüvelyk hosszú nyaka domboru hasban végződik; az egésznek magassága 4 és $\frac{1}{2}$ hüvelyk, különben elég szép példány.

Egy kisebb üveg palaczk, 1 és $\frac{1}{2}$ hüvelyk magas nyakkal, mely domboru hasban végződik, ebből pedig egy $\frac{1}{2}$ hüvelyk hosszú csúcs jön ki, végén azonban e csúcs törött; az egész 3 hüvelyk magas zöldes üvegből.

Az első üveg valószínűleg pipere tárgyat, talán festéket tartalmazott; az üveg belső falán levő vereses (talán veres festék?) tapadvány ezt látszik bizonyítani; másoknak különös alkatánál fogva, használati módját és célját meg nem határozhatom.

III. Vaseszközök.

Egy rozsdás vas lándzsa hegy, 12 hüvelyk hosszú, egészen ép példány.

Egy darab lándzsa hegy — a rozsdá által igen meg van ronsolva, — jelenlegi hossza 12 hüvelyk, felől kissé elgörbült.

Egy hadi szekereze, rozsdás 7 és $\frac{1}{2}$ hüvelyk hosszú vágó része alól törött.

Egy darab zablya, rozsdás, de igen szép és ép példány, szabályos alakkal.

Egy darab két élű kard, 2 láb hosszú, rozsdás, csaknem félkör alakra meghajtott, különben ép példány.

Két darab szarvas agancs — egyik példány két águ 9 hüvelyk hosszú, alsó részén fűrészelés nyoma látszik; másikon két csonka s egy ép ág van, mely 10 hüvelyk hosszú, a két csonka ágon fűrészelés nyomai vehetők észre.

Vége, mint a csonteszközökhöz tartozót, felemlítünk egy 2 hüvelyk hosszú cső alakú csont tárgyat, mely azonban törött és csonka, doboz vagy foglaltvány lehetett, különben vonalszerű cifrázatok láthatók rajta.

Az itt felsorolt tárgyak azok, mik a bobai leletből hozzánk kerültek. Miután sem a lelet körülményeiről, sem a lelhely fekvéséről értesítéssel nem bírunk, csak egyszerűen, minden megjegyzés vagy észrevétel nélkül közöljük a tárgyak részletes leírását, s avval fejezzük be e leletre vonatkozó sorainkat, vajha minél több ily hazafias keblű férfi találkozni a vasuti munkálatok vezetői és felügyelői közt a haza és tudomány javára.

Hattyuffy Dezső.

Egyveleg.

67. (*Adakozások az alakulandó fejérmegyei régiségtár számára.*) Liczner Rezső Szarvasról (Fejér m.) egy XVIII. századból származott képet adományozott, melynek aláírása következő: »Urbem ingreditur anno 1680. die 4 augusti Dux Radziwil Legatus Joannis III Sobieski Poloniae Regis ad Innocentium XI.« A kép a bevonulási ünnepélyen kívül Róma akkori alakját is elötünteti. — Daraba József egy tüvegre rajzolt, Szent-Genovéa feltalálását ábrázoló freskóképet; Kremsperger Alajos 3 darab, Paulovits Alajos 1 darab, Balogh Györgyné 2 darab régi ezüstérmet ajándékozott.

68. (*Fejérvárott megjelenő*) »Vértessalja« című heti lap régészeti s történelmi irányu czikkeket többször közöl. Folyó évi 13-ik számában »Dunapentele multja« című főleg régészeti irányu 16-ik számában pedig »Szigetfő multja« című történelmi és régészeti irányu czikket hozott. Az utóbbiból a következő adatot közöljük: Miután a közleményben Szigetfő multja röviden bemutatott, megemlíti a közlő, hogy

Rác-Almás község határában a Duna partján — még a 40-es években egy templomrom állott a föld felszínén, mely többé már a föld felett nem létezik. Az alapkö maradványok azonban a talaj alatt néhány lábnyi mélységben még meg vannak. Épen e romokhoz nem messze az ötvenes évek vége felé a jelenlegi szigetfiai szőlőknek árokkal történt bekerítés alkalmával, több urnára akadtak, melyek szétbontatván a szokásos hamu és csontok találtattak bennök, de egyben egy figyelemre méltó lelet fordult elő. Ugyanis egyik urnában ezüst magyar érmet találtak e felirattal: „BELA REX“ — „Hogy miképen került a magyar érmet ezen urnába talán onnét fejthető meg — mondja a közlő — hogy a keresztényenség bebozatala után is voltak, kik hagyományszerűleg pogány római szokások szerint temetkeztek, s az elégetett hamvak mellé a szokásos Charon pénzt — itt IV. Béla király ezüst érméjét is betették.“ — Ezen valóban ritka érmet jelenleg Éjszaky Károly ur gyűjteményében van.

69. (*Érem lelet.*) Junius hóban Ujfula nevű pusztán (Fejérmegyében Seregélyes mellett) Gróf Zichy János ur birtokán szántás közben egy ezüst régi pénzekkel telt fazék hanyatott a föld alól ki. A szántó gyermekek és béresek a felmerült érmekeket azonnal szétkapkodták. Tudomására jutván ez eset a földbirtokosnak, a széthordott érmek összeszedését azonnal elrendelte; majd a járási szolgabíró, Sárközy Aurél ur is tudositatván erről, a helyszínén megjelenvén, mind Ujfula pusztán, mind Seregélyes községben szigorú nyomozást rendelt el az érmek összegyűjtése ügyében. A szolgabíró dicséretes buzgóságának — a birtokos közreműködésével — sikerült 144 darab római érmet összeszedni. Hogy mely korból valók és melyik császár érmei — még nem tudjuk, mert erről nem tudositattunk. De hogy érdekes példányok lehetnek köztük abból gyanítjuk, mert a gróf több darabot 1 forinttal váltott be. A lelet összegyűjtött összes példányai jelenleg további intézkedésekig gróf Zichy János urnál hagytattak. A hivatalos intézkedések azonban a megye által a múlt évben kiadott belügyminiszteri rendelet értelmében azonnal megtétettek.

Sajtóhibák. Múlt számunkban a 204. lapon e helyett: „Két év ta.asztalása“ . . „Hét év tapasztalása,“ a 207. lapon e helyett . . „azon többféle indoknál fogva eléggé méltányolható“ . . . „azon többféle indoknál fogva *eléggé* alig méltányolható“ . . s a 208. lapon e helyett: „két év előtt“ . . . „*hét* év előtt tett“ olvasandó.

Tartalom: Miniszteri rendelet. H. J. — Az egyiptomiak időszámítása. Finálly Henrik. — Priamos kincse. — Egy középkori köpeny a zágrábi székesegyház kincstárában. Henselmann Imre. — Bobai római lelet. Hattyuffy Dezső. — Egyveleg.

Pesten, 1873. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK

KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1873.

Szerkesztő:

14. szám.

VII. kötet.

Dr. Henszlmann Imre,

September 15-én.

Segéd-szerkesztő:

zerge u. 23. sz.

Bizományos:

Geduly Ferencz,

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

zerge u. 23. sz.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzet
szálloda) és minden más honi könyvtárusnál.

Ókori régiségek Naszvadon.

Junius 10-kén, a bécsi nemzetközi kiállításról visszajövet, *Rév-Komáromnál* a hajóról szállottam a végből, hogy *Naszvadon* lakó rokonaimat meglátogassam. Komárom megyének e része a Vág és Duna táján róna, talaja helyenkint agyagos, de többnyire fekete homokos vagy porhanyós kerti föld, azonban helyenkint, kivált Naszvad körül, mely népes falu Érsekújvár-hoz egy mértföldnyire a Nyitra folyó balpartján fekszik, fehér homokos területekre és dombokra is akadtam, mik között épen úgy éreztem magam, mintha a Nyírség homokbuczkái közt Nagy-Kálló vagy Nyirbátor körül haladtam volna.

Naszvadon *Jamniczky Lipót*, septemvir és itteni nagybirtokos úr házában észrevettem egy régi cserépedényt, melyben, mint értesültem, tavaly a munkások agyagásás alkalmával egy emberi koponyát és hajtűt találtak; ez alkalommal értesültem arról is, hogy a helység keleti széle, Bajcs felé eső tagon, hol e hamvveder is előkerült, régi cserepek nagy sokaságban találatnak. Az érdekes urna igen durva, vastag, kovarz-fövenynyel vegyített agyagból készült feketés színű mintegy 1 $\frac{1}{3}$ láb magas, felülről lefelé simán keskenyülő s fogantyúk

helyett a karima alatt alkalmazott négy $\frac{3}{4}$ hüvelyknyi dudorral ellátott edény. Egy perczig sem kétkedém azon, hogy az a bronzkorból való, annál inkább, mert a hajtű világos jelleggül szolgált. Kár, hogy az állítólag benne talált koponyát a munkások elrontották s elhányták úgy, hogy teljesen elveszett. Másnap kirándultam a főnebb érintett Bajcs felé eső tagra, hol egy csekely magaslaton megmutatták azon helyet, melyen a hamvveder került napfényre s hol, jóllehet közelében épületre alapásás történt, egyéb nyomra nem akadtak. Ez udvarral szemközt mintegy 150 lépésnyi távolságban kelet felé Jamniczky ur e tagján, egy másik mintegy 2 lábnyi terjedelmű magaslat emelkedik ki a sík földből, melynek nagyobb része a futó homok meggátlása végett akáczfákkal ültetettetett be. E magaslatra érve azonnal feltűnt azon tömördek, durva, vastag, különféle színű s alaku cserép, melyekkel a talaj mintegy behintettnék látszik, s mely cseréptöredékek vihar után, midőn az a sárga homokot elsepri, kifogyhatatlan mennyiségben tűnik elő. Nem kétkedtem benne, hogy itt *őskori tanyahelyen* állok s feltárt képzetemben azon idő és a táj, mely az óta, ég tudja, hány évszázad lezajlottával, teljesen megváltozott; hány nemzet és nép követé egymást, kik itt egymás romjain letelepedtek; hogy idő folytán a talaj is teljesen megváltozott, annak kétségtelen jeleit láttam. Ugyanis az alig száz lépés széles magaslat körül lép terül el, melyen most aranykalászt termő vetések zöldülnek, míg egykor, midőn a magaslaton más, ismeretlen nép tanyázott, körötte viz terült el, s így a tanyahely mintegy szigetet képezve emelkedett ki az ingoványból, így biztos menhelyet nyujtván lakóinak. E hitemben megerősített azon körülmény is, hogy némi kutatás után *elmeszesedett kagylókra, teknőczök maradványaira akadtam*; tovább kutatgatva a homok közt, nemesak különféle alaku, színű és vastagságu kisebb-nagyobb és sok átlukasztott fülekkel és fogantyúkkal, csúcsokkal s különféle bekarcsolt s benyomott kezdetleges alaku czifrázatokkal ellátott durva cserpeket szedtem össze, hanem egy szép sötétzöld szironnyal bevont hüvelyknyi nagyságu bronz ruhakapesot és két kovakő-késpengét s nyiltöredéket leltem, mik a kor és helyre nézve biztos utmutatásul szolgáltak. Feltűnt továbbá a domb

szélén a tömérdek elmeszesedett csont-töredék, mik között vadkan-agyarrá s egyéb szokatlan alaku fogakra akadtam.

E csontok közt kővé vált fagyökerek, homok és kövecek, homokkal összeállott apró csigák és kemény összetömörült meszes föld is nagy mennyiségben fordult elő; mi, mint hallám, e tájon s Komárom megye egyéb helyein itt-ott, nagy mennyiségben találhatik s mely keményrétegű iszapföldet, mely mintegy lábnyira a termő-föld alatt fekszik, a lakosok sajátlag *atkának* neveznek. Mindenesetre érdekes feladatot nyújtana a geolognak e sajátságos s kétségtelenül egy rég eltűnt kor maradványaiból képződött réteg megvizsgálása. Én a magaslat körül feltűnő elmeszesedett csontokat az ó-korban itt tanyázott népek konyhahulladékainak tekintem, mik a domb alján az addig elnyúlt víz szélére lehányatván, idővel a homok- s iszappal összetömörültek és sajátságos alakot nyertek. Ez érdekes tanyahely tüzetes és pontos megvizsgálása, átkutatása vajmi kívánatos lenne: meg vagyok győződve, miszerint tömérdek bronzkorbeli tárgy tárhelyeül fogna szolgálni.

Innen Naszvad határa déli részén fekvő, szintén Jamiczky ur birtokához tartozó „*Rókalyuk*“ nevű tagjára menvén, valamint itt, úgy utközben a buzavetések közül kiemelkedő sovár homokbuczkák közti vihar által elsodort mélyedésben mindenütt hasonló alakú különféle durva cserepeket és elmeszesedett csontokat és kagylókat találtam, mik közt bronztárgyak, mint a Rókalyuk-dűlőben egy bronzkori hajtű, fordulnak elő.

Később a Naszvad északi oldalán az Érsekujvár felé vezető ut mellett egy homokdombon álló kápolna körül, (mely állítólag annak emlékére emeltetett, hogy az érsekujvári törökök hajdan eddig érve az akkori még mély víz borította lápon át a faluba be nem hatolhattak s így Naszvad tőlük megkiméltetett,) szintén régi cserepeket és kőeszközöket, valamint a helység temetője lejtőin is találtam; s e szerint Naszvad határa a régészet tekintetében oly nevezetős hely, mely szorgalmas kutatást méltán megérdemel. Nem kétlem, hogy Komárom megye más helységeiben is így állandó dolog, miért is az illetők figyelmét ez ügyre felhivom.

Ez alkalommal megjegyzem, miszerint minap egy munkácsi aranyművestől vettem egy 3 arany súlyu, $1\frac{1}{2}$ hüvelyk átmérőjű, sima, de négy ferde szögletű sodronyból készített, keskenyebb végekben végződő oly aranykarikát, (kétségtelenül fülbevalót), milyen a „Műrégészeti Kalauz“ 46. lapján 67. sz. a. közöltetik s mely állítólag Beregszász vidékén találtatott.

L e h o c z k y Tivadar.

Az egyiptomiak időszámítása.

(Vége.)

Noha mindabból, a mit eddig láttunk, világosan kiteszik, hogy az egyiptomiak nagyon régen ismerték nemcsak a Julius-féle évvel találó $365\frac{1}{4}$ napos évet, hanem alkalmasint meglehetősen pontossággal a valódi forduló év közép tartamát is, polgári életökben még sem tértek el a vándorévtől, és noha még az is bizonyos, hogy évszámításunk első századában Alexandriában megkezdődött a római urasággal együtt egy szilárd napév tudományos és hivatalos használata, mégis még sok évszázig tartott, a míg a kereszténység határozott diadalával a szilárd év is általános használatuvá vált. Ez a, mondhatni, új egyiptomi időszámítás lett alapjává annak az időszámításnak is, a melyet Julius Caesar Rómába vitt be, és a mely ez úton mai napig is az összes művelt világ időszámításává lett.

Az alexandriai időszámításról egész bizonyossággal tudjuk, hogy évszerkezete tökélyesen ugyanaz volt, a melyet az ebcsillagévnél már megismertünk. Egy négy éves szöktető forduló 3 közönséges és egy szökő évvel, a közönséges év 12 harmincz napos hónappal és 5 feles nappal, tehát 365 nappal, a szökő év hasonlóképen 12 egyenlő 30 napos hónappal és 6 feles nappal, tehát 366 nappal; a hónapok nevei az egyiptomi hónevek, a feles napok Mesori hónap után következnek, ujév napja mindig Thoth 1-ső napja, a mely ez időszámításban közönséges években mindig a Julius-féle augusztus 29-re, szökő években augusztus 30-kára esik; a szöktető forduló oly vi-

szonyban áll a Julius-féléhez, hogy Alexandriában mindig a Julius-féle szökő évet megelőző év a szökő év.

A hónapok az alexandriai és Julius-féle évben így állanak egymáshoz:

Alexandriai	Julius-féle	Julius-féle	Alexandriai
Thoth 1	Augustus 29. (30).	Jānuarius 1 . . .	Tybi 6. (5).
Phaophi 1 . . .	September 28. (29).	Februarius 1 . . .	Mechir 7. (6).
Athyr 1	October 28. (29).	Mārczius 1	Phamenoth 5.
Choiak 1	November 27. (28).	Aprilis 1	Pharmuthi 6.
Tybi 1	Deczember 27. (28).	Május 1	Pachon 6.
Mechir 1	Januarius 26. (27).	Junius 1	Payni 7.
Phamenoth 1 . .	Februarius 25. (26).	Julius 1	Epiphi 7.
Pharmuthi 1 . .	Mārczius 27.	Augustus 1 . . .	Mesori 8.
Pachon 1	Aprilis 26.	September 1 . . .	Thoth 4. (3).
Payni 1	Május 26.	October 1	Phaophi 4. (5).
Epiphi 1	Jnnius 25.	November 1 . . .	Athyr 5. (4).
Mesori 1	Julius 25.	Deczember 1 . . .	Choiak 5 (4).
Feles 1-ső nap	Augustus 24.		

Hogy Alexandriában e naptár mikor jött divatba, bajos megmondani. Nem lehetett valami nevezetes újítás, mert hiszen ilyen évszámítást folytatott már a régi egyiptomi naptár is a polgári vándorév mellett. Annyi valószínű, hogy miután Caesar már Rómában behozta volt az utána elnevezett és maig is divatozó évformát, a római birodalom az e szerint való időszámítást ismerte egyedül hivatalos számításnak, és ennél fogva ennek vagy legalább ehhez hasonlónak behozatalát sürgette Egyiptomban is, miután az ország római tartománnyá vált volt.

Ideler, a ki abból indult ki, hogy a $365\frac{1}{4}$ napos szilárd év Egyiptomban merőben új intézmény volt, meglehetősen meszkélten, noha szokása szerint nagy elmésséggel igyekszik kitalálni annak az okát, hogy mi módon juthatott ez alexandriai év kezdete a Julius-féle augustus 29-kére (Handbuch I, 153. s köv. lapok). Brugsch evvel szemben azt állítja (Matériaux pour servir à la reconstruction du calendrier des anciens Egyptiens 88. és köv. ll.) hogy az egyiptomi egyházi vagy ünnepi szilárd év kezdete ősi időktől fogva e napra esett; mindazonáltal legtöbb valószínűséget mutat Mommsen véleménye (Die römische Chronologie bis auf Caesar 265. s köv. ll.) a mely szerint abban az évben, a mikor Augustusnak egy

rendelete a szilárd év hivatalos behozatalát rendelte (hihetőleg 729. R. é. u., 25. Kr. e.) az utolsó vándorév augustus 28-kán lejárván, az első szilárd év kezdete augustus 29-re esett, és az egyiptomi évnék a Julius-félével egyenlő tartamánál fogva, e napon állandóan meg is maradt, avval a kivétellel, hogy a szökőévek nem találván, az egyiptomi szökőévet követő közönséges év augustus 30-kán kezdődött, és Phamenoth 4-kéig, a mely a római szökő év februarius 29-re talált, a fennebbi táblázatban a zárjelek közé foglalt számok érvényesek.

Noha azonban e szilárd év császári rendelet következtében vált ugyszólván a hivatalos időszámítás alapegységévé, a nép között mégis még nagyon sokáig maradt fenn a vándorév használata. Legalább Censorinus, a ki, a mint fennebb láttuk a harmadik százban irt Kr. u. idézett munkájának 13-ik fejezetében még azt mondja: „eorum annus civilis solos habet dies CCCLXV sine ullo intercalari“; a miből azt következtetjük, hogy az ő idejében a polgári év még mind divott; a mi különben természetes is, ha meggondoljuk, hogy az ünnepnapok az ez évhez alkalmazott naptár szerint voltak meghatározva. Az azonban bizonyos, hogy a római hatóságok rögtön Egyiptom meghódítása idejétől fogva, csakis a szilárd évet használták és azokon az egyiptomi pénzekben, a melyeket a római császárok nevére és képével Alexandriában vertek, az uralkodás évszámai ily szilárd éveket jelölnek, a melyeket épen úgy az illető császár trónra léptét megelőző Thoth 1-jétől kezdték számlálni, mint a hogy a Ptolemaeus-féle táblázatban láttuk; a minek azután az is a következtetése, hogy azok az évek, a melyekben trónváltás történt, az érmeken kétszer fordulnak elő, t. i. egyszer mint az egyik császár utolsó, és ismét mint a következő császár első éve.

Az ötödik évszázdtól kezdve azonban, hihetőleg annak következtében, hogy a keresztény vallás mind jobban elterjedett, a vándorév megszűnt naptári év lenni. Macrobius, a ki ez évszázban irt, már csak a szilárd évet ismeri.

Minthogy e szilárd év Augustus egyiptomi uralkodásával kezdett a hivatalos év lenni, némely író »Augustus«-féle évek szerint évsorozatot is alkotott. Censorinus 21. fejezetében két ily évsorozatot említ; azt mondja t. i. „(hic annus est) eorum

qui vocantur anni Augustorum CCLXV. perinde ex Kal. Jan., quamvis ex ante diem decimum sextum Kal. Februarii Imperator Caesar D. F. sententia L. Munatii Planci a Senatu, ceterisque civibus, Augustus appellatus est, se VII et M. Vipsanio Agrippa III Coss. Sed Aegyptii, quod biennio ante in potestatem ditionemque Pop. Rom. venerunt, habent hunc Augustorum annum CCLXVII." A miből látjuk, hogy az egyik Rómára vonatkozó, évsor 727-ben R. é. u. vagyis 27-ben Kr. e. kezdődik, a mely évben Octavianus az „Augustus“ czímet nyerte; és hogy ez januarius 1-jén kezdődő éveket számlált, noha a czímmel való felruházás a jelzett év januarius 17-kén történt; a másik ellenben Egyiptom meghódításától 30-ban Kr. e. indul meg, ez év augustus 29-kén, illetőleg az e napra eső Thoth 1-jén, és egyiptomi szilárd éveket számlál, a melyek a fennebbi szerint mindig augustus 29-kén, illetőleg 30-kán vették kezdetüket.

Ez évsorozatok azonban épen oly kevésbé jöttek polgári használatba, mint a Nabonaszar- vagy Filep-féle évsorozatok. A minden évben vert pénzek a magok évszámával elég pontosan számlálták az uralkodó éveit, és nagyobb kiterjedésű évsorozatra nem volt szükség. E szükség aránylag későre állott be és adott lételt az u. n. *Diocletianus-féle* vagy „*Mártyr*“ évsorozatnak, a mely Diocletianus császár uralkodásának első évével kezdődik, és utóbbi nevét arról a nagyszerű üldözésről kapta, a melyet e császár uralkodásának 19. évében a keresztények ellen elrendelt. Ez évsorozat szerint számlálják éveiket mai napig a Koptok, az ókori egyiptomiak keresztény utódai.

Diocletianust 284-ben Kr. u. september 17-kén kiáltották ki Chalcedonban császáruak; e szerint uralkodásának első éve kezdődött azon a Thoth 1-jén, a mely ez eseményt legközelebből megelőzte. Ha tehát a Ptolemaeus-féle táblázattal vándorévet számítunk, Thoth 1-je az említett év június 13-kára esett, ha pedig szilárd évet, ugyanez év augustus 29-ke felel meg az évsor első éve Thoth 1-jének; és ez utóbbi nap tehát valóságos kiinduló pontja a Diocletianus-féle évsorozatnak.

Ez évsorozat alexandriai éveket számlálván, a fentebbiekből tudjuk, hogy miután Kr. u. 284 szökő év, tehát az egyiptomiak azt megelőző éve, azaz a 283-ban végződő ale-

xandriai szökő év volt; e szerint tehát a sorozat két első éve közönséges évek és a harmadik szökő, úgy, hogy a Diocletianus-féle évsorozatban mindig azok az évek szökő évek, a melyek évszámai 4-gyel osztva 3-at hagy maradékul, és a Diocletianus-féle évsorozat kezdete e szerint így állott:

Kr. u.	Diocletianus-féle	Thoth 1-je nap
Sz. 284	1	Aug. 29. 365
285	2	Aug. 29. 365
286	3	Aug. 29. 366
287	4	Aug. 30. 365
Sz. 288	5	Aug. 29. 365
289	6	Aug. 29. 365
290	7	Aug. 29. 366
291	8	Aug. 30. 365
Sz. 292.	9	Aug. 29.

Az ez évsorozatra vonatkozó keltek átszámítása igen könnyű, mert miután itt mind Kr. u. való évekről van szó, nincs egyébre szükség mint képletünkben $a = 283 \cdot 560$ irni; ámde itt a két év tökélyesen egyenlő tartamu levén, nincs is szükség a képlet alkalmazására hanem a következő egyszerű eljárással is rögtön czélt érünk: A Diocletianus-féle évszámhoz 283-at hozzá adva nyerjük azonnal a megfelelő évszámot Kr. u., és ha a Diocletianus-féle évszám 4-gyel maradék nélkül osztható, azt is tudjuk, hogy a megfelelő alexandriai év aug. 30-kán kezdődött, másként aug. 29-kétől kezdve számítjuk; mihelyt ez iránt tisztában vagyunk, az alexandriai év fenn összeállított hónaptáblájából rögtön megmondhatjuk a napot is. Például: Mikorra esik Mechir 20-ka 94-ben Diocletianus után? Felelet: $94 + 283 = 377$, tehát a Diocletianus-féle 94-ik év 377. Kr. u. aug. 29-kén vette kezdetét, illetőleg e napra esett Thoth 1-je; már e szerint Mechir 1-je a következő 378. év januius 26-kára és ennél fogva Mechir 20-ka 19 nappal későbbre tehát februarius 14-kére esett.

Egy Theios nevű csillagász azt jegyzi fel észleletei közt, hogy Jupiter és Mars bolygókat találkozni látta a Pachon 6 és 7-ke közt eső éjjel 214-ben Diocletianus után. Miután $214 + 283 = 497$ és Thoth 1-je aug. 29-re esik, tehát Pachon

1-je 498 aprilis 26-ra, a jelzett nap 5 nappal későbbre azaz május 1-jére talál.

Ambrosius az aemiliai püspökökhöz irt levelében azt írja: »Septuagesimo sexto anno ex die imperii Diocletiani vigesimo octavo die Pharmuthi mensis, qui est nono Kalendas Maii, dominicam Paschae celebravimus sine ulla dubitatione majorum.“ Miután e 76-ik Diocl.-féle év 359-ben Kr. u. aug. 30-kán vette kezdetét, Pharmuthi 28-ka csakugyan talál 360 aprilis 23-kával, a melyen amaz esztendőben csakugyan talált husvét első napja.

A megfordított feladat megoldása se fog nagy nehézséget mutatni, mert az adott évszámból 284-et levonva, megkapjuk annak a Diocletianus-féle évnek az évszámát, a mely a kérdéses keresztény év augustus 29-kén vagy 30-kán kezdődik, a mit a fennebbi szerint könnyű meghatározni, a többi önkényt adja magát a hónapok táblázatából. Például hogy hangzanék a mai nap 1873. februarius 11-kének kelte a Diocletianus-féle időszámításban? Minthogy a Gergely-féle februarius 11-kének megfelel a Julius-féle januarius 30-ka, ez utóbbi keltet kell vennünk; tehát $1873 - 284 = 1589$ és ez a Diocletianus-féle évszám, a melynek Thoth 1-je 1872. aug. 29-re esett. A hónaptábla szerint ez esetben januarius 1-je Tybi 6-kára, tehát 30-ka 29 nappal későbbben Mechir 5-kére esik.

A mai koptoknál és a velök lakó araboknál a hónapok nevei egy kissé másként hangzanak mint a görög ókori hagyományban, t. i.:

	Kopt.	arab	átírva	kezdeté az új naptárban.
1.	ΘΩΟΥΤ, ΘΟΟΥΤ	توت	.. Tût ...	Sept. 10. (11).
2.	ΠΑΩΠΙ, ΠΑΩΠΕ, Φ&ΘΨΙ, Π&&ΠΕ, }	بابه	.. Bábeh .	Oct. 10. (11).
3.	&ΘΩΡ, ρ&ΘΩΡ,	حور	.. Hâtûr .	Nov. 9. (10).
4.	ΧΟΛ&Κ, ΧΟΙ&ΘΚ, ΧΙ&ΘΚ, }	كهك	.. Kijahk .	Decz. 9. (10).
5.	ΤΩΒΙ, ΤΩΒΕ	توبه	.. Tûbeh .	Jan. 8. (9).
6.	μ&ΧΙΡ, μ&ΥΙΡ	امشير	.. Amsir .	Febr. 7. (8).
7.	Φ&Μ&ΝΩΘ Π&ΡΜ&Ζ&Τ,	رمهات	Barmahát	Marcz. 9.
8.	Φ&ΡΜΟΥΤΤΙ, Π&ΡΜΟΥΤΤΕ,	رموله	Barmudeh	Apr. 8.
9.	Π&ΥΩΠ&C	شنس	Besensz ..	Máj. 8.
10.	ΠΑΩΠΙ, Π&ΩΠΕ	لونه	Bavûneh .	Jun. 7.
11.	ΕΠΗΠ, ΕΠΕΠ, ΕΠΗΦ	البب	.. Ebáb. .	Jul. 7.
12.	μ&ΕΩΡΗ	مصري	.. Miszrai	Aug. 6.

a mely tizenkét hónap után következik az 5 (illetőleg 6) feles nap, a melyet „apró napok“, „kis hónap“ névvel jelölnek.

Záradékul még csak kettőt kell megemlíteni:

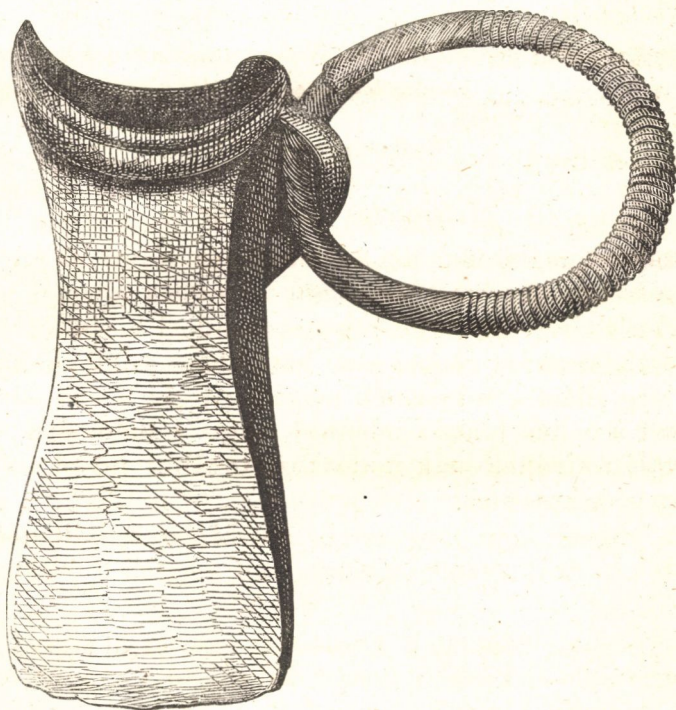
a) Volt a régi egyiptomiaknál még az u. n. *Set* forduló is, a melyről, miután egyebet nem tudunk, mint hogy 30 évig tartott, elég röviden megemlékezni.

b) A mi hét napos hetünket a heti napok neveivel az ókori egyiptomiak kétségen kívül nagyon rég ismerték, de csak azután kezdtek vele élni, miután keresztények lettek.

Finály Henrik.

Karikával ellátott bronz-szekercze.

Egy különös jelenségre van szerencsém a tisztelt régészeket figyelmeztetni. Minap ugyanis Beregmegyénkbeli *Lucska* helysége Sík határán, egy bronzkorbeli sir tűnván fel, abban különféle bronz eszközök találtattak, nevezetesen 12 darab különféle kisebb-nagyobb reczés karika, 3 vastag holdalaku karika, 1 vékonyabb nyitott végű karika, egy 4'' finom subtilis és egy 5½'' hosszú törtvégű lándzsacsucs egy 4'' hosszú bronzlemezről kivágott ékitmény és egy 3'' hosszú és 1⅓ széles gömbölyű hengeralaku tömött, majdnem félfontnyi nehéz bronz nyél, melybe egy fél' □ lyuk van 2'' mélyen bevésve s kétségtelenül tör vagy véső nyelül használtatott; de mindezeknél érdekesebb egy ugyanott találtatott *fűles*, 4'' hosszú és 1½ széles *szekercze*, melynek fülén át egy végeivel jól egymásra hajlitott 2½'' átméretű reczés közönséges vékony bronzkarika van füzve, miként azt a rajz leghivebben tünteti elő:

E szerint a szekerczék füle csakugyan arra szolgált, hogy azon a görbe nyélhez erősíttessenek, de hogy épen bronzkarika volt e tárgy, azt jóllehet sejtém, bizonyosan nem tudtam. Feltűnt ugyanis, hogy itt-ott szekerczét találtam letört füllel s mellette egymásra szilárdan hajlitott végű bronzkarikát, melyek kétségtelenül szintugy, mint a lucskai, a jeleztem czélra szolgáltak.

Feltűnő az is, hogy e reczés s különféle bevéssett czifrázatokkal egyesén diszitett karikák szerfelett nagy bőségben fordulnak elő s akár ékszerűl, akár vegyesen más megfelelő czélra is használtattak légyen azok, mindenesetre azon kor jellemző tárgyaiul szolgálnak. *)

Lehoczky Tivadar.

J e l e n t é s

a győr-ebenfurti vaspályai építkezési munkálatoknál felfedezett római kőkoporsókról.

(Sarcophagokról. *)

Tekintetes alispán ur!

Szaktudományom, az Archaeologia iránti előszeretetből folyó készséges örömmel fogadtam tekintetes alispán ur hivatalos felszólítását, miszerint a győr-ebenfurti vaspályai építkezési munkálatoknál Szárazvám hátárában talált kőkoporsók körüli tényállást a helyszínen megvizsgálván a vizsgálat eredményéről a célból tennék jelentést, hogy a tudomány érdekében netalán kívánatosnak mutatkozó további intézkedések foganatba vétethessenek.

Ez engem igen megtisztelő megbízást teljesítendő f. é. ápril 28-kán Szárazvámra kirándulván, reggeli 9 órakor érkez-

*) Örömmel közöljük e közleményt azon oknál fogva is, mert e karikával ellátott szekercze — tundtunkal *unicum*. Szerk.

*) »Sopronból« vettük át.

Szerk.

tem meg a helyszínére, mely a falutól délkeletre eső Untere Steinzeile nevű dűllő, mely dűllőben fekszik jelenleg is a falu temetője. — Itt találtam már egybegyűlve t. c. Faludy Lőrincz kismarton járási szolgabíró, Spangenberg vaspályai mérnök, Manin János orvos és Gauzerth Gusztáv építkezési vállalkozó urakat és több rendelkezésre álló, szerszámmal ellátott vaspályai munkást.

A lelet iránti kérdéseimre egy kőfejtő gödörbe lettem vezetve, hol egy felborított, homok-kőből durván kifaragott minden diszitmény és felirat nélkül lévő Sarcophágot — mutattak, mely állítólag a munkára szánt rendes órákon kívül, hihetőleg éjjel lett kiásva, feltörve és a mélységbe hengerítve, az eddig ott alkalmazott olasz munkások azonban a vizsgálat napján — hétfőn — ugynevezett Blau Montag-ot engedvén maguknak valamenynyien távol voltak jelesen Kismartonban; de kik társaik iránt már előbb úgy nyilatkoztak, hogy mint ők tudják a felbontott Sarcophág alatt, most is ott hevert embercsontokon kívül misem találtatott volna.

Itt a szemlét a mértékek felvételével bevégezvén átmentünk a másik, csak néhány lépésnyi széles földnyelv által választott bányaverembe és itt egy másik Sarcophág elé vezettek szives kalauzaim, mely azonban nem felborítva hanem rendes helyzetben felállítva és földélkövének még felerészben meglevő töredékével fedve volt ugyan; de a földélkő másik fele nagy erőt kívánta rombolással szinte fel volt feszítve és több darabokra törve. Ezen Sarcophág belsejében egy kis halomba összerakott csontváz töredékeit lehetett látni, különben — hogy illő kifejezéssel éljek — az egész, fenekig tisztára volt kisépelve.

Hogy ezen kőkoporsók a tudomány kárára értelmetlen kezek által lettek feltörve sajnálni kell annál inkább, mivel az illető rombolóknak sokkal kevesebb fáradságukba és erőfeszítésükbe került volna a leletet ép állapotban hagyva egyszerűen bejelenteni — mi által, ha csakugyan a kőládák nem tartalmaznak ugynevezett sír-emlék-ajándékokat legalább az ellenkező iránti terhes gyanu nem kaphatott volna lábra; ha pedig ilyesek léteztek a koporsókban, egynél több mód lett volna, hogy a szerencsés kincstalálók nemcsak a jó lélekkel maguk-

nak tulajdonítható — tárgyak igaz becs értékétől, de még a mérsékelt jutalomtól se essenek el.

Ezeket a maga általánosságában előre bocsájtván, hogy feladatommak mindenképen eleget tegyek, kötelességemnek tartom 1-ör a lelet leírását, 2-or az a fölötti szakvéleményemet előadni.

I. A lelet leírása.

A lelet áll két koporsóból, melyek a szokott mértékben, nagyságban és alakban készültek. Födél nélkül; tehát csak a kőládát magát értve, a mérték arányok ezek, ugymint: hosszúságban 6 láb, 11 hüvelyk és 3 vonás — szélességben 3 láb, 2 hüvelyk és 5 vonás — magasságban pedig 2 láb. Az anyag a kismartoni járásban annyira elterjedt és Rust, Sopron és Sz. Margit bányáiból ismert meszes durva homokkő. Egy-egy ily kőládának súlya kőbláb szerint kiszámítva 35 mázsában lett megállapítva.

E leletnél csak egy körülmény van, mit különösen ki kell emelnem, t. i. hogy a második helyen említett kőláda belső, és pedig a lábbal ellenes oldalfalán mélyre vésett arab számjegyekből álló évszám látható, melyet az illetők több lelkesedéssel mint szerencsével jócskán régiebbnek olvastak, mitsem a minőnek bebizonyul.

A paplakban is látogatást tévén a mellette lévő konyhakertben és pedig a kut mellett felállítva szinte találtam egy mindenben az előbb említettekhez hasonló harmadik Sarcophágra, mely már emberi emlékezetet meghaladó időtől fogva itt az öntözéshez kívánta víztartóul szolgál, mint másutt — p. o. Nyéken — ily tárgyak itató-váluul szoktak használtatni.

Közös sajátsága e három Sarcophágnak, hogy a fenék úgy van kivésve, hogy a halott fejénél 1 lábnyi magasságban a kő mintegy fejevánkossal van meghagyva és kidomborítva.

II. Szakvélemény.

A felásott kőkoporsók minden diszitmény nélkül lévén faragva, Pannonia ezen részén divatozott római művészet állapotáról nem tanuskodhatnak, mivel pedig felirattal sincsenek ellátva a római felirattant sem képesek gyarapítani; mindaz-

által mivel a Sarcophágok csakugyan elvitázhatlan római jelleggel bírnak a tudomány annyiból nyert, hogy jövőre Szárazvám (Müllendorf) határát a római régiségek egyik, és pedig nem ismert sopronmegyei lelhelyül belajstromozhatni.

Hogy azonban a csontvázakon kívül mitsem tartalmaztak volna ezen kőkoporsók, a másutt tett számos tapasztalások után igen nehéz volna elhinni. Mert ha csak a fent már említett évszámot tekintjük is, mely nem jelentheti az 1091-ik évet, hanem a kellő ellenkező álláspontból (nem fejtől hanem lábtól olvasva) 1601-re utal már csak azért is, mivel a 11-ik században még arab számjegyekkel nem is éltek, és ha így felteszszük, hogy ezen most másodszor napfényre került kőkoporsók már egyszer t. i. a 16-ik század végén, vagy a 17-ik század 1-ső évében — mint a felirat tartja — megtaláltatván és a római tetemek és sir-ajándékok mint pogány tárgyak eltávolítása után keresztény halottnak csináltak helyet; még sem tehető fel, hogy legalább a halott összekulcsolt kezeire csavart olvasónak sárga-réz-keresztje, vagy a ruhaneműekből, ha férfi volt, egy árva ólomgomb vagy ha nő volt, egy rozsdás drót-kapocs nem lett volna található.

Miért is alulirt jelentő bátorkodik azon óhaját hangsúlyozni: hogy a járásbeli szolgabíró ur ugymint önkényt ajánlotta, még azon kívül hivatalból is megbizassék a Sarcophágok erőszakos felbontásról talán tudomással bíró olasz munkásokat bizonyos kérdésekre kihallgatni és vallomásaikat jegyzőkönyvezni, hogy ily hivatalos fellépés által a megye területén a hazai régiségek iránti kegyelet és nemes érdekeltség a közönségnél folytonosan ébren tartassék.

Sopron, májushó 16-án 1873.

Pauer Iván,

az építészeti emlékek felfedezésére és megóvására ügyelő bécsi cs. kir. központi bizottság kinevezett levelezője Magyarországon. A magy. tudományos Akadémia tagja.

Tultschai lelet.

A közös külügyminiszterium útján a vallás és közoktatási magy. kir. miniszteriumhoz érkezett s a tultschai régészeti

leletre vonatkozó irományok a magy. tud. akademiával felhasználás végett közöltetvén, jónak láttuk az ezen leletet tárgyzó levelet másolatban közölni.

Méltóságos csász. és kir. Consulatustnak

Tultschán.

Van szerencsém a Méltóságos cs. és kir. Consulatust a következőkről tiszteletteljesen értesíteni:

Több ide való lakosnak a császári török helyi kormány által kincskeresés céljából kiadott engedély folytán, a többi között a *Babadagh* felé vezető út közelében de a városon kívül fekvő halom (tumulus) is felásatott.

Miután több oldalról hallottam, hogy az imént említett halomban egy kőkoporsó s abban egy emberi csontváz és egy urna is találtatott, s a csontváznak egyes töredékeit valóban láttam is, csupa kíváncsiságból a helyszínére mentem, hol a hír valóságáról — de csak a kőkoporsóra nézve — alkalmam volt meggyőződni.

A kőkoporsó — levonva az elhordott halomnak csúcsát — mintegy 4 lábnyira feküdt a föld alatt, alakjára nézve parallelogram, 7 láb hosszú, 2 láb széles, s $2\frac{1}{2}$ láb mély. A kő, melyből a koporsó készült, fehér márvány, de egészen durván van faragva, s falának vastagsága mintegy 8 hüvelyk.

A koporsó fedele, mely levétetett, s a földre ferdén volt fektetve, háromszög alakú, hossza, szélessége és vastagsága ugyan az mint a koporsóé, magassága azonban $1\frac{1}{2}$ láb.

Valjon a kőkoporsó eredetileg monolith-e? vagy a körülötte lévő talaj e tekintetben behatással volt-e reá nem tudtam meghatározni, miután még egészen földdel volt körülvéve, s belsejét is beiszapolva találtam.

De a koporsóban csontváznak nyomára többé nem akadtam, mert annak egyes darabjai a nép által elszórattak. A koponya hátsó része, miként mondják — Ellmann Sámuel helybeli kereskedőnél van, még melső részét Reibstein helybeli német tanító vitte el, s a lábcsontoknak egyes — s miként állítják — már megkövült darabjait egy utazó szerezte meg.

Mind olyan egyének, kik a régészettel egyáltalában nem foglalkoznak.

A felásatás alkalmával jelen volt egyének állítása szerint a csontváz egyes darabjai, midőn levegővel jöttek érintkezésbe, nagyobbbrészt szétmállottak.

Későbbben megjelent a helyszínén a Bimbaschi is, s ámbár a leletet csak felületesen tehintette meg, mindazonáltal másnap mégis a földből kivétette, s mint hallatszék a *Konak*-ba elvitette, a hol ezen érdekes régészeti tárgy valamely lomtárba hihetőleg örökre eltemetve marad.

A kőkoporsóban talált urnából csak egyes töredékeket láthattam, melyekből ítélve, az urna veres agyagból készült, s mintegy $4\frac{1}{12}$ — $5\frac{1}{12}$ hüvelyknyi vastagsággal hirt.

Valjon az urnában érmek, a koporsóban pedig fegyverek voltak e elhelyezve? — nem voltam képes kitudni, mert a kincskeresők tartózkodnak ilyet felemlíteni, nehogy mindent elveszítsenek!

Tultscha 1873. aprilis 25.

A méltóságos cs. és kir. Cosulatusnak
alázatos szolgálja

Flach Gyula,
irnok.

E g y v e l e g.

70. *A magyarországi műemlékek ideiglenes bizottságának* felterjesztése folytán a vallás és közoktatási magyar királyi ministerium a visegrádi vár öreg-toronyának (donjon) helyreállítását elhatározván, ez idén a torony felső részén lévő rést kiépíteni s a tornyot tető alá venni elrendelte. Az építkezés a műemlékek bizottságának egyik tagjára s jeles építészére Schulek Frigyesre bízott. — Ő készítette a torony helyreállítására vonatkozó szép terveket is, s reményünk van hozzá, hogy e tervek szerinti stylszerű építkezést be is fogja végezhetni, mit annyival is inkább hiszünk, mert a vallás és közoktatási magy. kir. miniszterium részéről nem hiányzik sem az érzék hazánk műemlékei iránt, sem az akarat azokat fenntartani s más mivel nemzetek példájára ápolni. — Most már az országgyűléstől függ, hogy a kormányt e működésében gyámolítsa; biztat a remény, hogy ezt fogja is tenni, mert hiszen lehe-

tetlennek tartjuk azt, hogy a nemzet képviselői kegyelettel ne viseltet-
ének ama emlékek iránt, melyek hazánk egykori nagyságának néma
hirdetői.

71. *Régészeti lelet.* Holdmező-Vásárhely határában egy tanyán
ásatás közben a munkások a gypsziu alatt mintegy lányi mélységben
egy sírra akadtak, melyben egy arczezal észak-nyugotnak fekvő csont-
váz s e mellett több régészeti tárgy találtatott, ezek között megemlítendő
egy egészen ép állapotban levő agyagkorsó, egy szívalaku s középütt
keresztül fűrt kötábla, melynek széttöredezett darabjai után ítélve, azon
vagy czimer, vagy valamely kép lehetett bevésve; találtatott továbbá
számos koczka és hengeralaku kögyöngy s végre egy virágokkal diszi-
tett s körülbelül egy hüvelyk széles és három hüvelyk hosszú réztábla.
E tárgyaknak nagy része a munkások által, kik ily nemű leleteknél
mindenütt aranyat keresnek, összetöretett. Az agyag korsót két kockát
és egy hengeralakú kögyöngyöt a „Holdmező-Vásárhely“ levelezője a
tanya tulajdonosától megszerezvén, az iskola muzeumának ajándékozta.
Ez alkalommal e levelező figyelmeztet, miszerint a város tanyáinak
szántóföldein, melyek csak egy pár évtized óta miveltetnek, gyakran
találnak régészeti tárgyakat. E tárgyakat azonban a nép a fentebb
érintett okoknál fogva rendszeren összerombolja, pedig azok a tudományra
nézve nagy értékkel bírnának! (Ung. Lloyd.)

72. *A királyi palota* tervezett kiépítésére vonatkozólag e követ-
kező sorokat olvassuk a Pesti Naplóban. »Hir szerint a budai királyi
palotának nagyobbitása nem sokára létesülni fog, mely alkalommal a
Mátyás király korszakából származó várfalak is le fognak romboltatni
melyek szerint a hajdani vár fekvését és terjedelmét meg lehetne ha-
tározni. A ki látta a várkertet, s becsülni tudja az abban még letező
emlékeket azon dicső korszakból, minden bizonynyal óhajtani fogja
hogy ezek az utókor számára, ha máskép nem, legalább rajzban meg-
őriztessenek.

Tartalom: Ókori régiségek Naszvadon. Lehoczky Tivadar. — Az egyiptomiak
időszámítása. Finály Henrik. — Karikával ellátott bronz szekercze, Lehoczky Tivadar.
— Jelentés a győr- ebenfurti vaspályai építkezési munkálatoknál felfedezett római
kökporsókról. Paur Iván. — Tultschai lelet. Flach Gyula. — Egyveleg.

Pesten, 1873. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK

KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1873.

Szerkesztő :

15. szám.

VII. kötet.

Dr. Henszlmann Imre,

October 30-án.

Segéd-szerkesztő :

zerge u. 23. sz.

Bizományos :

Geduly Ferencz,

Aigner Lajos könyvkereskedése

zerge u. 23. sz.

Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg. — Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 frt ; egyes számok bolti ára ívenként 20 kr. — Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzet szálloda) és minden más honi könyvtárusnál.

A bártfai középkori műemlékek rövid ösmertetése.

Jelen közleménynek czélja : a bártfai középkori műemlékek és műkincsek rövid elősorolása és ösmertetése lévén, azok behatóbb és részletes leírásába nem bocsátkozhatom, részint azért mert ily specialis terjedelmes ösmertetés ezen lapok keretén kívül esnék, de különösen azért, mivel a bártfai műemlékekről csak egy általános képet és fogalmat akarok nyújtani az — olvasónak.

Bártfa régi szabad királyi város hazai műtörténetünkre nézve számos nevezetes és még meglehetősen állapotban lévő műemlékekkel dicsekedik, melyek mind eddig érdemük szerint nem voltak kellően méltányolva.

A középkori *profán* valamint az *egyházi* műépítészet kiváló példányaival találkozunk itt, t. i. az elsőt képviselik

I. a város erődítményei, bástyái,

II. a városháza,

III. egyes polgári házak ;

Az utóbbit pedig

IV. A sz. Egyednek szentelt parochiális templom.

Ezen építészeti műemlékek leírását, valamint azokban fog-

lalt régészeti és műbecsesel bíró tárgyak és részletek rövid elősorolását tűztém ki czélúl, hogy tudjuk meg valahára, mily és hány műemlékkel bír Bártfa.

I. A város erődítményeit tekintetbe véve, találkozunk itt hármassal, sőt némely helyeken — a hol a helyi viszonyok követelték — négyes védfallal is, mely köfalöv az egész várost egy latin nagy D betű alakjában fogja körül, melynek egyenes oldala észak felé lévén irányozva. — Az építési anyag részint közönséges termés homokkő, részint igen jól kiégetett, de semmi jeggyel nem bíró téglá; csak a bástyatornyok lőrési, ablak és ajtó nyílásai, valamint a falak sarkai faragott homokkőből építvők. — A bástyák valamint a védfalak befödési anyaga mindenütt az ugynevezett csorgás cserép (Mönch und Nonne) mely helyenként még jó állapotban van és kitünő jóságu.

A város tizenkét bástyatornya közt legépebb az ugynevezett *vízitorony* (Wasserthurm) közelében a vízvezeték bejövén a városba, — ezen bástya részletes régészeti leírását rajzokkal illusztrálva az »Archeologiai közleményeink« legutóbbi füzetében közlém.

Itt röviden csak azt említem meg, hogy a megerősített belvárosnak három kapuja volt, t. i. az eperjesi vagy felső kapu (Oberthor), a zborói vagy alsó kapu (Niederthor) és a nyugati, ugynevezett Wallenthor; a két elsőnek csak köríves előerődítménye (Vorzwinger) az utóbbinak azonban a kapu tornya — jelenleg óratorony — még fennáll.

A kapunyílások csúcsívezettel voltak beboltozva, a nyugatin pedig a felvonó híd vasesigait még láthatni.

Minden egyes bástyatornyának meg volt a maga megnevezése, mely nevek alatt a levéltárban lévő jegyzékekben fordulnak elő, valamint azon polgárok nevei is, kik háborus időben kötelesek voltak a város bástyáin és falain őrt állani.

Az említett vízibástya után legjobb karbau van még az ugynevezett Nagybástya (Grosse Pastey); jelenleg cigány bástya, és a vörös torony (rothe Pastey).

A bástyák alaprajzának alakja változó, néhol kör, kerülék és élel, lenese alaku, négyzet sőt polygon is. Általában véve ezen

város erődei és sánczai még meglehetősen jó karban vannak, hol a városok középkori erődtési műépítészét (fortifications-baukunst) kellően lehetne tanulmányozni.

Ezen bástyatornyok nemcsak szerkezeti, de decorationális tekintetben is érdekesek, így több bástyán az olasz sgraffito-féle frescó diszitmények és czimerpaizsok még jól, ki vehetők.

Magától értetődik, hogy valamint másutt — úgy itt is a sánczárkok vízmentesek, azok idővel csinos gyümölcsöskertekké változtak, melyek festői facsoportjaival és ódon bástyatornyaival kellemes és regényes kinézést kölcsönöznek a városnak, s e tekintetben városunkat, de vidékünket is, hol a vegetatio fris és nedvteljes, hazai tájfestészeinknek — tanulmányozás végett — nem ajánlhatom eléggé.

II. A négyoldalu főtér (Ring) kellő közepén szabadon áll a XVI-dik század első évtizedében épült városháza, mely mind műépítészeti mind régészeti tekintetben ritkítja párját hazánkban, s unicum.

Alaprajza egy épszögű négyszög, hosszabb oldalaival kelet és nyugat felé néz, egy emeletes, és két csucsfallal bíró, cseréppel fedett nyeregfordéllal van fedve.

Építészeti, de különösen műtörténeti szempontból felette érdekes — hazánkban ritkán előforduló — körülmény, hogy ezen városház 1506. épülvén, a XV-dik és XVI-dik század közti, a csúcsíves stílusnak a renaissance műízlésbe való átmenetét jellemző diszitményeivel találkozunk itten, s ezen fontos átmenetet mintegy megleshetjük.

A városház építészeti részletei e következők :

a) A városház keleti oldalán lévő szép erkély, az akkori városi bírák és tanácsnokok czimereivel és monogrammaival, ezen erkélyben van az első emeletre vezető lépcsőzet alkalmazva ;

b) a főpárkányzat horonyában lévő különféle állatszörnyeket, s egyéb érdekes alakokat ábrázoló, valamint a tizenkét égijegyet jelképező domborművek ;

c) A kőből mesterségesen és művésziiesen faragott ablak különösen ajtó párkányzatok a legtisztább olasz renaissance műízlésben, miután okmányilag be van bizonyítva, hogy olasz művészek is résztvettek a városház építésében.

d) A két csúcsfalón lévő phantastikus alakzatok, levéldisztimények (Krabben), különösen az északi csúcsfalán lévő szép kivitelű keresztvirág (Kreutzblumme);

e) A városház falazatának külszíne művakolatban karczott és faragott köveket (Werkstücker) utánzó vonalzattal bir: a koronázó párkány alatt lévő, az egész épületet körülfogó, fekete alapon festett veresszinű babérleveles bordure is figyelemre méltó;

f) Az északi csúcsfalának közepén egy bemélyedett medaillonban ál-fresco modorban festett szép zöld babérkoszorúval körülvett, egy angyal által tartott városi czimer, már csak gyengén vehető ki, ellenben;

g) A déli csúcsfalón — csak abban a kivételes esetben — ha az eső a külső mészréteget kissé megnedvesíti, két alabárdos fegyeres alakja contourban még jól vehető ki, ezen alakokat sikerült utóbbi esős napokban vázlatkönyvembe lemásolnom;

h) A városház tanácsterme szépen profilrozott gerenda fődénnyel bir, melynek egyes gerendái négyszögletű cassettákat képeznek;

A városház belsejében következő műtárgyak találhatók:

i) Egy intarsia művű, falemezekkel művésziesen kirakott s szép ónozott vaspántokkal biró szekrény, mely a városház emeletének egyik iroda-helyiségében fel van állítva; miután azonban ezen szekrény méretei meglehetősen nagyok, ellenben az ajtó keskeny és alacsony; feltehető: hogy ezen szekrény egyes részei ezen helyiségben illesztettek egybe;

k) A városház telekkönyvi helyiségében álló, s most is használatban lévő XVI-dik századbéli, szépen vésett és befestett disztiményekkel pompázó asztal;

l) A pénztár helyiségébe vezető, famosaikkal és szép ajtófogával biró ajtó, mely eredetileg azonban a tanácsterem ajtaja volt;

m) A városház déli csúcsfalának (Giebel) csúcsán állott egy rézlemezrel egészen fedett mintegy 7' magas zászlót tartó, sisakos és páncélos alak, talán Roland szobra, mely elnevezés alatt némethon több régi városaiban előfordul, mint a polgári tekintély igazságszolgáltatás és hatalom jelképe.

Ezen szobor, mely távolságra számított durva kivitelű, jelenleg a városház emeleti előcsarnokának egyik szögletében áll, — s »roman« közelnévezéssel bir.

n) A lépcsőzet tekervényes gót oszlopán álló, oroszlánál viaskodó Samson, — eredetileg befestett — faszobra;

o) A városház tanácstermében függő 1544-ből való szép bronz gót csillár;

p) A városház nyugati oldalfalába kívülről befalazott kőből kivájt 1519-dik évből való gabona mérecek.

q) A levéltárban lévő számos eredeti és hazai történetünk-re fontos, szép függő pecsétekkel ellátott oklevél, melyek azonban — elég szomorú — sem leltározva sem pedig rendezve nincsenek;

r) Négy darab XV-dik századbéli, még most is éles, egyenes pallos — a város pallos joggal birván.

s) Mintegy négy darab velenezei üvegből készült és a város czimerével diszitett pohár, melyekből a város atyái bizonyos ünnepélyek alkalmával valódi tokait szörpölgettek, lévén annakelőtte a városnak a hegyalján szőlője.

t) Egy tabula cerca — ritka a maga nemében:

u) Több szép miniaturokkal diszitett incunabula a XV-dik századból;

v) A bártfán magyar nyelven nyomtatott Verbóczy tripartituma;

x) Egy veres selyemből készült a város és az ország czimereivel diszitett Rákóczyféle banderiális zászló;

y) Több rendbeli régi fegyver (Hackbüchsen, Arquebusen) és sisak.

z) Részint a levéltárban, részint pedig az iroda egyik fali szekrényében lévő, hazánk valamint városunk kulturai viszonyaira vonatkozó érdekes, számtalan, de nem rendezett okmány.

Ezek lévén a városházban lévő érdekes műrégiségek; azonkívül megemlítésre méltó a város déli kapujától nem messze álló kőből faragott gót stílű emlékoszlop, ugynevezett bártfai bitó, hol a kivégzések történtek. — Nézetem szerint azonban, miután azon a helyen annakelőtte temető volt, én azt az emlékoszlopot, mely felső részén fülkével bir, *halotti lím-*

pának (Todtenleuchte) tartom; ilyféle halotti lámpák Német-hon több helyén, valamint hazánkban is Soprony mellett és Kassán még feltalálhatók.

III. A profán építészethez tartozó régi polgári házak leg-többnyire — a mi igen természetes — már csak a város fő-terén találhatók fel, általában véve egyemeltsek, melyeknek csak a hátulsó az udvarra néző helyiségei lakosztályul használtattak, mivel az első részben leginkább árúcsarnokok és raktárak helyeztetek el.

Majd minden régi házban találtatik egy nagyobb két-kőkeresztes ablakkal és egy kisebb egy ablakkal bíró szoba, melyek rendesen kisebb oldaldongák által megtört dongaboltozattal birnak. Több házon még létezik a csúcsives vagy később kori renaissance stílű szépen profilrozott kapuzat (Portal), valamint a házak belsejében szép kandallók és hideg konyhák is, melyek többnyire némi műízléssel vannak előállítva.

Német-hon régi városaiban, nálunk nevezetesen Lőcsén található csarnokkal (Lauben) ellátott régi polgári házak építészeti modora, itt általában véve hiányzik, csak egy házon van kellően képviselve, mely a piac dél-nyugati sarkát képezi, és oszlopai miatt »Kőoszloposháznak« (Kamene slupi) neveztetik.

IV. Bártfa második monumentális építménye a sz. Egyednek szentelt, eredetileg cistercita apátsági — jelenleg parochiális templom, a főtér északi oldalát foglalja el, polygon zárású főszentélyével keletfelé néz tehát keletelve van.

Építési idejét, a mennyire a fennmaradt kevés okmány de különösen építészeti stílje után ítélhetni, a XIV. század második felibe tehetni, bevégeztetett pedig a XV-dik században és pedig annak hatodik évtizedében.

A kit ezen monumentális építmény részletes archaeologiai és történeti leírása érdekelné, azt feltalálhatja a bécsi cs. kir. központi bizottmány 1871-dik évi közleményeiben, hol a templomra vonatkozó, újabb időben általam a város levéltárában felfedezett okmányok, építési számadások és a templom rajzai közölve vannak.

Az építmény határozott csúcsives jellegű, románkori műrészletek itt teljességgel hiányoznak, egy fő és két mellék és alacsonyabb mellékhajóval bir, tehát basilica szerkezetű.

A mellékhajókat a főhajótól hatoldalu erős pilléreken nyugvó nyomott csúcsivezetű arcadok választják el.

Építési anyaga közönséges faragatlan homokkő itt ott téglával vegyítve, kívülről a támpillérek az ajtó és ablakpárkányzatok valamint a mérművek is faragott kőből építvék.

A templom délnyugati sarkát képező torony 1775-ben — romladozó állapota miatt a földézet párkányáig lehordatván, annak alakját régi rajzok hiányában nem is sejthetjük, pedig hogy a torony tetemes magassággal birt, azt mintegy 13 láb vastag alapfalazatai eléggé bizonyítják.

Dacára, hogy részemről minden kitelhetőt elkövettem a torony régi alakjának kipuhatolására, felkutattam a bécsi és némethoni levéltárakat — mely városokkal Bártfa kereskedelmi tekintetben a középkorban gyakran érintkezett; — néhány évvel ezelőtt napi sajtó útján felszóllítást intéztem, vajjon nem találhatók e a várost és templomot ábrázoló régi rézmetszetek valahol, mind ez — legalább eddig — kielégítő eredményre nem vezettek; pedig mivel jelenleg különösen ezen templom monographiájának szerkesztésével és rajzok felvételével foglalkozom, a torony eredeti alakjára nézve felfedezett adatokat örömmel használtam volna fel.

Ezen templom külseje valamint belseje, dacára egyszerű szerkezetének, tetemes magassági méreteinél fogva igen impozans, különösen külseje festői és monumentális kinézésű.

Ezen nevezetes templom alakját röviden körülvonalozván, átmegyek most a belsejében lévő műkincsek elősorolására, még csak azt legyen szabad megemlítenem, hogy ezen templom belsejében, mind a csúcsives mind pedig a XVI. és XVII-dik századbéli renaissance korszak kiváló készítményeivel és műveivel találkozunk, szóval az egész templom egy gazdag museum, telve — a régészt úgy mint a művészt és történelem barátját egyaránt érdeklő és beható tanulmányozást érdemlő szebbnél szebb műkincsekkel.

A templomban található műtárgyak tehát a következők:

„ Tizenegy gót szárnyas szekrényoltár, arany alapon festett szép kivitelű festményekkel és a szobrászat remek szobraival és díszítményeivel; különös műbecsesel bír az üdvezítő születését ábrázoló, ugynevezett keresztoltár (Kreuzaltar)

a festmények leginkább Schongauer Márton (Martin Schön, genannt von wegen seiner Kunst) híres rézmetszetei után mesteri kezek által festettek.

β. A XVII-dik század második felében készített főoltár, már renaissance műízlésben, de még szép arányokat és részleteket mutat. — Feltűnő itt mindenesetre azon körülmény, hogy míg a tizenegy mellékoltár középkori gót, addig a főoltár későbbkori renaissance ízlésű, hogy pedig egy középkori nagy méretű és mindenesetre remekkivitelű gót szárnyoltár itt is létezett, ezen állítás minden kétségen kívül áll.

De hát hová lett az eredeti főoltár? arra a kérdésre nehéz a felet; tény hogy a régi eltűnt gótoltaár egyes részletei, ugymint: sz. Egyed — a templom patronusának majdnem 7 láb magas szép kivitelű régi faszobra — talán az eredeti főoltár szekrényében állt, valamint sz. János és Joachim kisebb faszobrai, úgy szintén deszkán arany alapon festett Sz. Istvánt és Sz. László királyainkat teljes ornatusban ábrázoló két festmény — a jelenlegi főoltáron alkalmazva találtattnak.

Ezen fennmaradt műrészletek nagy méreteiből, az eltűnt régi főoltár tetemes nagyságára és szépségére következtethetünk.

γ. A presbyterium déli oldalfala mellett és a diadalív alatt álló kőből mesterileg faragott szép gót szentségház (Sacramentshäuschen).

δ. A diadalív alatt egy vízszintes gerendán álló XV-dik századbeli feszület, sz. Mária, János szobraival valamint a két keresztre feszített gonosztevő alakjaival; — itt megemlítendő a felfeszített üdvözítő megható és classicus arckifejezése.

ε. A déli pillérsor egyikén kőből vésett erkélyforma, halhólyag motivummal díszített szószék.

Myskovszky Viktor,
tanár s építész.

(Vége következik.)

Az orodi káptalani templom romja Glogovácson Aradmegyében.

Az orodi káptalan templomának romja a Maros árvizét meghaladó magaslaton fekszik; — e magaslat alatt mélyedés kanyarog az aradi államút felé, mely hajdan a maros medre lehetett, s ma egészen eliszapolva van.

A templom közelében az ötvenes években új telek osztott ki, minek az lett a következménye, hogy a telken épült ház udvarába esik most a templom nyugati és északi oldalának egy része. — Bonnáz Sándor csanádi püspök a szabadon lévő részt korláttal elkerítette. — Újabb időben a szomszédos ház tulajdonosa a nyugat-északi sarkot téglafallal bekerítvén, így a korlátfából is egy pár öl az udvarhoz van foglalva; — az egyik torony faloldalához közel valami szín van építve.

Igénytelen nézetem szerint Aradmegye alispánja felszólítandó lenne, hogy minden rom, — régiség a maga épségében fentartandó lévén, a község előljáróit, jegyzőit, földbirtokosokat, tisztségeket oda utasítaná, mikép a régi romokra különös figyelemmel őrködjének és azok további pusztítását erélyesen gátolják.

Glogovácson a püspöktől Libovszky Antal helybeli esperes nyert megbízást a templomrom feletti őrködéssre, de szava elhangzik, ha a hatóság által nem gyámolittatik. — A falubeliek németek, mégis úgy értik a régi ereklyék pusztítását, mint akármely másféle nép!

Az orodi káptalan templom falai kívül-belől faragott négyszögű kövekkel voltak felrakva, közepén durva kőfalazat, mész és apró kavics ragasszal. — A négyszögű faragott köveket mind elhordották a glogováczi lakosok házaik építésére; a mostani plébánia templomon és iskolaházon is igen sok négyszögű kő látható.

A templom középhajójában oszlopok lehettek, s a kövek hihetőleg elhordattak, mit onnét is lehet következtetni, mivel itt a talaj mélyebb és csak a legszárazabb időjárással szokott róla a tócsavize elpárologni. A nyugoti és keleti oldal talaja magasabb. A szentélyt övező külső falból csak kis rom látható,

a többi falak mind el vannak hordva, s csak imitt-amott a talpazatnak némely négyszögű kővei még láthatók.

A templomban a két torony belső sarok falának némely romjai még megvannak. — Habár a templom nyugati oldalán a falak még most is két-három öl magosak, de mivel a faragott kővek kívül-belől mind le vannak szedve, a külső építésnek vagy a belsőnek stýlre vonatkozó nyoma, két faragott kődarabon kívül, nincs!

A félkörívű apsis, kereszthajó, hosszában három hajó, nyugaton két torony, s diszes portálé által imposans alaku templom lehetett, és pedig román stýlben!

A hossz- és kereszthajó alakítása, a pillérek száma kiputatható lenne-e? — azt csak további ásítás és bővebb kutatás deríthetné fel!

Molnár Pál,
kir. főmérnök.

A vasmegyei régészeti egylet évi jelentése.

Szerkeszté Lipp Vilmos tanár, egyleti titkár. Szombathely 1873.
(95. lap.)

Az előttünk fekvő füzetben, melynek közbevetőleg legyen mondva: az »évi jelentés« helyett az »évkönyv« megfelelő címül szolgált volna, egyik vidéki régészeti egyletünk első ízben mutatja be magát az ország, s illetőleg az olvasó közönség színe előtt. Nézzük mily eredménnyel:

A füzet első czikke az *egylet rövid történelmét* adja. Alakítására vonatkozólag már 1871-ben megkezdődtek az eszmecserék; különös érdeme volt e tekintetben Lipp Vilmos tanárnak, s a »Vasmegyei Lapok«-nak. Ugyanaz évi oct. 22-én az érdekletteknek a szombathelyi városház tanácsstermében szép részvét mellett tartott előértekezletén Lipp Vilmosnak *régészeti egylet*, s abból kifolyólag *megyei régiségtár* alakítását sürgető indítványa egyhangulag elfogadtatott, s az alapszabályok kidolgozásával egy ideiglenes választmány bízott meg. Az

elkészített alapszabály-tervezet az oct. 29-iki értekezleten elfogadtatván, jóváhagyás végett a m. kir. belügyminiszterhezelterjesztetett. A ministeri jóváhagyás megtörténvén, 1872-dik jan. 7-én az alakító közgyűlés megtartaték, hol az egylet elnökévé Szabó Imre szombathelyi püspök választatott meg, a ki csakhamar tetteg igazolá a benne helyezett bizalmat, s az egylet ügyei iránti buzgalrát, midőn a felállítandó megyei régiségtár számára saját palotájában adott helyiséget.

A második cikk az *egylet alapszabályait* (9—14. l.) tartalmazza. Fel fogunk belőle egyet s mászt említeti, s illetőleg észrevételeinkkel kísérni, szives figyelmébe ajánlva azon vidéki ügytársainknak, kik valamely más létező vidéki egyletnél, vagy ilyenek tervbe vételénél befolyással bírnak.

Az egylet hivatalos nyelve a magyar. Akkor is, ha valamely külföldivel érintkezik? Ez esetre talán jó volt volna a *francia* nyelvet kijelölni, mert alig képzelhető, hogy az egyletnek néha-néha külföldivel is ne lenne dolga.

Czélja: felkutatni a Vas megye egész területén elszórva létező ősz, ó és középkori műrégiségeket, azokat adományozás, esetleg vétel útján összegyűjteni, s így az elpusztulástól megóvni; alkalmas helyeken ásatásokat eszközölni, és mindezen működés eredményét egy, Szombathelyen létesítendő állandó megyei régiség tárbán összpontosítani, s a nagy közönség használatára kiállítani.

Kár, hogy a helyi érdekű, de meg nem szerezhető régiségek főszöntvényeinek beszerzése s a *régészeti szakkönyvtár* alakítása nincsen a kitűzött czélok közé felvéve.

Az egylet tagjai *tiszteletbeliek* és *rendeek*. Tiszteletbeliek, kiket a közgyűlés ilyenekül megválaszt. A rendesek ismét *alapítók*, kik egyszer mindenkorra legalább 25, és *pártolók*, kik három egymásután következő évben évi egy frt tagdíjt bocsátanak az egylet rendelkezése alá.

Az egylet ügyeit a tizenkét választmányi tagból álló *igazgató választmány*, s a tisztségviselők (elnök, alelnök, titkár, a ki egyuttal a régiség társz öre, ügyére és pénztárnok) vezérlik, kiket a rendes közgyűlés a rendes tagok közül három év tartamára választ. A rendes közgyűlés minden év május havában Szombathelyen tartatik meg; tárgyai az imént említetten kívűl:

titkári jelentés a legközelebb elmúlt évről; az évi számadás megvizsgálása; tiszteletbeli tagok választása; indítványok tárgyalása; az alapszabályok megváltoztatása; az egyeslet fenmaradása, vagy feloszlásának, s végül valamely tag kirekesztésének kérdése.

Az egyeslet feloszlása esetében »vagyon a megyei régiségtár a szombathelyi főtanintézet gondviselése alá helyeztetik oly kikötéssel, hogy az a tanintézet által eredeti céljának megfelelőleg függetlenül kezeltessek. Ha pedig egy új hasonló egyeslet keletkeznék, a volt egyeslet vagyon a megyei régiségtár ennek birtokába megy át.«

Érdekesnek találjuk még az alapszabályokból felemlíteni, hogy az egyeslet hivatalos pecsétjén czimerül Pannonia szobrát használja.

A 15-dik lapon az egyeslet tisztviselőinek és igazgató-választmányának névtára van közölve. Ezt követi *Savariai fölüirat tanulmányok* (16—33 l.) című értekezés Lipp Vilmostól, mely az ismertetett római fölüiratok latin szövegét nem csak alapos történelmi felvilágosításokkal, hanem egyuttal magyar fordításban is adja, mely utóbbi eljárás napjainkban, midőn a classicus nyelvek ismerete — fájdalom — mind inkább szűkebb körre szorul, igen gyakorlatinak mondható. Az erre következő czikk: az *őskorról* (34—38 l.) szintén Lipp Vilmostól van, ez azonban a tárgy fontosságához, s a rendelkezésre álló külföldi irodalmi kútfők nagy számához mérve, kissé vázlatosan vagyon kidolgozva; különben igen érdekes és tanulságos cikkecske. Chernel Kálmán »Kőszeg város hajdankori építményei, régiségei és levéltára« (39—62. l.) czim alatt a rendelkezésére állott különféle kútfők alapján alapos történelmi s régészeti közleményt nyújt. Ezután következik a *titkári jelentés* (62—74. l.) Lipp Vilmostól. Ez a füzet fénypontja. Nemcsak egyszerű jelentés, hanem egyuttal valódi tudományos értekezés. Számat ad az egyeslet eddigi működéséről, s a szaktudós biztos előrelátásával körvonalozza annak teendőit a jövőben. Következőket tartjuk szükségesnek belőle kiemelni. A mai Szombathely területén létezett *Savaria* helyrajzi viszonyainak meghatározása körül figyelemre méltó — bár még természetesen nem teljes — eredmény éretett el; Bubics Ede választmányi tag és mérnök vál-

lalkozott a Bózsóktól Szombathelyig tartó római vízvezeték felmérésére. Munkálatban van egy *vasmegyei római felirattár*; a középkori műemlékek törzskönyvbe foglaltatnak, s végül későbbben van egy *megyei régészeti térkép* is.

A csaknem kizárólag ajándékozás útján alakult megyei régiségtár a közlött kimutatás szerint (75=77. l.) több mint 3000 darabból áll, a mi ily rövid idő alatt valóban igen dicséretre méltó jele a megyei közönség nemes ügyszeretetének.

A *pénztári kimutatásból* (78—79. l.) kitűnik, hogy az egyletnek 1872-dik év végéig 1132 frt 14 kr. bevétele és 1142 frt 92 kr. kiadása volt.

A füzetet az egylet tagjainak *névtára* (80—93. l.) zárja be. E szerint van: *alapító* 27, és *pártoló tag*: 472.

Egészben véve a jelen füzet fényesen igazolja, hogy a vasmegyei régészeti egylet vezérferfiái felfogták hivatásuk nagyszerűségét, s hogy a megyei közönség előtt a régészet ügye már is népszerűvé lőn.

Követendő példa az ország egyéb vidékeinek!

Fridrich István.

Békés- és biharmegyei leletek.

I. Békésmegyei.

a) *Tokai Péter* gyulai lakos 1871-ben gyulai határbeli u. n. *biczerei* dűlőbeli *szőlőskertjében* — az őshajdankori ily nevű szent-benedeki*) apátság volt birtokán**), mely diszlett korá-

*) Sz.-Benedek jelenleg néhai gróf Wenckheim Antal fiutódainak majorságos birtoka, az 1859-én ott felszínre jutott aranyékszerekről általam felderített leletet lásd az 1870-ik évi archaeologiai értesítő 13-ik sz. 280—282-ik oldalán.

**) Býzere, mai elnevezés szerint Biczere a gyulai lakosok egyrészenek urbérmentesített birtoka, a XV. században a Býczereý családe volt, s hihető János nevű, ki akkori csanádmegyei Apacza nevű falunak is birtokosa lévén, ő, vagy még ősei alapították a sokak által tévúton keresett býczerei apátságot.

ban Orod vármegyének (utóbb az 1561-ik évi Földváry István kir. rolló által készítettett Zaránd-Békés és Orod vármegyék összeírása szerint Zarándmegyébe kebelezett birtok mint a gyulai vár appertinentiája) éjszak-nyugoti kiegészítő részét képezte s a gyulai vártól félórányi gyalog járásra eső fejer-kőrös folyóig elterjedt — nyári kapálás alkalmával talált egy tizenöt millimeter átméretű *ezüst pénzecskét*, melynek előlapján: egyházbibornoki kalapból kétoldalt aláfutó hármass bojtokba végződő zsinorhálózata között a körkerek alaku négyrészre osztott paizs jobb oldali felső és baloldali alsó kék mezeit hárántosan ketté szelő részeiben ezüst pólya, ismét a bal felső, és jobb alsó mezőkben a féltért függőlegesen ketté osztó, felől s alól veres, közepén pedig ezüst színű elhelyezett szelemen s annak töszomszédságában a kék udvarban kiterjesztett szárnyú és lábú fél sas, s eme jelvényeknek közepén pedig egy — elkopotsága miatt ismeretlen melj-vért szemléltető; az egész alatt: »GVIDOBA — (talán T betű) D* — CAR. EPS«; — hátlapján: a középkörben függőlegesen felosztott körkerek paizsnak jobboldali részében kék mezőben egy jobbra lépkedő, felkonkorított kettősfarkú oroszlán, balrészében a fennt említett szelemen, s e jelvények háttére közepétől pedig az azt körítő másik körvonalig egy emezt érintő egy, és ismét onnét a szélső körvonalat, s a köriratot is ágaival átmetsző másik kereszt — (sz. András alaku) — következő körirattal: »SAL | SBVR | GENS | IS« valószínű »1657« évszám elkopott nyomaival szemléltetnek.

b) *Öelschlüger Sámuel* helybeli rézöntő = gelbgiesser hazánkfia 1872-ik évi mezei földmunkálat alkalmával a gyulai határbeli u. n. farkashalmi dűlőben felszínre került egy hegyétől nyele kezdetéig 146 millimeter kanyarodásttevő pengéje átméretében 30 millimeter széles — fokaoldal részénél két domborodást viselő *bronz sarlót*, és egy vaskos római *bronz fibulát* = kapcsot, melyek beolvasztás végett jutottak hozzá, megvett, s azokat a gyulai nyilvános muzeum részére közbenjárásomra ajándékozni sziveskedett. — Végre megemlítem azt is: hogy midőn 1852-ik évben, midőn bonyhádi Perezel Gyula ő méltósága békésmegyei főnök Gyulán a bárdos és hajdani kapus — vagyis e jelenlegi magos hidak közötti 366 folyó ölnyi

kövezet-töltést előmunkálat alá vetette, — személyes jelenlétben történt, hogy a tiszti lakom előtt elvonúlt téren, a mo-
csáros büzhödt réti földrétegből *két, négyágú — vas szigonyo-
kat találtak* a munkások — melyeket (Budai Ferencz polgári
lexicon, főleg a Donau Stroms 117. lapja szava szerint »die
drei spitziige Eysen«) Kerecheny László várparancsnok még
1566-ik évi ostromoltatásakor a gyulai várnak, a vár külfalai
alatt éjjel elszóratott, s a vár egyik kapuján kirohanást inté-
zett, a várat bekerített törököket oda terelte, kik azokban fel-
akadván nagyrészből levágattak. Az említett két darab vas
szigony régi tárgyú lomjaim közt hányodván vetődván 1872-ik
évben találtam meg, s a gyulai muzeumba betettem.

II. *Biharmegyei*: A sarkadi határbeli Peczekvár nevű te-
rületen f. é. téglá veretés alkalmával a föld mély rétegéből fel-
szinre jutott régi tárgyak:

a) *egy* 13 centim. s 6 milimet. magos, 11 cent. 5 m. m.
öbölátméretű — *celta korbelti füles világos hamuszínű cserépbö-
gre*, csorbitott szájkármával. (*)

b) *egy* — 6 cent. s 8 milimet. magos, 8 cent. s 8 m. m.
öböl átméretű, 7 cent. s 4 mm. szájátméretű barnás hamuszínű
— kül derekán hatos körvonallal díszített — *fülnélküli szél-
ke*. — Hasonlóul.

c) *egy* olyan színű 6 cent. magos, 7 cent. öböl, szájátmé-
retben pedig 6 cent. s 2 mm. *fülhelyeit mutató — gömbölyű tal-
pú — másik szélke*.

d) *egy* veresre égetett hoszban 6 cent. széles, 5 cent. s 4
mm. terjedelmű *nyeléről letört agyag kanál*.

e) *egy* feketérré égetett 3 cent. s 8 m. m. átméretű, vastag-
ságban 15. m. meternyi *agyag orsó perge* hasonló a műrégészeti
kalauz I. kötet, 13. lap, 16. ábrához. — Végre.

f) *egy* 10 cent. magos s annyi vastagságú, 18 m. m. lyuk-
tér átméretű — fehéres színű szilárd anyagú *ép kő eke, illetve
balta* mely a műrégészeti kalauz 1-ső r. 11—12. lap 10—11-ik
sz. a. ábrával egy alakú. — E jeles régi tárgyakat sarkadi
urad. gazdatiszt Nnszbek Sándor hazánkfia szíveségéből a gyu-
lai muzeumbeli régiségtárba betenni szerencsém volt.

id. Mogyoróssy János.

Egy veleg.

73. *A fejérmegyei régiségtár számára adományoztak:* A d a m e c Kálmán egy darab I. Lipót-féle 1673-ban veretett ezüst érmet. — F a n t a A d o l f egy régi insurgens csákányt. L ő r i n c z e E l e k »Pharmacopea Austriaco Castrensis.« — 1795. című irott könyvet. N e u m a n n helybeli ezüst-műves 1 darab római ezüst érmet. P e n c z R o m a n 1 darab ezüst magyar árpádkori érmet, 2 darab orosz érmet, 1 darab sarkantyú pengét, 1 darab múlt századból való adomás könyvet. — D e u t s c h L i p ó t 1 darab római ezüst érmet, 1 darab III. Zsigmond-féle ezüst érmet, 2 darab ritkább ezüst érmet. B a k á t s G u s z t á v ú r 1 darab régi cserép korsót, mely a megyeház udvarában két öl mélységben találtatott. — S u l u t z S á n d o r járásbíró Nagy-Halmágyról 5 darab János-Kázmér-féle, 1667. évből, — III. Zsigmond és II. Mátyás-féle ezüst zarándmegyei leletű érmet; — D r e c s k e i L a j o s Baracsról, 20 darab római különféle korszakból való jól conservált bronz érmet; — B o r s i c z k y L á s z l ó 1 darab játék-érmet. — D e u t s c h I g n á c z 8 darab magyar érmet, (6 ezüst, 2 réz); 2 darab ezüst és két darab kisebb réz-érmet; 3 darab ezüst török pénzt s egy nagy arany pénzt, 1 darab római réz-érmet, 1 darab emlék-érmet.

74. *A trójai ásatások.* Ujabb időben a tudományos világot élénkebben foglalkoztatta azon kérdés, hogy a régi Ilium hol feküdt, hogy a kis-ázsiai partokon levő romok közül melyik romhalmazt tekinthetjük Priámos várának maradványaiul. A »Köln. Ztg.«-ban több ízben jelentek meg cikkek, melyekben az állítottatott, hogy a bunarbasii magaslatokon feküdt. Erre az augsburgi »Allg. Ztg.«-ban dr. Schliemann Henrik egy cikket tesz közzé, melyben arra utal, hogy az említett helyen található maradványok hellen edénycserepék legfeljebb Kr. 'előtti 5 — 6-ik századból lehetnek és így az ott levő romok eredete sem tehető ez időszakon túlra. A Balidagh hegyén fekvő Bunarbasí semmi képen sem felel meg azon leírásnak, a melyet az Ilias Trojáról ad; e város legfeljebb hat száz évvel Kr. e. épülhetett fel; Schliemann azt hiszi, hogy e romok Gergis romjai. — Schliemann megloghatlannak tartja, hogy azon fontos történeti rejtélyt: hol feküdt a régi Trója, mikép lehet oly könnyelműn megoldani; hogy valaki néhány óráig időz Bunarbasiban és a Baldighon és azután vastag könyvet ír egy elméletről, melynek hiábavalósága kitűnik, ha egy munkást visz csak magával és egy óráig eszközöl vele kiásatást. Czikkező átkutatta továbbá a chiblaki magaslatokat is; Clarke és Webb szerint itt feküdt

volna Trója; továbbá az atzikkiói magaslatokat, a hol Ulrichs vélt reá találni Trója maradványaira. Legszorosabb kutatásai után is czikkező e helyeken semmi nyomát sem találta az emberi lakhelyeknek. — Strabo Tróját az iliaiak falvának helyén vélte találhatni; czikkező 1871. november havában tíz munkást is küldött e helyre és egy héten át ásott. E helyen, hol Demetrius szerint a város falainak romjai volnának, pusztá homoknál egyebet nem talált; a falu romjainak helyén voltak ugyan cserépedények, de azok a Kr. születés előtti századból valók, s hellen telepítvényesektől származhattak. Czikkiró ismételvén még egyszer, hogy a Balidaghon levő romok Gergis maradványai, mely város Kr. e. csak hat századdal épülhetett; constatálván továbbá azt, hogy már Herodot is azonosoknak tartotta Ilios és Iliont, ezikkét így fejezi be: Nem szűkölködöm bizonyítékok nélkül, melyek azt mutatják, hogy az ilioni acropolis azonos Trója helyével. Ha nem volna is más bizonyítékom, elég az, hogy ott minden romrétegben egész tizenhat meternyi mélységig marványból, palából, csontból és ivorból készült bálványokra akadok, melyek mind trójai eredetűek; ott lelem az iliumi Minerva képét, Trója védnökét, női alakban bagolyfejjel; ezen leletekhez értékes kiegészítésül szolgál a királyi kincs két fejekén található száz aranyból készült Minerva bálvány. — A tudós czikkiró egy bővebb munkára utal, melyben számos metszvényt mellékelve, bebizonyítani igéri, hogy e kincsek valóban Priámus kincstárából valók. Ismétli, hogy Homer helyrajzi észrevételei után ez állítása ellen felhozott minden kifogás elenyészik, ha a Kali fatli Ásmak patakot, a melybe zaum előtt a Simois beleszakad, azonosnak vesszük az ősrégi Skamanderral. (P. Napló.)

75. *Régi egyházi öltöny.* Ráczevéből folyó hó 14-én vitt Bécsbe Prunyi Endre egy miseöltönyt, melyet a régi templomi ruhák közt talált. A kiállítási jury 1450—1500 között készültnek mondja e ruhát, a Pavillon des amateursben Telepy gondnok ki is állítá. Ez öltöny annál inkább érdekes, minthogy többen a rajt levő himzést a margitszigeti apácáknak tulajdonítják.

76. *A fejérmegyei történelmi és régészeti egylet* okt. hó 27-én tartá első ülését, melynek tárgyát az alapszabályok megvitatása és ideiglenes elnök s jegző választás képezte. Báro Miske Imre alispán ur mint a megyei közgyűlés által az alakuló ülés összehívására kiküldött elnök, az esszegyült tagokat melegen üdvözlölvén, az ülést megnyitja. Fekete János ur az eddigi aláírások eredményét jelenti be, mely szerint az egyletnek ölenleg van 137 aláírt tagja, ebből 12 alapító, többi pedig rendes tag.

Az eddig begyűlt régi tárgyak száma következő: érem van összesen 1205 darab, más e.yéb régiség van összesen 48 darab. — Ezen jelentés után ideiglenes elnökül: báró Miske Imre alispán, jegyzőül Hattyuffy Dezső megválasztattak. Az alapszabályok megvitatása alkalmával indítványba tétetett, hogy a városi hatóság az egylet által kéressék fel csatlakozásra hogy a címbe a város felvétethessék, mi egyhangulag elfogadtatván, az elfogadott alapszabályok csak is a városi hatóság válasza után fognak felterjesztetni a miniszteriumhoz; melynek felterjesztésével s újabb aláírási iver kibocsátásával, az ideiglenes elnök és jegyző bizattak meg. Az alapszabályok megvitatása után az ülés feloszlott. Az alakuló közgyűlés, melyen a tisztikar választása is eszközöltetik, az alapszabályok megerősítése után fog megtartatni.

77. *Egy műemlék romokban.* A karcsai ref. lelkész Nagy József írja, hogy a múlt hóban a helységben kitört tűz a paplakot, s az ujonnan épült iskolát elhamvasztotta. De a mi legfőbb érdekü — teszi hozzá — az, hogy a nemzet egy drága ereklyéje: a karcsai templom is elpusztult. Felső-Magyarország egyik legrégibb műépülete romjaiban hever, meztelen oszlopai ég felé merednek. Ezen monumentalis emlék román stýlben épült, az épület hajója négyszög alakú sötétvörös kövekből, igen díszes portálevallal, mely 6 korinthusi oszlopra nehezedik. — Ennek homlokzatán felül 8 kisebbszerű vékony oszlop díszlik két nyugvó oroszlánalakkal, két két torzkép által tartva. A belső két nagy oszlop-lombozat a tűztől legtöbbet szenvedett, nemkülönben az ezeken találtató ábrák is némileg megrongálvák. Eredetét ezen egyháznak homály fedi, eredetileg védhely, vagy Isten imádására rendelt hajlék lehetett-e? meg nem mondható. — Szirmay notitia comitatus Zempliniensis jeles művében templum antiquissimumnak nevezi. Hihető, a XIII. század első felében épült kövezsdi várral egy eredetű. Votivum templum lehetett, melyet Loránd nádor, leánya betegségéből kimenekedése emlékére emeltetett. Ez alapja a nép ajkán koszorús költőnk Tompa által megénekelt regének. (Hon.)

Tartalom: A bártfai középkori műemlékek rövid ismertetése. Mykovszky Viktor. — Az orodí káptalani templom romja Glogovácson Aradmegyében. — Molnár Pál. — A vas megyei régészeti egylet évi jelentése. Ismertetés. — Fridrich István. — Békés- és Biharmegyei leletek. Id. Magyoróssy János. — Egyveleg.

Budapesten, 1873. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1873.

Szerkesztő:

16. szám.

VII. kötet.

Dr. Henszlmann Imre,

November 30-án.

Segédszerkesztő:

zerge u. 23. sz.

Bizományos:

Geduly Ferencz,

Aigner Lajos könyvkereskedése

zerge u. 23. sz.

Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg. — Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 frt; egyes számok bolti ára ivenkin 20 kr. — Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váci utca 18 sz. nemzet szálloda) és minden más honi könyvtárnál.

A bártfai középkori műemlékek rövid ösmertetése.

(Vége.)

A középkori asztalosmesterség és fafaragászat szintén több nevezetes példányban van itt képviselve, úgymint:

5. a presbyterium mindkét oldalán lévő XV-dik századbeli ülőszékek (Chorstühle), melyeknek koronázó párkányzata későbbben renaissance izlésben restauráltatott, mindennek dacára, kellemes benyomást gyakorol a szemlélőre.

7. Ugyanott egy XV-dik századbéli szép leveles disztítményekkel és a mester monogrammjával ellátott háromülésű egyházi szék;

9. az orgona karzat alatt álló, több ország és Bártfa város szépen metszett czimereivel disztített, tizenkét üléssel bíró szék 1483-ból;

10. a torony fala mellett álló, különösen mesterségen faragott felső koronázó párkányzattal bíró több ülésű szék;

11. a városi tanácsnokok tizenkét ülésű és az északi pillérsor alatt álló szék, ez a XVI-dik század első évtizedében készülvén, e végből kora renaissance disztítményei műtörténeti

szempontból különösen érdekesek. — A közepén alkalmazott városi czimer alatt olvasható: »*Ecce quam bonum, bonum et jucundum, habitare fratres, fratres in unum.*«

A XVI-dik és XVII. század határozott renaissance stíljé hasonlóképen egy pár remek műben van képviselve, így:

λ. az orgona karzat alatt álló, XVI. század első éveiből származó két ülésű szék, remek kivitelű intarsia, famosaikkal kirakva;

μ. a sekrestye ajtaja mellett lévő három ülésű és 1597-ből való faragott és kirakott díszítményű szék;

ν. egy üléssel bíró szék, melynek a legtisztább renaissance stílben faragott díszítményei, megfelelő színezés és aranyozásnak mérsékelt alkalmazása által megemlézésre és tanulmányozásra méltók, jelenleg gyóntatószékeknek használtatik;

ξ. a templom könyvtárában lévő három osztályú, szép díszítésű és rovatékos párkányu könyvszekrény, a XV-dik század második feléből;

a középkori műkovács-mesterség (Schmiedekunst) szintén több nevezetes műtárgy által képviseltetik, ugymint:

ο. a vasból kovácsolt halhólyag díszítményű és a szent-ségház fülkéjét bezáró három rácsajtócska, a város czimerpajzaival, és a mester monogrammjával díszítve, az egész még a régi polychromiának és aranyozásnak nyomait tünteti elénk;

π. egy mellékoltáron és az orgona karzatát tartó pillérekben lévő vasgyertyatartók;

ρ. egy — jelenleg — használaton kívüli, különös szerkezetű vascillár;

τ. két darab tizenkét gyertyára való vasgyertyatartó (Passionsleuchter);

σ. megemlézésre méltók az egyházi könyvszekrényen, valamint több ajtón alkalmazott vaspántok, ajtógyűrűk és záruk díszített előlapjai;

φ. a templom hosszhajójában függő bronzból készült szép gót csillár, a város és az ország czimereivel;

χ. egy mellékoltáron lévő hat darab gót bronz-gyertyatartó.

ψ. A középkori ötvös-művészet hasonlóképen öt darab szép kivitelű XV. és XVI-dik századbéli kelyhet mutat fel.

A templom paramentái közt megemlítésre méltó különösen öt darab felette régi Casula, melyek közt három darab egyidejű a templommal, sőt itt-ott még románkori részleteket mutat fel; ezen casulák jelenleg a bécsi világkiállítás »Exposition des Amateurs« osztályában kiállítva, nem csekély mértékben foglalkoztatják a régészeket és szaktudósokat.

Ugy látszik, hogy ezen templom belsejének falsíkjai eredetileg egy szürkés és sárgás színnel be voltak festve, a pillérek, boltgerinczek és egyéb kiálló párkányzatok pedig a szokásos veres-sárga és kék színekben pompáztak, jelenleg a templom belseje be van meszelve.

Freskók is találhatók ezen templomon, így a templom belsejében, az északi mellékhajó falán létezik még egy — a Getzemané kertben imádkozó üdvözítőt és alvó apostolait ábrázoló freskó, melyről a későbbi mészréteg nagyrészen szerencsésen véttetett le. — Az alakok rajza, valamint a színezés és a ruhák természetes, csak mérsékeltent tört — redőzete és kivitele meszteri és gyakorlott művész kezeire utal.

Ezen freskón kívül van még a templom külsején, nevezetesen a polygon zárású főszentély északkeleti falán egy freskó kép, melynek alakjai már csak nagy nehezen vehetők ki, de annyit még is megkülönböztethetni: hogy ezen freskó üdvözítő ostromoztatását ábrázolja;

továbbá megemlítésre méltó a torony első emeletén lévő, egy oldalon szent István, László és Imre herceget, a másikon pedig a Krisztust vállalán hordozó nagy kóristófot ábrázoló több tekintetben érdekes freskó.

A közepén álló és sz. István első királyunkat ábrázoló alak (en face) vállig érő hosszú haját, bajuszt és szakállt, fején pedig lilomkoronát visel, jobbában jogart — királyi pálczát — míg balkeze egy meztelen egyenes pallos keresztmarkolatára támaszkodik, öltözete egy földig érő, hermelinnel bélelt és gót — gránátalmaféle díszítményekkel díszített vereses színű tatárköpeny.

Ezen alak jobbán — heraldice véve — áll a szent László pánczélos és koronás alakja, balját, egyenes és övön függő kardjának keresztmarkolatján tartja, míg jobbában egy hosszú nyelvű bárdot tart; Imre herczeg földetlen fővel, hosszú hajjal

de szakáll- és bajusztalan arczezal van ábrázolva, hosszú zöldes színű s szintén hermelinnel bélelt köpenyt visel, egyik kezében stilizált liliumot tartva.

Ezen három alak egy gót stílusú, mennyezetet ábrázoló díszítmény alatt áll, mely már az elkorcsosodott XVI-dik századbeli stílus elemeit és jellegét magán viseli.

Ezen jól festett, de már csak gyengén látható három alak alatt egy »milesimo quingentesimo vigesimo primo« feliratos táblát, mindkét oldalról térdelő angyalok tartják, a freskó-kép felett pedig az ország — Mátyás király korszakában dívó beosztással — és a város czimere vannak festve. Ezen mindenestre reánk nézve fontos freskó-képnek pontos szín-másolatát e napokban készítém el, mi annál inkább kíváncsi volt, mert az alakok évről évre mindinkább halványulnak.

Végre megemlítem, hogy a templom déli oldala mellett, de attól egészen elkülönítve áll három régi harangot tartalmazó torony (Campanille), t. i.

a) a 85 mázsás »Urban« nevű, a XVI. század második feléből való és a város czimerével díszített nagy harang;

b) a közép nagyságú — de legrégibb — XV-dik századbeli, Iglón öntött és Mária tiszteletére szentelt harang, gót feliratokkal, és végre

c) egy 1621-ben öntött »venite ad me omnes« feliratú kisebb harang.

Elősorolván tehát röviden a bártfai középkori műemlékeket, kénytelen vagyok azt is megemlíteni, hogy a templom, valamint a városháza is meglehetősen elhanyagolt állapotban van; a templom falai itt-ott ijesztő s aggodalmas repedéseket mutatnak, a városház szintén mielőbbi gyökeres újítást igényel, de oly újítások természetesen sok pénzbe szoktak kerülni, a város maga nincs oly helyzetben, hogy erre a célra tetemes pénzösszegeket áldozzon; itt tehát, miután tekintetbe véve, hogy ezen műemlékek országos érdekekkel bírnak, s különösen a városháza — mint említém — unicum a maga nemében; kíváncsi lenne, hogy a törvényhozás az évről évre ily hazai műemlékek helyreállítására megszavazott összegből, legalább részben segí-

tené e várost, hogy így ezen nevezetes műemlékeink az utókor számára eredeti alakjukban tartassanak fenn, s mentessenek meg.

Myskovszky Viktor,
tanár s építész.

Szombathelyi közlemények.

XV.

LIPP VILMOSTÓL.

Régésznek nem szabad pessimistának lenni. Mert ha arra adtunk volna valamit, mennyien huzzák meg a lélekharangot együletünk fölött, mikor az keletkezőben volt; ha a közben-közben sok sikertelen fáradozás következtében elcsüggedtünk volna: nem lettünk volna soha is képesek azon pozitív eredményeket kivívni, melyekre most önérzetesen utalhatunk. A helyzetnek tíz évi előleges tanulmányozása oly kitartásra tanított minket, mely minden kicsinylést s roszakaratot számba sem vesz, s a mely annyire érvényesíté magát, hogy most a régészet ügye megyénkben oly rendes kerékvágásban műveltetik, hogy abból egyhamar nem forgatja ki senki és semmi is.

Az intézmény, melyet létesítettünk, a vasmegyei régiség-tár, közönségünk megkedvelt látogató helyévé lett, de idegen utazó sem távozik igen falaink közül, hogy egy-két órát annak megsejmlélésére nem fordítana. S kivált római tárgyait azok, melyek a közfigyelmet magokra vonják; mert most már oly szép számban vannak tárlatunkban képviselve, hogy a hajdani itt virágzott jólét és művelődés képét legalább nagy körvonalokban sejtetni engedik a szemlélőben. Azért is e nemű újabb leleteinket akarom jelen soraimban röviden ismertetni.

Lássuk is először az írott emlékeket. F. é. július havában egy egyleti tag jelenté, hogy Felső-Rakson, megyénk határszélén Steierhon felé, két földmives egy feliratos követ találtak, melyet Gyanafalvára szállítottak. A gráci muzeum e kő

íránt alkudozásokba bocsátkozott birtokosaival s már 50 frtot ígért érte, de Kéthelyi Sándor, sztr. gotthardi szolgabíró ur erélyes közbenjárásának, melyért még idejekorán megkerestük köszönhető, hogy a tulajdonosok, illetőleg a gyanafalvai község, a követ ingyen engedte át régiségtársunknak. A kő valószínűs diszpéldány s ámbár 3 részre van törve, még sem hiányzik belőle semmi is. Magassága 5' 6", szélessége 2' 4". Főle háromszögű csucst képez, melynek lejtős oldalain oroslánok kuporodnak, lapján pedig sas áll kiterjesztett szárnyakkal. Az ezalatt létező 3"-nyi peremet levéldisz csinositja, mely a középben tulipánféle virágot mutat. Azután következik két oszlop között a fölírat, mely a következő:

QVARTO
ADNAMATIF
AN.LXXX.ET
CATULLAE.COIF
CON.AN.LX.VPPV
LIBERTA.F.C

A fölírat alatt peremes négyszegben a két gyermeket szoptató nőstényfarkas látható. A kő anyaga jegeczes állományu fehér igen kemény mészkő, súlya 7 mázsa. A fölírat betűi nagyok, szabályosak s tiszták, a faragványok azonban rajta különösen a szoptató farkas barbár kezét árulnak el.

Kőkori leletek után járva, a szombathelyről alig másfélórányi távolságban fekvő Dormat helység templomának külfalában szintén egy római sirkövet találtunk, még pedig vízszintesen beillesztve. Magassága 3' 2", szélessége 2", s így egy hosszukás négyszöget képez. A fölírat felett kagylóalaku homormedaillonban egy római férfiú életnagyságu mellképe domborodik ki. A fölíratból, mely már igen rongált csak a következő sorok olvashatók:

P.MAECIVS.F
SABINVS
VET.LEG.XV . . .
DOM.SERG . . .
.
.

A többiből csak egyes elmosódott betűk láthatók, s mint-

hogy a lágy homokkő állományu fölírat minden gyermeknek kezeügyébe esik, még csoda, hogy ennyit is lehetett kibetűzni. Ugy látszik, hogy a falusi fiatalság leginkább a mellkép orrán szokta gyakorolni czélhajítási ügyességét, mert a nevezett orrból alig van már valami, de az egész arcz is kegyetlenül van összemarczangolva.

Midőn az e lapok hasábjain is ismertetett tapolezafői osuarium után jártunk, értésünkre esett, hogy Répcze-Szemerén is van a templom külfalába egy római sirkő beékelve. Nem nyugodtunk addig, míg eziránt is tisztába nem jöttünk, eredmény a következő: a fölíratos kő a sekrestye falába van illesztve, nagy tiszta betűkből álló fölírata a római epigraphia legszébb korára mutat. A fölírat így hangzik:

Q. LVRIVS
Q. F. PVP.
MAXVMVS
VET.LEG.XV
ANN. LXV.
H . S . E .
T . F . I .

E három fölírat egyletünknek e téren legutóbbi vívmánya. Taláztatott ugyan Szombathelyen is fölírat töredék, még pedig vagy három, de míg ezek kiegészítő részei nem kerülhetnek elő valahogyan, nem közölhetők, annyira csonkák.

A kövekről eszmélánczolatnál fogva az épületekre térünk át, melyek sok maradványai földöztetett fel a legujabb időben itt, helyben. De miután az ásások csak szükséglet szerint történtek, nem voltunk képesek egy-egy épület egész alaprajzára szert tehetni. Hanem egyetmást megemlítendőnek tartunk. Így a kőszegi utczában az Albrecht-féle házban egy római szoba földetett föl, a hosszukás négyszöget képző szoba oldalfalai még másféllábnyi magasságig megvoltak, s vörösre voltak kifestve, a talap csiszolt borsárga öntésből állott. A Kámon felé vezető töltés elején néhány ház építettvén, szintén római épületmaradványokra bukkantak, s a mi különös, igen csinos falfestményekre. Minden egyes festményi mintából egy egy példányt tettünk el régiségtárunkban. Így van vörös alapon egy hosz-

szuruhás férfit alakja, ki gombaszerű növények között áll; aranyhárga s világos kék alapon különféle füzérek; továbbá vörös-sárga alapon igen szép és correct rajzu szőlőlevélfűzér; végre barna alapon csakugy főcsesentve készített vörös, fehér és sárga virágok, melyek távolról tekintve, szintén szép hatást eszközölnek. Mindezen falfestmények másféllábnyi vastag kőkemény ragasz csiszolt küllapján vannak alkalmazva, s igen alapos reményünk van arra, hogy az efféle mintákat még szaporíthatni fogjuk. De miután azt tapasztaljuk, hogy a színek a levegőn vesztenek élénkségökből, rendelkezünk úgy, hogy az említett minták színrajzban fönmaradjanak.

A szőlőhegyek aljában, közel azon helyhez (volt W.-féle szőlő) hol tíz évvel ezelőtt egy egész római caldariumot szedett ki akkori birtokosa, hol az onnan ölszám eladott kővek között két föliratos kő is volt, melyek a hermáni vasuti hid alapfalába kerültek, de ebből úgy a hogy lemásoltattak, mely másolatoknak nyomában vagyunk ugyan, de mindeddig még meg nem kapkattuk; továbbá egy medusafejet ábrázoló márvány dombormű is, mely most az ugynevezett »rókalyuk«-féle sörpincze homlokzatába illesztve meregeti szemeit a kedélyes sörfogyasztókra; — mondom e lelhely közvetlen szomszédságában a mult hetekben 2 $\frac{1}{2}$ '-nyi mélységből egy geniusszobrot ástak ki, melyet találó, egy egyszerű földmives, rögtön régiségtárunkba szállíttatott. Nevezett szobrocska kemény homokkőből készült, dús hajzatából a jobboldalon egy csekély rész hiányzik, valamint a kiterjesztett karok alsó részei is; a plastikai szépségű egészen meztelen test ügyes szobrász munkát mutat, magassága 1' 4".

Azonkívül tárlatunk egy marczone kifejezésű életnagyságú római férfifejet is nyert, mely Szombathelyen leletett ugyan, de mikor s a város mily táján, már többé ki nem kutatható.

Ha hozzávesszük még azon két calossális, s mint hihető, bejáratnak szolgált oszlopok alját, melyeket az ovódautcza T . . . k-féle háznál nagy erőfeszítéssel kellett a földből kiemelni, valamint azon minden föliratot s czifrázatot nélkülöző római téglalappon álló kőkoporsót, melyre a mai temető éjszakenyugati részében akadtak, s mint nyers anyagot eladtak, e téren is befejeztük volna relatióinkat.

Áttérünk most római éremgyűjteményünk újabb szerzeményeire. Azon több mint ezer darab római érem közül, melyeket utolsó e tárgyról szóló közleményünk óta a szombathelyi talaj szolgáltatott nekünk, csak a tisztán új fajokról fogunk tüzetesen emlékezni, egészen elmellőzve az egyes fajok változatait, melyeket ugyan gondosan számba vettünk, de a melyek közlése nagyon is tulterjesztené amugy is hosszadalmas közleményünket.

Aquila. A napisten sugárkoronás feje, az áll alatt X.)(a szelvényen fölül: MAQVIL, alatt: ROMA. Nőialak kétlovas diadalkccsin, fölül félhold s három csillag, a lovak alatt szintén egy csillag. *Antonia.* E. Legiopénz. *Antonius.* M.ANTON. IMP. PONT. IIIVIR.RP.C. Antonius feje.)(C. CAES. IMP. PONT. IIIVIR. R. P. C. Octavian feje. *Agrippa.* Kp. br.)(Az álló Neptun S. C. között, baljában szigonyt, jobbjaiban delphint tart. Gyönyörű példány. *Tiberius.* Kp. br.)(PONTIF. MAXIM. TRIBVN. POTES. XXXIIX. Középen szárnyas caduceus S. P. közt. *Drusus senior.* N. br.)(DRVSVS CAESAR.TLAVGVSTI.F.TR.P.COS. III.. Középen S. C. Előlap kopott. *Nero.* E.)(IVPPITER CVSTOS. A tronon ülő Jupiter. N. br.)(DECURSIO. Két lovag. *Vitellius* E.)(PONTIF. MAXIM. Ülő női alak. *Flavius Vespasianus.* Arany.)(COSITER. FORT. RED. Neptun hajóorron állva. E.)(ugyanaz csak Fortuna istennővel. N. br.)(PAX AVG. Áldozó istennő.)(AEQVITAS AVG. Istennő lándzsával s mérleggel. Igen apró br.)(Disznóalakú állat, a szelvény alatt S. C. *Domitianus.* E.)(PRINCEPS IVVENTVTIS. Ülő nő, kezében tükörrel.)(IMPXXI COS XV CENS. P. PP. Álló Mars. N. br. FORTVNAE AVGVSTI. Az istennő bőségszarvval s evezővel. *Trajanus.* E.)(P.MTR P COS III. Mars jobbjaiban lándzsával, baljával a vállán tropaeumot visz.)(Kőirat mint előbbi. A szelvény alatt: LIBERAL AUG. III. A császár emelvényen ülve zsácskót nyújt az előtte álló alaknak.)(PARTHI. DIVI. NERVE. E. P. M. TR. P. COS. Álló istennő PIETAS között. N. br. S. P. Q. sat. A császár lóháton lándzsával egy előtte térdelő férfura szúr.)(DAC. PARTHICO.TR.P COS PP. Az ülő Fortuna. A szelvény alatt: FORT. RED S.C.)(kőirat u. a. kivéve a szelvény alatt, a hol csak S. C. A császár trónon ülve.

Kp. br.)(S.P.Q sat. Csúcsos kalapú katona elmerengve ül egy álló tropaeum előtt.)(TRIB. POT. COS II. Álló női alak. *Hadrianus. E.*)(ROMVLO.CONDITORI. Menő alak.)(INDVLGENTIA AVG. PP. COS. III. Ülő nő.)(RESTITVTORI GALLIAE. A császár felemel egy térdelő nőt. *Sabina.*)(CONCORDIA AVG. Ülő nő, jobbájában koszorú. *Antoninus pius. E.*)(VOTA SOL.DECENNIA. COS III. Az áldozó császár.)(CONSECRATIO. Máglya N. br.)(CONCORDIA EXERCITVVM. Az álló császár, jobbájában Victoriát, baljában Signumot tart. Kp. br. ANTONINVS AVG. PIVS. PP. A császár babérkoszorus feje.)(Ugyanazon körirat a császár disznélküli fejével. *Faustina senior. E.*)(AETERNITAS. trón, alján a páva.)(AEDES DIVAE FAVSTINAE. Templom.)(CONSECRATIO. Páva. *Marcus Aurelius. E.*)(CONSECRATIO. Máglya.)(TR.PXX.IMP. IIII COS. III. Paizsot tartó Victoria. A paizon: VIC. PAR. Kp. br. IMPVIII COS IIII PP. Tropaeum, mely mellett két alak ül. A szelvény alatt: DE SARM.)(CONCORD AVGVSTOR TRIB P. XV. A szelvény alatt. COS III. Két alak kezét fog egymással. *Septimus Severus. E.*)(PARTH.AD.TR.PVI COS II PP. Repülő Victoria, jobbájában koszorut tart.)(ADVENTVI AVGVSTISSIMO. A császár lóháton.)(INDVLGENTIA AVGG IN CARTH. Cybele oroszlányon nyargalva.)(VICTOR PART.MAX. *Julia Domna. E.*)(MATER DEVM. Ülő istennő. *Caracalla. E.*)(INDVLGENTIAE AVG. Ülő nő.)(PROPECTIO AVG. A császár két signummal.)(PART MAX PONT TR P IIII. Tropaeum két ülő alakkal. *Geta. E.*)(PRINCEPS IVVENTVTIS. Tropaeum, mellette áll a császár. *Elagabalus. E.*)(SANCTVS SACERDOS AVG. Az áldozó császár.)(FIDES EXERCITVS. Ülő nő két signum között.)(MARS VICTOR. A tépő Mars.)(VOTA SVSCEPTA X Az áldozó császár. *Sev. Alexander. E.*)(SPES PVBLICA. A császár álló alakja, jobbájában ágat tart. *Papienus. N. br.*)(. . COS II PP. A császár álló alakja. *Philippus senior. E.*)(FIDES EXERCITVS. Négy signum.)(SAECVLARES AVGG. Szarvas)(ROMAE AETERNAE. Az ülő vértezett Roma. N. br.)(PROVINCIA DACIA. AML. Női alak, mindkét kezében signumot tart, lábainál jobbról sas, balról oroszlány. *Otacilia. N. br.* PROVINCIA DACIA. AN. II.

Trajanus Decius. N. br. P. M. COL. VIM. AN. XI. sat. *Valerianus.* E.)(APOLINI PROPG. Az álló Apolló íjjal. *Galienus.* E.)(VICTORIA GERM. A koszorút tartó Victoria, lábainál egy rabszolga térdel. Billon.)(ABVNDANTIA HVG. Álló istennő.)(AETERNITAS AVG. Álló férfialak. *Salonina.* B.)(IVNONI CONSERV AVG szarvas. *Claudius Gothicus.* E. PAX EXERC. Istennő jobbában pálmaágot tart. B.)(AEQVITAS AVG. Istennő bőségszarvval s mérleggel. *Aurelianus.* B.)(PROVIDENTIA DEOR. Két álló alak.)(ORIENS AVG. A nap istene, lábainál egy ülő alakkal.)(IOVI CONSER. Két férfiú egymással kezét fog. (Kiválóan szép.))(RESTITVTOR ORBIS. Két alak.)(ORIENS AVG. Mint fennebb, csakhogy két guggoló alakkal. — Előlap. IMP. AVRELIANVS AVG. A császár sugárkoronás feje.)(VABALATHVS VCRIMDR. Vabalathus babérkoszorús feje. *Severina.* B. CONCORDIAE MILITVM. Nő két signumot tart. *Claudius Tacitus.* B. FIDES MILITVM. Nő két signummal. *Probus.* B.)(SOLI INVICTO — CONCORDIA MILIT. XX. — VIRTVS PROBI AVG — PROVIDENTIA DEOR. — VICTORIA GERM — VIRTVS AVGVSTI — ADVENTVS AVGVSTI — RESTITVTOR ORBIS. — Csupa új faj. *Carus.* B. PAX EXERC. Istennő. (Ezüstözött) SPES PVBLICA. Álló istennő. *Numerianus.* E.)(PIETAS AVGG. Lépő Mercur. B.)(VNDIQVE VICTORES. A császár lépő alakja.)(PROVIDENTIA AVGG Áldozó istennő. XXI. *Nigrinianus.* E.)(CONSECRATIO. Máglya. *Dio-cletianus.* K. br.)(HERCVL. CONSERVAT. Hercules álló alakja. *Maximianus Herculeus.* Kp. br.)(HERCVLI VICTORI.)(PROVIDENTIA DEORVMQVE AVGG két alak.)(GENIO CAESARIS. K. br. IOVI CONSERVAT. Jupiter két signummal, lábainál a sas. E.)(VIRTVS MILITVM. Tem. plomesarnok, négy áldozó alakkal. *Constantius Chlorus.* K. br. GENIO POPVLI NOMANI. *Galerius Moximianus* K. br. CONCORDIA MILITVM. *Severus caesar.* N. br. VIRTVS AVGG ET CAESS. NN. Lépő fegyveres alak K. br.)(GENIO POPVLI ROMANI. Igen apró bronz.)(PRINCIPI IVVENTVTIS. *Magnentius.* Kp. br. VICT DDNN. AVG. ET. CAES. Két genius koszorút tart, melyben: VOT.V. MVLT. X.

A nagyszámu római bronz és agyagtárgyainkról, melyeket ujonnan szereztünk, legközelebb.

J e l e n t é s

az »őskori tárgyak gyűjteményéről« a bécsi világkiállításban.

Felolvasta a bécsi anthropologiai társulat ülésében. November 11-én.

Dr. J. WOLDRICH, tanár.

Az anthropologiai társulat bizottsága egy év előtt elhatározta, miszerint a társulat a világkiállításban egy az osztrák-magyar birodalomban talált őskori tárgyakból alakítandó kiállítással legyen képviselve, s e célra az egyesek birtokában lévő példányok is felhasználtassanak. — S miután a világkiállítás nem csak arra szolgál, miszerint abban a világiparáról átnézetet szerezzünk, de célja egyszersmind minden oldalról felvilágosítólag hatni, és így tudományos vívmányoknak is helyt engedni, a bizottság határozata nemcsak igazoltnak de egyuttal kívánatosnak is mutatkozott.

Ezen az osztrák-magyar birodalomban talált őskori tárgyakból létesített kiállításnak egyik céljául azon törekvés is kitűzetett: hogy ez úton a szakférfiak összehasonlításokat tehesenek, a nagy közönség az e téren tett eredményekkel megismertessék, s ez által a tudománynak ez ága számára minél több műbarát szereztetvén, eképen a további kutatások is előmozdítassanak. — A bizottság, mely e célra megválasztott: báró Andrian Werburg, báró Hauer, Fr. Kanitz, F. Luchan. Maynert tanár, Müller tanár, Dr. Mach, Dr. Wahrmann, gróf Wurmbrand és Woldrich tanár szakférfiakból állott, kik elnökül báró Andriánt választották.

Miután sok viszontagságok után e kiállítás számára egy helyiség ki lőn küzdve, a kiállítási munkálatok mindenféle ismert és ismeretlen nehézségek leküzdése után aprilis vége felé megkezdődtek.

Az előre történt megállapodás következtében legelőször a

barlangok őskori maradványai lettek kiállítva, ezt követték azon tárgyak, melyeket a *tavak* (czölöpépitmények) szolgáltatnak, s harmadik helyet foglalának oly leletek, miket a *szárazföld* nyújtott a szorgalmas kutatónak. Báró Andrián még május közepén Csehországban Libochován község határában létező temetkezési helyen ásatásokat rendelve, e kutatás eredménye gyanánt nyert urnák és edények is a kiállításba bevétettek, valamint Bayern urnák időközben megérkezett ajándéka is, mely a Tiflis vidékén talált sirleletekből állott.

Az egész kiállítás 3000 darabot számlált, s Junius hó végével a lajstrom is elkészült.

Az ekként rendezett kiállításban volt:

A barlangok őskori maradványaiból. 361. szám, melyek közül legkitünőbbnek mondható Dr. Wankel gyűjteménye, s ebben ismét egy *barlangi-medvének* csontváza, mely méltán diszpeldánynak tekintetett. Ezen felől Stiria és Karintia volt még képviselve, — amazt gróf Wurmbrand, emezt Luschan ajándékai képezték.

A czölöpépitményekből 685. szám volt kiállítva, mind gróf Wurmbrand és gróf Wilczek fáradozásainak köszönhető.

A szárazföldi leleteket képviselte: *Csehországból* 208. szám, — *Morvaországból* 120. szám, — *Alsó-Ausztriából* 150. szám, — *Stiriából* 67. szám, — *Karintiából* 30. szám, miket kiállítottak az anthropológiai társulat. Woldrich, báró Andrián, gróf Westphalen, Pfeiffer, Jeitteles tanár, gróf Wurmbrand, Dr. Wankel, Dr. Mach, Luschan F., gróf Wickenburg és Wilczek. — *Magyarországból* 73 szám küldetett be, melyhez járultak: Gróf Wurmbrand, gróf Wilczek, gróf Schönborn, gróf Erdődy, Fötterle, Wolf, Stache, Hauer és Woldrich.

E kiállítás nem csak a közönség tetszését nyerte meg, de a Jury által is két éremmel lón kitüntetve.

E g y v e l e g.

78. *A dél magyarországi történelmi és régészeti társulat* f. évi május 15-én Temesvárott tartott közgyűlése emlékére, buzgó elnökének Ormos

Zsigmond temesi főispán úrnak ajánlott díszes »Emlékkönyvet« adott ki, főtítkára szent Kláray Jenő szerkesztése alatt, a nagy negyedréti kötet az érintett közgyűlés leírásán, az elnök megnyitó beszédén a titkári jelentésén, a társulat alapszabályain és tagjainak névsorán kívül, történelmi régészeti és statistikai közleményeket tartalmaz; u. m. »a számár fő jelvénye az ősi dákoknál és a liliomokról az anjou-királyok pénzein.« — Despinits Pétertől. — »A bányászi zsidók állapota a XVIII-ik században.« — Preyer Jánostól. — »A temesvári pénzintézetek statistikája.« — Kakujay Gyulától; és »A dél-magyarországi műrégiségi muzeum alaptervezete s érmeinek s régiségeinek leírása.« Despinits Pétertől. — A nevezett társulat tagjai ez Emlékkönyvet díj nélkül kapják. — (Századok.)

79. *Ugyan ezen társulat* f. é. június hó 30-án rendes havi ülést tartott Temesvárott a megyeház nagy termében. — Elnökölt Preyer János társulati alelnök. — Felolvastattott az ülésen: »*Francovilla és Francohorion* történelmi és geographiai tanulmány Löschardt Nándor rudolfsgnadi plébános és vál. tagtól; továbbá Böhm Lénárd vál. tagtól egy értekezés ily czim alatt: »*Érdekes archaeologiai lelet Fehértemplomban.*« — A főtítkár ezúttal igen sok érem adományt s a társulati muzeum számára beküldött becses régiségeket mutatott be a választmányának, melyek a közönség élénk részvételéről s pártfogásáról tanúskodnak.

80. *Óskori temetkezési hely.* — Miként a »Hannov. Cour.« jelenti július 26-án történt Uelzen (Hanover) mellett fekvő Bohlzen falu közelében egy óskori temetkezési helynek felfedése. — Már néhány héttel ezelőtt fedeztettek fel a Bohlzen és Gerdan faluk között létező, s a föld színe felett csak gyöngén emelkedett félkör alakú halomból történt főveny ásatása alkalmával nagyobb számmal csontvázak, melynek következtében az Oldenstadti hivatal a halom körüli munkálatokat, miután abból már vagy 40 emberi csontvázat kiástak, beszüntette, s a vidéki muzeum conservátorát Dr. Müllert e leletről hivatalosan értesítette. — Dr. Müller azonnal a helyszínére sietett, hogy személyesen megtehesse a további vizsgálatokat, s így történt, hogy vezetése alatt s Uelzen és Oldenstadt városokban lakó számos régészetet kedvelők jelenlétében megkezdte ezen óskori temetőnek rendszeres felásatását. — Legelőször is különféle helyeken tett próbaásatások által megállapította azt, miszerint a halomnak egész területén csontvázak fordulnak elő, s megmérvén e területnek végpontjait, úgy találta, hogy e temetkezési hely külső kerülete, melyet emberi kéz által oda hordott kövek jelölnek meg, 320 lábat teszen, s számítása szerint e halom mintegy 400 halottnak szolgált nyug-

vó helyül. — Ezután a körnek egyes helyei a legnagyobb ovatossággal felásattak, s minden ily helyen 4 vagy 5 helyenként 7 lábnyi mélységben is a nagyobb részint ép csontvázak sűrűn egymás mellett s kelettől nyugotnak fekvő helyzetben találtattak. — A tett mérések szerint e csontvázak nagyobb részint hat lábnyi magasságot mutattak. — A koponya boltozata gömbölyű, s maga a csontállomány csudálatosan friss és ép állapotú volt; — különösen egy példány vonta magára mindenkinek figyelmét, részint gömbölyűsége miatt, részint pedig az által, mert egyetlen egy fog sem hiányzott belőle, s oldalt két hegjegyet mutatott, melyek valamely külerőszak következtében keletkezett nehéz két sebnek maradványai voltak. — Némely helyen a csontvázak össze-vissza hányva de mindig kelettől nyugotnak fekvő helyzetben találtattak. — Minden egyes csontváznak lábainál faszén s megégett állati csontmaradványok valának helyezve, s a faszén nagyobb részint oly jó karban volt fentartva, hogy a fának szövét világosan ki lehetett venni. A talált tárgyak közül, megemlitendő négy darab két élű bronz-kard, egy durván kezelt granitkő és egy colosális nagyságu lófog. — Az előhaladt idő miatt az ásatást félbe kellett hagyni, s folytatását későbbre halasztani, mi annnyival is inkább eszközölhető volt, mert a nyert eredmények eléggé biztos támaszul szolgálnak a temetkezési hely korának meghatározására. Dr. Müller ez őt temetőnek keletkezését a keresztény idő előtti korba helyezi, mit az áldozatok alkalmával felhasznált faszén és szenesedett csontmaradványok eléggé bizonyítanak, de egyszersmind a bronz korszaknak elejére is teszi, a mit azon körülmény látszik bizonyítani, mert négy darab bronz eszköz előfordul ugyan, de éppen e csekély szám mutatja azt, hogy ezen eszközök még nem szabályszerűleg tétettek a hullákhoz, miként az a későbbi időkben történt. — Dr. Müller e leletet igen érdekesnek nevezi, s azt tartja hogy ez egyik legnagyobb temetőhely, mit eddig a keresztény idő előtti korszakból ismerünk. Az itten kiásott tárgyak és eszközök a hannoverai vidéki muzeum számára átszállitattak.

81. A magyar nemzeti muzeum régiségtárának tevékeny s buzgó őre Rómer Flóris, ki a kezelésére bizott műkincsek és régiségek új, a tudomány és aesthetica igényeinek megfelelő berendezése által, érintett nemzeti intézetünknek már is igen hasznos szolgálatot tőn, ebbeli érdemeit még azon czélszerű és üdvös intézkedéssel gyarapítá, hogy az említett gazdag régiségtár nevezeteseb műdarabjait felállitási rendjök és szakok szerint ismertető magyarázó »*Képes Kalauzt*« második tetemesen bővített és egészen újból dolgozott kiadásban juttatta napvilágra. Mennyire jó

szolgálatot tőn e derék és a történelmi s régészeti műismeretet a tudvágyó közönség közt nagyban terjesztő vállalat már eddig is, mutatja azon körülmény, hogy a *három ezer* példányban nyomtatott első kiadás két év alatt elfogyott, legtöbbnyire a muzeum látogatói által megvételre. E második kiadás különösen az által mulja felül az előbbit, hogy a legújabb, u. m. szihalmi, aszódi, pilinyi és győrvidéki nagyszerű leletek eredményeinek, továbbá az azelőtt műszakilag rendezve nem volt, pedig igen dús és változatos fegyvertárnak is leírását tartalmazza, de általában másként is bővebb, részletesebb és több illusztráló fametszvénnel ékesebb amannál. A nagy elterjedésre, s a még el nem készülhetett *catalogue raisonnénak* pótlására hivatott füzet ára, tekintettel a nemzeti muzeumnak éppen legbecsesb osztályát: a régiségtárt látogató közönség nagyszámára csak 50 kr. és így mindenki által nagyon könnyen megszerezhető. (Századok).

82. (*A Dürer-féle metszetek igen szép gyűjteményét*) látta a nyár folytán tett kirándulása alkalmával egy mükedvelő Esztergomban. Ezen gyűjtemény tulajdonosa Dankó József esztergomi kanonok, ki nagy gonddal és áldozatokkal gyűjti a Dürermetszeteket. Már is mintegy 190 dbot szerzet össze, még pedig teljes folyamatban. Tudva levő dolog ugyanis, hogy Dürer az ő legremekebb rajzait és metszeteit folyamatokban (suitekben) dolgozta. Ilyen folyamatot képez például Dürernek apokalypsise 15 képben, továbbá az ugynevezett nagy és kis passio; amaz 11 ez utóbbi 27 képben; Szűz Mária élete 20 képben. Mindez teljesen meg van a szóban levő gyűjteményben. Meg vannak ezeken kívül Dürer fametszetei is, mint a Szűz Anya a négy angyallal, Mária koronáztatása, a háromnyul, a híres szent Jeromos és sok más. A mi pedig fő becsét képezi ezen gyűjteménynek az, hogy a legritkábban kapható s a legdrágább darabok majd mind megvannak benne. Ilyen valódi ritkaság csak egy-kettőt említve, az apokalypsis czimlapja, s a martyrium; Márc Antonnak ritka szépségű copiai; a czimer a kakassal; a fürdő, s a szent-háromság. (P. N.)

Tartalom: A bártfai középkori műemlékek rövid ismertetése. Myskovszky Viktor. — Szombathelyi közlemények. XV. Lipp Vilmostól. — Jelentés az »őskori tárgyak gyűjteményéről« a bécsi világkiállításban. Felolvasta Dr. J. Woldrich tanár. — Egyveleg.

Budapesten, 1873. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK

KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1873.

Szerkesztő:

17. szám.

VII. kötet.

Dr. Henszlmann Imre,

December 15-én.

Segéd-szerkesztő:

zerge u. 23. sz.

Bizományos:

Geduly Ferencz,

zerge u. 23. sz.

Aigner Lajos könyvkereskedése

Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg. — Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 frt; egyes számok bolti ára ivenkin 20 kr. — Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utca 18 sz. nemzet szálloda) és minden más honi könyvtárusnál.

Vasmegye határszélén tett régészeti kirándulás.

A nagyméltóságu vallás- és közoktatási m. kir. miniszter urnak megbízása folytán vasmegye határvidékére régészeti szempontból tett utazásom alkalmával észlelt tapasztalataimat a következőkben foglalom össze:

Hazulról indulva, vasmegyei *Tótlakon* a kúpalaku falszalagos, s e fölött fűrészfriessal ellátott román stílusú r. k. fióktemplom vontá magára figyelmemet. — Belől a boltíven nyolcz mezőre osztott s Jézusnak vasárnaptól megfeszítettetéséig a történetivé vált főbb mozzanatokot ábrázoló fresco-festmény látható. — E mezők 1-seje: Jézus diadalutját Jeruzsálembe, 2-ik: az utolsó vacsorát, 3-ik: a geczemane kertbeni imát, 4-ik: Judás alkuját, 5-ik: ennek csókját, 6-ik: Pilátus kézmosását, 7-ik: a megkorbácsoltatást, 8-ik: Krisztusnak a két gonosztevővel együtti halálravitelét ábrázolja.

Ezeken fölül festett fűrész fries körén főlebb az evangelisták jelképei láthatók, u. m. sas, oroszlán stb.

A boltozat tetején tojásdad zöld koszorú szélén a szent háromság, keletre: Jézus, a kuptetején: a nap és hold foglalnak helyet.

Délfelé haladva, az ut mellett két temetői kápolna vonta magára figyelmemet, melyeknek tornyai hajdan ór-tornyok lehettek, mivel tömör falaik a hozzájuk újabban épített kápolnáktól egészen elütnek.

Tovább menve a többek által megvizsgált martianezi gótszilú r. k. templom mellett:

Mura-Szombatba érkeztem, s a góthstylben épített r. k. templomot tekintettem meg. Alaptervezete egyetlen, mivel a hosszahájóba a faragott mészkő-béltű csúcsíves ajtón bemenve, renaissance boltja közepén s tojásdad domborműben egy angyalfő felett 5 fogú koronán álló császári kétfejű sas, és ismét angyalfő domborodik ki »I. C. G. Sz: De R: Sz: ANO 1676. Die 9-bris« körirattal. — A szintén újabb boltozatú jobb és balsátort elhagyva, a csúcsíves Triumphalt érjük, ezen átlépve, fölöttünk magaslik az alól négy, fölebb pedig nyolecz szögletű torony, előttünk pedig az igen díszes oltár; boltgerincze 4 faragott kő, s csúcsíve közepén virág-esokros zárkőbe fut.

Az oltár megett az újabban épített falon keresztül az ötszögű polygonba jutunk, hol hasonló dombormívű hat faragott kő boltgerincz összpontosúl az ujítások miatt ismerhetlen alakot mutató zárkőbe. E helyen még két szentségtartó fülke is magára vonja a vizsgáló figyelmét. Hosszhajója ablakai újabb áttöretűek, az oltár és szentélynél csúcsívesek.

Külső támpái a bolt gerinczeknek megfelelőleg állanak, ezen támpók egyikén 1505 év van kőbe vésve. — Hosszhajóját később építettnek mondhatnók, ha főbejáratánál lévő két tám s déli részén a tetőzet alatt »† 1573. TEMPL. 6-t: N:« fölírat nem igazolná, hogy e templom egészben egy terv és kéz műve.

Innen nyugot felé menve:

Tissinára értem, melynek igen magas temploma már távolról leköti az utas figyelmét. A szentegyház közelébe jutva, annak igen szép csúcsívesstylje azonnal feltűnik, mely még az ívtámokra is alkalmaztatott. A torony alatti ajtón annak hosszahájóba érünk, melynek boltozata újabbkori. — Jobbra a sátor előtt egy pánczélos lovagot ábrázoló sírkő van befordítva a padlatba, melyen állítólag »Ritter von Karlsdorf et Herberstein« fölírat van. A csúcsíves diadalíven át polygonjába

juthatni, mely a góthstyl remeke; fönt egymáson keresztülfutó két faragott kő-boltgerincz, mi által ezen előrés négy csúcs-ívre osztatik, jobbra hasonló ablak és fölötte ív, balra ennek megfelelőleg kis csúcsív van; előbbre: fönt négyszegletű igen régi — az oratoriumot megvilágító — ablak, s ez alatt alig három láb magas az oda vezető ajtó. A boltozatot keresztül szelő gerinczen túl, az ujtás miatt ismerhetlen alakot mutató zárkő látható, melybe nyolcz boltgerincz fut össze; ezentul a hosszukás négyszeg gerincz végén ismét egy másik zárkőre találunk, melyből 14 kifutó boltgerincz tartja a csúcsba végződő s az azok által részekre osztott boltívet.

Ablakai egytagozatu csúcsívesek. A fönt említett kis ajtón keresztül bújva, a helyszinén faraghatott mészkőből épült régi esigalépesőn az oratoriumba juthatni, hol hasonlóan négy boltgerincz fut a zárkőbe és falfestmények nyomai is látszanak. A lépcsőn fölebb menve, a padlásra jutunk. Innét lejöve, ugyanez oldal másik ajtaján át a gerincz nélküli csúcsíves sekrestyébe vezet a bejárás.

Az egész templom esigavegyületű faragott mészkőből, kevés téglával keverve, van építve. A boltgerinczek nagyobb részének megfelelőleg kívülről — úgy szinte tornya elé is — tá-mok építvék.

A templom mellett északfelé mintegy 3' mélyen sok embersont találtatik, valószínűleg esatában elestek hullái temetettek oda, mert azt ásatván, evőkést, borotvát és két vas csatot találtam.

A temető mellett elvonuló ut közelében jobbról egy tömör falukereszt is magára vonja az utas figyelmét, melyben két egymás feletti félköríves fülkét láthatni; itt alól balra vörössel festett templom félköríves ajtó és ablaknyílással hazánk véd-asszonya van, tetőzetén kettős kereszttel; a fülke hátulján pedig sárga és kék felhőben látható a megváltás jelképe, egy vörös bélletű fehérköpenyes férfi által fölmutatva, s jobbjánál nagy körszemű láncz hever. A boltív közepén fekete hamuszín piros és sárga felhő között van egy tojásdad kör hat csillag s közepén vörös kehely; jobbra zöld-fekete foszladékban három vörös oszlopon két félkörív nyugszik, s ezek fölött korona alakú jelvény. — Vakolata alatt régibb festmény nyomai látha-

tók. Felső fülkéje üres; a faragott kőkereszt tetejéhez vaskapcsokkal van megerősítve.

Ezután észak felé haladva:

Hidegkút nevű falut találtam. De ott az illető nt. Borovnyák József plébános ur a magas miniszteri rendeletek megolvasása után is a templomot ki nem nyitotta, és tán nemzeti vagy felekezeti szempontból abba nem bocsátott, ennélfogva tovább észak felé

Pertócsa helységbe érkeztem. Ezen r. kath. templom építési ideje a góthstyl kezdetleges korára mutat, mivel a csúcsíves Triumphalon átmenvén, azonnal szemünkbe tűnik, hogy a polygon boltozatán gerinczek helyett csupán a téglák vannak kissé élre állítva; — ablakai egytagozatú csúcsívesek. Az oltár előtt régi sírbolt van, nagy dombormívű kőlappal befedve.

Ivtámjai az eddigiektől nagyon különböznek. Az egész templom kagyló vegyületű faragott mészkőből van építve, de tornya újabb építménynek látszik. Tetőzete annyira romlott karban van, miszerint ha az még a következő téli idényben is jelen stadiumában maradand, a hó egész cseréptetőzetét a már meghasadozott boltívre nyomja, s hazánk szélén e jeles szentegyház rommá leend, ennélfogva:

tekintve azt, hogy a belgabank mint kegyúr a tagosítás bevégezése és a dézsma megváltása után az egyház, vagy templom irányában semmi áldozatra magát kötelezettnek nem érzi,

tekintve továbbá, hogy az itt lakó vend nép szegény s csupán szőlő birtoka után van jövedelme, és mert több éven át a hegyvám és irtvány földek megváltása minden jövedelmét igénybe veszi:

kivánatos lenne, hogy ezen Pertócsa szent Ilonai r. k. templomnak halasztást nem várható tetőzetének megújítása talán a vallásalapítványból eszközölthetnék. *)

E tény által a vidékbeli vend nép jó érzelme hazánknak örök időkre biztosittatik: míg a szentegyház elpusztulását a

*) E tárgyban a magyarországi műemlékek id. bizottsága felterjesztést intézett a vallás- és közoktatási m. kir. minisztériumhoz, melynek folytán úgy tudjuk megis történt már az intézkedés, hogy a templom tetőzete a gr. Batthyányi Gusztáv-féle alapból megújíttassék.

szomszéd idegen népek, czéljaik kivitelére, ellenünk használandják fel.

Tovább északfelé menve,

Vizlendvára jutottam. A r. kath. templom támokra épült, polygonja csúcsíves, boltgerinceit magába foglaló egyik zárkó emberfőt ábrázol, míg a második — a sok ujítás miatt ismeretlen alakot mutat. Boltgerincei, ajtóbélletei és szentségtartó házának előrésze faragott granit, ezen utóbbi domborművel is bir. — Hosszhajója padlásán az ujabbkoru boltozat fölött, fresco-festmények nyomai látszanak. Polygonja és ablakai kifejtett gothstylü csúcsívesek.

E vidék népe jelesebb épületeihez igényelt kagylóvegyületü mészkövet, valamint jelenleg úgy hajdanta is, az itt levő hegyekből fejtetett.

Fischhoff Lajos rogasóczi lakosnál, mintegy 100 darab régi okiratot találtam, s azok közül egy 5' hosszú és $2\frac{1}{2}$ " széles, alsó részén behajtott s piros selyemmel áthúzott XI-ik századbeli hártýára írt latin okmány vonta magára figyelmemet; az iratok nagyobb része 14—16 századból való. Két darabot 1336-ik évből adott nekem, melyeket a cultus miniszteriumhoz felküldöttem.

Az említett XI-ik századbeli okmánynak megszerezhetése végett kérdezősködvén, tulajdonosa annak árát 50 forintban állapította meg.

Tekintve azon sajnos körülményt, hogy Fischhoff Lajos a gräzi szerzeteseknek már több régi iratot — hazánk nagy kárára — elárusított, óhaj tandó volna, hogy a fõnt említett összes iratok nemzeti muzeumunk számára megszereztesse nek.*)

Innen kelet felé fordúlva

Felső-Lendvára értem, hol a góthstylü stámokkal ellátott r. kath. szentegyház köté le ismét figyelmemet. Polygonjának csúcsíves boltgerincei három domborműví zárkóbe futnak, s az első virágcokrot, középsője kétfejű sast, harmadika pedig a bárányt győzelmi lobogóval ábrázolja. Bolt gerincei a fal-szegelein álló Kapitell nélküli granit oszlopokon nyugosznak.

*) Megtörtént.

Ajtó bélétei faragott granitból valók. Ablakai egytagozatu csúcsívesek.

E templom régiségét a sekrestyébe nyíló s vaspikkelyekkel kivert ajtó is mutatja, melyet a plébános nagytiszteletű Siftár József ur egyszerűbbért muzeumunknak szívesen átengedni ígért,

Az itteni várkastély régiségét egyetlen góthstylü ablaka, mutatja.

Kelet felé folytatva utamat

Felső-Petrócra érkeztem. A r. k. templom tornya és hossz-hajójának boltozata későbbi, de Triumphálja már a góthstylt mutatja, melyen át polygonjába érve, igen szép csúcsíves faragott kő-boltgerinceket találunk, melyek — a több javítás miatt ismerhetlen dombormivű — két zárkőbe futnak. Oldal ajtaja s ablakai kőbélletűek, az utolsók két tagozattal s lóherlevéllel ellátvák, boltgerincei a külső támokra nyomulnak.

A tótkereszturi templomban használt góth feliratu harang az itteni szentegyház tornyában van.

A felső-petróczi templomban kőlappal elfedett s eddig ismeretlen sírboltot is fedeztem fel, melyet nagytiszteletű Fodor Károly plébános ur bármikor fölnyitathatni kész szívvel megengedett, és ugyancsak a nt. plébános ur hazai régészetünk iránti buzgalomból, a tótkeresztúri 1870-ik évben szétbontott templomban tartott régi szakállas s 40 fontot nyomó vas sánczpuskát, s ugyanezen egyház szentségházának ajtaját nemzeti muzeumunk számára örömmel átengedte; sőt még ezenkívül

Borecsa helységbe is kalauzolt. Itt a r. kath. templom az ajtaja feletti kőmetszés szerint 1521. évet mint építési idejét mutatja. Ablakai kissé csúcsívesek s egytagozatuak. Mindkét ajtaja pedig már nem záródik csúcsívvel, hanem két negyed körrel. Ismét észak felé fordúlva

Dolinczot találtam; r. kath. temploma három egyenlő részre osztott hajóból áll s polygonja támokra épült. Ablakai valaminth belső elrendezése s festményei a rococo stylt mutatják. A plébánia 1757-ben alakult.

Az egyházban leginkább megragadja figyelmünket: egy granit darabból faragott s a fal mellett álló régi keresztelői

kút, oldalán fűrészfries, fölül pedig liliomot ábrázoló kehely, s alatta elől virágcsokor. Délkelet felé

Hodoson az 1826-ik évben leégett r. kath. templom romjai állanak az országut mellett. Egyetlen szűk ablaka s majdnem félkörű, de támoikkal ellátott polygonja és bent egyetlen virág fresco-festménye mutatják annak kezdetleges góth építészeti stíljét.

Végre utam *Karczára* vezetett, hol szintén egy régibb templom alapjára találtam.

És most szabadjon az általam beutazott s erdőkkel övezett hegyes vidékre egy futólagos visszapillantást tennem:

Velemér, Kercza, Hodos, Domokosfa, Tótkeresztúr, Tótlak, Martiancz, Mura-Szombat, Tissina. Pertocsa, Vízlendva, Felső-Lendva, Felső-Petrócz, Do'incz és Őri-Szentpéteri általam látott templomok után, azon meggyőződés szülte véleményemet bátorodom nyilvánítani, hogy hazánkban ezen úgynevezett tót-ság vidéke hajdan tömörebb népességgel birt, mint jelenleg. — Ezen állításomat igazolja azon körülmény is, hogy a sűrű erdők közepette a régi szántás nyoma a még látható barázdákban felismerhető.

Hol a nép, mely azt mívelte?!

Az ott lakó vend nép irányunkban legnagyobb rokonszenvvel viseltetik, minek gerjesztését és ápolását a nagytiszteletű kath. clerus hazafi szeretetének kell köszönnünk, valamint az utazásom célja iránt tanusított részvétét s az ügyködési szíves közreműködését sem hagyhatom említés nélkül.

E vidékre joggal alkalmazhatjuk azt, miszerint: »A catholicismus itten a magyar culturát, a magyarságot és az emberiséget képviseli!«

G ó z o n Imre,
ref. tanító.

Könyvismertetés.

Das heidnische Zeitalter in Schweden. Eine archaologisch-historische Studie von Dr. Hans Hildebrand, nach der

zweiten schwedischen Originalausgabe übersetzt von J. Messtorf. Mit 44 in den Text gedruckten Holzschnitten und einer Karte. Hamburg, Otto Meissner 1873.

Nevezetes és jól sikerült kísérlet a történelmet a régészet által felvilágosítani, kiegészíteni, sőt pótolni és helyettesíteni. Miután szerző kijelentette, hogy a régi svéd történetre vonatkozó régibb iratokat a józan ítészet útján készült kútfőknek el nem ismerheti, miután azok inkább csak azon vágytól vezéreltetnek, hogy a hazát s nemzetet dicsőítsék, s miután a régi énekekről, mondákról, legendákról megmutatta, hogy ezeket sem kútfőknek, hanem inkább költészeti teremtményeknek tekintetni: átmegy az egyetlen kutforrásra, melyet neki a honában talált és még mindig a földből felmerülő régészeti tárgyak szolgáltatnak, és melyek után ő, nem annyira az uralkodó dynastiákat és háborúikat, mit megírni a mindennapi történelemiró feladata, ismerteti: hanem ismerteti nemzetének iparát és közlekedését szomszédaival, sőt messzelakó népekkel is, minő a byzanti, arab és tb.

Sajnosan említi, hogy a run betűkkel irt köfeliratok, melyeknek bővében van svéd hon és melyeket még folytonosan fedeznek fel, mint történelmi kutforrások alig használhatók; mert többnyire csak személyes vonatkozást adnak arról, ki azokat iratta, vagy irta; keletkezési évök sehol sem jegyeztetik fel, végre a runfeliratok sokkal újabbak, sem mint azokat eddig hitték. Van a runírásnak két neme, vagy is alphabetuma, az egyik bővebb s ez régibb a másik szegényebbnél; e feltűnő körülmény okát szerző, nézetem szerint, nem adja elő kielégítően; szerinte a runírás csak időszámításunk kezdete után kezdődött a vaskorszak újabb korában.

A nemzeti műiparra nézve Hildebrand pár példában megmutatja, mennyire lehet ezt felhasználni a történelem fejtegetésében, szerkesztésében. Egyik példáját veszi az ugynevezett fibulákról; megmutatja hogyan változtatták át a római kézíj —(Armbrust) alaku fibulát Európa akkori többé-kevésbbé bár népei; lett ebből a gúzs (Bügel) alaku fibula. Első helyen adja nemzeti muzeumunknak egyik fibuláját, melyhez nagyon hasonló a délnyugati németországi általa e vidék típusaként tekintett fibula, mindkettőben a római ékszer felső része félkörű

táresává változott, melyből phallusféle gombok sugárzanak ki, a gúzs (Bügel) meg van kurtítva, hogy alatta nagyobb lemeznek helye legyen, mint a római fibuláé volt, ennek allján pedig durván alakult állatfő mutatkozik; a burgundi typuson a felső félkörű táresa helyett mutatkozik négyszögű lemez, a dáni ismét hasonlít muzeumbéliénkhöz, csak hogy teste inkább zömök; a két norrlandi (Svéczia) és az angol inkább közelíti meg a burgundit, inkább s inkább eltér az előbbiektől a három lerajzolt gótlandi és legtávolább áll a tojáskerekded és a lóher alakú gótlandi; a tojás kerekdedekhez ismét közelebb áll a kerekded kenti (Anglia) typus és a csésze allja alakú angol-szász typus. Mindnyája, a barbár népek szokása szerint, tele van rakva díszitményekkel, melyek legjellemzőbbek az északi vidékekéiben, hol az ugynevezett szíjfonás, das Riemengerinzel, uralkodik, mintha igen hosszú szíjak elmésen össze volnának fűzve, egymásba csomósítva, gombolyitva, míg a déli tartományok ékesítési módja egészen másféle; itt uralkodik az épszög, a háromszög, az elkorcsosodott régi épszögű vagy hab-macander, mindkét typusnak közös a granatnak, vagy vörös üvegfolyadéknak foglalása apró mezőkbe. Ilyféle fibulákat és az azokhoz hasonló ékszereket a francziák ezelőtt *merwingiaknak* mondták és tekintették, ámbár valamint nálunk a bakodí lelet, úgy Svéd honban is a Gotland szigeti, s más leletek világosan bizonyítják, hogy a műipar, mely ezeket készíté, régibb a Merwingek uralkodásánál. A régibb középkor mű-iparosai a góthok voltak, kik mesterségöket a byzantiaktól tanulták, s aztán még inkább barbarizálva alkalmazták. A tömérdek gótlandi leletek bizonyítják, hogy lakosai ily czikkekkal kereskedést űztek, kiviteli portékának használták; és fizetés fejében tetemes külföldi érmekeket hoztak vissza kereskedelmi utjokból.

A legrégibb római érem, melyet Svécziában találtak Augustus császáré volt, gyakrabban az érme Marcus Aurelius korából, amaz időből, midőn ez a Marcomannokkal halálos háborút vítt, ezután megszakadt a fonal, míg ismét Constantin korában az érme tömege egyre nő Svécziába; akkor itt már utánozzák a byzanti pénzeket és készítik az ugynevezett bracteatusokat, vékony lemezű csészealakban görbített aranyérmekeket, melyeken a byzanti typusok eltorzítva fordulnak elő:

»Antoninus Pius előtt a denárok behozatala Svécziába ritka. Marc Aurelnek idejéből 9 leletben találtatott Gótlandban 175 római denár, Comoduséból 682 és Septimius Severuséból nem kevesebb 2200; tehát a közlekedés élénkebb lesz Marcus Aurelius alatt, nőttön nő Septimius Severusig, de itt rögtön megszűnik, miután e császár érmeit rosszabb vegyítékből kezdte vezetni. Későbbben arab érmek jöttek Gótlandba, találtatott eddig nem kevesebb 13000-nél, nyugati pénzekből éppen 38,000.

Hildebrand vizsgálja a fenmaradt építkezési nyomokat is, u. m.: a sírokat és az erődítéseket; itt is minden tekintetben Gótlandé az első hely; mert e szigeten e nembeli építkezések legszaporábbak, nevezetesen a sírok hosszú sorokat képeznek a tengerpartján; itt szó nem lehet a csatákban elesettek sírjaikról, ellenben a soros elrendezés és a halmok nagy sokasága igen népesített vidékre mutat, melynek fentartására alig volt elegendő a szigeten termesztett élelmezési czikk, itt tehát folytonosan műliparnak kellett uralkodnia. A sírokban a halottakat ülve temették el kövekből rakott de nem falazott falak közt, ha csak halottjaikat nem égették el, mi szintén felváltva a temetéssel fordul elő, s ekkor a hamu és csontok hamuvedrekben vannak letéve. Az erődítések kyklopisféle falkerítésből állanak, néha a kerítés kettős és hármas; ide vonultak vissza a lapos vidék lakosai ellenséges megrohanások elől. Ily kőkerítések is legszaporábbak a gótlandi szigeten.

Hildebrand a leletekből elmésen constatálja Svéczia régi földiratát is; de azután kezére is jártak ám a svéd régészek, midőn a felásott tárgyakat vagy mind a stokholmi muzeumba szállították, vagy legalább igen pontosan feljegyezték, s így a bírálatot, az összeállítást és az ebből vont következtetések felállítását tetemesen segítették elő.

Henszlmann Imre.

A pénzügyi m. kir. miniszternek az érem- és kincsleletek ügyében kibocsátott legújabb rendelete.

Az érem- és kincsleletekre nézve, melyek a fenálló szabályok értelmében miniszteriumhoz eljuttattak, eddig azon el-

járás követtetett, hogy belőlük első sorban a m. nemz. muzeum, s másod sorban a budapesti m. kir. tudományos egyetem a tudomány szempontjából érdekes és az illető gyűjteményben még hiányzó darabokat kiválasztá, az ezután fönmaradt példányokat pedig a m. kir. főfémjelző hivatal beolvasztotta, s a találó és az, kinek földjén a lelet előfordult, az e tekintetben fenálló szabályrendeletek szerint őket illető részt csak becsértékben kapták meg.

Ez eljárásnak a beolvasztásra vonatkozó része határozottan roszalandó volt és pedig mind a *tudomány* mind a *kincstár* jól felfogott érdekeinek szempontjából.

A beolvasztás a tudományt megkárosítá; mert teljesen elzárta a lehetőséget, hogy a kormány kezeibe jutott érem- és régiségleletekből a vidéki és magán gyűjtemények is gyarapíthassanak.

A kincstárra nézve szintén nem volt előnyös, mivel a leletből az államot illető részt csak mint feldolgozatlan anyagot tartá meg, holott a régészeti érték a legtöbb esetben az ércértéket kétszeresen, házomszorosan, s olykor még többszörösen is meghaladván, a szakértők- és szakkedvelőktől a legroszabb esetben is az ércértéket meghaladó összeget lehetett volna vételárkép bekapni.

Minden szakférfi és szakkedvelő örömmel fogja ennélfogva üdvözölni a m. kir. pénzügyminiszternek f. évi november 12-én 38138. sz. a. kelt, s a m. kir. főfémjelző hivatalhoz intézett rendeletét, melyben a fenmaradt érmek és régiségek beolvasztása hatályon kívül helyeztetik, s »hogy a numismatikai ismeretek terjesztése ne akadályoztassék, s a régészettel foglalkozó közönségnek régi érmek szerzésére minél nagyobb alkalom nyujtassék, jövőre nézve követendő szabályul az állittatik fel: miszerint mindazon esetekben, melyekben a talált érmek vagy kincs 150 frtnyi értéket meg nem haladván, abból a kincstárnak a törvényes szokás értelmében semmi rész sem jár, a m. nemzeti muzeum és a budapesti m. kir. tudományos egyetem választási jogának gyakorlása után fenmaradó érmek ezen túl többé be nem olvasztatván (az említett intézetek által megtartott darabokért járó becsértékkel együtt) természetben fognak a jogosultaknak kiadatni, kiknek teljes szabadságukra ha-

gyatik, hogy az érmek mikénti elárusítása iránt kényük-kedvük szerint intézkedjenek. Ha pedig a talált kincs 150 frtnyi értéket meghaladna, abból a kincstár 1/3-része egy harmadrész levonandó: ezen egy harmadrész kielégítésére mindenek előtt a fentemlített jogosított intézetek által megtartott darabokért fizetett érték fordittatik, s csak ha ez nem volna elegendő, fog annak kiegészítésére az érmek aránylagos része kiválasztatni. A találó és földtulajdonos részei mindenkor természetben kiadtván, a kincstár részére a fentebbiek szerint netalán megtartandó érmek sem fognak azonnal beolvasztatni, hanem azok a főfémjelző hivatalnál összegyűjtetvén, a főfémjelző hivatal által koronként, p. o. félévenként közárverésre bocsájtandók lesznek. Az árverésnél az érmek becsértéke vétetik alapul. Ha az árverésnek eredménye leend, az ezen begyűlendő összegek fognak azután szabályszerű módon elszámoltatni; ha pedig eredménye nem leend, vagyis ha az érmek egyáltalában nem, vagy csak részben árusíttatnak el, a fenmaradt rész azután — más mód többé nem lévén, — beolvasztatik. . . . A jelen rendeletben foglalt intézkedés keresztül vezetésénél, még az árverés hirdetésénél netalán előfordulható költségek volnának tekintetbe veendőek; e részben megjegyeztetik, hogy az árverés megtartása határidejének közzétételére a napilapok megkérésendők, hogy azt a közönség iránti tekintetből a napihírek között közhírré tenni sziveskedjenek. . . . Végül megjegyeztetik, hogy ez intézkedés az Erdélyben és a polgárosított határvidéken talált kincsekre nem vonatkozik, minthogy ott az osztrák polgári törvénykönyv levén még jelenleg hatályban, ennek határozatai irányadók.«

Az itt elrendelt érmészeti s régészeti árverések messzehatások lesznek eredményeikben.

A vidéki muzeumoknak és a magángyűjtőknek a legjobb alkalmul szolgálandnak a hiányzó érmek és régiségek beszerzésére.

A kinek volt alkalmá saját példájából tapasztalnia a gyűjtéssel együtt járó akadályokat és kellemetlenségeket a rendkívül élelmes házalának a vidéken talált régiségek megszerzése körüli, a szakférfiánál sokkal nagyobb ügyességét s gyorsaságát; az a felett való örökös rettegést; vajjon a drága pénzen

megszerzett érem, vagy régiség nem az újabbkori ipar nagyszerű eléhaladását igazoló ügyes hamisítvány-e? vagy ha valódi is, nincs-e hamisan előadva *lelhelye*? — csak az tudhatja teljesen méltányolni a rendezendő árveréseket, a hol egész kényelemmel beszerezhet olyan érmekeket s esetleg régiségeket, melyeknek valódisága kétségtelen, s melyeknél a lelhely is egész határozottan s hitelesen meg vagyon állapítva.

Igen szerencsés és előrelátó intézkedésnek mondhatjuk azt is, melynél fogva a tartandó árverések határideje nem a napi lapok hirdetési részében — a hol igen kevesen olvasnák, — hanem újdonsági rovatukban fog közzététetni; ez által nem csak a szakértők és szakkedvelők értesítése leszen elérve, de egyuttal a gyakran olvasott hirdetések által lassankint a nagy közönség is — mintegy észrevétlenül — figyelmesség fog válni a régészet ügye iránt, s buzgó pártolójává a honi régészet előmozdítását célzó törekvéseknek.

Fridrich István.

Felső-fehérmegyei muzeum-egylet.

Mihályfalva, nov. 30.

Folyó hó elején tartotta meg törvényhatóságunk ez évi második és egyszersmind utolsó közgyűlését. A tárgysorozatnak 55 száma közül, nézetem szerint a legérdekesebb volt a vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszteriumnak 885. sz. a. körirata, tudományos és művészeti czélú egyletek és muzeumok alakítása tárgyában.

A vármegye közensége anyagi segílyt nem nyujthatván, ez irányu törekvések erkölcsi támogatását ígérte.

Megyebizottmányunk néhány lelkes tagja gr. Lázár Kálmán és tanfelügyelő Szeremley Lajos kezdeményezése következtében d. u. 5 órakor f. hó 15-én gr. Lázár Kálmán szállásán értekezletre egybegyűlt tanácskozándó, hogy miképen lehetne a kormányi felhívás és buzdításnak, viszonyainkhoz képest megfelelni.

A kifejlődött eszmecsere mindinkább megerősítette azon hitet, hogy az egyesülés egy *felsőfehérvármegyei muzeumegylet* végett nem csak ajánlatos, a mennyiben idővel szép eredményeket ígér, hanem már a végett is szükséges, hogy lássa a világ, miszerint vármegyénk életképes még akkor is, midőn közigazgatási selejtes szempontok köztörvényhatósági létünk megszüntetését szorgalmaznák.

A második gyűlésen oly számosan vettek részt, hogy ezen összejövetelünket alapító gyűlésnek nevezhetni. Itt meg lett vitatva s elfogadva a külön bizottság által szerkesztett alapszabályjavaslat, mely megerősítés végett felsőbb helyre fog annak idejében felterjesztetni.

Ezen alapító gyűlés egyuttal elhatározta a megye és ország összes lakosságához egy felhívást intézni a muzeum egylet érdekében, melyet egész terjedelmében ide igtatunk:

»Napjainkban a népek mindinkább azon meggyőződésre jutnak, hogy jövőjük biztosítása, tekintélyük, jólétük fejlesztése, szabadságuk megóvása, nagy mérvben kulturai előhaladásuktól függ, különösen áll ez reánk nézve politikai okokból is, mert kétségtelen az, hogy valamint a kis Belgium tekintélyét csak is nagyfoku műveltsége által volt képes megállapítani, ép úgy a csekély számu magyar faj fenmaradása legnagyobb mértékben előhaladásától függ, mi annál nehezebb feladat, mivel a nehéz küzdelmekkel telt mult időkben sokban hátramaradtunk.

Ezen meggyőződés vezeté b. Eötvös József utódját, jelenlegi cultusminiszterünket — a mint az egész irányzatából kitűnik, e felől tanuskodik a megyei muzeumok felállításáról kiadott lelkes felszólítása.

De a kormány egy maga mindent nem tehet, nem is táncos erre tért engedni alkotmányos országban, de másfelől alig is hozhatna mást létre üvegházi növénynél, mely tápjait nem termő földből meritve, hiányosan fejlődnék, nem gyümölcsözve azon népnek, mely őt nem ápolta és nem nevelte.

»A kormány teendője a kezdeményezés, jóakaratu segédkezés, a munka a mi teendőink, saját érdekünkben az általános cultura, nemzetünk becsülete, általános és magán jólétünk emelése tekintetéből; nem kételkedünk tehát azon, hogy a megye

minden lelkes fia és leánya buzgón fogja felkarolni az ép most alakult megyei muzeum-egyletet, melyre való részvételre annál inkább felhívjuk a közrészvétet, mivel egyletünk az ismeret terjesztésén kívül különösen gyakorlati tekinteteket is tart szem előtt, hogy a megye termékeinek ismertetése által segédkezet nyújtson az egyesek és az egész megye anyagi gazdagulásához, mert rejthet e megye földje oly természeti kincseket, melyek ma még nincsenek ismerve, de ily módon felfedeztetve azok a közvagyonosodás izmos forrásaivá válnának és ilyen kincsek létezése több mint valószínű.

»Ezeknek alapján a muzeum egylet alakuló közgyűlése újból is melegeu ajánlja az ügyet az egyesek pártfogásába. Erzsébetváros 1873 november hó 6-án. Imets János korelnök, Mihály Lajos, jegyző.«

Im ez a genesise a felsőfehérmegyei muzeum-egyletnek.

Ezen egylet célja: vármegyénknek geologiai, botanikai, zoologiai és ethnographiai híu képét nyújtani, gyűjteményeit olyképen rendezvén be, hogy azokból a megye multjára és jelenére nézve a buvár, szaktudós és a tudomány embere biztos adatokat merithessen; a laicus és a tudományok kedvelője pedig a gyűjtemények instructiv iránya által okulva gyönyörködhessek a cosmicus és historiai adatok meggyőző igazságán.

Eddigelő már is annyi anyagi adomány van bejelentve, hogy mihelyt az alapszabályok megerősítve visszaérkeznek, három-négy fali szekrényt képesek betölteni.

Birjuk alispánunk azon ígérétét, hogy a megyeház valamely alkalmas üres helyiségét szívesen átengedi az egyletnek használat végett.

Muzeumunk iránti érdeklődés megyénkben annyira nyilvánul, hogy ha az ország többi lakosai által csak némi mértékben is pártoltatik, rövid idő alatt ez virágzásnak indul. Mert nem csak a muzeum számára tárgyakat, hanem pénzbeli adományokat is ígérnek minden irányból, ugyannyira, hogy megyénk lesz az országban az első, mely a közműveltség előmozdítását ezen irányban megkezdi.

Senki sem vonhatja kétségbe ezen egylet közhasznosságát, senki sem kétli a tekintetben való hátramaradásunkat, mindenki érzi, hogy sokat mulasztottunk, s azért mindenki, tehet-

sége szerint iparkodik is e hátramaradást jóvátenni, a mulasztásokat helyreépíttetni.

Megyénk példája után indulva, vajha hazánk többi törvényhatóságai is fellépnének e téren; vajha minden megye alakítna ily egyleteket, hogy államunk kincseit egybegyűjtve annak híu képét nyujtaná a mult és jelenre, az utódok pedig hálásan emlékeznének vissza az elődökre, mint a kik kötelességüket tehetségük szerint teljesítették.

Nem birom eléggé figyelmébe ajánlani a fennebbi felhívást ugy a magyar sajtónak, mint szintén országunk összes lakóinak, hogy ezen eszme minél szélesebb körben legyen megismerve s minél több barátira tegyen szert. Az általános érdeklődés felköltése bizonyára oly eredményeket fog nyujtani, melyekre büszkén fogunk tekinteni s közművelődésünket nem kis mértékben segitendik elé.*

r. l.

Egyveleg.

83. »Mátyás templomának restauratiója« czím alatt az archaeologiai Értesítő mult évi december 1-jén kijött 4-ik számában tüzetesen leíratott, miszerint a magyarországi műemlékek fideiglenes bizottságának 1872-ik évi július hó 10-én tartott rendes ülésében szóba hozatván a fővárosnak ezen egyetlen nevezetes műemlékének fentartása, a bizottság építész Schulek Frigyes bizatott meg a parochialis templom restaurationalis terveinek elkészítésével, e tervek azóta elkészülvén, a templom stylszerű kiujítását és a Mátyás-torony helyreállítását ő felsége 25 éves uralkodása emlékeül, a vallás- és közoktatási m. kir. minister előterjesztésére megengedte és e czélra legközelebbi három év alatt megürült vagy ürüendő főpapi javadalmak időközti jövedelmeiből 100 ezer forintot rendelt fordíttatni. — Nem kételkedünk a felett, miszerint a főváros is tetemes összeggel fog járulni azon műemlék kiépítéséhez, mely nem

*) Ezen a »Honból« átvett értesítéshez részünkről is azon óhaj-
tást csatoljuk, vajha minél több hatóság követné Felsőfehérmegyének e
nemes törekvésü példáját. Szerk.

csak hajdan hirdeté ősünknek a szép iránti fogékonyságát és lelkesedését, de ha tervszerűleg kiépül a fővárosnak ezentul is disze s egyik fénypontja leend!

Jelenleg e történelmi érdekekkel bíró templomon az idők viharos járása nagyon meglátszik és gyökeres javítása már is nélkülözhetlenné lett. E régi nemzeti emlékünknél Mátyás kora előtt épült. Mátyás diszes nyolcszegű góth idomu toronnyal látta el. Pazar fénnel volt az akkor díszítve a középkori építészet szellemében. — De 1541. sept. 2-án rosz napra virradt fel a hazai műkincs. A török Budán befészkelvén magát, e napon belőle minden felszerelvénye eltávolíttatott, megsemmisített s mecsetté alakíttatott át és maradt 1686. september 2-áig, midőn Lothringeni Károlynak vezérlete alatt Buda a töröktől visszafoglaltatott. Már a vivás alatt sokat szenvedett e templom, de 1723-ban újabb csapás érte: egy a városban dult nagyszerű tűzvész; a templom teteje, a Mátyás harang földelzete a lángok martalékává lettek, a harangok megolvadtak, a kisebbik torony összeomlott, a homlokzatot ledöntötte, a templom boltozatát betörvén, a kaput és kart romjai közé temette. Két év mulva a templom és mátyás tornya befödött ugyan, de ez utóbbi teteje idők folytán ismét megromolván, 1841-ben leszedetett s az ideiglenes tetővel láttatott el. Az ideiglenest azóta sem váltotta fel az egyházhoz illő diszes tető, bár a mult tizedekben koronként emelkedtek egyes szózatok annak restaurációjára s e célra tétettek is gyűjtések, de melyek 1834 forintnál többet nem eredményeztek. Az idő pedig mind jobban rongálta az egyházat, s midőn a miniszter szakértővel megvizsgáltatta, kitünt, hogy az egész szentegyház kisebb-nagyobb mérvben rongált állapotban van, s hogy Mátyás tornyának restaurációja többé nem halasztható: mert az nem csak hogy meg nem birna egy új sisakot, hanem a végpusztulás kikerülése végett több ölnyre lebontandó. Az 1723-ki tűzvész alkalmával beomlott homlokzat minden stílszerű takarás nélkül, kopár falakkal állíttatott helyre, mely sem a templom belsejével, sem a toronnyal nincs öszhangzásban. Ezért a tornyon eszközöndő ujitás a homlokzat átalakítását s a jelenlegi sarok-előcsarnoknak gót idomu előcsarnokkal felváltását vonja maga után. Ezen legszükségesebb javításoknak és ujitásoknak eszközölésére utalványozta ő felsége a fentírt százezer forintot.

84. *A délmagyarországi történelmi és régészeti egyesület* igen elismeréseméltón működik, s tudományos hivatásában a nemzeti jelleget mindig szem előtt tartja. Feltüntetni ez irányt legutóbbi közgyűlésén is Szentkláray Jenő főtitkár következő indítványa, mely el is fogadtatott: A Te-

mesvár városa physiognomiája magyarosításával foglalkozó városi és társulatunkbeli vegyes küldöttség, mult havi határozatunk értelmében megtartá értekezletét. Részemről ismételten is bátor vagyok a t. választmányhoz kérelemmel járulni az iránt, hogy méltóztatnék a t. választmány az ez érdemben kiküldött állandó bizottságot utasítani, hogy a külön törvényhatóságokkal fölruházott magyar érzelmű egyéb dél-magyarországi városokkal összeköttetésbe lépve, társulatunk nevében azoknál is indítványba hozza a városok külseje magyarosításának eszméjét. Ide sorolom Versecz, Fehértemplom, Lugos és Nagy-Becserek városokat, hol felszólításunk előreláthatólag örömmel fog fogadtatni, s indítványunk foganatosíttatni is. Hozzájárul a kedvező körülmény, miszerint a nevezett városok történelme s archaeológiája nagyobb-kisebb terjedelemben már meg van írva, s így azok physiognomiáját is történelmi és régészeti alapon lehetne megmagyarosítani. Becserek városa története kimerítő terjedelemben a »Tört. Adattár«-ban jelent meg. Lugos történelmi adatai nagyobbrészt szintén kezeimben vannak, Verseczről dr. Eisinger társunk adott ki néhány év előtt történelmi tanulmányt, s Fehértemplom egyedíratát tudvalevőleg Böhm Lénárt társunk adta ki tavál (Hon.)

85. *A bécsi közkiállítás egyiptomi osztályának* bizottságából többen két napig időztek Budapesten, megtekintve a nevezetességeket. Ezek közt volt Brugsch Henrik is, ki nagy ismeretekkel bíró régész, s az egyiptomi alkirály kedvencz európai tudósa. Őt leginkább a muzeum régiség osztálya érdekelte, melynek gazdagságáról, nevezetes tárgyairól már nem egy külföldi tudós nyilatkozott nagy meglepetéssel, többi közt Desjardins is, kit hetekig itt tartott azok tanulmányozása. Brugsch határozottan páratlannak nyilvánította, melynek értékét rendkívülivé teszi, hogy legnagyobb részben hazai leletek, s ekkép országunk földjének történetét képviselik lánczolatosan ősidőktől. Véleménye szerint, minden archaeolognak ismerni kellene a magyar nemzeti muzeum régiségeit, hogy az emberiség legősibb iskoláját tanulmányozhassa. Az egyiptomi nem nagyszámu emlékek közt Brugsch három történeti emlékü műre talált. Nevezetesen Sisauk egyiptomi fejedelem szobrára a Krisztus előtti 10-ik századból. Ennek felíratát lemásolta, minthogy az a Sisauk dynasziára vonatkozik, és megígérte, hogy lefordítva megküldi. A tudós meglegedéssel szólt a tárgyak szakavatott rendezéséről is, mi Rómer Flóris régészünk érdeme.

Tartalom: Vas megye határszélén tett régészeti kirándulás. Gózon Imrétől. — Könyvismertetés. Henszliman Imre. — A pénzügyi m. k. miniszternek az érem- és kincsleletek ügyében kibocsátott legújabb rendelete. Fridrich István. — Felsőfőhermegyei muzeum-egylet. — Egyveleg.

Budapesten, 1873. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.